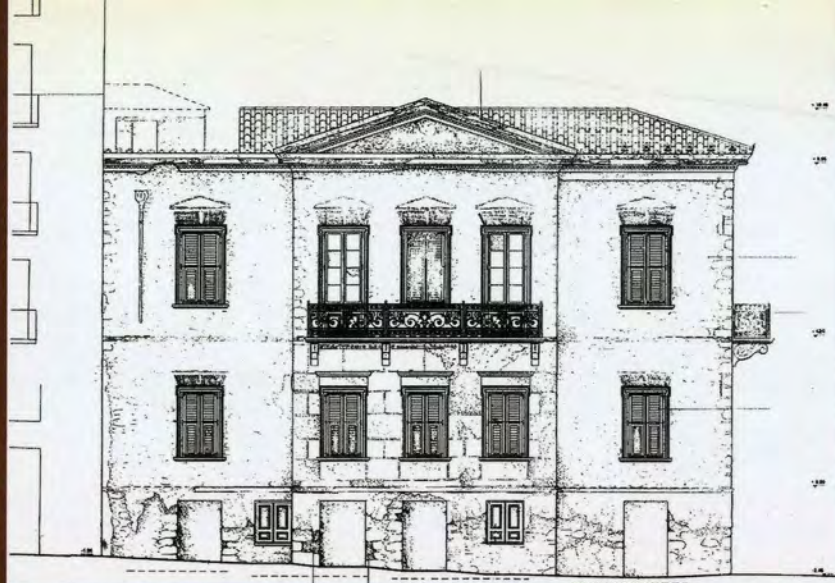

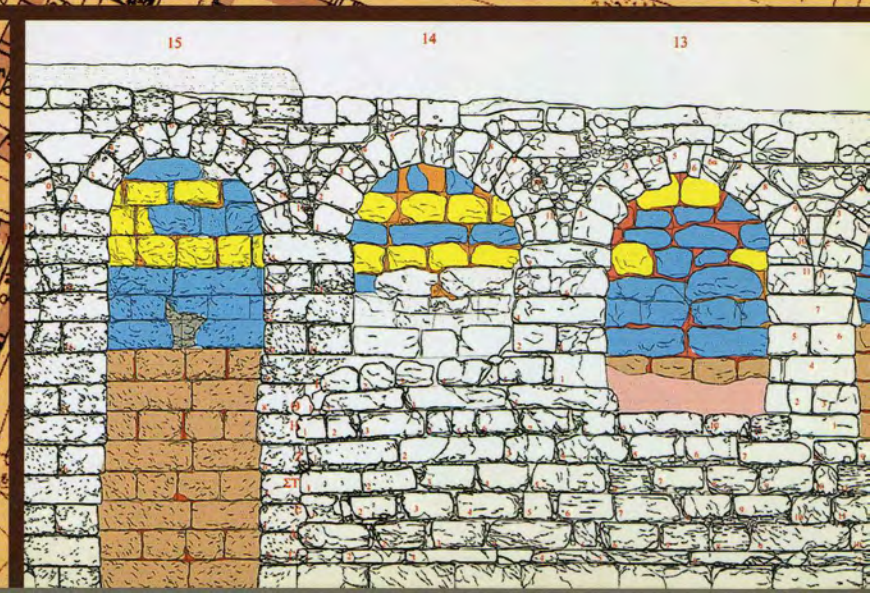
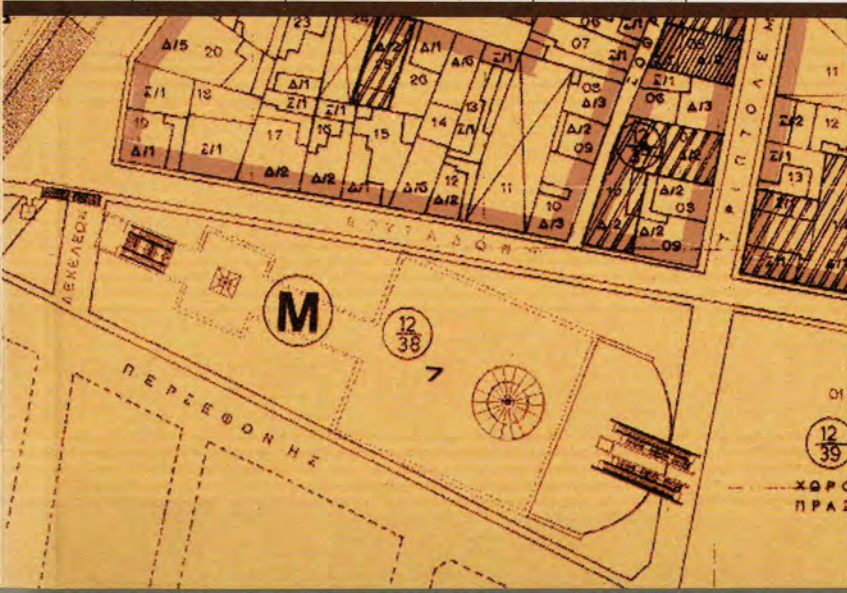

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ
ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ

Διπλωματικές Μεταπτυχιακές Εργασίες 2000-2001

Διπλωματικές Μεταπτυχιακές Εργασίες 2000-2001

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ
ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΣΚΗΣΕΩΝ
της Α' Κατεύθυνσης του προγράμματος

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ **ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ**

A. ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Θεωρία και Ιστορία των Αποκαταστάσεων.

Εισαγωγή στην Παθολογία & Αποκατάσταση Μνημείων & Υλικών.

Μεθοδολογία Ανάλυσης και Τεκμηρίωσης.

Τεχνικές της Συντήρησης & της Αποκατάστασης.

Προστασία & Σχεδιασμός σε Ιστορικά Κτίρια & Σύνολα.

Νομοθεσία, Θεσμοθετημένα Όργανα & Διαχείριση Μνημείων.

B. ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ

Ειδικά Θέματα Συντήρησης & Αποκατάστασης Μνημείων.

Ειδικά Θέματα Αρχαιολογικής Έρευνας.

Στέγαση Μουσείων σε Μνημεία.

Φωτισμός Ανάδειξης Κτιρίων.

Γεωμετρική Τεκμηρίωση Μνημείων.

Μεθοδολογία Καταγραφών και Αρχαιοθέτησης.

Γ. ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Κριτική μιας Αναστήλωσης.

Αποτύπωση και Τεκμηρίωση Κτιρίου.

Επίλυση Προβλήματος Στερέωσης - Συντήρησης.

Προστασία και Συντήρηση σε κλίμακα Αστικού Κέντρου
ή Ιστορικού Οικισμού.

Ένταξη Νέου Κτιρίου σε Ιστορικό Περιβάλλον.

Δ. ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ISBN 960-254-638-7

© Ε.Μ.Π. - Δ.Π.Μ.Σ. ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Επιμέλεια έκδοσης: Ελένη Μαΐστρου - Εμμανουήλ Μπίρης

Συντονισμός έκδοσης: Ευγενία Μπόζου

Καλλιτεχνική φροντίδα: Γρηγόρης Αποστολίδης και Αλέκος Χατζιδάκις

Παραγωγή: Γραφικές Τέχνες Ύψιλον, Πετσόβου 6, Αθήνα, τηλ.: 210 38 36 609

Εκτύπωση: Δεκάλογος, Αγαθίου 3, Αθήνα, τηλ.: 210 64 60 338

Βιβλιοδεσία: Libro d' oro, Τράιμπερ 12-14, Αθήνα, τηλ.: 210 52 37 880

Κεντρική διάθεση: Δ.Π.Μ.Σ. ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ, Επιστ. γραμματεία, τηλ.: 210-7723931

Χρηματοδότηση: Γ' Κ.Π.Σ., ΥΠΕΠΘ

Πρόλογος των επιμελητών	6
Αντωνοπούλου Ζέττα, αρχαιολόγος ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΥΠΑΙΘΡΙΑ ΓΛΥΠΤΙΚΗ Τεκμηρίωση, παθολογία, προστασία και ανάδειξη	9
Βλαχάκη Άννα, αρχαιολόγος ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΓΟΡΑΣ Μέση Στοά, Ωδείο Αγρίππα και Παλάτι των Γιγάντων	16
Δραγώνα Βασιλική, αρχιτέκτων μηχανικός ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ ΤΟΥ ΓΚΑΖΟΧΩΡΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ	22
Ζερλέντης Μιχαήλ, αρχιτέκτων μηχανικός ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ «ΙΠΠΟΤΙΚΟΥ ΚΤΗΡΙΟΥ» Οδός Ήριννας 10, Μεσαιωνική Πόλη της Ρόδου	36
Θεοχάρη Αικατερίνη Αγρ. Τοπογράφος Μηχανικός Ο ΑΣΠΡΟΣ ΠΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ	47
Καλλίτσα Τίνα, αρχιτέκτων μηχανικός ΤΑ ΔΙΑΒΑΤΙΚΑ ΣΤΟΝ ΟΙΚΙΣΜΟ ΤΗΣ ΥΔΡΑΣ Η περίπτωση ενός διαβατικού στην Κιάφα	55
Κολώνας Χρήστος, πολιτικός μηχανικός ΑΝΑΛΗΜΜΑ ΤΗΣ ΣΤΟΑΣ ΤΟΥ ΕΥΜΕΝΟΥΣ Δομοστατικά προβλήματα	65
Κούτση Αθηνά, αρχιτέκτων μηχανικός ΜΑΡΜΑΡΙΝΑ ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΚΑΔΙΑ Πρόταση αποκατάστασης και ανάδειξης στο κωδωνοστάσιο Ι.Ν. Αγ. Γεωργίου Ροϊνού	74
Μποκή Κατερίνα, αρχιτέκτων μηχανικός ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΟ ΚΤΗΡΙΟ ΣΤΑ ΕΞΑΡΧΕΙΑ (ΟΙΚΙΑ ΛΑΓΠΑΘΙΩΤΗ) Αποτύπωση, πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης	85
Παπαδοπούλου Ιφιγένεια, πολιτικός μηχανικός ΜΟΝΗ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ Μελέτη αποκατάστασης πτέρυγας Τράπεζας	96
Σαλεμή Νίκη, αρχιτέκτων μηχανικός ΠΤΕΡΥΓΕΣ ΚΕΛΜΙΩΝ Ι. Μ. ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ Συντήρηση, αποκατάσταση και διερεύνηση ένταξης νέων χρήσεων	104

Το παρόν τεύχος αποτελεί την πρώτη δημοσίευση Διπλωματικών Εργασιών σπουδαστών του Διατμηματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Προστασία Μνημείων» του Ε.Μ.Π. Συγκεκριμένα, τις εργασίες αυτές συνέταξαν οι σπουδαστές του ακαδημαϊκού έτους 2000-2001 της Α' Κατεύθυνσης του Προγράμματος, που έχει ως εκπαιδευτικό αντικείμενο τη «Συντήρηση και Αποκατάσταση Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων». Η εκπόνηση Διπλωματικής Εργασίας είναι υποχρεωτική για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης και καλύπτει το τελευταίο εξάμηνο των σπουδών.

Το γενικό πρόγραμμα και των δύο κατευθύνσεων, που λειτουργεί από το ακαδημαϊκό έτος 1998-99, οργανώθηκε από τη Σχολή Αρχιτεκτόνων με τη συνεργασία της Σχολής Χημικών και τη συμμετοχή των σχολών Πολιτικών Μηχανικών και Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Διευθυντής του προγράμματος κατά το χρονικό διάστημα 1998-2003 ήταν ο καθηγητής Ν. Καλογεράς τον οποίο διαδέχθηκε ο καθηγητής Εμμ. Μπίρης.

Η μέχρι σήμερα αξιολόγηση του προγράμματος που πραγματοποιήθηκε από ειδικούς επιστήμονες από τον ελληνικό και ευρωπαϊκό χώρο, από τους σπουδαστές όλων των ετών και από το Υπουργείο Παιδείας, κατέδειξε την επιτυχία του από άποψη γενικής οργάνωσης και εκπαιδευτικής δομής. Γενική διαπίστωση απετέλεσε το ότι ήρθε να καλύψει ένα μεγάλο κενό στον τομέα της διατήρησης και ανάδειξης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στον ελληνικό χώρο. Σήμερα, οι απόφοιτοι έχουν ήδη αρχίσει να καλύπτουν επιτυχώς τις ανάγκες του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Το πρόγραμμα λειτουργεί με βάση σχετική Υπουργική απόφαση και χρηματοδοτήθηκε από το Υπ. Παιδείας στα πλαίσια του Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάστασης (ΕΠΕΑΕΚ) κατά το χρονικό διάστημα 1999-2003 και από το Υπουργείο Πολιτισμού κατά το χρονικό διάστημα 2002-2004.

Με τις ανωτέρω χρηματοδοτήσεις έγινε δυνατή και η παρούσα έκδοση, η οποία σκοπό της έχει να προβάλλει το εκπαιδευτικό αντικείμενο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος και παράλληλα να λειτουργήσει διδακτικά προς τους νεώτερους σπουδαστές.

Οι εργασίες που παρουσιάζονται έχουν επιλεγεί με κριτήριο την υψηλή βαθμολογία που πήραν από την εξεταστική επιτροπή των καθηγητών του προγράμματος και καλύπτουν ένα μεγάλο εύρος του εκπαιδευτικού του αντικειμένου. Έχουν συνταχθεί από σπουδαστές όλων των ειδικοτήτων που παρακολουθούν το πρόγραμμα.

Τα κείμενα της έκδοσης αποτελούν περίληψη των κειμένων των αντίστοιχων διπλωματικών εργασιών και η εικονογράφηση

αποτελεί μικρό τμήμα του εικονογραφικού υλικού των μελετών. Οι διπλωματικές εργασίες όλων των ετών -που αναφέρονται αναλυτικά στο τέλος του τεύχους- είναι κατατεθειμένες στη Βιβλιοθήκη της Σχολής Αρχιτεκτόνων.

Η σύνταξη των κειμένων και η επιλογή των εικόνων έγινε με ευθύνη του κάθε σπουδαστή με την καθοδήγηση των επιμελητών της έκδοσης. Στην όλη προσπάθεια σημαντική ήταν και η συμβολή της κας Ευγενίας Μπόζου, συνεργάτιδος της Επιστημονικής Γραμματείας του Προγράμματος.

Το τεύχος αφιερώνεται στους Ομότιμους Καθηγητές της σχολής Αρχιτεκτόνων Διονύση Ζήβα και Χαράλαμπο Μπούρα στους οποίους οφείλεται ο κατευθυντήριο προγραμματισμός και η εισήγηση προς την Πρυτανεία του Ε.Μ.Π για τη συγκρότηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος.

Οι επιμελητές της έκδοσης

Ελένη Μαϊστρου

Μάνος Μπίρης

Στην επιστημονική επιτροπή του προγράμματος στο χρονικό διάστημα 1998-2004 μετείχαν:

- Από τη Σχολή Αρχιτεκτόνων οι ομότιμοι σήμερα καθηγητές Δ. Ζήβας και Χ. Μπούρας και οι αν. καθηγητές Φ. Γουλιέλμος, Ι. Κίζης, Εμμ. Κορρές, Ε. Μαϊστρου, ο επ. καθηγητής Κ. Μυλωνάς και ο καθηγητής Ν. Χολέβας.
- Από τη Σχολή Χημικών Μηχανικών η καθηγήτρια Α. Μοροπούλου - δ/ντρια Β' κατεύθυνσης, η επ. καθηγήτρια Μ. Κουή ο καθηγητής Ν. Σπυρέλης και ο καθηγητής Γ. Μπατής.
- Από τη Σχολή Πολιτικών Μηχανικών η αν. καθηγήτρια Ε. Βιτζηλαίου.
- Από τη Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών ο καθ. Α. Γεωργόπουλος και ο επ. καθηγητής Χ. Ιωαννίδης.

Υπεύθυνη της επιστημονικής γραμματείας της Α' κατεύθυνσης είναι η Μαρία Μπαλοδήμου - Msc Αρχιτέκτων Μηχανικός.

ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΥΠΑΙΘΡΙΑ ΓΛΥΠΤΙΚΗ

τεκμηρίωση, παθολογία, προστασία και ανάδειξη

Αντωνοπούλου Ζέττα, αρχαιολόγος

Επιβλέποντες: Δ. Ζήβας, αρχιτέκτων μηχανικός – Ε. Μαΐστρου, αρχιτέκτων μηχανικός

Η παρούσα εργασία αναφέρεται στη νεότερη ελληνική γλυπτική, από το 1834 έως το 2002, που βρίσκεται σε υπαίθριους δημόσιους χώρους, στα γεωγραφικά όρια του Δήμου Αθηναίων. Τα υπαίθρια γλυπτά της Αθήνας είναι 224. Το αντικείμενο της εργασίας επομένως είναι μεγάλο, αλλά και πολυδιάστατο, καθώς σκοπός μας είναι η ιστορική τεκμηρίωση των γλυπτών στο σύνολό τους, η καταγραφή της κατάστασης διατήρησής τους και των χωροθετικών παρατηρήσεων που τα αφορούν, καθώς και η διατύπωση γενικών προτάσεων διαχείρισης, προστασίας και ανάδειξής τους.

Μεθοδολογία - Ανάλυση τρόπου εργασίας

Η έρευνα εκπονήθηκε σε αρχεία, βιβλιοθήκες αλλά και στο πεδίο και περιέλαβε τα παρακάτω στάδια:

- Ιστορική τεκμηρίωση: Βιβλιογραφική έρευνα σε έναν τομέα, όπου η βιβλιογραφία είναι ελάχιστη¹ και αρχειακή έρευνα σε πρωτογενείς πηγές.
 - Η χρονική περίοδος 1834-2002 χωρίστηκε σε τέσσερις επιμέρους περιόδους, με κριτήριο κυρίως σημαντικά ιστορικά και πολιτικά γεγονότα. Οι περίοδοι αυτοί είναι:
 - 1834-1922 (Αθήνα πρωτεύουσα - μικρασιατική καταστροφή)
 - 1923-1940 (μεσοπόλεμος)
 - 1945-1974 (τέλος Β' παγκοσμίου πολέμου-δικτατορία)
 - 1975-2002 (μεταπολίτευση-σήμερα)
- Για κάθε ιστορική περίοδο συντάχθηκε ένας χάρτης, που αφορά στις τοποθετήσεις γλυπτών ανά είδος και υλικό. Ο σκοπός αυτής της ανάλυσης ήταν η εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικών με το είδος, το υλικό, τη θεματολογία, αλλά και την επιλογή θέσεων για τα γλυπτά στο πέρασμα του χρόνου.

- Εργασία στο πεδίο/καταγραφή υπάρχουσας κατάστασης: Αφού συντάχθηκε ένα δελτίο καταγραφής (εικ.1), καταγράφηκαν τα ιστορικά στοιχεία που τα ίδια τα γλυπτά αναφέρουν, όπως οι επιγραφές και οι υπογραφές καλλιτεχνών. Επιπλέον μελετήθηκε η

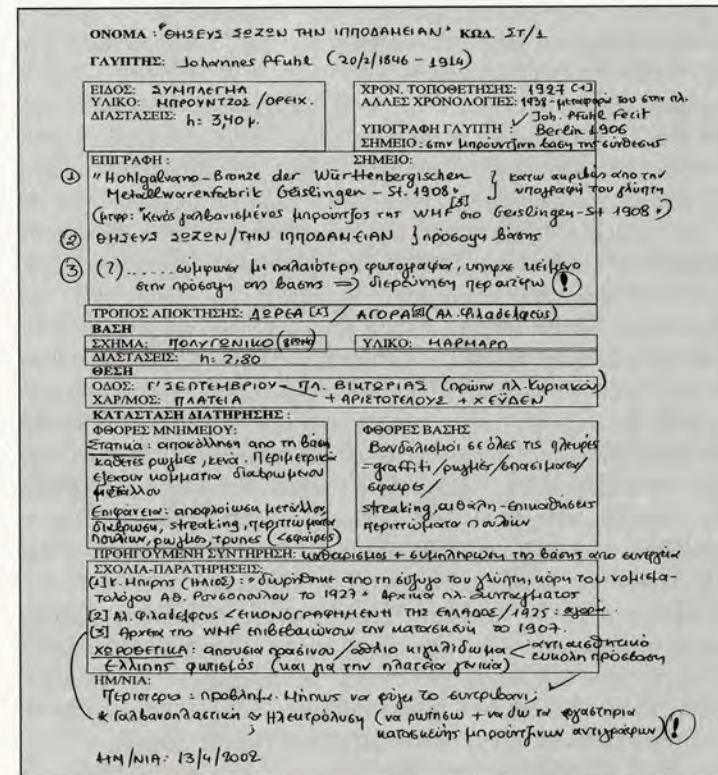
τυπολογία, τα υλικά, η θεματολογία, καθώς και ο τρόπος απόκτησής τους, η διαδικασία τοποθέτησης και η επιλογή των θέσεων τους. Ταυτόχρονα εξετάστηκε ο τρόπος που εκτίθενται στην πόλη, τα βάθρα, ο τρόπος έδρασης, οι άξονες θέασης, ο περιβάλλον χώρος και ο φωτισμός.

Επεξεργασία δεδομένων/προτάσεις:

- Τα συμπεράσματα αυτά αποτυπώθηκαν στον χάρτη υπάρχουσας κατάστασης (εικ.2) καθώς και σε γραφήματα.
- Συντάχθηκαν πίνακες (εικ.3) στους οποίους καταχωρήθηκαν οι ανωτέρω πληροφορίες. Οι πίνακες αυτοί αφορούν στην παθολογία των γλυπτών αλλά και των βάσεων τους, καθώς και σε χωροθετικές παρατηρήσεις.
- Στους ίδιους πίνακες προστέθηκαν και γενικές προτάσεις για το κάθε ένα γλυπτό, ώστε να υπάρξει ένα γενικότερο πλάνο άμεσων και έμμεσων επεμβάσεων.
- Ο προβληματισμός γύρω από την προστασία και την ανάδειξη των γλυπτών της πόλης συνοψίζεται σε θεωρητικές προτάσεις που αφορούν κυρίως στη διαχείριση αλλά και στην αποκατάσταση της σχέσης τους με τον πολίτη.
- Μελέτη περίπτωσης: γνωρίζοντας πως κάθε μνημείο είναι μια ιδιαίτερη περίπτωση και αντιμετωπίζεται με βάση τις δικές του αξίες αλλά και ιδιαιτερότητες, μελετήθηκε ενδεικτικά η εφαρμογή κάποιων προτάσεων σε ένα από αυτά, που θεωρήθηκε ότι έχει βεβαρημένη παθολογία. Οι προτάσεις αυτές αφορούν στην συντήρηση αποκατάσταση του μνημείου και στη διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου, δεν παρουσιάζονται όμως στην παρούσα περίληψη.

Η υπαίθρια γλυπτική στο χώρο και το χρόνο

Η δημιουργία υπαίθριων χώρων πρασίνου ήταν μείζον θέμα σε κάθε πολεοδομικό σχέδιο της πρωτεύουσας. Από το πρώτο πολεοδομικό σχέδιο της νέας πόλης, των Κλεάνθη και Σάουμπερτ, με το σχεδιασμό των πρώτων πλατειών και κήπων, ορίστηκαν οι χώροι

Εικ. 1: Δελτίο καταγραφής

για την μελλοντική παρουσία της υπαίθριας γλυπτικής. Η πόλη όμως επεκτεινόταν και συνεχώς άλλαζε μορφή. Στη νέα αυτή μορφή και τις ανάγκες για στέγαση που προέκυψαν, διαπιστώθηκε ότι οι δημόσιοι χώροι συνεχώς μειώνονταν. Για το λόγο αυτό αναλήφθηκε μια συστηματική προσπάθεια στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, για τον πολεοδομικό εκσυγχρονισμό της Αθήνας. Μετά τη μικρασιατική καταστροφή, στη διάρκεια του μεσοπολέμου, οι ανάγκες για στέγαση διαμόρφωσαν μια νέα πραγματικότητα: την καθ' ύψος ανάπτυξη. Η Αθήνα επεκτεινόταν και αποκτούσε νέα κατακόρυφα στοιχεία, τις πολυκατοικίες. Υπήρξε τότε μεγαλύτερη ανάγκη για οργανωμένη προσπάθεια δημιουργίας χώρων πρασίνου στην πρωτεύουσα. Στην κατεύθυνση αυτή ιδρύθηκε το 1927 η Επιτροπή

1. Οι προηγούμενες καταγραφές είναι οι εξής:
 α. Λαμέρα, Λ. Χωροθετικό διάγραμμα γλυπτών έργων Δήμου Αθηναίων νεωτέρας Ελλάδας, ΕΜΠ, Ανωτάτη σχολή Αρχιτεκτόνων, Έδρα Πλαστικής, 1974
 β. Μπίρη, Κ. τα μνημεία της Αθήνας, εγκυκλοπαίδεια ΗΛΙΟΣ, τ.7,
 γ. Γενική Παγκόσμιος Εγκυκλοπαίδεια «ΠΑΠΥΡΟΣ ΛΑΡΟΥΣ», 1960 λήμμα: ΑΘΗΝΑ,
 δ. Γιαννουδάκη, Τ.Υπαίθρια γλυπτά Δήμου Αθηναίων 1834-1922, μεταπτυχιακή εργασία, ΑΠΘ, 1994.
 ε. Καταγραφή υπαίθριων γλυπτών Δήμου Αθηναίων, Βασίλης Βασιλειάδης 1994, Ζέττα Αντωνοπούλου 2000. Τμήμα Παραδοσιακών Κτιρίων και Μνημείων Δήμου Αθηναίων.

Δημοσίων Κήπων και Δενδροστοιχιών και το 1934 η Ανώτατη Πολεοδομική Επιτροπή. Στους νέους χώρους της πόλης προστέθηκαν μικρές πλατείες, αλλά και το Πεδίον του Άρεως, η μελέτη για τη διαμόρφωση του οποίου έγινε το 1934.

Ο Β΄ παγκόσμιος πόλεμος και η λήξη του είχε το δικό του ρόλο στη διαμόρφωση του αθηναϊκού τοπίου. Η πληθυσμιακή αύξηση και η ευδοκίμηση του συστήματος της αντιπαροχής οδήγησε σε μαζική ανοικοδόμηση πολυκατοικιών. Την ίδια στιγμή η λατόμηση των λόφων και των βουνών του λεκανοπεδίου, που σαφώς είχε αρχίσει νωρίτερα, διετάραξε ανεπανόρθωτα την ισορροπία του αθηναϊκού τοπίου. Στα χρόνια της δικτατορίας ενισχύθηκε το ενδιαφέρον για τη δημιουργία μικρότερων πλατειών σε γειτονιές και υπήρξε η αντίστοιχη μέριμνα για τη διακόσμησή τους με γλυπτά, όπως π.χ. η πλ. Ροσάν, η πλ. Παπαδιαμάντη, κ.ά.

Η συνέχεια είναι ορατή σε όλους μας. Τον χαρακτηρισμό «πλατεία» διεκδικούν πλέον μικρές νησίδες πεζοδρομίου με ελάχιστο πράσινο. Η σχέση δημόσιου-ιδιωτικού χώρου ξεκίνησε από την απελευθέρωση της Αθήνας, και παρέμεινε έως σήμερα άνοιξη². Η διαφορά είναι ότι πλέον η ύπαρξη δημόσιου χώρου αποτελεί επιτακτική ανάγκη στην καθημερινότητα των Αθηναίων καθώς από πολλές γειτονιές αυτής της πόλης απουσιάζει ο ορίζοντας.

Στην Αθήνα λοιπόν, από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας της ως πρωτεύουσα, εμφανίστηκε η νεότερη γλυπτική, αρχικά ως τέχνη συνοδύουσα την αρχιτεκτονική και έπειτα ως ανεξάρτητη καλλιτεχνική δημιουργία. Επηρεάστηκε από τα δυτικά καλλιτεχνικά ρεύματα, τα οποία όμως αφομοίωσε αποκτώντας τη δική της ταυτότητα. Εδραιώθηκε μέσω της διδασκαλίας της από το Σχολείο των Τεχνών, εντάχθηκε στα ευρωπαϊκά καλλιτεχνικά ρεύματα, διακρίθηκε σε εκθέσεις στο εσωτερικό και στο εξωτερικό και πρωταγωνίστησε στην καλλιτεχνική ζωή του τόπου.

Τυπολογία (εικ. 4): Τα πρώτα γλυπτά στους δημόσιους χώρους εμπνεύστηκαν από την ταφική τέχνη και λειτούργησαν ως σήματα. Ανήκουν στην τυπολογία της στήλης με ανάγλυφες και γλυπτές παραστάσεις. Ταυτόχρονα φιλοτεχνούνταν ταφικά μνημεία στο Α΄ κοιμητήριο Αθηνών, όπου πλέον φιλοξενούνται τα αριστουργήματα της νεοελληνικής γλυπτικής. Στη συνέχεια και στα πλαίσια του κλασικισμού, η γλυπτική στα τέλη του 19ου αιώνα συνόδευσε την αρχιτεκτονική στις προσόψεις των μεγάλων δημοσίων κτηρίων. Τελειότερο παράδειγμα ο γλυπτός διάκοσμος της Ακαδημίας Αθηνών, αλλά και τα υπόλοιπα κτήρια της Τριλογίας, το Ζάππειο, η Βουλή. Ο τύπος που προτιμήθηκε ήταν οι γλυπτές συνθέσεις και τα ολόσωμα γλυπτά, κυρίως όμως ανδριάντες σε απλές ή μνημειακές βάσεις. Φιλοτεχνήθηκαν επίσης ελάχιστες προτομές, σε υψηλές βάσεις κίονες. Η δυτική επίδραση είναι φανερή και μπορούμε ενδεικτικά να τη διαπιστώσουμε στις αλληγορικές μορφές στις βάσεις του ανδριάντα του Βαρβάκη, στο μνημείο του Υψηλάντη στον τύπο της «Κοιμωμένης», στις ιδεαλιστικές προτομές του Καποδίστρια και του

Ευνάρδου στον Εθνικό κήπο. Αργότερα τοποθετήθηκαν και ολόσωμα διακοσμητικά γλυπτά και συνθέσεις στις πλατείες και τους κήπους, όπως στην πλ. Συντάγματος, στον κήπο του Ζαπτείου και στο Βασιλικό κήπο. Στο πέρασμα των χρόνων διαπιστώνεται μια σαφής προτίμηση στις προτομές και στα ολόσωμα γλυπτά. Τις τελευταίες δεκαετίες τοποθετήθηκαν πολλές προτομές, δυστυχώς σε χαμηλές και στην πλειοψηφία τους ακαλαίσθητες βάσεις. Το βασικότερο χαρακτηριστικό όμως των μεταπολεμικών ετών και κυρίως των τελευταίων δεκαετιών του 20ου αι. είναι η παρουσία της μοντέρνας τέχνης στους δημόσιους χώρους.

Θεματολογία: Τα πρώτα υπαίθρια γλυπτά απέβλεπαν στην απόδοση τιμής, στην έκφραση ευγνωμοσύνης και στη διατήρηση της μνήμης. Ο κλασικισμός απαιτούσε στροφή προς το ένδοξο κλασικό παρελθόν, κάτι που λειτούργησε μόνο στην περίπτωση της Ακαδημίας Αθηνών. Τα πρόσωπα που επιλέχθηκαν να τιμηθούν ήταν οι εθνικοί ευεργέτες - σε σχέση με το κτήριο, στην ανέγερση του οποίου συνέβαλαν-, οι ήρωες του 1821, οι πολεμιστές και οι πρωτεργάτες της ελληνικής επανάστασης. Η επιλογή αυτή πήγαζε από τις ίδιες τις συγκυρίες, καθώς η Αθήνα ήταν μια πόλη με ένδοξο παρελθόν και ελπιδοφόρο μέλλον. Οι άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών δεν αποτέλεσαν προτεραιότητα παρά μόνο μετά το 1922. Στο μεσοπόλεμο επίσης προτιμήθηκαν και τα διακοσμητικά θέματα, αντιπροσωπεύοντας μια ελεύθερη από παραγγελίες γλυπτική, για τη διακόσμηση των κήπων. Λόγω του εορτασμού επίσης της Εκατονταετηρίδας από την ελληνική επανάσταση, κατασκευάστηκε το μνημείο του Αγνώστου στρατιώτη. Την ανέγερση ηρώων επέβαλε στη συνέχεια και η λήξη του Β΄ παγκοσμίου πολέμου. Μετά το 1975 υπήρξε ποικιλία στη θεματολογία.

Υλικό: Το μάρμαρο είναι το επικρατέστερο υλικό της νεότερης ελληνικής γλυπτικής από την εμφάνιση της έως τις μέρες μας. Ο ορείχαλκος εμφανίζεται ήδη από το 1884. Τα ορείχαλκινα γλυπτά χυτεύονταν σε άλλες χώρες της Ευρώπης (Ιταλία, Γερμανία, Γαλλία) λόγω έλλειψης χυτηρίων. Μετά την δεκαετία του '60 λειτούργησαν επαγγελματικά χυτήρια στην Αθήνα. Το γεγονός αυτό έδωσε άλλη ώθηση στην χαλκοχυτική. Τα γλυπτά που τοποθετήθηκαν στην πόλη μετά το 1975 είναι στην πλειοψηφία τους ορείχαλκινα.

Πρωτοβουλία ανέγερσης: Η ανέγερση των περισσότερων οφειλόταν στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Η γλυπτική ήταν μια ιδιαίτερα δαπανηρή τέχνη και οι δαπάνες καλύπτονταν από ευεργέτες χορηγούς, ενώ πολύ συχνά διεξαγόταν έρανος με πανελλήνια διάσταση. Η κρατική πρωτοβουλία έγινε αισθητή τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αι. Η διαδικασία επιλογής γλυπτών περιελάμβανε καλλιτεχνικό διαγωνισμό και αρκετά από αυτά διακρίθηκαν σε εκθέσεις τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο εξωτερικό. Η κρατική πρωτοβουλία επίσης υπερίσχυσε την περίοδο της δικτατορίας. Τα γλυπτά των τελευταίων ετών αποτελούν δωρεές, τις οποίες αποδέχθηκε ο Δήμος Αθηναίων και επιπλέον δεν πείθουν για την αναγκαιότητά τους. Σε ότι αφορά στις διαδικασίες, πέρα από τους καλλιτεχνικούς διαγωνισμούς, σημειώνονται περιπτώσεις αυθαιρέσις στις διαδικασίες επιλογής και τοποθέτησης γλυπτών. Τέλος υπάρχει κορεσμός σε ότι αφορά στην επιλογή του χώρου, πολλές μετακινήσεις αλλά και

αποσύρσεις γλυπτών τα οποία τοποθετήθηκαν αυθαίρετα.

Οι σημαντικότεροι γλύπτες της νεοελληνικής υπαίθριας γλυπτικής είναι οι Δρόσης, Φυτάλης, Φιλιππίδης, Κόσσης, Κ. Δημητριάδης, Γ. Δημητριάδης, Τόμπρος, Απάρτης, Θωμόπουλος, Ζευγώλης, Λ. Δούκας, Φωκίων Ρωκ, Νικόλας, Λ. Γεωργαντή, Β. Φαληρέας, Ι. Παππάς, Θ. Παπαγιάννης, Κ. Βαρώτσος.

Προσδιορισμός αξιών

Ένα γλυπτό είναι ένα έργο τέχνης, που φτιάχτηκε σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή και για κάποιο λόγο. Εμπεριέχει επομένως ταυτόχρονα και πληροφορίες, που αφορούν στην πολιτιστική ζωή του τόπου, στην καλλιτεχνική δημιουργία, στην τεχνολογία, και πάνω απ' όλα στην ιστορία. Ακόμα και αν η αισθητική-καλλιτεχνική αξία αρκετών γλυπτών αμφισβητείται, θα πρέπει ν' αναγνωρίσουμε το γεγονός ότι είναι προϊόντα του πολιτισμού μας, που σε δεδομένη ιστορική στιγμή και κατόπιν διαδικασιών απέκτησαν δημόσιο χαρακτήρα αποτελώντας στοιχεία των υπαίθριων χώρων της πόλης και επομένως συνδέθηκαν άμεσα με την εικόνα της. Με άλλα λόγια και πέρα από οποιοδήποτε άλλο ενδιαφέρον, αποτελούν τεκμήριο της ιστορίας της πόλης, και ενέχουν μια καθαρά διδακτική λειτουργία³.

Είναι επομένως αντιληπτό ότι όλα τα γλυπτά εμπεριέχουν αξία ή αξίες, τις οποίες απλά αναφέρουμε επιγραμματικά, καθώς είναι αδύνατο στα πλαίσια αυτής της εργασίας ν' αναλυθούν οι αξίες, που αντιστοιχούν στο κάθε ένα από αυτά. Συγκεκριμένα: ιστορική, καλλιτεχνική, μνήμης, συμβολική, σπανιότητας / μοναδικότητας, επιστημονική και τεχνολογική, συγκινησιακή αξία, αξία τοποσήμου.

Η φιλοτέχνηση γλυπτών με σκοπό την μνήμη ή την απόδοση τιμής, τα καθιστούν αυτομάτως αξιολογικά καθώς τους προσδίδονται οι περισσότερες από τις προαναφερόμενες αξίες. Η μεγαλύτερη διαφωνία έχει προκύψει σε ότι αφορά στα καθαρά διακοσμητικά γλυπτά και ιδίως στα μοντέρνα έργα τέχνης που ακόμα και αν διέπονται από έναν συμβολισμό ή την πρόθεση απόδοσης τιμής, το τελικό αποτέλεσμα δεν είναι ευρέως αποδεκτό. Τα αντιαισθητικά ανεπιθύμητα γλυπτά και όχι άδικα- στην Αθήνα δεν είναι λίγα.

Οι αξίες των υπαίθριων γλυπτών δεν είναι αντιληπτές από το κοινό. Σε κάθε περίπτωση πάντως θα πρέπει η διαχείρισή τους να είναι ανάλογη των μνημείων και οι όποιες επεμβάσεις για τη συντήρηση και προστασία τους να διέπονται από τους κανόνες συντήρησης μνημείων.

Υπάρχουσα κατάσταση

Ποσότητα - Τυπολογία - Υλικό: Τα υπαίθρια γλυπτά της Αθήνας κατά την ημερομηνία σύνταξης της μελέτης, ήταν 224. Επικρατούν οι προτομές (99), ακολουθούν τα ολόσωμα γλυπτά (33), οι ανδριάντες

3. Ζήβας, Δ. Τα μνημεία και η πόλη, εκδ. Libro, Αθήνα, σελ.143-146.

(28) και οι στήλες (28), τα μοντέρνα έργα τέχνης (15), τα συμπλέγματα (7), τα ανάγλυφα (4) και τα συντριβάνια με γλυπτό διάκοσμο (4), και τέλος οι έφιπποι ανδριάντες (3) και οι συνθέσεις (30). Σε ότι αφορά στο υλικό επικρατεί το μάρμαρο (σύνολο 125), ακολουθεί ο ορειχάλκος (82), άλλα υλικά (10) και τέλος ο συνδυασμός μάρμαρου - μπρούντζου (7).

Χωροθέτηση (εικ. 5): Η μελέτη της χωροθέτησης των γλυπτών στην πόλη, οδηγεί στις παρακάτω διαπιστώσεις:

α) Πληθώρα γλυπτών στο κέντρο της πόλης: Τα περισσότερα γλυπτά βρίσκονται στο κέντρο της πόλης, στα Α' και Β' Δημοτικά Διαμερίσματα, και λιγότερα στην περιφέρεια. Επίσης πολλά γλυπτά τοποθετήθηκαν τα τελευταία χρόνια κατα μήκος μεγάλων οδικών αξόνων όπως η Βασ. Σοφίας, Κηφισίας, η Μιχαλακοπούλου κ.ά. Παρατηρούμε λοιπόν τη «μεταφορά» του κέντρου της πόλης κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, σε έναν μεγάλο γραμμικό άξονα⁴.

β) Λανθασμένη επιλογή χώρου προσανατολισμού: Παρατηρούμε τοποθετήσεις γλυπτών σε λάθος θέσεις ή με λανθασμένο προσανατολισμό. Αυτό μπορεί να συνέβη εξ αρχής ή να προέκυψε στα πλαίσια αλλαγών στον περιβάλλοντα χώρο που όμως δεν συμπεριέλαβαν και το γλυπτό, με αποτέλεσμα σήμερα να παρουσιάζει μια προβληματική κατάσταση. Επίσης παρατηρείται τοποθέτηση πολλών γλυπτών σε μικρό χώρο, όπως π.χ. στον περίβολο του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Αθηναίων ή στη συμβολή των οδών Πατησίων και Γλάδστωνος, αλλά και αλλού, δημιουργώντας ένα ασφυκτικό αποτέλεσμα. Το μνημείο για τους πεσόντες στη μάχη του Δομοκού, το οποίο είναι αφιερωμένο στον Περικλή Βαρατάση και βρίσκεται στο Πεδίο του Αρεως, φιλοτεχνήθηκε το 1901. Δεν διαπιστώσαμε κάποια μετακίνησή του, συνεπώς η αρχική του θέση (εικ.6) είναι και η σημερινή, στη βόρεια πλευρά της πρόσοψης της εκκλησίας των Ταξιαρχών. Η πρόσοψη του μνημείου, όπως και του μνημείου για τον Ιερό Λόχο του 1821, με το οποίο βρίσκονται στον ίδιο άξονα, είναι δυτικά προς το μονοπάτι του Πάρκου. Όμως στο πέραςμα του χρόνου η πρόσοψη καλύφθηκε από πανύψηλα κυπαρίσσια σε απόσταση αναπνοής από το μνημείο και ο επισκέπτης του χώρου μπορεί να κινηθεί μόνο στην πλατεία που υπάρχει πίσω από αυτό. Συνεπώς αντικρύζει την πίσω όψη ως πρόσοψη και δεν αντιλαμβάνεται το μνημείο.

Η ανωτέρω περίπτωση μας έδωσε το ερέθισμα να παρατηρήσουμε και τους άξονες θέασης. Τα γλυπτά που στήνονταν στο παρελθόν σε πλατεία, προσανατολιζόνταν προς το εσωτερικό αυτής. Τα σύγχρονα γλυπτά προσανατολιζόνταν όχι πρὸς το εσωτερικό της πλατείας, αλλά προς τον δρόμο που περνάει στα όριά της. Ποιοί είναι οι θεατές τελικά και τι μπορεί να δηλώνει αυτό για τις χρήσεις στις πλατείες της γειτονιάς; Στην περίπτωση αυτή εντάσσονται οι πλατείες στις οποίες βρίσκονται παλαιά και νεότερα γλυπτά

προσανατολιζόμενα και στους δύο προαναφερόμενους άξονες θέασης, όπως π.χ. η πλατεία Ραλλούς Μάνου, η πλατεία Κολωνακίου κ.ά.

γ) Μετακινήσεις: Ενώ το υπαίθριο μνημείο αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του περιβάλλοντος στο οποίο είναι εγκατεστημένο, εντούτοις διαπιστώνεται η μετακίνηση γλυπτών και πολλές φορές χωρίς λόγο. Τις μετακινήσεις αυτές επέβαλε η κατασκευή δημοσίων έργων, όπως το ΜΕΤΡΟ π.χ. στα γλυπτά της Τριλογίας, καθώς και η κατασκευή υπογείων γκαράζ, όπως π.χ. στην πλατεία Κάνιγγος, ή η διαμόρφωση πλατειών. Αρκετές μετακινήσεις έγιναν ύστερα από αίτημα των φορέων εξουσίας της περιοχής, για παράδειγμα επειδή το γυμνό του αγάλματος σκανδαλίζει. Είναι ενδιαφέρουσα τέλος η περίπτωση του ολόσωμου αγάλματος της ΕΥΑΣ, του γλύπτη Γρηγόρη Ζευγώλη, που μετακινήθηκε από τη Λαμπρινή στην Κυψέλη, και το ενδιαφέρον των κατοίκων της περιοχής Λαμπρινής να επιστρέψει το γλυπτό στην αρχική του θέση. Σημειώνουμε και περιπτώσεις λανθασμένων ή αδικαιολόγητων μετακινήσεων, όπως αυτή του ανδριάντα του Κων/νου Παλαιολόγου, στην πλ. Μητροπόλεως. Αρχικά ο ανδριάντας είχε τοποθετηθεί στο δυτικό όριο της πλατείας αντίκρου της εισόδου του ιερού ναού (εικ.7). Αναπόσπαστο τμήμα της σύνθεσης του καλλιτέχνη ήταν η μαρμάρινη στήλη πίσω από τον ανδριάντα, με ηρωικό χαρακτήρα που ενίσχυε την μνημειακότητα του συνόλου με την εντοίχιση μπρούντζινου δικέφαλου αετού και επιγραφές. Το γλυπτό μεταφέρθηκε στη νότια πλευρά της πλατείας, κάτω ακριβώς από ένα πλάτανο, μπροστά από το υποκατάστημα Τραπεζίτης και σε χώρο, όπου σταθμεύουν αυτοκίνητα, ταξί και μοτοποδήλατα (εικ.8). Ο λόγος της μετακίνησής του σύμφωνα με τους αρμόδιους ήταν για να αναδειχθεί περισσότερο, καθώς στην προηγούμενη θέση του ήταν σκοτεινό και περιθωριακές ομάδες δρούσαν πίσω από την στήλη. Το παράδοξο όμως είναι ότι η στήλη που «δημιουργούσε» το πρόβλημα, παραμένει στη θέση της εως σήμερα, ενώ ο περήφανος δικέφαλος αετός «προσγειώθηκε» στην πρόσοψη της χαμηλής βάσης του ανδριάντα. Το παράδειγμα αυτό είναι χαρακτηριστικό και για ένα άλλο λόγο: δεν ζητήθηκε η γνώμη του γλύπτη για όλες αυτές τις αλλαγές, που υποβάθμισαν και παραμόρφωσαν το έργο του. Δυστυχώς δεν είναι η μοναδική περίπτωση που η κρατική εξουσία παραμερίζει και αγνοεί τον δημιουργό, για να επιβάλλει τις δικές τις απόψεις⁵.

δ) Ορατότητα μνημείων: Στα περισσότερα γλυπτά η ορατότητα είναι καλή, όμως αντίστοιχα είναι μεγάλα και τα ποσοστά όσων έχουν κακή ή μέτρια ορατότητα. Αυτή προκύπτει από τα οπτικά εμπόδια κυρίως και σε ελάχιστες περιπτώσεις από το χαμηλό ύψος των γλυπτών. Τα οπτικά εμπόδια μπορεί να είναι κολώνες της ΔΕΗ, στάσεις λεωφορείων, πάγκοι μικροπωλητών, κάδοι απορριμμάτων,

γλάστρες και άλλα αντικείμενα, καθώς και περίπτερα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα η πλατεία Φιλομούσου Εταιρείας στην Πλάκα - όπου οι προτομές των Καμπούρογλου και Χατζηποστόλου είναι το τελευταίο πράγμα που θ' ανακαλύψει κανείς σε αυτήν-, η πλ. Ραλλούς Μάνου - όπου την ορατότητα του γλυπτού περιορίζει το περίπτερο -, και πολλά άλλα. Επίσης την ορατότητα υποβαθμίζουν και τα κλαδιά των δέντρων, καθώς και τα τραπεζάκια ομπρέλλες των καφέ-μπάρ που βρίσκονται στο χώρο, όπως συμβαίνει στον ανδριάντα του Δηλιγιάννη στο πλάι της παλαιάς Βουλής, αλλά και στο ανάγλυφο του Αναστάση Μεταξά στο Παναθηναϊκό Στάδιο.

Περιβάλλον χώρος: Ο περιβάλλον χώρος των μνημείων είναι στην συντριπτική πλειοψηφία του παραμελημένος. Με εξαίρεση τις κηποτεχνικές διαμορφώσεις του Εθνικού κήπου και του κήπου του Ζαπτείου, η φύτευση γύρω από τα περισσότερα γλυπτά της πόλης είναι είτε ανύπαρκτη είτε παραμελημένη. Στη δεύτερη κατηγορία αναφέρουμε τα κλαδιά των υπερκείμενων δέντρων, που αφενός εμποδίζουν την ορατότητα, αφετέρου συντελούν στη φθορά της επιφάνειας. Αντίστοιχα θα πρέπει να ελεγχθεί και η χρήση των ποτιστικών καθώς τα νερά λιμνάζουν στις επιφάνειες και ευνοούν την ύπαρξη μικροοργανισμών. Φωτιστικά σώματα υπάρχουν μόνο σε γλυπτά που βρίσκονται σε κεντρικές περιοχές, οδικούς άξονες μεγάλης κυκλοφορίας κλπ., σε ποσοστό 18%. Από αυτά μόνο το 7% λειτουργεί και πάλι με λανθασμένο τρόπο. Ο υπάρχων φωτισμός προέρχεται από προβολείς εδάφους και κατευθύνεται κυρίως χαμηλά στις βάσεις των μνημείων και όχι στο υπερκείμενο γλυπτό. Εξαίρεση αποτελούν οι προτομές σε χαμηλές βάσεις. Στην περίπτωση λοιπόν που έχουμε ένα μπρούντζινο γλυπτό, όπως π.χ. ο Κολοκοτρώνης, φωτίζεται και αναδεικνύεται υπερβολικά η μαρμάρινη βάση, ενώ το γλυπτό «χάνεται» στο σκοτάδι της νύχτας. Στην περίπτωση μαρμάρινου γλυπτού, όπως π.χ. ο Τρικούπης, το αποτέλεσμα είναι διαφορετικό.

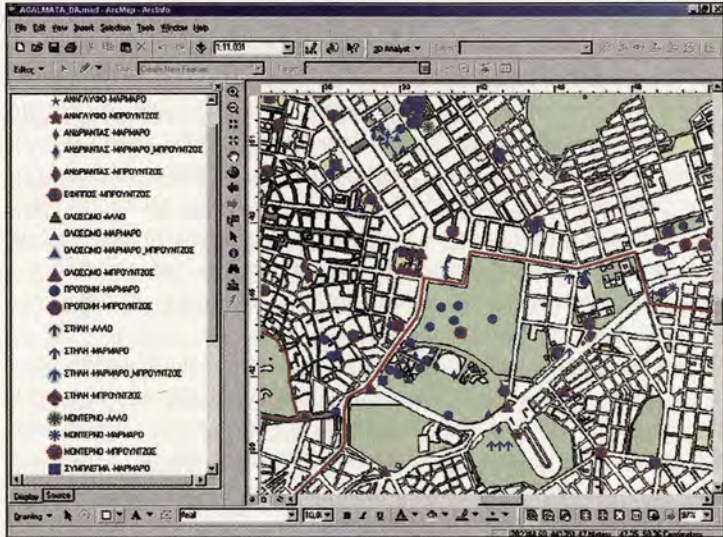
Στο Πεδίο του Αρεως κυριαρχεί απόλυτο σκοτάδι, γεγονός που ευνοεί την εγκληματικότητα και το καθιστά αυτομάτως επικίνδυνο. Σε απόλυτο σκοτάδι επίσης, αν και υπάρχουν φωτιστικά σώματα είναι και το πάρκο Ελευθερίας όπου βρίσκεται ο ανδριάντας του Βενιζέλου, αλλά και άλλα μικρότερα πάρκα και πλατείες, ακόμα και σε κεντρικά σημεία.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η υπάρχουσα φιλοσοφία του φωτισμού των γλυπτών είναι η μεμονωμένη ανάδειξη τους στο χώρο, ίσως η αποφυγή βανδαλισμών, και τέλος ο εντυπωσιασμός των περαστικών. Η προσπάθεια φωτισμού ενός γλυπτού σε σκοτεινό περιβάλλοντα χώρο όμως αποτελεί ημίμετρο, καθώς δεν γίνεται αντιληπτή η σχέση του γλυπτού με το χώρο, ούτε βέβαια και αναδεικνύεται η πλαστικότητα του.

Πολλά γλυπτά μνημεία περιβάλλονται από κιγκλίδωμα, όμως αρκετά από αυτά εκτός του ότι είναι αμφισβητούμενης αισθητικής δεν είναι και λειτουργικά. Το κιγκλίδωμα ορίζει τον χώρο και ταυτόχρονα τον προστατεύει. Αυτή η δεύτερη λειτουργία του δεν φαίνεται να είναι αποτελεσματική καθώς δεν εμποδίζει τους βανδαλισμούς. Εξάλλου

4. Εργαστήριο Πολεοδομικής σύνθεσης Ε.Μ.Π., καθ: Ι. Στεφάνου, «Η φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης», (Ντόρα Μαρτάου, Case study: λεωφόρος Κηφισίας), Ε.Μ.Π. και ΥΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα 2000, σελ. 260

5. Παπανικολάου, Μ. «Δημόσια γλυπτική και τα συμφραζόμενά της», Πρακτικά 1ου Ευρωπαϊκού συνεδρίου «Γλυπτική στην πόλη», Ζάππειο, Αθήνα - Οκτώβριος 1995, σελ. 75, όπου τονίζεται η υποταγή των καλλιτεχνών στις γνώμες των ειδικών επιτροπών.

Εικ. 2: Απόσπασμα χάρτη υπάρχουσας κατάστασης

πρόκειται για χαμηλού ύψους κιγκλιδώματα, η λειτουργία των οποίων δεν ενισχύεται από αντίστοιχη μέριμνα για το πράσινο. Θα πρέπει ν' αναφέρουμε όμως περιπτώσεις κιγκλιδωμάτων που συμβάλλουν στην αισθητική αναβάθμιση του γλυπτού, όπως για παράδειγμα τα κιγκλιδώματα στο χώρο του Ζαπτείου.

Ιδιοκτησιακό καθεστώς - διαχείριση: Τα περισσότερα γλυπτά υπάγονται στο ιδιοκτησιακό καθεστώς του Δήμου Αθηναίων. Αυτό σημαίνει ότι ο Δήμος Αθηναίων παρήγγειλε, αγόρασε ή αποδέχτηκε τη δωρεά τους. Εξαιρέση αποτελούν τα γλυπτά της Τριλογίας που ανήκουν στο Παν/μιο Αθηνών, τα γλυπτά που βρίσκονται σε αύλειους χώρους κτηρίων -όπως για παράδειγμα στο Μέγαρο Μουσικής ή στη Ριζάρειο -, τα γλυπτά του Ζαπτείου και του Εθνικού κήπου, που ανήκουν στο Ίδρυμα Ολυμπίων και Κληροδοτημάτων, και τέλος οι ανδριάντες των Βενιζέλου και Τρικούπη, που ανήκουν στη Βουλή των Ελλήνων.

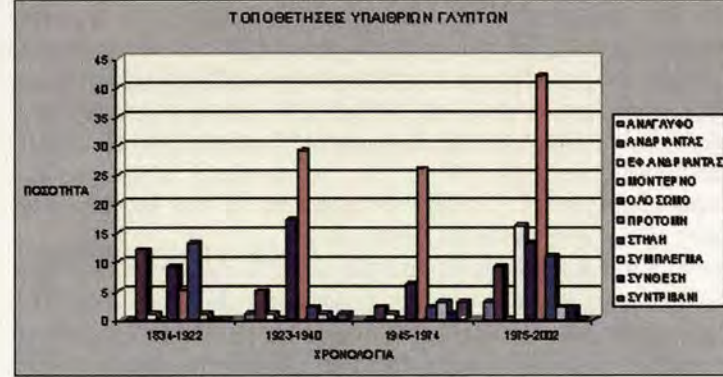
Το ιδιοκτησιακό καθεστώς δεν συμπίπτει απαραίτητα με τον φορέα διαχείρισης. Έτσι λοιπόν εκτός από τον Δήμο Αθηναίων που διαχειρίζεται τους υπαίθριους χώρους της πόλης, σημειώνουμε τις ακόλουθες περιπτώσεις: τα γλυπτά του Ζαπτείου, Εθνικού κήπου, Παν/κού Σταδίου διαχειρίζεται το Ίδρυμα Ολυμπίων και Κληροδοτημάτων. Τις επιτύμβιες στήλες των Μυλλέρου και Λενορμάν στον λόφο του Ιππίου Κολωνού, που εντάσσονται στον αρχαιολογικό χώρο της Ακαδημίας Αρχαιοτήτων. Τις τρεις στήλες στον επίσης αρχαιολογικό χώρο του λόφου Αρδηττού, διαχειρίζεται η αρμόδια εφορεία. Τα γλυπτά του Πεδίου του Άρεως διαχειρίζεται η Νομαρχία Αθηνών, ενώ μέχρι πρόσφατα (2000) τη διαχείριση του χώρου είχε το ταμείο οδοστρωμάτων. Τα γλυπτά της Τριλογίας διαχειρίζεται μεν το Παν/μιο Αθηνών αλλά ελέγχονται από την Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων καθώς έχουν κηρυχθεί μνημεία. Τους ανδριάντες του Βενιζέλου και του Τρικούπη

Εικ. 3: Απόσπασμα πίνακα παθολογίας μνημείων

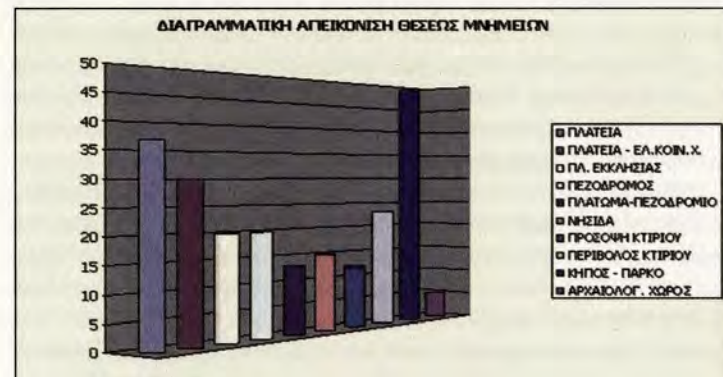
στη Βουλή των Ελλήνων, διαχειρίζεται η Βουλή. Στο σύνολο των 224 υπαίθριων γλυπτών τα μόνα κηρυγμένα και συνεπώς προστατευτέα γλυπτά είναι αυτά της Τριλογίας. Η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων έχει ξεκινήσει διαδικασίες για την κήρυξη των υπολοίπων.

Παθολογία (όπως παρουσιάζεται στο διάγραμμα εικ.9): Τα γλυπτά της Αθήνας πάσχουν κυρίως από μορφές διάβρωσης του υλικού, προερχόμενες από ποικίλους παράγοντες. Κυρίως όμως από το περιβάλλον (εικ.10,11) και αν λάβουμε υπόψη ότι τα παλαιότερα γλυπτά εμφανίζουν και τα μεγαλύτερα προβλήματα, ο συνδυασμός περιβάλλον, χρόνος, υλικό, είναι καταλυτικός. Ο αμέσως επόμενος σε συχνότητα παράγοντας φθοράς είναι οι βανδαλισμοί (εικ.12,13) οφειλόμενοι στην κακή σχέση γλυπτού πολίτη, ενώ ακολουθούν οι φθορές από προηγούμενες επεμβάσεις. Τα στατικά προβλήματα είναι ελάχιστα (εικ.10,14). Επισημαίνουμε επίσης ότι οι ιστορικές μαρτυρίες πάνω στα γλυπτά, δηλαδή οι επιγραφές, υπογραφές καλλιτεχνών, σημάδια από σφαίρες (εικ.15), σε αρκετές περιπτώσεις κινδυνεύουν να εξαφανιστούν και πρέπει οπωσδήποτε να διατηρηθούν.

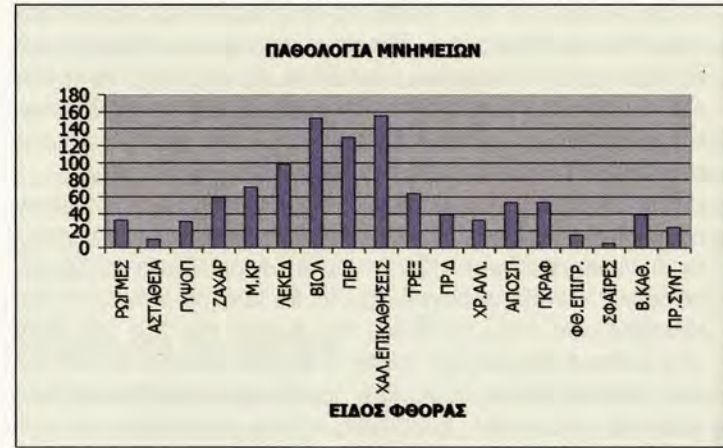
Οι κατηγορίες φθοράς των βάσεων των μνημείων είναι ίδιες με αυτές των γλυπτών. Προσθέσαμε την διάνοιξη αρμών και τις άτεχνες συμπληρώσεις. Οι σημαντικότερες φθορές προέρχονται από βανδαλισμούς. Οι βανδαλισμοί είναι συνήθως αδικαιολόγητοι: το γλυπτό έτυχε να βρίσκεται στο δρόμο κάποιου βάνδαλου ή η λευκή επιφάνειά του αποτελεί μια θαυμάσια επιφάνεια για γκράφιτις. Αυτό παρατηρείται στην Αθηνά στο Πεδίο του Άρεως καθώς και στον Βενιζέλο στο Πάρκο Ελευθερίας. Δεν μπορούμε όμως να παραβλέψουμε και τις περιπτώσεις σκόπιμων βανδαλισμών με πολιτικά κυρίως κίνητρα. Στην κατηγορία αυτή αναφέρουμε τους συνεχείς βανδαλισμούς του αγάλματος Τρούμαν, στα πλαίσια των αντιαμερικανικών εκδηλώσεων, τον αποκεφαλισμό του αγάλματος της Κυβέλης, την αποκοπή του

Εικ. 4: Διάγραμμα τοποθετήσεων 1834-2002

Εικ. 5: Υπάρχουσα κατάσταση. Διάγραμμα χωροθέτησης

Εικ. 9: Υπάρχουσα κατάσταση. Διάγραμμα παθολογίας

Εικ. 6: Μνημείο πεσόντων στο Δομοκό (Πεδίον Άρειας). Η πρόσοψη του μνημείου είναι στην πτέρυγá της δεινδρστωικίας.

Εικ. 7: Ανδριάντας Κων. Πατριούχου (πλ. Μπερροπόλεως). Αρχική θέση.

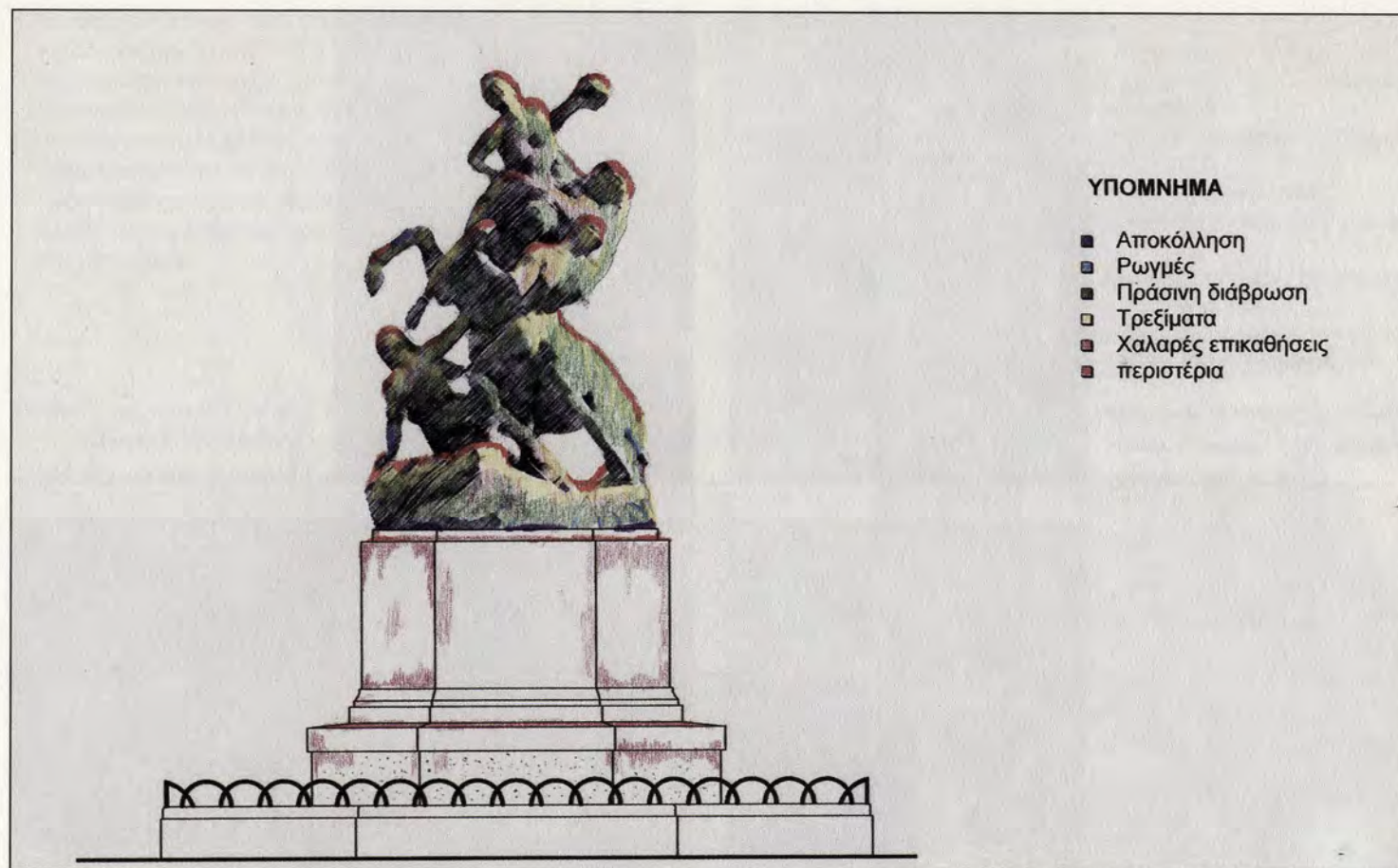

Εικ. 8: Ανδριάντας Κων/νου Πατριούχου, μετά τη μετακίνηση στη νέα θέση.

σπαθιού του Μακρυγιάννη κ.α. Θα πρέπει τέλος να σημειώσουμε ότι οι βανδαλισμοί των μνημείων δεν είναι σύγχρονο μόνο φαινόμενο. Ενδεικτικά αναφέρουμε το γκρέμισμα των προτομών των αγωνιστών του 1821 από τους εξώστες του Πανεπιστημίου, ή τη χρησιμοποίηση του αγάλματος του Εφίβου ως στόχο σκοποβολής, στα χρόνια της γερμανικής κατοχής και του εμφυλίου.

Γενικότερες διαπιστώσεις καταγραφής υπάρχουσας κατάστασης: Τα γλυπτά της Αθήνας υφίστανται μια πρωτοφανή υποβάθμιση με αποτέλεσμα να τίθεται υπό αμφισβήτηση η σχέση τους με τον ιστό της πόλης, με την ιστορία της και με τους πολίτες. Οι αιτίες αυτής της υποβάθμισης είναι οι ακόλουθες:

- ανεπαρκές πλαίσιο προστασίας
- ιδιοκτησιακό καθεστώς και σύγχυση στις αρμοδιότητες διαχείρισης (πολλοί φορείς και χωρίς νομικές καλύψεις διευκρινίσεις)
- εγκατάλειψη
- λανθασμένη επιλογή θέσεων.
- ατέλειες των υλικών και του τρόπου κατασκευής τους
- ελλιπής μέριμνα για τον περιβάλλοντα χώρο (πράσινο φωτισμός),
- άσκοπες μετακινήσεις

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Αποκόλληση
- Ρωγμές
- Πράσινη διάβρωση
- Τρεξίματα
- Χαλαρές επικαθήσεις
- Πτεριστέρια

Εικ. 10: «Θησεύς σώζων Ιπποδάμειαν» (πλατεία Βικτωρίας). Αποτύπωση φθορών.

- αυθαίρετες τοποθετήσεις και επεμβάσεις
- ατμοσφαιρική ρύπανση
- βανδαλισμοί
- διαταραγμένη σχέση μνημείου πολίτη (απώλεια διδακτικότητας αναγνωσιμότητας)

Πρόταση

Στόχος της πρότασης της παρούσας εργασίας είναι η διάσωση των υπαίθριων γλυπτών και στη συνέχεια η προστασία και η ανάδειξή τους. Με τον όρο προστασία εννοούμε τη λήψη άμεσων και έμμεσων μέτρων διαχείρισης με στόχο την αποφυγή ή την επιβράδυνση της περαιτέρω φθοράς τους. Με τον όρο ανάδειξη εννοούμε την λήψη άμεσων και έμμεσων μέτρων διαχείρισης με στόχο την ανάδειξη των αξιών τους και την αποκατάσταση της σχέσης τους τόσο με τον πολίτη - θεατή, όσο και με το χώρο, έτσι ώστε ν' αρθεί η υποβάθμισή τους. Από τις προτάσεις που παρουσιάζονται στο διάγραμμα (εικ.16) θ' αναλύσουμε περαιτέρω τις έννοιες «ορισμός φορέα διαχείρισης», «γλυπτό και χώρος» και «γλυπτό και πολίτης».

Φορέας διαχείρισης: Ο ορισμός αυτού του φορέα είναι αναγκαίος, έτσι ώστε αφενός να μην υπάρχει σύγχυση αρμοδιοτήτων, αφετέρου να ισχύσουν καθολικά τα μέτρα προστασίας. Συγκεκριμένα, προτείνουμε ως φορέα διαχείρισης, το Δήμο Αθηναίων, που αποτελεί εξάλλου συνήθη πρακτική σε όλη την Ευρώπη, με τις εξής προϋποθέσεις:

α) Σύνταξη και ψήφιση κανονισμού προστασίας υπαίθριων γλυπτών μνημείων, στον οποίο θα θίγονται και θα ρυθμίζονται θέματα τοποθέτησης, αφαίρεσης, μετακίνησης, χωροθέτησης και τέλος προστασίας. Επομένως θα εξετάζεται διεξοδικά η σκοπιμότητα, η καλλιτεχνική αξία και άλλες παράμετροι κατά την επιλογή γλυπτών και την αποδοχή δωρεών. Επίσης θα ορίζεται και θα ελέγχεται η καταλληλότητα⁶ του περιβάλλοντος χώρου. Τέλος και δεδομένης της ανάγκης προστασίας θα ορίζονται οι εκάστοτε ζώνες προστα-

6. Ο χώρος ορίζεται ή όχι κατάλληλος λαμβάνοντας υπόψη παραμέτρους όπως η κυκλοφορία οχημάτων και πεζών, η φύτευση πρασίνου, ο φωτισμός, η ύπαρξη άλλων στοιχείων στο χώρο (συντριβάνι, άλλα γλυπτά), οι χρήσεις (εμπορικές, αναψυχή κ.λπ.), η δόμηση κ.ά.

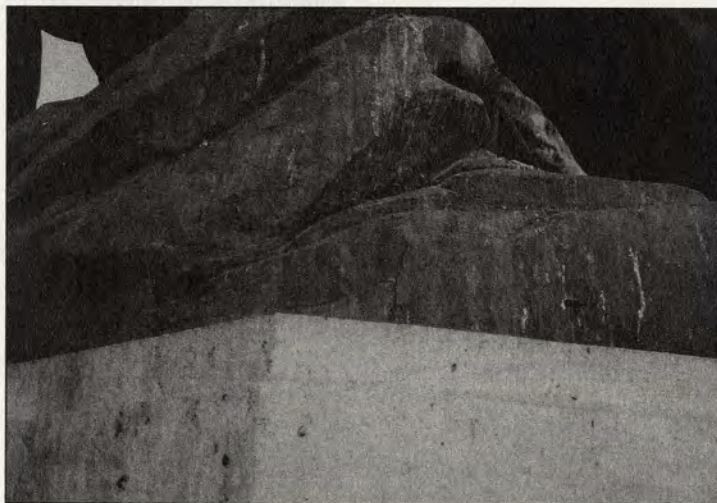
Εικ. 11: Ορειάκινος φανοστάτης (πλάτεια Αγ. Γεωργίου Κυαθίνης). Φθόρες στην επιφάνεια.

Εικ. 14: Προτομή Σ.π. Μερκούρη (πεζόδρομος Φ. Νέχρη). Προτομή μεγαλύτερη από τη βάση.

Εικ. 12: Σινερβάνι (πλάτεια Αργεντινής Δημοκρατίας). Βανδαλισμοί (χικράφτι και ακρωτηριασμοί).

Εικ. 15: «Θησεύς σώζων την Ιπποδάμειαν» (πλάτεια Βικτωρίας). Οπή από σφαίρα.

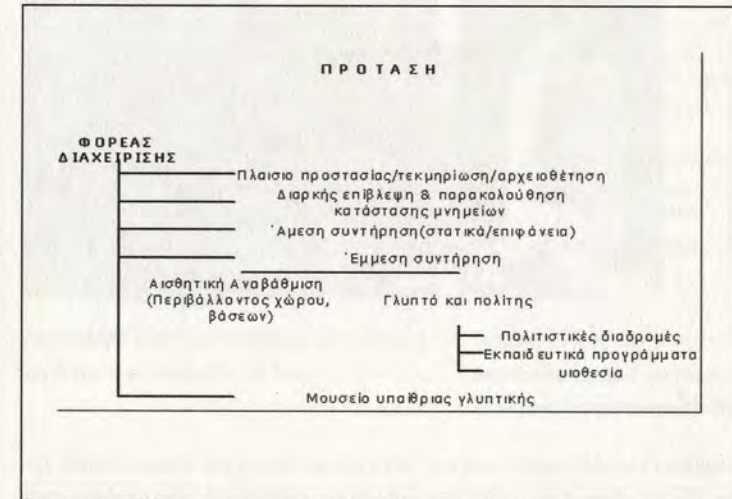
Εικ. 13: «Γυναίκα μετά το μόχθο» (πλάτεια Μαφίτη). Βανδαλισμοί (αποκεφαλισμός).

γ) Εξασφάλιση συνεργασίας όχι μόνο ειδικών αλλά και των εμπλεκόμενων φορέων: ΥΠΠΟ, Ίδρυμα Ολυμπίων και Κληροδοτημάτων, κ.λπ.. Είναι επίσης απαραίτητη και η νομική διευθέτηση του θέματος.

Εναλλακτική λύση είναι και η υπογραφή προγραμματικής σύμβασης μεταξύ Δήμου Αθηναίων και Δ/ση Συντήρησης ΥΠΠΟ, αλλά και των υπολοίπων φορέων που διαχειρίζονται γλυπτά μνημεία, με το ίδιο σκεπτικό του ενιαίου φορέα διαχείρισης, κατά την οποία ο Δήμος Αθηναίων προτείνει και χρηματοδοτεί τις εργασίες συντήρησης, ενώ το ΥΠΠΟ διαθέτει συντηρητές και αναλαμβάνει την επιστημονική ευθύνη, σε όλα τα στάδια των εργασιών.

Γλυπτό και χώρος: αποβλέποντας στην υγιή και λειτουργική σχέση γλυπτού-χώρου, προτείνουμε:

α) Ορθές τοποθετήσεις μνημείων με σκοπό την επιτυχή ένταξη του μνημείου στο χώρο και το αντίστοιχο καλαισθητο αποτέλεσμα. Η ορθότητα της τοποθέτησης κρίνεται από τη σωστή επιλογή χώρου

Εικ. 16: Διάγραμμα πρότασης.

σίας - περιμετρική ακτίνα στην οποία δεν θα επιτρέπεται εμπορική λειτουργία, τοποθέτηση καρτοτηλεφώνων, κάδων απορριμμάτων, κ.λπ., και θα προγραμματίζεται η συντήρησή τους σύμφωνα με τους διεθνώς αποδεκτούς κανόνες της επιστήμης. Δεδομένης της ύπαρξης διεπιστημονικής Επιτροπής Προστασίας Αθηναϊκών μνημείων (Ε.Π.Α.Μ.), με κύρια αρμοδιότητα ως σήμερα την προστασία των μνημείων του Α΄ Κοιμητηρίου Αθηνών, προτείνουμε τη διεύρυνση των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής αυτής με την προστασία των υπαίθριων γλυπτών της πόλης.

β) Δημιουργία τμήματος Συντήρησης στον Δήμο Αθηναίων. Η στελέχωση του τμήματος αυτού αυτονόητα περιλαμβάνει επιστήμονες όλων των ειδικοτήτων (συντηρητής, ιστορικός τέχνης, αρχιτέκτων, πολ. μηχανικός, κ.α), αλλά και την προμήθεια όλου του απαιτούμενου εξοπλισμού.

με κριτήρια όχι μόνο αισθητικά, αλλά και περιβαλλοντικά, όπως είναι η κυκλοφορία και οι επιπτώσεις της στην ρύπανση, η βλάστηση και το νερό, που αποτελεί σημαντικό παράγοντα τόσο στην προσβολή της επιφάνειας του μνημείου, όσο και στην προσέλκυση περιστερών.

β) Τοποθέτηση γλυπτών σύμφωνα με κανονισμούς, τους οποίους οφείλουν να σέβονται οι αρμόδιες αρχές. Αντίστοιχα η μετακίνηση ενός γλυπτού θα πρέπει να είναι αποτέλεσμα συλλογικής και πλήρως αιτιολογημένης απόφασης.

γ) Συνεργασία των γλυπτών- καλλιτεχνών με τις αρμόδιες υπηρεσίες, για την επιλογή και φιλοτέχνηση του βάθρου, καθώς αυτό συμβάλλει στην αισθητική αναβάθμιση ή υποβάθμιση των μνημείων.

δ) Κατάλληλες και επιμελημένες διαμορφώσεις του περιβάλλοντος

χώρου. Απαιτείται συνεχής φροντίδα για την απομάκρυνση εμποδίων, το πράσινο, το φωτισμό, τις επισκευές κιγκλιδωμάτων κλπ, ώστε να δημιουργείται ένα μικροπεριβάλλον λειτουργικό προς δύο κατευθύνσεις. Ο σωστά διαμορφωμένος χώρος αναβαθμίζει αισθητικά και ταυτόχρονα προστατεύει το μνημείο τόσο από περιβαλλοντικούς παράγοντες φθοράς όσο κυρίως από βανδαλισμούς. Έτσι για παράδειγμα μια περιμετρική φύτευση πυκνών και ψηλών θάμνων σε σειρά -ανάλογα με την περίπτωση- είναι αυτόματα καλαίσθητο εμπόδιο στην πρόσβαση στο χώρο. Επιπλέον, όταν τα γλυπτά σε έναν χώρο αποτελούν ένα σύνολο, η εφαρμογή επεμβάσεων ανάδειξης θα πρέπει να λάβει υπόψη της πολλές παραμέτρους. Στις γενικές προτάσεις σημειώνουμε τέτοιες ειδικές κατηγορίες: α) γλυπτά σε πρόσοψη ή σε περίβολο κτηρίου, β) γλυπτά σε αρχαιολογικούς χώρους που επίσης αποτελούν ένα σύνολο και γ) τα γλυπτά της λεωφόρου των ηρώων στο Πεδίον του Άρεως.

ε) Μελέτη φωτισμού των μνημείων. Η προτεινόμενη φιλοσοφία επέμβασης απορρίπτει τη σημειακή και μεμονωμένη ανάδειξη των γλυπτών, και στοχεύει στην ανάδειξη των γλυπτών στο χώρο και στην επαναφορά της λειτουργίας τους, δηλαδή συμμετοχή στη ζωή της πλατείας και του ελεύθερου χώρου. Η όποια μελέτη λοιπόν φωτισμού θα πρέπει απαραίτητα να περιλαμβάνει μελέτη των χρήσεων του χώρου και άλλων παραμέτρων, όπως είναι για παράδειγμα η κυκλοφορία πεζών και οχημάτων. Το φως εξάλλου, πρέπει να προσεγγίζει το αποτέλεσμα του ημερήσιου φωτισμού, δηλαδή να έρχεται από ψηλά και βεβαίως να μην ανταγωνίζεται το γλυπτό.

Γλυπτό και πολίτης: Με στόχο την αποκατάσταση της αναγνωσιμότητας - διδακτικότητας, που με τη σειρά τους οδηγούν στην συνειδητοποίηση της πολιτιστικής μας ταυτότητας, προτείνουμε:

- το σχεδιασμό Ιστορικών - Πολιτιστικών διαδρομών⁷, με την επισήμανση αξιολογών μνημείων ενταγμένων σε μια θεματική ενότητα, έτσι ώστε ο πολίτης να οδηγείται ν' ανακαλύψει την φυσιογνωμία της πόλης του και να συνειδητοποιεί την ιστορική συνέχεια.
- τη δημιουργία σχολικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων, πραγματοποιούμενων σε χώρους ή πλατείες με πολλά γλυπτά (π.χ. Εθνικός κήπος-Ζάππειο, πεδίο του Άρεως, πλ. Συντάγματος) σε συνδυασμό με πληροφορίες για την ιστορία του χώρου. Δεν αποκλείονται και άλλες εφαρμογές που προσφέρει κυρίως η ψηφιακή τεχνολογία.
- Την «υιοθεσία» του γλυπτού της πλατείας από το σχολείο της γειτονιάς. Οι μαθητές αναλαμβάνουν να τεκμηριώσουν ιστορικά το γλυπτό που επιλέγουν να υιοθετήσουν, να το συνδέσουν με το αντίστοιχο μάθημα ιστορίας ή ιστορίας της τέχνης και ταυτόχρονα

να παρακολουθούν κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους την κατάσταση διατήρησής του ή να κάνουν την δική τους πρόταση για τη βελτίωση της εικόνας του στον αρμόδιο φορέα. Ο στόχος αυτών των προγραμμάτων είναι εκπαιδευτικός και αποβλέπει στην ευαισθητοποίηση αφενός της παιδικής ηλικίας, αλλά και σε μια γόνιμη επαφή της με την τέχνη, καθώς δεν υπάρχει αντίστοιχη πρόβλεψη στη σχολική ύλη. Παράλληλα ο μικρός μαθητής νιώθει μέρος του συνόλου και προσανατολίζεται σε μια ενεργό συμμετοχή στα κοινά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ζήβας, Δ. «*Τα μνημεία και η πόλη*», εκδ. Libro, Αθήνα 1997.
 Λαμέρας, Λ. «*Χωροθετικό διάγραμμα γλυπτών έργων Δήμου Αθηναίων Νεωτέρας Ελλάδος*», Ε.Μ.Π., Ανωτάτη Σχολή Αρχιτεκτόνων, Αθήνα 1975.
 Μπαρούτας, Κ. «*Η εικαστική ζωή και η αισθητική παιδεία στην Αθήνα του 19ου αι.*», εκδ. Σμίλη, Αθήνα 1990.
 Μικονιάτης, Η. «*Νεοελληνική γλυπτική*», Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1996.
 Χρήστου, Χ. - Κουμβάκη, Μ. «*Νεοελληνική γλυπτική 1800-1940*», εκδ. Εμπορικής Τραπεζής της Ελλάδος, Αθήνα 1982.
 Γιαννουδάκη, Τ. «*Υπαίθρια γλυπτά Δήμου Αθηναίων 1832-1922*», μεταπτυχιακή εργασία ΑΠΘ, Τμήμα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης, 1994.
 «*Γλυπτική στην πόλη*», 1ο Ευρωπαϊκό συνέδριο, Στέγη Καλών Τεχνών και Γραμμάτων & Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών, Αθήνα Οκτώβριος 1995.
 Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό ΗΛΙΟΥ.

ATHENIAN OUTDOORS SCULPTURE

Antonopoulou Zetta, archaeologist

Supervisors: D. Zivas, architect engineer – E. Maistrou, architect engineer

A work of art in a public space is a point of reference. The finding that this is not the case for the city of Athens, with certain exceptions, led to this paper being prepared, through which an attempt is made to approach the relationship between sculptures in Athens and the history of the city both in terms of the temporal and spatial dimension. For this reason, lists and maps have been prepared depicting the locations of outdoor sculptures (by type and material) over periods of time as well as indications as to when they have been moved. At the same time, the pathology of the materials comprising the monuments and their relationship with the surrounding space as have those factors in general which have been demonstrated as contributing to their degradation. The conclusions of the overall survey make for an interesting picture, which in turn leads to a series of measures to be adopted to preserve, protect and promote the city's sculptures, while at the same time raising concerns about the conditions for and need to install public works of art in the future.

More specifically, the monumentality, quality, and symbolism characterizing the installation of outdoor sculptures in Athens up until World War II, has gradually declined, reaching its nadir in recent years, at a time when there is a remarkable amount of

creative work being produced but its presence in public spaces is being downgraded by other factors (such as tasteless plinths, lack of collaboration between public authorities and the artist, lack of care for the surrounding area, inadequate legislative framework, e.t.c.). The picture of sculptures in Athens in 2002 is, on the one hand, that of works of art which are decaying thanks to the passage of time, environmental factors and human activities, and on the other hand, new sculptures which, while having been put in place, are still seeking out their relationship with the specific space while at the same time cannot be persuasive as to their necessity.

The overall set is undoubtedly non-homogenous and each sculpture is evaluated differently. Given both the historicity and the aesthetics which, for better or for worse, affect this picture, since they make it more perceptible, the focus has been on simple proposals capable of implementation, and in line with the principles of preserving and maintaining the cultural heritage, and whose application requires collaboration not only between skilled experts but also public authorities.

7. Παταργιάς, Π.Α.-Αντωνοπούλου, Ζ. «Η συμβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς στη βελτίωση του περιβάλλοντος και την ανάπτυξη του αστικού χώρου», Η&ΜΗ (Hazards and modern Heritage), 1ο Διεθνές Συνέδριο με θέμα: Πολιτιστική Κληρονομιά του 20ου αιώνα: Τρωτότητα και Μέτρα Πρόληψης, CICOP-UNESCO- ΠΑΝ/ΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ ΠΑΝ/ΜΙΟ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑΣ, Ρόδος 3-5 Απριλίου 2002

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΓΟΡΑΣ

Μέση Στοά, Ωδείο Αγρίππα και Παλάτι των Γιγάντων

Βιταχάκη Άννα, αρχαιοπόχος

Ο κεντρικός χώρος της Αρχαίας Αγοράς με τα τρία κύρια κτίσματα που έχουν αποκαλυφθεί στο χώρο, Μεσαία Στοά, Ωδείο Αγρίππα και Γυμνάσιο ή Παλάτι των Γιγάντων (σχ. 1) παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον λόγω της μοναδικότητας των μνημείων ως προς την αρχιτεκτονική τους μορφή, της σπουδαιότητάς τους κατά την περίοδο λειτουργίας τους και της ιδιαίτερης σχέσης που τα χαρακτηρίζει πλέον σε επίπεδο αρχαιολογικών καταλοίπων.

Ιστορικά στοιχεία - Τεκμηρίωση

Τον Μάιο του 1931 ξεκίνησε η ανασκαφή και μελέτη του χώρου από την Αμερικάνικη Σχολή Κλασικών Σπουδών. Το 1954 άρχισε η διαμόρφωση του αρχαιολογικού χώρου και το 1957 παραδόθηκε στη διοίκηση του ελληνικού κράτους.

Η **Μεσαία Στοά** ανεγέρθηκε τον 2ο αι. π.Χ.. Είναι η μακρότερη στοά της Αγοράς, μήκους 147,66μ. και πλάτους 17,50μ., με κιονοστοιχία και στις τέσσερις πλευρές, χωρίς τοίχο. Κατασκευάστηκε σε συνδυασμό με τη γενική διαμόρφωση της νότιας πλατείας της Αγοράς. Σήμερα στο χώρο βλέπουμε στο ανατολικό άκρο του μνημείου τμήμα του κρηπιδώματος, τους σπονδύλους τριών κίωνων στη θέση τους (εικ.1), τμήμα του δαπέδου της στοάς από ηλόχωμα και ανάμεσα στους κίονες τα ίχνη από τα θωράκια που έκλειναν το μεταξύ τους άνοιγμα. Μεγάλος αριθμός κίωνων τοποθετήθηκε από τους ανασκαφείς στις θέσεις της εσωτερικής και των δύο εξωτερικών κιονοστοιχιών, σε μια προσπάθεια νοητής αποκατάστασης του μνημείου, δημιουργώντας όμως μια ψευδή εικόνα, αφού είναι τοποθετημένοι στη στάθμη των θεμελίων του κτίσματος (εικ.2). Αρκετά τμήματα της ανώδομης του μνημείου συγκεντρώθηκαν κατά τη διάλυση πύργου του υστερορωμαϊκού τείχους. Τα θεμέλια της Στοάς είναι ορατά στο μεγαλύτερο τμήμα και αποτελούνται από κροκαλοπαγείς λιθοπλίνθους ερυθρωπού χρώματος -αρουραίους- ιδιαίτερα εύθριπτες, που από την αποκάλυψή τους έμειναν εκτεθειμένες στις καιρικές συνθήκες, με αποτέλεσμα τη ραγδαία καταστροφή τους (εικ.3). Στο δυτικό τμήμα διατηρείται μέρος της επιμελημένης επένδυσης του θεμελίου με λιθοπλίνθους από σκληρό τεφρό πωρόλιθο. Στο δυτικό άκρο του πλατώματος διατηρούνται τα θεμέλια της τετραγωνικής βάσης του βάθρου. Πριν την ανέγερση της στοάς, από τον χώρο αυτό διέρχονταν η αρχαιότερη φάση της οδού Αρείου Πάγου, το παλαιότερο μνημείο των Επώνυμων Ηρώων, το ανατολικό τμήμα του Μεγάλου Οχετού που διασχίζει κάθετα τη Στοά και δύο πήλινοι αγωγοί (σχ. 3). Τα

στοιχεία αυτά σήμερα σε συνδυασμό με την απουσία των λίθων του θεμελίου στο συγκεκριμένο σημείο διασπούν την ενότητα και συνέχεια του μνημείου. Επίσης τα λείψανα του μεταγενέστερου Γυμνασίου διατρέχουν μεγάλο τμήμα στο εσωτερικό της Στοάς (εικ.4) και σε συνδυασμό με τα σύγχρονα μονοπάτια που τη διασχίζουν κάθετα σε τρία σημεία πλαισιωμένα από πυκνή βλάστηση δεν βοηθούν στη συνολική αντίληψη του μνημείου. Κατά μήκος του ανδρήρου είναι ορατό τμήμα ενός ορθογωνίου περιβόλου, πιθανά ελληνιστικών χρόνων καθώς και τμήμα των τοίχων της ημικυκλικής αυλής του γυμνασίου που προεξέχουν της στάθμης του ανδρήρου και υφίστανται μηχανικές καταπονήσεις, δημιουργώντας παράλληλα δυσκολία στην κίνηση των επισκεπτών.

Το **Ωδείο του Αγρίππα** κατασκευάστηκε περίπου το 15π.Χ. βόρεια και σε επαφή με τη Μεσαία Στοά, στο χώρο της ορχήστρας της Αγοράς. Πρόκειται για μεγάλο ορθογώνιο κτήριο, με περιμετρικές στοές. Ο κύριος πυρήνας του κτηρίου ήταν ένα τετράγωνο «auditorium» με μαρμάρινα έδρανα, χωρητικότητας χιλίων ατόμων. Το 170 μ.Χ. περίπου κατέρρευσε η ενιαία δίρριχτη χωρίς εσωτερικά υποστυλώματα στέγη του. Ανακατασκευάστηκε με μικρότερη στέγη, στην πρόσοψη τοποθετήθηκαν κολοσσιαία αγάλματα Γιγάντων και Τριτώνων και μίκρυνε ο χώρος του αμφιθεάτρου.

Αρκετά θραύσματα από το μνημείο ενσωματώθηκαν στο Βαλεριάνειο τείχος, ενώ μεγάλο ποσοστό του δομικού υλικού του αλλά και του γλυπτού διακόσμου του ενσωματώθηκε στο Γυμνάσιο. Το καλύτερα διατηρημένο τμήμα του κτηρίου είναι το ΝΑ (εικ.5). Η εσωτερική παρειά του τοίχου σώζει ίχνη επίχρισης (εικ.6). Αντίθετα απουσιάζει μεγάλο τμήμα της νοτιοδυτικής εξωτερικής γωνίας (σχ. 4). Σε όλο το μήκος του εξωτερικού διαδρόμου διατηρείται το δάπεδο από πατημένη γη και από τους 23 κίονες που έστεκαν κατά μήκος του, σώζονται αποσπασματικά μερικοί. Αρκετοί λίθοι παραμένουν στη θέση τους στην πορεία του βορείου τοίχου και διατηρούνται στα δύο άκρα του, σε ύψος δύο σειρών πάνω από το δάπεδο. Ο ενδιάμεσος

Επιβλέπων: Ε. Κορρές, αρχιτέκτων μηχανικός

τοίχος του προθαλάμου και του αμφιθεάτρου μπορεί να ανιχνευθεί σε όλο το πλάτος του κτηρίου. Σήμερα έχει διαμορφωθεί το επίπεδο κίνησης στο προσκήνιο και στη σκηνή από οικοδομικό υλικό του κτηρίου (εικ.7). Αρκετές μαρμάρινες πλάκες της ορχήστρας και μικρό τμήμα από αυτές της σκηνής καθώς και τμήματα των εδράνων του αμφιθεάτρου και του προσκήνιου βρέθηκαν στο χώρο θρυμματισμένα και επιτρέπουν την αποκατάστασή τους. Οι ανασκαφείς προχώρησαν σε μια βασική συγκόλληση και επανατοποθέτηση των θραυσμάτων των εδράνων του κοίλου και των πλακών της ορχήστρας (εικ.8). Αποσπασματικά σώζονται οι καθισμένες μορφές της βόρειας όψης, εκ των οποίων οι δύο έχουν τοποθετηθεί στην αρχική τους θέση. Επίσης σώζονται αποσπασματικά τρεις από τις μορφές της πρόσοψης της δεύτερης κατασκευαστικής φάσης του κτηρίου, όχι όμως στην αρχική τους θέση καθώς χρησιμοποιήθηκαν και στην πρόσοψη του μεταγενέστερου Γυμνασίου (εικ.9), ενώ από την πρώτη φάση εντοπίζουμε τα λείψανα των θεμελίων του προπύλου (εικ.10).

Το **Γυμνάσιο ή Παλάτι των Γιγάντων** κατασκευάστηκε γύρω στο 400 μ.Χ στο χώρο που κατελάμβαναν τα δύο προηγούμενα μνημεία. Την πρόσοψή του κοσμούσαν τα κολοσσιαία αγάλματα Τριτώνων και Γιγάντων που ανήκαν στο κατεστραμμένο πλέον Ωδείο.

Το νέο οικοδομικό συγκρότημα, όπως αναγνωρίστηκε από το σχέδιο της κάτοψης του ήταν Γυμνάσιο που περιελάμβανε παλαίστρα, λουτρό, αίθουσες διδασκαλίας και βιβλιοθήκες. Η διάρκεια ζωής του ήταν λίγο περισσότερο από έναν αιώνα. Νέες απόψεις θεωρούν πως πρόκειται για ένα δημόσιο κτίσμα που μοιάζει με διάφορα συγκροτήματα παλατιών της Δύσης και αυτό δικαιολόγησε και την αλλαγή στο όνομά του από «Γυμνάσιο» σε «Παλάτι των Γιγάντων».

Από αυτό το συγκρότημα διατηρούνται κυρίως τα θεμέλια, από αργούς λίθους και οικοδομικό υλικό προερχόμενο από αρχαιότερα κτίσματα του χώρου (εικ.11). Σε λίγα σημεία διατηρούνται οι τοίχοι πάνω από το επίπεδο των δαπέδων, όπως ο ανατολικός τοίχος της βόρειας αυλής, το λουτρό και τα ημιυπόγεια δωμάτια του ανατολικού συγκροτήματος της ΝΑ αυλής (εικ.12). Η έντονα ερειπίωδης κατάσταση διατήρησης των χώρων του συγκροτήματος δεν μας επιτρέπει να συμπεράνουμε με ασφάλεια κατασκευαστικές και μορφολογικές λεπτομέρειες ούτε και να βγάλουμε συμπεράσματα για τη χρήση τους. Το σύνολο των χώρων περικλειόταν σε περίβολο

από φτωχή αργολιθοδομή. Το κύριο στοιχείο του συγκροτήματος που διατηρείται είναι η πρόσοψη με τα γλυπτά, εκ των οποίων το ένα στη θέση του από όταν τοποθετήθηκε εκεί, γύρω στο 400μ.Χ (εικ.9). Η αποσπασματική διατήρηση αλλά και η ασυνέχεια του συγκροτήματος, καθιστούν αδύνατη την αναγνώρισή του σαν σύνολο, την κατανόηση του μεγέθους του και την αξιολόγησή του. Παρά το γεγονός πως τα θεμέλιά του είναι ορατά, ουσιαστικά μόνο βιβλιογραφικά μπορεί να τα κατανοήσει κανείς αφού η προσέγγιση των καταλοίπων του είναι για το μεγαλύτερο τμήμα τους αδύνατη.

Σήμερα, μια σειρά στοιχείων δυσχεραίνουν επιπλέον την κατανόηση των μνημείων, υποβαθμίζουν το χώρο και τη σημασία του και επιβαρύνουν την κατάσταση διατήρησης των λειψάνων: οι αρχαιολογικοί λιθοσρωφοί γύρω από τα μνημεία, οι σύγχρονες διαδρομές και μονοπάτια που δημιουργήθηκαν με το χρόνο και διαμορφώνουν πλαστική εικόνα (εικ.13), η ανεπαρκής σήμανση των μνημείων, η συγκέντρωση ομβρίων υδάτων στο χώρο των μνημείων που επιταχύνει τη φθορά και η έλλειψη φροντίδας για τον περιορισμό της αυτοφουδής βλάστησης που έχει ως αποτέλεσμα την κάλυψη όλου του ελεύθερου χώρου από πρασινάδα και θάμνους που εμποδίζουν πολλές φορές την πρόσβαση, ενώ επιβαρύνουν σημαντικά τα κατάλοιπα των μνημείων, συμβάλλοντας στην περαιτέρω φθορά τους. Η φύτευση τέλος του χώρου στη σημερινή κατάσταση είναι εντελώς ακατάλληλη για τα μνημεία και την κατανόησή τους.

Πλαίσιο αποκατάστασης και αξιολόγηση των μνημείων

Το πλαίσιο των αρχών της αποκατάστασης των μνημείων καθορίζεται από τις διεθνείς συμβάσεις που ισχύουν για τα μνημεία, λαμβάνοντας υπόψη κάθε φορά τις καινούργιες αντιλήψεις τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο τεχνικών, υλικών και μέσων. Είναι κατανοητή η ανάγκη για την εξασφάλιση της αναστρεψιμότητας, ως βασικής αρχής κάθε πρότασης αποκατάστασης, αφού η κρίση και αξιολόγηση των επεμβάσεων στο μέλλον μπορεί να αποδείξουν λανθασμένη την παρούσα λύση και να είναι επιτακτική η ανάγκη εφαρμογής άλλων, τόσο σε επίπεδο μέσων όσο και σε επίπεδο γενικών κατευθύνσεων. Στην περίπτωση των μνημείων που εξετάζονται ο προβληματισμός είναι μεγάλος, λόγω της σημαντικότητας των μνημείων στην αρχική τους μορφή και της πολυπλοκότητας που παρουσιάζουν σαν σύμπλεγμα λειψάνων, σε συνδυασμό με τα κατάλοιπα πολυάριθμων αρχαιότερων αλλά και μεταγενέστερων κτισμάτων, δικτύων αγωγών και αρχαίων οδών και διαδρομών, στον ίδιο χώρο. Εξετάζοντας την αξία των μνημείων στην αρχική τους μορφή και την πολυπλοκότητα που παρουσιάζουν σαν σύμπλεγμα λειψάνων σήμερα, γίνεται σαφής η διαφοροποίησή τους και διαφαίνονται οι παράγοντες που κατευθύνουν την πρόταση καθώς και οι δυσκολίες μιας ενδεχόμενης αποκατάστασης.

Η Μέση Στοά είναι ένα μνημείο με αρχαιολογική, ιστορική, καλλιτεχνική αξία και σπανιότητα λόγω του ιδιαίτερου σχεδιασμού της. Διατηρεί αρκετά μεγάλο τμήμα της βάσης και της ανωδομής, που επιτρέπει την ασφαλή αναπαράσταση και αποκατάστασή του.

Το Ωδείο αποτελεί ένα μοναδικό αρχιτεκτονικό εγχείρημα, με ιδιαίτερη αισθητική και καλλιτεχνική αξία. Η διαμόρφωση του αμφιθεάτρου του, στο χώρο της ορχήστρας της Αγοράς με τα ξύλινα ικρία, προσδίδει στο μνημείο μαζί με την αξία της σπανιότητας και την αξία της μαρτυρίας της χρήσης του χώρου μέσα στους αιώνες. Η συλλειτουργία του με τη Μέση Στοά μέσω του ανδρήρου καθιστά τα δύο μνημεία ένα σημαντικό σύνολο.

Το Γυμνάσιο έχει αναμφισβήτητη αρχαιολογική αξία αλλά οι μη ταυτισμένοι ως προς τη χρήση χώροι του, καθώς και το ότι διατηρείται κυρίως σε επίπεδο θεμελίων λειτουργούν ανασταλτικά σε μια αποκατάσταση. Επιπλέον η συχνότητα τέτοιων κτισμάτων στην ευρύτερη περιοχή και η έλλειψη ιδιαίτερων μορφολογικών στοιχείων επιτρέπουν μια πιο άνετη διαχείρισή του σε σχέση με τα άλλα μνημεία.

Πρόταση αποκατάστασης

Ως προς την αντιμετώπιση και διαχείριση των μνημείων αυτών προτείνονται τα ακόλουθα (σχ. 5, 6):

Μέση Στοά: Αποκατάσταση της ευθυντηρίας, της κρηπίδας και του δαπέδου της στοάς. Ενδεικτική τοποθέτηση σωζόμενων σπονδύλων στη θέση κάποιων κίωνων και ενδεικτική ανακατασκευή ενός πλήρους κίονος. Αποκατάσταση σε χαμηλή στάθμη ενός θωρακίου, στο ανατολικό τμήμα. Υποδήλωση στην ανώτερη βαθμίδα της κρηπίδας της θέσης των θωρακίων με τη λάξευση της υποδοχής στο νέο υλικό. Δήλωση στο δάπεδο της Στοάς, των λειψάνων της κάτοψης του «Παλατιού των Γιγάντων» που θα καλυφθούν για την αποκατάσταση του επιπέδου κίνησης στο εσωτερικό της. Συντήρηση και ανάδειξη των αρχαιότερων λειψάνων ανάμεσα στα θεμέλια του δυτικού άκρου της Στοάς, κάλυψή τους με εσχάρα στη στάθμη του δαπέδου και δημιουργία πρόσβασης στα θεμέλια του μνημείου με μια μικρή κλίμακα. Ο οχετός θα καλυφθεί από το μνημείο και δεν θα είναι ορατός όπως και την εποχή της λειτουργίας του. Επιλέγουμε την ανάδειξη των τμημάτων ανάλογα με τη χρονική τους ακολουθία αλλά και την αρχική τους θέση. Τα αρχαιότερα κατάλοιπα που υπήρχαν στο χώρο πριν τη Στοά παραμένουν και υποδηλώνονται ως υποκείμενα αυτής και τα μεταγενέστερα δηλώνονται πάνω σ' αυτήν ως υπερκείμενά της. Επιπλέον προτείνουμε τη διαμόρφωση του ανδρήρου μπροστά από τη βόρεια κιονοστοιχία της στοάς και ανάδειξη των καταλοίπων του μνημείου ελληνιστικών χρόνων. Συμπλήρωση και μερική αποκατάσταση του βάθρου του ελληνιστικού μνημείου στο δυτικό άκρο του ανδρήρου. Υποδήλωση των λειψάνων του κλιμακοστασίου στο δυτικό άκρο της Στοάς. Για την αποκατάσταση θα χρησιμοποιηθεί όπου είναι εφικτό το αυθεντικό υλικό και νέο υλικό στο βαθμό που είναι απαραίτητο. Όσα τμήματα του μνημείου δεν χρησιμοποιηθούν στην αποκατάστασή του, μπορούν να «αποθηκευτούν» στο «εσωτερικό» του, σε χώρο που θα διαμορφωθεί κατάλληλα, ανάμεσα στα θεμέλια. Ο χώρος θα είναι προσβάσιμος όπως και το δυτικό τμήμα με τα αρχαιότερα κατάλοιπα. Εναλλακτικά προτείνουμε την κατασκευή

κινητού στεγάστρου για την τοποθέτηση των ταυτισμένων μελών με βάση τη θέση τους στο μνημείο που θα «αποκαθιστά» έστω και μερικώς την ανωδομή του, λειτουργώντας ως υπαίθριο μουσείο για τα μέλη που δεν μπορούν να στεγαστούν στο χώρο της Στοάς του Αττάλου.

Ωδείο Αγρίππια: Συμπλήρωση και αποκατάσταση του δαπέδου της ορχήστρας στην αρχική του μορφή και των εδράνων του κοίλου στις διαστάσεις της δεύτερης κατασκευαστικής φάσης του Ωδείου, χρησιμοποιώντας τα σωζόμενα μέλη αλλά και νέο υλικό όπου χρειάζεται. Διαμόρφωση του προσκηνίου και του επιπέδου κίνησης στη σκηνή για να λειτουργήσει ως χώρος έκθεσης σημαντικών ευρημάτων-αρχιτεκτονικών μελών του μνημείου. Συμπλήρωση και ανάδειξη των εξωτερικών τοίχων του κτηρίου, για να τονιστούν οι διαστάσεις του όσο είναι δυνατόν και να προστατευθούν οι σωζόμενοι δόμοι. Αποκατάσταση του επιπέδου κίνησης στον εξωτερικό διάδρομο, και συμπλήρωση ή υποδήλωση των θέσεων των κίωνων. Απομάκρυνση της επίχωσης που καλύπτει τον εσωτερικό τοίχο του διαδρόμου και κάλυψη των λειψάνων του τοίχου αυτού με νέο υλικό σε ύψος λίγων εκατοστών από το δάπεδο του διαδρόμου. Η αποκατάσταση των εξωτερικών τοίχων θα γίνει σε μεγαλύτερο ύψος από τους εσωτερικούς για να δοθεί σαφέστερα το εξωτερικό περίγραμμα του μνημείου. Καθαρισμός, προστασία και σήμανση των καταλοίπων του Υστερορωμαϊκού τείχους που είναι ορατά στο ΒΑ τμήμα του Ωδείου.

Γυμνάσιο ή Παλάτι των Γιγάντων: Συνεχής φροντίδα για τη συντήρηση και προστασία της πρόσοψης των Γιγάντων και Τριτώνων. Διαμόρφωση της βόρειας αυλής του γυμνασίου ως χώρου στάσης και ενημέρωσης. Μπορούν να στηθούν περιμετρικά διακριτικές πινακίδες που θα παρουσιάζουν και θα επεξηγούν τη σταδιακή διαμόρφωση του συγκεκριμένου χώρου και των μνημείων, αλλά και την επέμβαση που θα γίνει. Επιμελής καθαρισμός και σήμανση των λειψάνων των θεμελίων του προπύλου της πρώτης κατασκευαστικής φάσης του Ωδείου σε συνδυασμό με τη διαμόρφωση του επιπέδου κίνησης στην αυλή και την επίστρωσή της με πηλοκονίαμα. Εναλλακτικά θα προτείναμε την κατάχωση των λειψάνων ώστε να αποφευχθεί η περαιτέρω φθορά τους από τη διέλευση των επισκεπτών. Επιπλέον συντήρηση και προστασία των καταλοίπων των τοίχων και των δαπέδων που υπάρχουν στο χώρο και συμπλήρωσή τους κατά τμήμα όπου είναι απαραίτητο, κυρίως στο νότιο τμήμα του συγκροτήματος αλλά και στη ΒΔ γωνία του κτίσματος για να τονιστεί το εξωτερικό του περίγραμμα.

Γενικά για το γύρω χώρο προτείνουμε: αποκατάσταση του οδοστρώματος της οδού Παναθηναίων με ομαλή κλίση στο σύνολό της και τονισμός του άξονά της κατά μήκος. Συμπλήρωση των λειψάνων των παρακειμένων της οδού μνημείων. Σήμανση και οριοθέτησή τους. Δημιουργία διαδρομών περιήγησης και στάσεων για την κατανόηση των μνημείων σε διάφορα σημεία του αρχαιολογικού χώρου. Απομάκρυνση της βλάστησης που δυσκολεύει τη θέαση των μνημείων και την κατανόηση της τοπογραφίας του χώρου. Διαμόρφωση του χώρου βόρεια της πρόσοψης του Γυμνασίου και σταδιακή αποκατάσταση των επιπέδων κατά υψομετρική στάθμη.

Εικ. 1: Ανατολικό άκρο Μεσαίας Στοάς.

Εικ. 2: Βόρεια κιονοστοιχία Μεσαίας Στοάς.

Εικ. 3: Τα θεμέλια της Μεσαίας Στοάς στο δυτικό άκρο.

Εικ. 4: Τα κατάλοιπα του Γυμνασίου στο εσωτερικό της Στοάς.

Εικ. 5: Το Ν.Α. τμήμα του Ωδείου.

Εικ. 6: Η Ν.Α. γωνία του Ωδείου.

Εικ. 7: Η σκηνή και το προσκήνιο του Ωδείου σήμερα.

Εικ. 8: Η ορχήστρα του Ωδείου σήμερα.

Εικ. 9: Η πρόσοψη του Γυμνασίου με τα στήλες Γιγάντων και Τριτώνων.

Εικ. 12: Κατάλοιπα του Γυμνασίου.

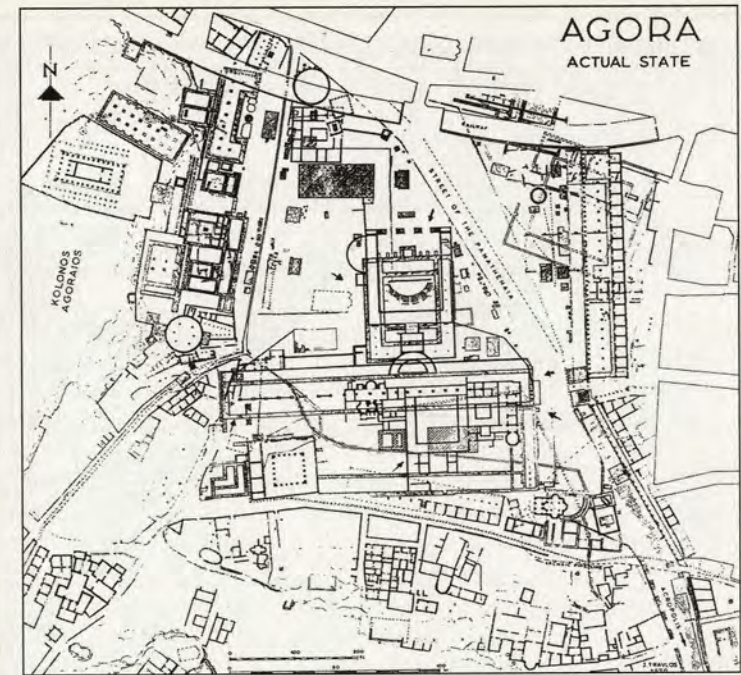
Εικ. 10: Τα θεμέτια του αρχαιότερου προπύλαιου του Ωδείου.

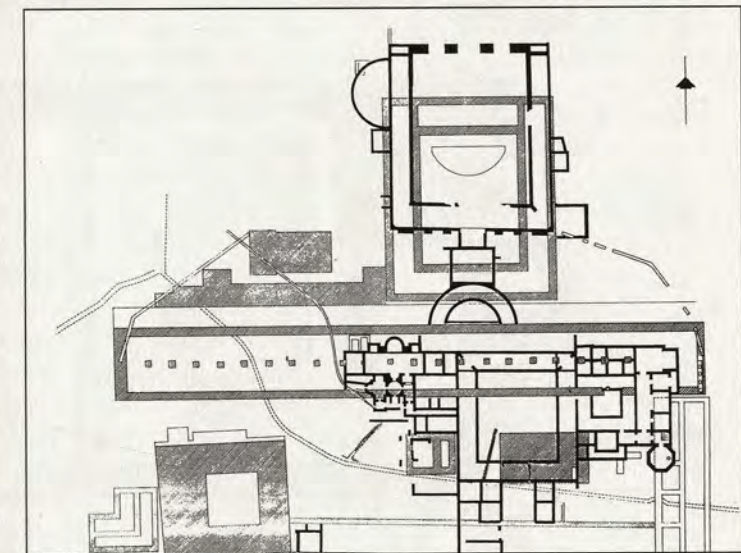
Εικ. 11: Κατάλοιπα του Γυμνασίου, θεμέτια ημικυκλικής αυλής.

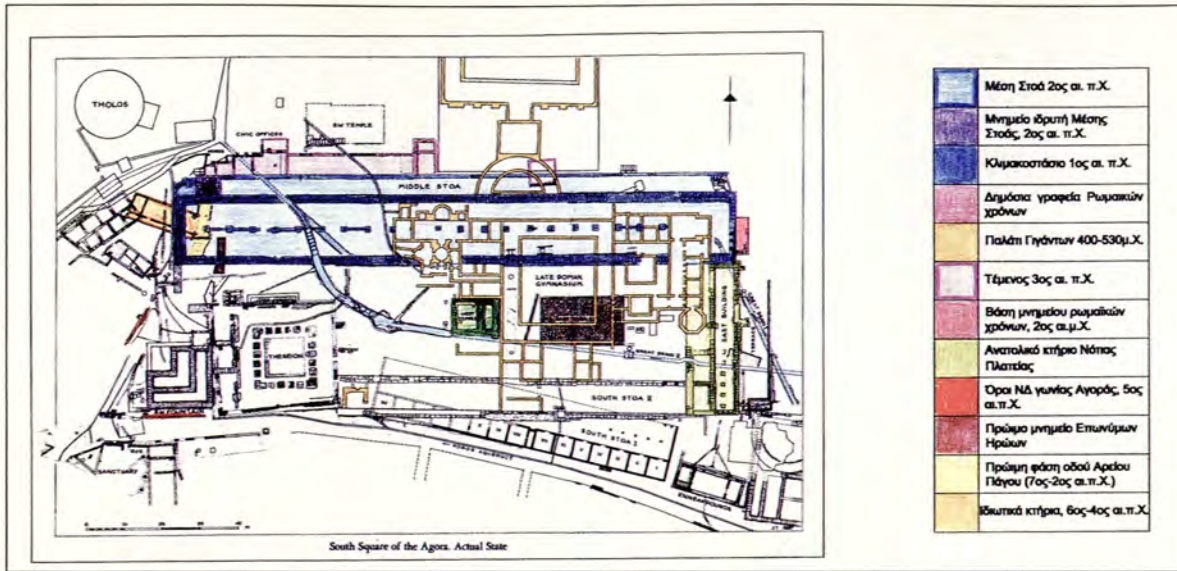
Εικ. 13: Η βορειοδυτική γωνία του Γυμνασίου.

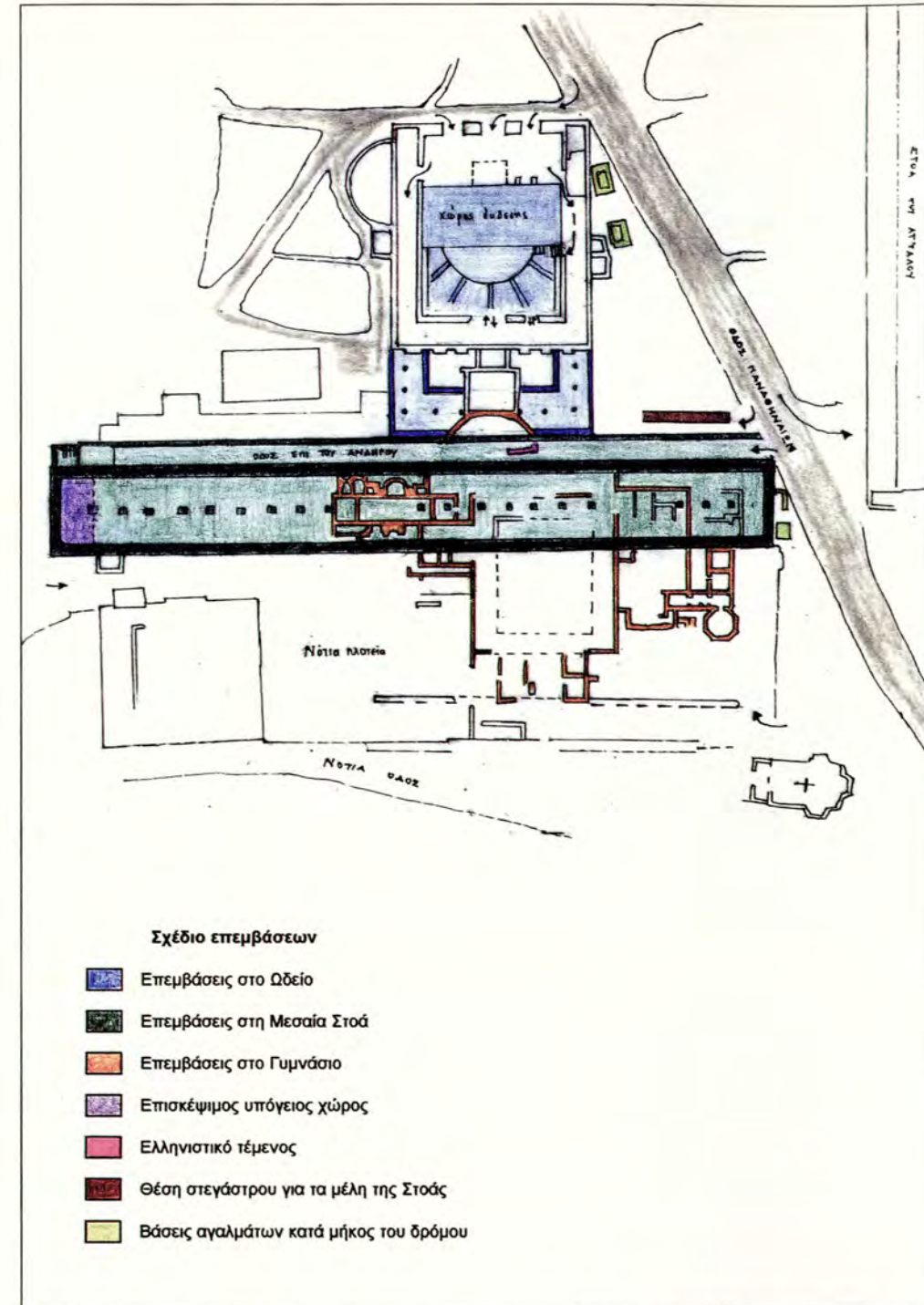
Σχ.1: Η Αρχαία Αγορά. Υφιστάμενη κατάσταση.

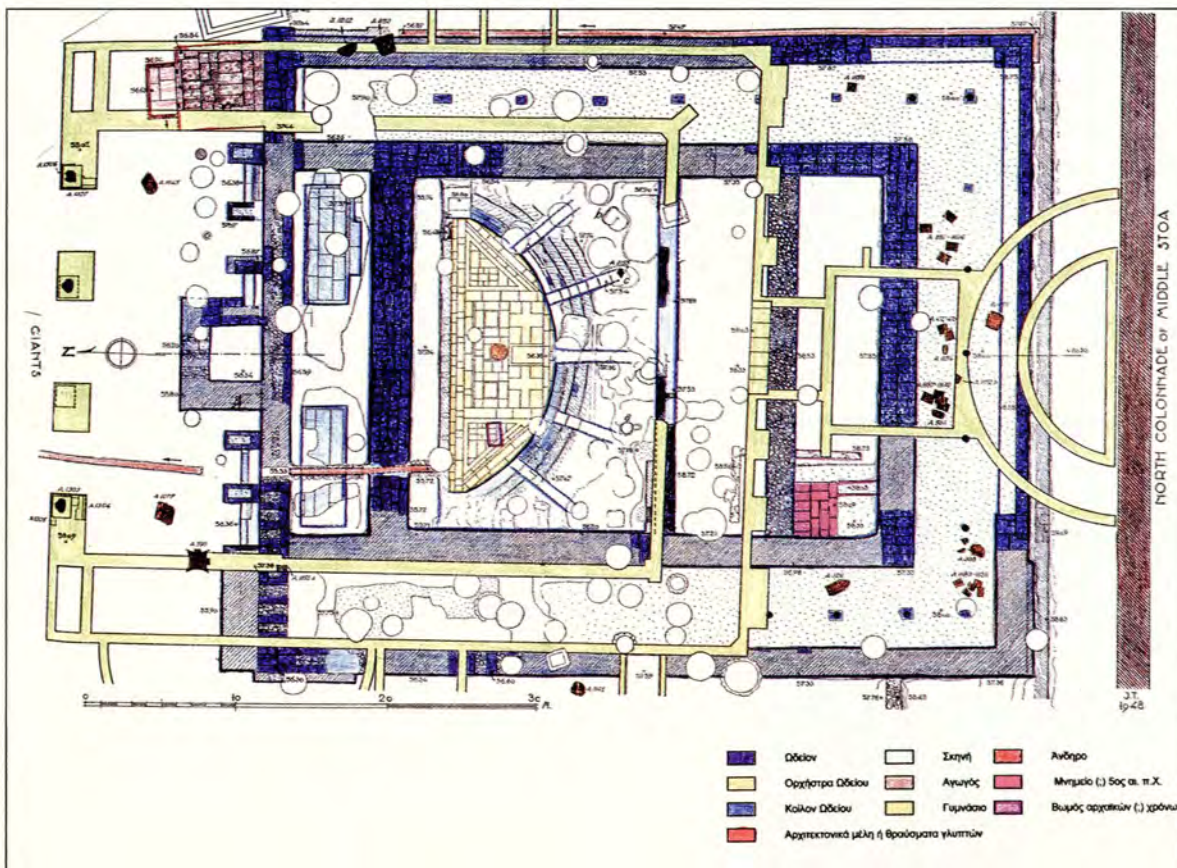
Σχ.2: Το «Πατάκι των Γιγάντων». Τελευταία φάση ανοικοδόμησης στο χώρο.

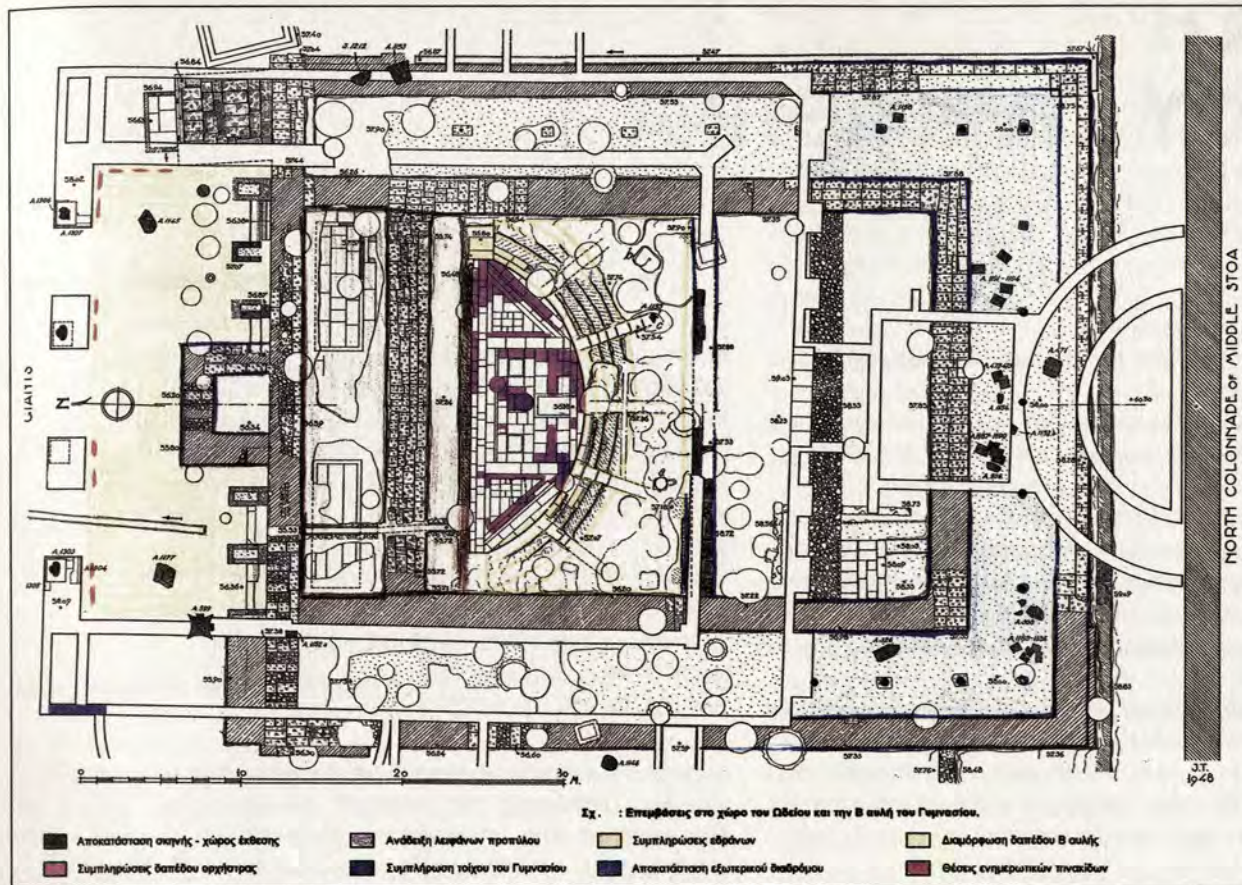
Σχ.3: Νότια Πλάτεια. Υφιστάμενη κατάσταση.

Σχ. 5: Σχέδιο επεμβάσεων στα τρία μνημεία.

Σχ. 4: Ωδείο Αγρίππας. Υφιστάμενη κατάσταση.

Σχ.δ: Επεμβάσεις στο χώρο του Ωδείου και στην Β αυλή του Γυμνασίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Βιτρούβιου: *Περί Αρχιτεκτονικής*, βιβλία I-V, εκδ. Πλέθρον.
 Μαλλούχου-Τυφάνο, Φ. *Από τον 19ο στον 21ο αι.: μεταμορφώσεις του αρχαιολογικού τοπίου στην Αθήνα*.
 Μπίρης, Κ. *Αι Αθήναι από του 19ου εις τον 20ον αιώνα*, Αθήνα 1966 (ανατ.1997).
 Μπούρας, Χ. *Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής*, τόμος I εκδ. Συμμετρία, Αθήνα 1999.
 Μπούρας, Χ. *Σημειώσεις για το μάθημα αποκαταστάσεως των μνημείων I, II*, Αθήνα 1982-83.
 Ορλάνδος, Α. *Τα υλικά δομής*, εκδ. Ε.Α.Ε., 1994.
 Παπαγεωργίου-Βενετάς, Α. *Αθήνα: δοκιμές και θεωρήσεις*, εκδ. Οδυσσεάς Αθήνα 1996.
 Παπαγεωργίου-Βενετάς, Α. *Αθηνών αγκίστρια*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1999.
 Παπαχατζής, Ν. Πausaniou *Ελλάδος Περιήγησις - Αττικά*, Εκδ. Αθηνών.
 Τραυλός, Ι. *Πολεοδομική εξέλιξις των Αθηνών*, εκδ. Καπόν Αθήνα 1993
 Φιλαδέλφους, Α. *Μνημεία Αθηνών*, εκδ. Ιστορίας και τέχνης, Αθήνα 1994

Αθήνα: *Από την κλασσική εποχή έως σήμερα*, Αθήνα 2000.
 Coulton, J.J. *The development of the Greek Stoa*, Oxford.
 Miller St., Hesperia 1972.
 Papageorgiou-Venetas. A. *Athens-The ancient heritage and the historic cityscape in a modern metropolis*, Athens 1994.
 Thompson, H. *The Odeion in the Athenian Agora*, Hesperia 1950, 31-141.
 Thompson, H. Hesperia 1948.
 Thompson, H. Hesperia 1953.
 Thompson, H. Hesperia 1958.
 Travlos, J. *Bildlexikon zur topografie des Antiken Athen*.
 The Athenian Agora, Vol. XXIV: The agora of Athens.
 The Athenian Agora, Vol. XXIV, Late Antiquity, by Alison Franz
 Χάρτης της Βενετίας, μετ. Ε. Φερεντίνου, περιοδικό *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, τ.9, 1975.
 Η διακήρυξη του Άμστερνταμ, περιοδικό *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, τ. 5, 1971.

PROPOSAL OF RENOVATION OF THE THREE MAIN MONUMENTS IN THE AGORA'S CENTRAL SECTION

Vlachaki Anna, archaeologist

Supervisor: E.Kores, architect-engineer

The three main monuments of the Agora's central section, the Middle Stoa, Odeion and Gymnasium or Palace of Giants, are of special interest due to their uniqueness as well as their architectural form, their significance for the history of ancient Athens and their special relationship as archaeological remains. Their current image as ruins, although very interesting, is obscure to visitors. Since the monuments' renovation and the site's configuration by the excavators in 1957, the interventions were few. Today, after sufficient time of study and substantiation, we can proceed to interventions that will attribute a more integrated form to the monuments.

From a comparative study of their particular elements as remains as well as in their original form and function their differentiation is obvious as are the difficulty factors directing the proposal:

The Middle Stoa, constructed in the second century BC is of archaeological, historical and artistic value and rarity due to its particular design. It maintains a rather large part of its base and superstructure, which allows secure reconstruction and renovation.

The Odeion was built in 15 BC. It is a unique architectural undertaking of special aesthetic and artistic value. Its auditorium's configuration, in the area of the agora's orchestra, adds to the monument along with the value of its rarity and attestation of its use through the centuries. Its cooperation with the Middle Stoa through the mound establishes the two monuments as a significant ensemble.

The Gymnasium was constructed in 400 AD at the site where the Odeion and Stoa were. Its archaeological value is indisputable but the areas unidentified with being used, as well as its preservation mainly as foundations, are prohibitive factors to a renovation. Moreover compared to the other monuments, the frequency of such buildings in the wider area and the lack of particular morphological elements allow for an easier management and supervision.

The primary goals of the intervention are the preservation and protection of the monuments, as well as the partial renovation of their initial form. Following the basic principles of renovation, the main being that of reversibility, we propose:

- The renovation of the Middle Stoa's floor, an indicative placement of tambours in the locations of columns for comprehensibility of the monument's form and reassurance of the frail foundations' protection and renovation of the mound.
- Elevation and denotation of the Gymnasium's remains on its floor and older remains at its west end. Shelter construction for the placement of the superstructure's parts.
- Low-level renovation of the Odeion's exterior corridor walls and configuration of the level of movement. Replenishment of the orchestra's and concave benches' tiles in combination with configuration of the stage as exhibition of the monument's pieces, in a sense of reestablishing the function of the site.
- Configuration of the Gymnasium's northern court as an informative area for the three monuments. Elevation of the remains in the southern section in combination with the southern square's configuration. Preservation of the Giants' forefront.
- Renovation of the Panathineon st. pavement. Demarcation of perambulation lanes. Cairn removal and limitation of wild plants.

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ ΤΟΥ ΓΚΑΖΟΧΩΡΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Δραχώνα Βασιλική, αρχιτέκτων - μηχανικός

Επιβλέπων: Ε. Μαίστρου, αρχιτέκτων - μηχανικός

Αντικείμενο της παρουσιαζόμενης διπλωματικής εργασίας είναι η διατύπωση πρότασης για την αναβάθμιση της γειτονιάς του Γκαζοχωρίου ως οικιστικού συνόλου ιστορικής αξίας, το οποίο αποτελεί τμήμα του ιστορικού κέντρου της Αθήνας¹.

Η εργασία αποτελείται από τρία μέρη. Στο Α' μέρος παρουσιάζεται η ιστορική αξία του Γκαζοχωρίου, όπως αυτή διαμορφώθηκε από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Στο Β' μέρος καταγράφεται η σημερινή αρχιτεκτονική και λειτουργική φυσιογνωμία του και στο Γ' μέρος παρουσιάζεται μια πρόταση αναβάθμισης αυτής της γειτονιάς.

Ο χαρακτηρισμός του Γκαζοχωρίου ως οικιστικού συνόλου ιστορικής αξίας βασίζεται στην παραδοχή² ότι αρχιτεκτονική κληρονομιά, αξία διατήρησης και ανάδειξης, αποτελούν όχι μόνον τα εξέχοντα μνημεία και τα «εξαιρετικά» αρχιτεκτονικά δημιουργήματα του μακρινού παρελθόντος, αλλά και οι νεότερες αρχιτεκτονικές δημιουργίες, καθώς και τα σύνολα που αποτυπώνουν τους τρόπους ζωής, εξέλιξης και οικειοποίησης του χώρου. Η προσέγγιση³ του κτισμένου περιβάλλοντος, με την έννοια της ολοκληρωμένης προστασίας, έχει ως στόχο την αντιμετώπιση της πόλης περισσότερο με όρους διάρκειας και λιγότερο με όρους διαρκούς μετασχηματισμού, και υπηρετεί κυρίως τη θεμελιώδη αρχή⁴ της διατήρησης κι'ανάδειξης των ιστορικών στοιχείων της, που διασώζονται.

Ειδικότερα η εξεταζόμενη γειτονιά είναι αξία προστασίας και διατήρησης «ως σύνολο πολιτιστικής κληρονομιάς» κυρίως λόγω της ιστορικής σημασίας της, η οποία οφείλεται στην παρουσία: α) των αρχαιολογικών μνημείων, που βρίσκονται ακόμη θαμμένα στις παρυφές της Ιεράς οδού, β) των ιστορικών κτηρίων του 19ου αιώνα, που διατηρούνται σε ικανοποιητική κατάσταση και γ) του ιστορικού πολεοδομικού ιστού της, που διασώζεται έως σήμερα και αποτελεί τμήμα της πρώτης επέκτασης των Αθηνών, απ' όπου δημιουργήθηκε η νέα πρωτεύουσα. Με βάση τα παραπάνω προτείνεται η προστασία και αναβάθμιση αυτής της ιστορικής γειτονιάς ιδίως με τους εξής στόχους:

- Την ανάδειξη των αρχαιολογικών λειψάνων.
- Τη διατήρηση του υφιστάμενου πολεοδομικού ιστού.
- Την προστασία του ιστορικού οικιστικού αποθέματος.
- Τη βελτίωση του επιπέδου των κτιριακών εξοπλισμών.
- Τη βελτίωση της οργάνωσης των δραστηριοτήτων στον χώρο και
- Τη βελτίωση των δικτύων κυκλοφορίας.

Η εργασία ακολούθησε τη μέθοδο αναλυτικής καταγραφής των στοιχείων κάθε κτηρίου με τη σύνταξη απογραφικών δελτίων⁵ και την χρήση αεροφωτογραφιών. Το κάθε απογραφικό δελτίο φέρει την

φωτογραφία του ακινήτου και περιλαμβάνει τα ακόλουθα στοιχεία: Τη διεύθυνσή του, το ιδιοκτησιακό καθεστώς⁶, την κατά προσέγγιση χρονολόγησή⁷ του, τη χρήση, τον αριθμό των ορόφων, το είδος επικάλυψης, την ενδεχόμενη παρουσία υπογείου, την κατάσταση διατήρησης, την τυπολογική κατάταξη και την κατοικισιμότητα των ιστορικών κτηρίων, την υφιστάμενη προστασία, την προτεινόμενη προστασία και τους υφιστάμενους όρους δόμησης. Τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από την παραπάνω επεξεργασία καθώς και τα λοιπά στοιχεία που αφορούν στον πολεοδομικό ιστό καταγράφηκαν, ως υφιστάμενη κατάσταση της περιοχής, σε τοπογραφικούς χάρτες⁸ κλίμακα 1:1000 ως εξής:

1. Π.Δ. 21/9/79, ΦΕΚ 567/Δ/13.10.79 «περί χαρακτηρισμού ως παραδοσιακού τμήματος της πόλεως των Αθηνών (Ιστορικό κέντρο)».
2. Σύμφωνα με το γράμμα και το πνεύμα της σύμβασης της Γρανάδας (Ν. 2039, ΦΕΚ 61/Α/92).
3. Ειδικότερα για στόχους του Ν. 2508/97, περί βιώσιμου αναπτύξεως των πόλεων, βλ. στην Α. Τζίκα- Χατζοπούλου. «Πολεοδομικό δίκαιο», Αθήνα 2000, σ 213 και Cervellati, Scanavinni, «Bologna, interventi nei centri storici», Bologna, 1973, σ. 33-39.
4. Μ.Νομικός, «Ασποκατάσταση επανάχρηση ιστορικών κτηρίων και συνόλων», Θεσ/νίκη 1997, σ. 3.
5. Τα δελτία αυτά ακολουθούν το πρότυπο του αρχείου προστασίας της Ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς, που έχει συντάξει το ΥΠΕΧΩΔΕ, Δ/ση παραδοσιακών οικισμών. Επίσης βλ. Carozzi, Rozzi, «Centri Storici questione aperta» Bari 1971, σ. 238 επ.

6. Ο εντοπισμός των δημοσίων και δημοτικών κτημάτων στη γειτονιά του Γκαζοχωρίου βασίζεται στο περιεχόμενο των βεβαιώσεων αριθμ. 5584/19.11.01 του Υπουργείου Οικονομικών, Κτηματική Υπηρεσία Αθηνών, Τμήμα δημοσίων κτημάτων και αριθ. 141194/23.11.01 του Δήμου Αθηναίων, Διεύθυνση δημοτικής περιουσίας, Τμήμα κτηματολογίου, τις οποίες έλαβα μετά από αίτησή μου από τις αντίστοιχες Υπηρεσίες.
7. Για την χρονολογική αυτή κατάταξη χρησιμοποιήθηκαν κυρίως οι αεροφωτογραφίες του ΥΠΕΧΩΔΕ της Δ/σης Αεροφωτογραφίσεων με τις εξής ημερομηνίες φωτογράφισης: Σεπτέμβριος 1929, 26.7.1937, 15.7.1959, 1970, 1982, 23.3.1990, 7.9.1995.
8. Για τη χαρτογράφηση των στοιχείων της περιοχής Γκαζοχωρίου, χρησιμοποιήθηκε ως υπόβαθρο ο τοπογραφικός χάρτης του 1974, σε κλίμακα 1:1000, της

- ΧΑΡΤΗΣ 1: ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ
- ΧΑΡΤΗΣ 2: ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ
- ΧΑΡΤΗΣ 3: ΧΡΗΣΕΙΣ ΙΣΟΓΕΙΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ
- ΧΑΡΤΗΣ 4: ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ Ο.Τ.
- ΧΑΡΤΗΣ 5: ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΡΟΦΩΝ ΚΑΙ ΕΙΔΟΣ ΕΠΙΚΑΛΥΨΗΣ
- ΧΑΡΤΗΣ 6: ΥΠΟΓΕΙΟΙ ΧΩΡΟΙ
- ΧΑΡΤΗΣ 7: ΚΤΙΣΜΕΝΟΣ - ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΩΡΟΣ
- ΧΑΡΤΗΣ 8: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ
- ΧΑΡΤΗΣ 9: ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ ΚΤΙΡΙΑ, ΤΥΠΟΣ, ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ
- ΧΑΡΤΗΣ 10: ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ- ΚΟΙΝΟΧΡΗΣΤΟΙ ΧΩΡΟΙ
- ΧΑΡΤΗΣ 11: ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ
- ΧΑΡΤΗΣ 12: ΟΡΟΙ ΔΟΜΗΣΗΣ

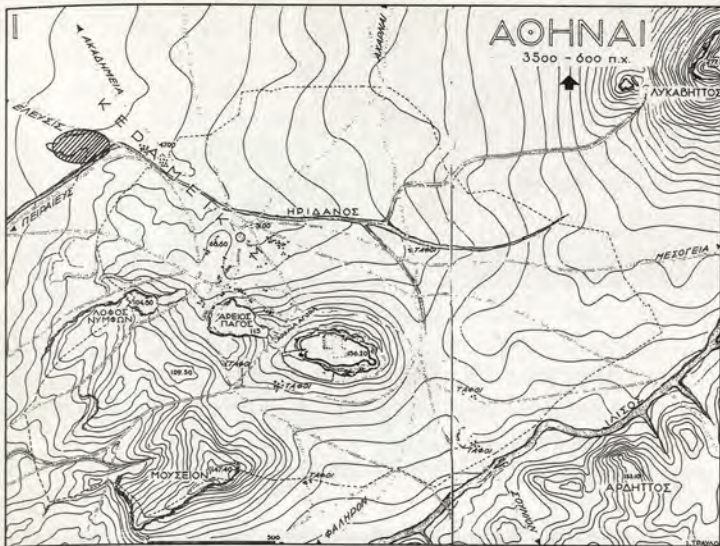
Από την προσέγγιση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου, των (οκτώ) μελετών ανάπλασης της περιοχής και ιδίως του Γ.Π.Σ.Α' 88, διαπιστώθηκε ότι, κατ'αρχήν, προβλέπονται εκτεταμένα μέτρα αναβάθμισης για την περιοχή, τα κυριότερα των οποίων είναι:

- Η κήρυξη της ως «περιοχή ανάπλασης» για την τόνωση της κατοικίας.
- Ο καθορισμός της ως Ζώνη Ειδικών Κινήτρων (Ζ.Ε.Κ.) για την τόνωση των κεντρικών λειτουργιών της.
- Ο ορισμός ως μέσου συντελεστή δόμησης για την περιοχή 1,8.
- Η ανάδειξη της Ιεράς οδού με τη δημιουργία αρχαιολογικού πάρκου και πράσινης ζώνης.

Με τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν συντάχθηκε πρόταση με στόχο την επίλυση των προβλημάτων και την ανάδειξη των θετικών στοιχείων της περιοχής. Η πρόταση αυτή καταγράφηκε, σε κλίμακα 1:1000, στους ακόλουθους χάρτες:

- ΧΑΡΤΗΣ 1.Π: ΠΡΟΤΑΣΗ ΧΡΗΣΕΩΝ
- ΧΑΡΤΗΣ 2.Π: ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΡΥΜΟΤΟΜΙΚΟΥ
- ΧΑΡΤΗΣ 3.Π: ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΙ
- ΧΑΡΤΗΣ 4.Π: ΠΡΟΤΑΣΗ ΝΕΑΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ

Υπηρεσίας Τοπογραφίσεων και Κτηματολογίου του Υπουργείου Δημοσίων Έργων. Για τη σύνταξη του χάρτη με τα αρχαιολογικά στοιχεία χρησιμοποιήθηκε ως υπόβαθρο και το τοπογραφικό διάγραμμα του 1988, σε κλίμακα 1:1000, της «Μελέτης ανάλυσης στοιχείων για την ενοποίηση αρχαιολογικών χώρων στο κέντρο της Αθήνας», του Υπουργείου Πολιτισμού.

Εικ. 1. Η περιοχή μελέτης κατά την αρχαιότητα ανήκε στον δήμο των Κεραμείων. (Ι. Τραυλός, «Πολεοδομική εξέλιξη των Αθηνών»).

Τεκμηρίωση και αξιολόγηση

Το Γκαζοχώρι κατά την αρχαιότητα: Το σπουδαιότερο αρχαιολογικό μνημείο της περιοχής είναι η Ιερά οδός, η οποία συνέδεε το κέντρο της Αθήνας με την Ελευσίνα, δια μέσου του δήμου των Κεραμείων (εικ. 1). Ο αρχαίος αυτός δήμος των Κεραμείων κατά την κατασκευή του Θεμιστόκλειου τείχους, το 478 π.χ., χωρίστηκε σε δύο συνοικίες, τον «έσω» και τον «έξω» Κεραμεικό. Στον «έσω» Κεραμεικό κτίστηκαν πολυάριθμα σημαντικά κρατικά κτήρια και στον «έξω» Κεραμεικό αναπτύχθηκε το επίσημο νεκροταφείο της πόλης⁹. Η σωστική ανασκαφή στην περιοχή μελέτης και ειδικότερα στη συμβολή της Ιεράς οδού με την οδό Πειραιώς, στον χώρο που προοριζόταν για την κατασκευή του σταθμού «Κεραμεικός» του Μετρό, αποκάλυψε νεκροταφείο με σημαντική πυκνότητα τάφων, που αποτελεί την προς δυσμάς συνέχεια των αρχαίων-κλασικών τάφων του αρχαιολογικού χώρου του Κεραμεικού¹⁰. Με την ανασκαφική αυτή έρευνα επιβεβαιώθηκε ότι το νεκροταφείο του Κεραμεικού αναπτύχθηκε κατά κύριο λόγο στο τρίγωνο που σχηματίζουν η Ιερά οδός προς βορρά, η οδός των τάφων (η σημερινή οδός Βουτάδων) προς νότο και ένας χαμηλός περίβολος προς δυσμάς. Από την έρευνα συνολικής έκτασης 2,5 στρεμμάτων, που διατέθηκαν για την κατασκευή του σταθμού «Κεραμεικός» του Μετρό, εντοπίστηκαν αρχαία λείψανα σε έκταση περίπου 1,5 στρέμματος. Η κατασκευή του ορύγματος για τη δημιουργία του σταθμού κατέλαβε το κεντρικό τμήμα του αποκαλυφθέντος νεκροταφείου, με αποτέ-

λεσμα την απομάκρυνση ενός μεγάλου αριθμού των αρχαίων λειψάνων. Διατηρήθηκε ωστόσο in situ το βορειοδυτικό τμήμα του νεκροταφείου, που βρίσκεται πολύ κοντά στην Ιερά οδό και το οποίο το Υπουργείο Πολιτισμού αποφάσισε να αναδείξει¹¹ (εικ. 2). Στο τμήμα αυτό εντοπίστηκαν τάφοι του 5ου, 6ου και 7ου αιώνα π.Χ., η νότια όχθη και μικρό μέρος της κοίτης του Ηριδανού ποταμού των γεωμετρικών χρόνων, καθώς επίσης και ποικίλα, κυρίως πήλινα, κτερίσματα. Η ανασκαφική έρευνα στο σημείο αυτό σταμάτησε μετά την οριστική απόφαση της πολιτείας να μετατοπίσει δυτικότερα το σταθμό του Μετρό.

Συνοδευτικό έργο του παραπάνω σταθμού «Κεραμεικός» του Μετρό ήταν η επέμβαση στο φρεάτιο του υπονόμου, που βρίσκεται επί της Ιεράς οδού, στη συμβολή της με την οδό Ιάκχου. Κατά την έναρξη αυτών των εργασιών διαπιστώθηκε η παρουσία λειψάνων και χρειάστηκε να προηγηθεί ανασκαφή στο σημείο αυτό. Στον χώρο των 360 τ.μ. που ανασκάφηκαν¹², βρέθηκε τοίχος, ο οποίος χρονολογήθηκε ότι ανήκει στους Ρωμαϊκούς χρόνους και αποτελούσε περίβολο παρόδιου νεκροταφείου, που αναπτύχθηκε στο νότιο κράσπεδο της αρχαίας Ιεράς οδού, η οποία διέρχεται λίγα μέτρα βορειότερα από τον χώρο της ανασκαφής. Στον ίδιο χώρο βρέθηκαν επίσης 49 τάφοι, αγγεία, μαρμάρινα αποτμήματα, επιτύμβιες στήλες και άλλα (εικ. 3). Μετά την απόφαση της πολιτείας να μετατοπισθεί ο σταθμός του Μετρό δυτικότερα, οι ανασκαφές σε αυτό το σημείο διακόπηκαν και τα προαναφερθέντα λείψανα διατηρήθηκαν σε κατάχωση.

Το Γκαζοχώρι κατά τον 19ο αιώνα: Κατά την εκπόνηση των πρώτων πολεοδομικών σχεδίων της Αθήνας ως πρωτεύουσας του Ελληνικού κράτους, το 1833, η εξεταζόμενη περιοχή αποτελούσε κομβικό σημείο μεγάλης σημασίας, τόσο στο σχέδιο της «νέας πόλης των Αθηνών», των Κλεάνθη-Shaubert το 1833, ως πριλατεία Κέκροπος, όσο και στην πρόταση Klenze το 1834, ως τμήμα της περιοχής των ανακτόρων του Όθωνα (εικ. 4). Το 1835 όμως η τελική απόφαση εγκατάστασης των ανακτόρων στο Σύνταγμα και η σύνδεση της περιοχής με τον Πειραιά, με την κατασκευή της οδού Πειραιώς το 1836, αφαίρεσε από την περιοχή του Κεραμεικού την προοπτική εγκατάστασης πληθυσμού που προερχόταν από ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Στη δεκαετία 1875-1885 ολοκλήρωσε η περιοχή κατοικήθηκε¹³ από πλήθος εσωτερικών μεταναστών, που προέρχονταν ιδίως από την Πελοπόννησο και τα νησιά. Η ανέχεια των νέων εποίκων διευκόλυνε ακόμη περισσότερο τη διείσδυση παραγωγικών λειτουργιών σε αυτή

Εικ. 2. Σταθμός Κεραμεικός. Άνοιχτό ορύγμα του βόρειου τμήματος της ανασκαφής. (Ε. Μπαζιωτοπούλου-Βαλαβάνη, Ι. Τσιριγώτη - Δρακωτού, «Η πόλη κάτω από την πόλη»).

Εικ. 3. Φρέαρ οδού Ιάκχου. Τμήμα του νεκροταφείου. (Ε. Μπαζιωτοπούλου-Βαλαβάνη, Ι. Τσιριγώτη - Δρακωτού, «Η πόλη κάτω από την πόλη»).

τη γειτονιά της δυτικής Αθήνας¹⁴. Στην ευρύτερη περιοχή πολύ γρήγορα εγκαταστάθηκαν σαπωνοποιεία, αμαξοποιεία, ξυλουργεία και εργαστήρια μετάλλου, που αποτελούσαν την κύρια μορφή παραγωγής και απασχόλησης μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα¹⁵. Η εγκατάσταση¹⁶ και λειτουργία του εργοστασίου παραγωγής αερίο-φωτος¹⁷ (1862-1983), η διέλευση της Σιδηροδρομικής γραμμής¹⁸ Πειραιά-Αθηνών-Πελοποννήσου (1882), και η λειτουργία της Λαχα-

9. Ε.Μπαζιωτοπούλου-Βαλαβάνη, Ι.Τσιριγώτη- Δρακωτού, Σταθμός Κεραμεικός, «Η πόλη κάτω από την πόλη», Αθήνα 2000, σ. 265.

10. Ε. Μπαζιωτοπούλου-Βαλαβάνη, Ι.Τσιριγώτη- Δρακωτού, όπ.παρ. σ. 268.

11. Σύμφωνα με πληροφορίες που μας έδωσε η αρμόδια αρχαιολόγος της ανασκαφής, Ι.Τσιριγώτη- Δρακωτού.

12. Ε.Μπαζιωτοπούλου- Βαλαβάνη, Ι.Τσιριγώτη- Δρακωτού, όπ. παρ., σ. 391. Τομίδης- Πεντάζος, στη συλλογική μελέτη: Τραυλού, Πετροπούλου, Πεντάζου. «Αθήναι-οικιστικά στοιχεία- πρώτη έκθεση», Αθηναϊκός Τεχνολογικός Όμιλος, 1972, τόμ.17 ,σ. 36 και σχ. 16 α.

13. Το 1885 το Γκαζοχώρι ενσωματώθηκε πλέον στον ιστό της πόλης. Κ.Μπίρης, «Αι Αθήναι», Αθήνα 1966, σ.201. Για την πρώτη επέκταση των Αθηνών 1880-1900, Δ.Φιλίππιδης, «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική», Αθήνα 1984, σ.115. Επίσης Λ. Λεοντίδου. «Πόλεις της σιωπής», Αθήνα 2001, σ. 84.

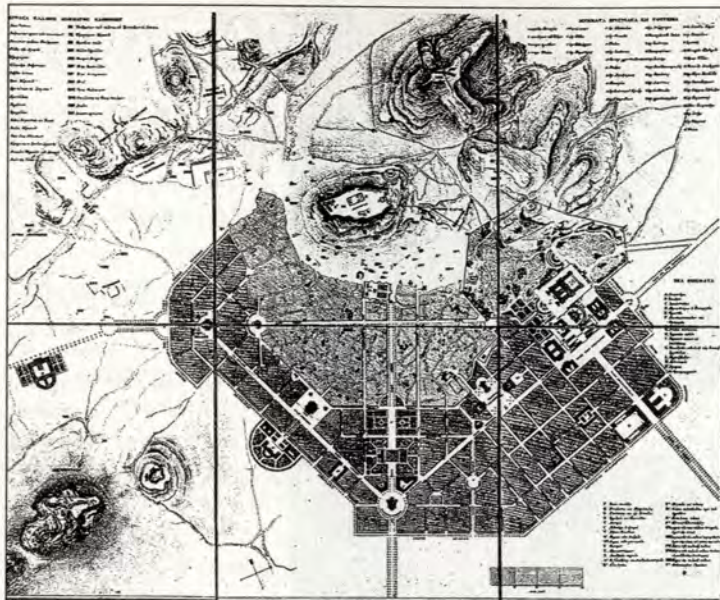
14. Χ. Αγγιαντώνη, Συνοικία Μεταξουργείο, στο συλλογικό έργο «Το Μεταξουργείο της Αθήνας», Αθήνα 1995, σ.165.

15. Χ. Αγγιαντώνη, όπ.παρ., σ.162 επ., επίσης Λ.Λεοντίδου, όπ.παρ., σ.136 επ.

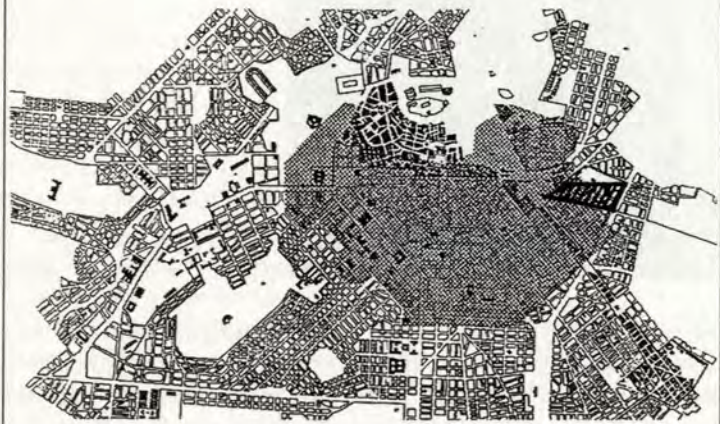
16. Κατ' εφαρμογή του Β.Δ. 25.5.1857, « Γκάζι», περιοδικό Ακίνητα, Φεβρουάριος 2000, σ. 7.

17. Α. Πρέπης, Το εργοστάσιο παραγωγής Φωταερίου, περιοδικό «Τεχνολογία», Αθήνα, χρονολογητό, σ.51 επ., επίσης Α. Σταμάτης, «Γκάζι», περιοδικό «Ακίνητα», Αθήνα 2000, σ. 5 επ.

18. Λ. Τρίχα, «Ο Χαρίλαος Τρικούπης και τα Δημόσια έργα», Αθήνα 2001, σ. 92 επ.

Η παλιά πόλη των Αθηνών, σχέδιο Klenze 1834.

Το κέντρο της Αθήνας το έτος 2000. Με γκριζα σκίαση η έκταση της παλιάς πόλης του σχεδίου Klenze. (Α. Παπαγεωργίου-Βενετιάς, "Αθήνα")

Εικ. 4. Στο σχέδιο Klenze η περιοχή του Γκαζοχώριου αποτελεί τμήμα των ανακτόρων. (Α. Παπαγεωργίου-Βενετιάς, «Αθήνα»).

Εικ. 5. Άποψη της νεοκλασικής φυσιογνωμίας του Γκαζοχώριου στα τέλη του 19ου αιώνα.

Εικ. 8. Ο δεύτερος (Β) τύπος κατοικίας είναι ο συνδεδεστος στη γειτονιά.

Εικ. 10. Χαρακτηριστικό δείγμα χριστιικού κτιρίου κατασκευασμένου από ηλιδοδομή, επιχρισμένη.

Εικ. 6,7. Στη γειτονιά διατηρούνται πολυώριμα κτίρια που κατασκευάσθηκαν πριν το 1930.

Εικ. 9. Οι ευρωπαϊκές επιδράσεις είναι φανερές στον τρίτο (Γ) τύπο κατοικίας.

Εικ. 11. Όροφος κτιρίου κατασκευασμένος από οπτόηλιδο.

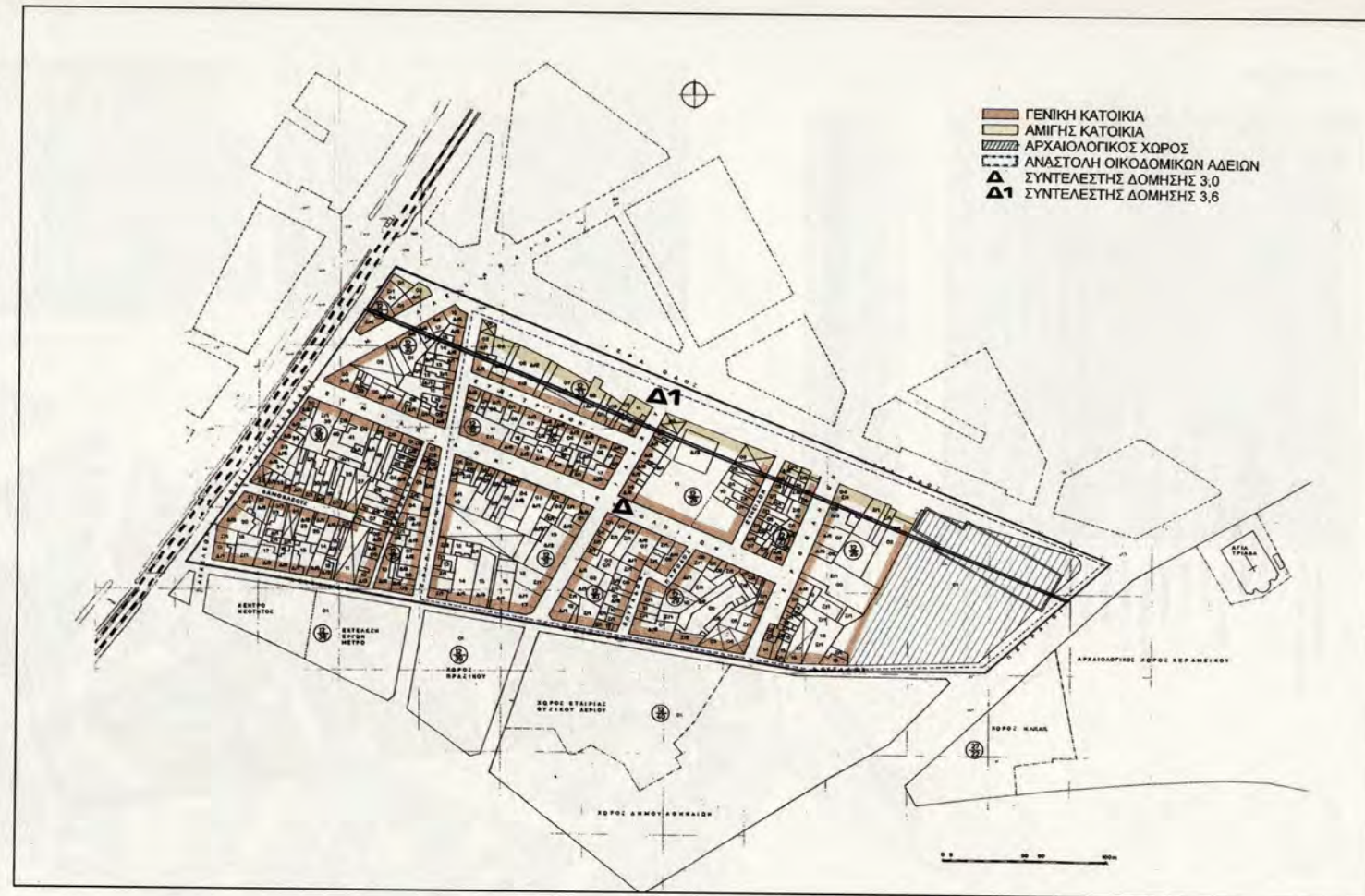
ναγοράς¹⁹ (1902-1967) προσέδωσαν οριστικά στο Γκαζοχώρι τα χαρακτηριστικά της φτωχογειτονιάς με όλα τα σημάδια της περιβαλλοντικής και κοινωνικής καχεξίας²⁰. Η περιοχή κατοικήθηκε κυρίως από εργάτες²¹, οι οποίοι απασχολούνταν ιδίως στα εργοστάσια και στις μεταφορές.

Το Γκαζοχώρι κατά τον 20ο αιώνα: Οι τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα και οι πρώτες του 20ου σηματοδότησαν μια νέα εποχή με μεγάλα και καθοριστικά γεγονότα, όπως η υλοποίηση των προγραμμάτων εκσυγχρονισμού των οικονομικών και κοινωνικών δομών της χώρας²², ο υπερτριπλασιασμός του πληθυσμού²³ και η έντονη οικοδομική δραστηριότητα στην πρωτεύουσα, η οποία συνέθετε ένα σύνολο ομοιόμορφα κλασικιστικό²⁴. Την περίοδο αυτή το Γκαζοχώρι, όπως και οι περισσότερες γειτονιές της Αθήνας, εξελίχθηκε σε μία ζωντανή λαϊκή γειτονιά με μικρές μονώροφες και διώροφες κατοικίες (εικ. 5), οι οποίες είχαν ως μορφολογικά πρότυπα τα μεγαλοαστικά μέγαρα²⁵.

Κατά την περίοδο του μεσοπολέμου (1920-1940) στο Γκαζοχώρι, παρά την κεντρικότητα του και την σχετικά υψηλή²⁶ πυκνότητα του, δεν κατασκευάστηκαν πολυώροφες²⁷ πολυκατοικίες. Αυτό οφείλεται πιθανότατα στο λαϊκό χαρακτήρα της γειτονιάς, που δεν προσείλκυσε την αστική²⁸ πολυκατοικία, στα μικρά οικοπέδα της περιοχής, στα στενά πλάτη των περισσότερων δρόμων, αλλά και στο ενδεχόμενο ανεύρεσης αρχαιολογικών λειψάνων.

Την περίοδο 1950-1970, κατά την οποία η πρωτεύουσα γνώρισε έντονη οικοδομική²⁹ δραστηριότητα, το ισχύον σύστημα αντιπαροχής λειτούργησε ατελώς στην περιοχή Γκαζοχωρίου, με αποτέλεσμα να οικοδομηθούν ελάχιστα πολυώροφα κτήρια μόνον στις παρυφές της γειτονιάς. Όλοι οι παραπάνω παράγοντες συντέλεσαν στην περιορισμένη ανανέωση του οικοδομικού αποθέματος, το οποίο διατηρείται σε μεγάλο ποσοστό έως σήμερα (εικ. 6,7).

Η περιοχή ωστόσο μετά το 1950 άρχισε να υποβαθμίζεται σταδιακά και σταθερά, κυρίως για λόγους που συνδέονται με τη διόγκωση της χρήσης και της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων. Η μεγάλη συγκοινωνιακή

Εικ. 12. Οι ισχύοντες όροι δόμησης.

νιακή σημασία των οδών που περιβάλλουν το Γκαζοχώρι γρήγορα προσέλκυσε χρήσεις ασυμβίβαστες με την κατοικία, προπάντων συνεργεία αυτοκινήτων, βιοτεχνικές εγκαταστάσεις και αποθήκες. Το Γκαζοχώρι και η ευρύτερη περιοχή στο σύνολο της λειτούργησε και λειτουργεί ως η «πίσω αυλή», στην οποία το κέντρο της πόλης απορρίπτει τις πιο ρυπογόνες και οχληρές χρήσεις, που στηρίζουν την λειτουργία του. Οι παράγοντες αυτοί οδήγησαν στην απομάκρυνση πολλών κατοίκων, στην εγκατάλειψη σημαντικού αριθμού παλαιών κατοικιών και στην περαιτέρω υποβάθμιση του οικιστικού περιβάλλοντος.

Το Γκαζοχώρι σήμερα: Το Γκαζοχώρι από το 1981 αποτελεί γειτονιά της συνοικίας Ρούφ του 3ου Δημοτικού Διαμερίσματος Αθηνών. Η εξεταζόμενη περιοχή αποτελεί το βόρειο τμήμα της παραπάνω γειτονιάς, απέχει περίπου 1.000 μ. από την πλατεία Ομονοίας, και γειτνιάζει, βόρεια, με την παραδοσιακή συνοικία του Μεταξουργείου, νότια, με το υπερτοπικό πολιτιστικό κέντρο του Γκαζιού, ανατολικά, με τον αρχαιολογικό χώρο του Κεραμεικού και δυτικά, με τον Βοτανικό.

Η περιοχή μελέτης αποτελείται από δώδεκα (12) οικοδομικά τετράγωνα και καταλαμβάνει έκταση 62 στρεμμάτων περίπου, από τα οποία τα 40 στρέμματα αποτελούν ιδιόκτητα οικοπέδα διαφόρων χρήσεων, τα 9 στρέμματα στην ανατολική πλευρά της περιοχής είναι κατελημμένα από το εργοτάξιο για την κατασκευή του σταθμού «Κεραμεικός» του Μετρό και τα υπόλοιπα 13 στρέμματα είναι δρόμοι και πεζόδρομοι, που περιβάλλουν και διασχίζουν την περιοχή. Σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού της Ε.Σ.Υ.Ε, που διενεργήθηκε τον Μάρτιο του 1991, στην περιοχή της έρευνας διαβιούν μόνιμως 428 άτομα, που μοιράζονται σε 198 νοικοκυριά. Οι 194 από τους κατοίκους της περιοχής (δηλαδή ποσοστό 45,3%) κατοικούν στο οικοδομικό τετράγωνο 12/36.

Από το υλικό της απογραφής που συγκεντρώθηκε, διαπιστώσαμε την παρουσία τριών ιστορικών κτιριακών τύπων κατοικίας (Α,Β,Γ). Τα κτήρια αυτά στην εξεταζόμενη γειτονιά κατασκευάστηκαν πριν το 1940 και εμφανίζονται με τα εξής βασικά χαρακτηριστικά:

α) Στον πρώτο (Α) τύπο κατοικίας, το κύριο σώμα του κτηρίου είναι

19. Γ. Παρασκευόπουλος, «Οι Δήμαρχοι των Αθηνών 1837-1907», Αθήνα 1907, σ. 498.

20. Κ. Μπίρης, όπ. παρ., σ. 202 και σ. 242.

21. Λ. Λεοντίδου, όπ. παρ, σ.140 επ.

22. Λ. Τρίχα, όπ. παρ. Σ. 36 επ.

23. Ι. Μιχαλόπουλος, Στατιστικές πληροφορίες, «Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια», Τ.Β', σ. 278, επίσης Μ.Σκαλτσά, «Κοινωνική ζωή και δημόσιοι χώροι κοινωνικών συναθροίσεων στην Αθήνα του 19ου αιώνα», Θεσ/νίκη 1983, σ. 401.

24. Δ. Φιλιππίδης, όπ.παρ., σ. 143, επίσης Μ.Σκαλτσά, στο ίδιο.

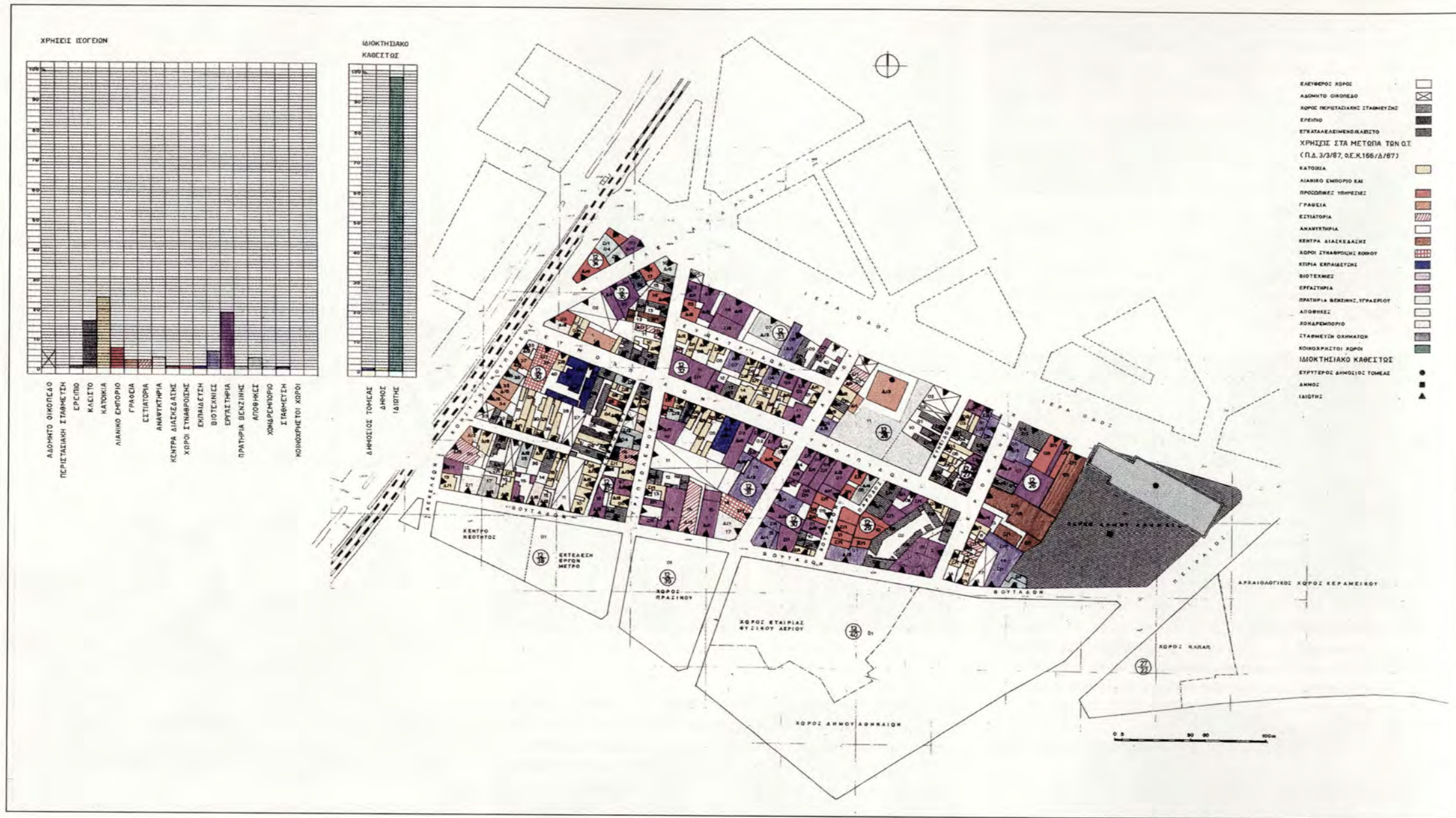
25. Δ. Φιλιππίδης, όπ. παρ.σ.144. Επίσης Μ. Μπίρης, Μ.Καρδαμίτση- Αδαμή, «Νεοκλασική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα», Αθήνα 2002, σ.214.

26. Μ. Μαρμαράς, «Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας», Αθήνα 1991, σ. 102, επ.

27. Μ. Μαρμαράς, όπ. παρ., σ. 119.

28. Μ. Μαρμαράς, όπ. παρ., σ. 135.

29. Φ. Μαλλούχου-Τυφάνο, Από τον 19ο στον 21ο αιώνα: μεταμορφώσεις του αρχαιολογικού τοπίου στην Αθήνα, συλλογικό έργο «Αθήναι», Αθήνα 2000, σ.336 επ.

Εικ. 13. Χρήσεις ισόγειων και ιδιοκτησιακό καθεστώς.

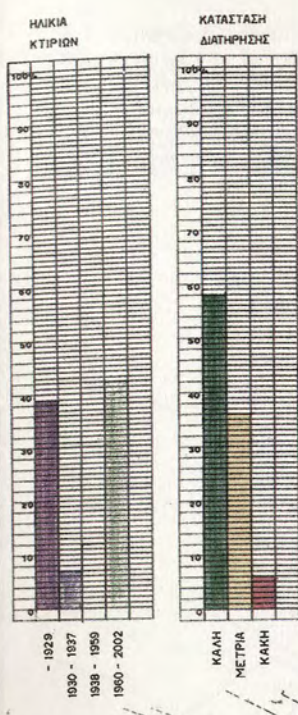
τοποθετημένο στο βάθος της αυλής. Τα δωμάτια είναι παρατεταγμένα στη σειρά αντίστοιχα στο ισόγειο και στον όροφο και επικοινωνούν μεταξύ τους μέσω σκεπαστού διαδρόμου (χαγιάτι), που ανοίγεται προς την αυλή, η οποία αποτελεί το κέντρο βάρους της καθημερινής ζωής της οικογένειας. Η πρόσβαση στον όροφο γίνεται μέσω λίθινης ή ξύλινης σκάλας. Οι χώροι υγιεινής είναι περιορισμένων διαστάσεων και βρίσκονται στην αυλή συνήθως κάτω από τη σκάλα. Ο ψηλός μαντρότοιχος, στον

οποίο ανοίγεται η αυλόθυρα, διαχωρίζει τον ιδιωτικό χώρο από τον κοινόχρηστο.

β) Στο δεύτερο (B) τύπο κατοικίας, ο οποίος αποτελεί παραλλαγή του προηγούμενου τύπου και είναι αποτέλεσμα των διαδοχικών διαιρέσεων της αστικής γης, το κτίσμα ακολουθώντας τη γεωμετρία του στενόμακρου οικοπέδου, αναπτύσσεται προς το βάθος της αυλής εφαπτόμενο σε μία από τις δύο μεσοτοιχίες. Η κάτοψη έχει μορφή γάμα κεφαλαίο (Γ) και σπανιότερα πι κεφαλαίο

(Π), η είσοδος γίνεται μέσω στενού περάσματος από το δρόμο, που οδηγεί προς την αυλή, η οποία και σ' αυτόν τον τύπο κατοικίας αποτελεί το κέντρο βάρους των καθημερινών λειτουργιών. Ο τύπος αυτός είναι ο συνηθέστερος, γιατί τα οικοπέδα έχουν στενή όψη και μεγάλο βάθος (εικ. 8).

- Στον τρίτο (Γ) τύπο κατοικίας, το κτήριο είναι τοποθετημένο πάνω στην οικοδομική γραμμή σε γωνιακή διάταξη, εν σειρά ή κλειστό από την πίσω πλευρά. Το κοινό χαρακτηριστικό όλων των

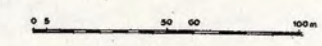
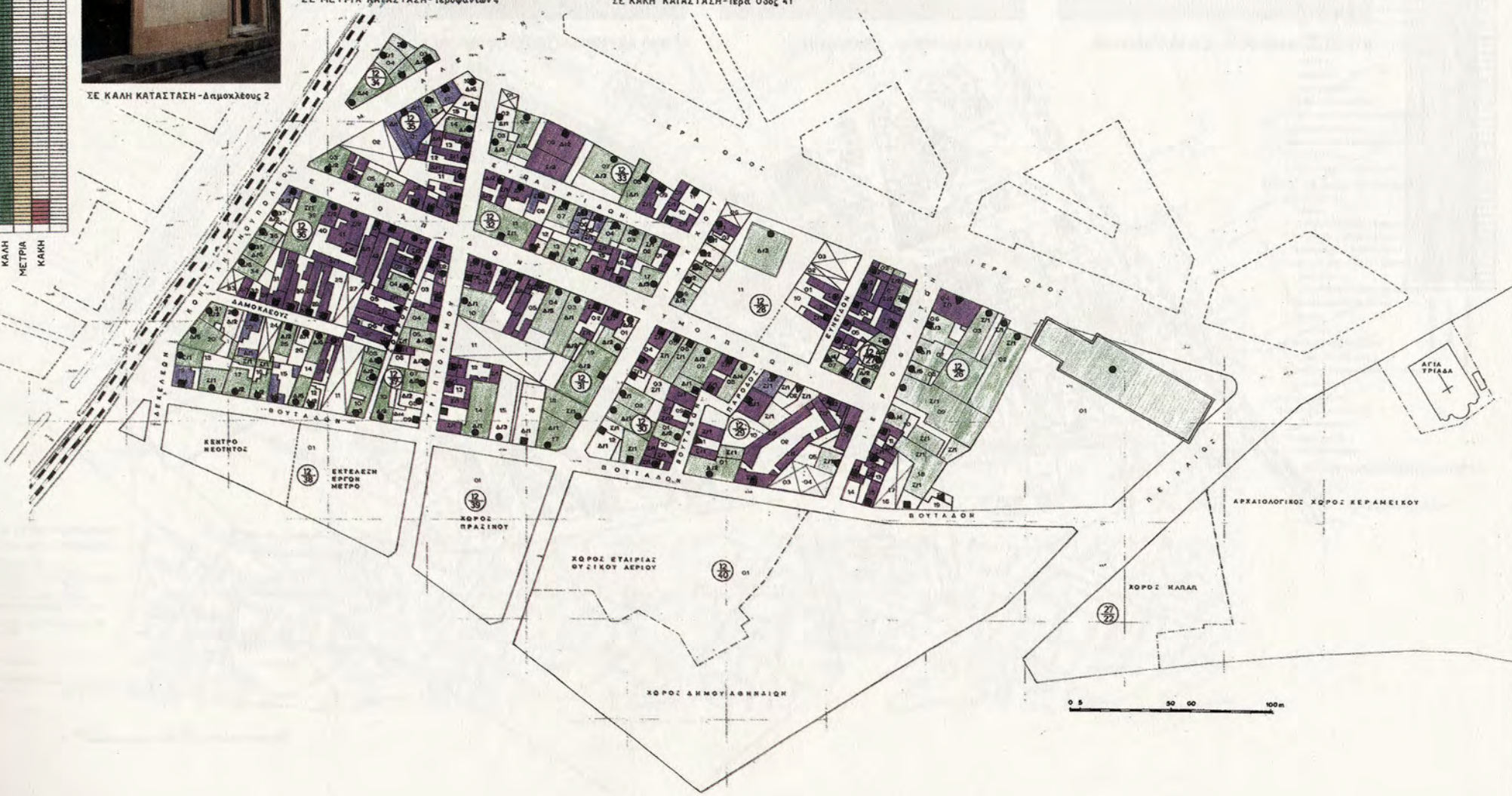

ΣΕ ΚΑΛΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ - Δημοκλέους 2

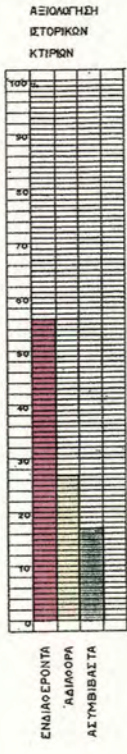
ΣΕ ΜΕΤΡΙΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ - Ιεροφαντών 4

ΣΕ ΚΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ - Ιερά Οδού 41

- 1929
- 1930 - 1937
- 1938 - 1959
- 1960 - 2002
- ΚΑΛΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
- ΜΕΤΡΙΑ
- ΚΑΚΗ
- ΑΚΤΙΣΤΟ ΟΙΚΟΠΕΔΟ
- ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΩΡΟΣ

Εικ. 14. Ηλικία και κατάσταση διατήρησης των κτιρίων.

ΚΤΙΡΙΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ - ΕΥΜΟΛΠΙΔΩΝ 33

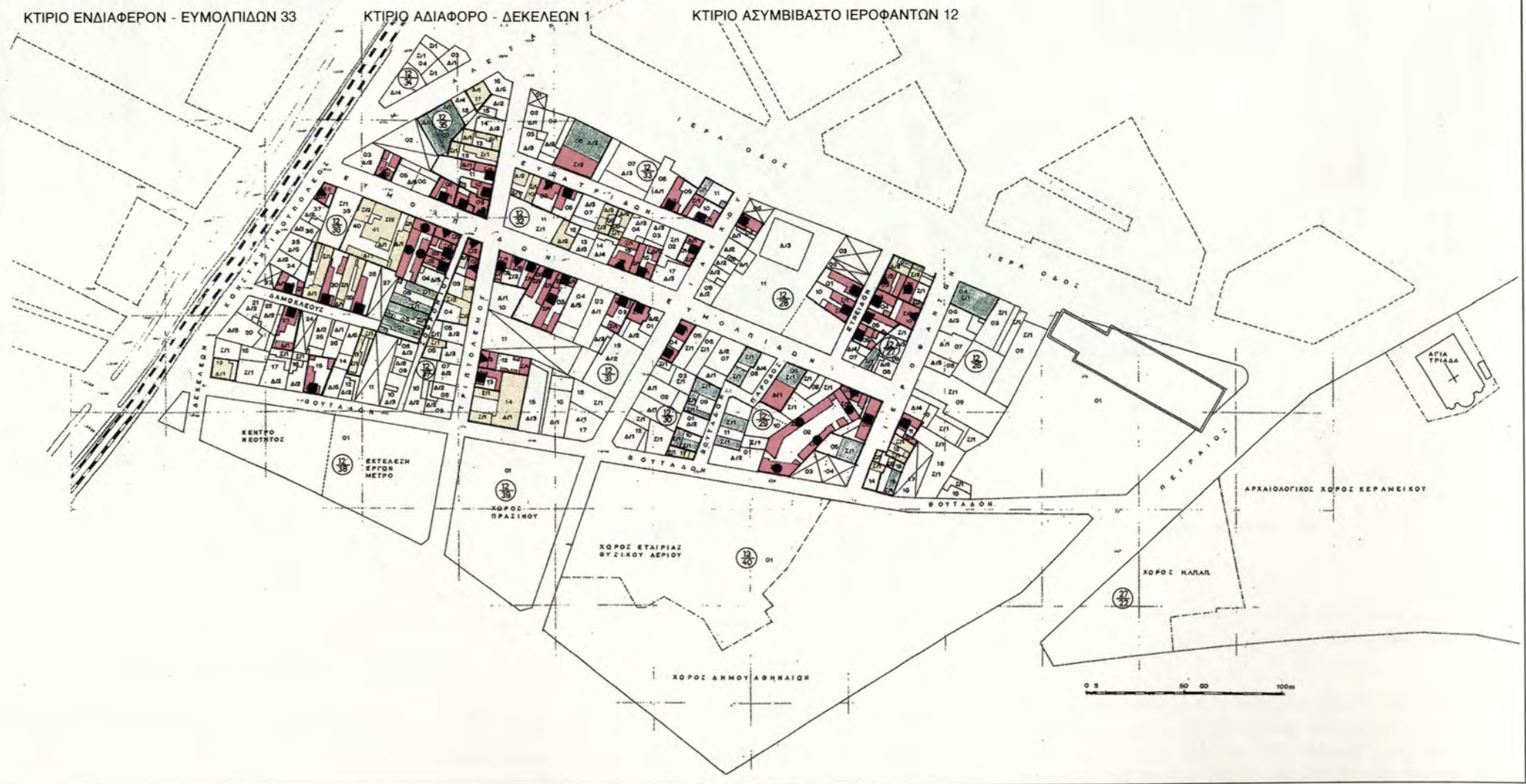

ΚΤΙΡΙΟ ΑΔΙΑΦΟΡΟ - ΔΕΚΕΛΕΩΝ 1

ΚΤΙΡΙΟ ΑΣΥΜΒΙΒΑΣΤΟ ΙΕΡΟΦΑΝΤΩΝ 12

- ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ
- ΑΔΙΑΦΟΡΑ
- ΑΣΥΜΒΙΒΑΣΤΑ
- ΤΥΠΟΣ Α
- ΤΥΠΟΣ Β
- ▲ - ΤΥΠΟΣ Γ

Εικ. 15. Αξιολόγηση και τυπολογική κατάταξη των ιστορικών κτηρίων.

- ΖΩΝΗ(Α.Κ): ΑΜΙΓΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑ
- ΖΩΝΗ(Γ.Κ) : ΓΕΝΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ
- ΖΩΝΗ(Κ.Δ) : ΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΟΣ
- ΖΩΝΗ(Ε.Χ) : ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΧΩΡΟΙ-ΑΣΤΙΚΟ ΠΡΑΣΙΝΟ
- ΧΡΗΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ
- ΧΡΗΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΣΗ

ΧΡΗΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΣΗ

Ο.Τ	Διεύθυνση	Χρήση
1206	Βουπόλεως 2	Αποθήκη
1208	Βουπόλεως 4	Βιοτεχνία
1209	Βουπόλεως 14 και Ιπποκράτους 14	Συνταξιο αποθήκη
1209	Βουπόλεως 18	Βιοτεχνία Επισκευών
1200	Βουπόλεως 25	Συνταξιο αποθήκη
1200	Βουπόλεως 25 και Μεγάρων 21	Βιοτεχνία Επισκευών
1201	Βουπόλεως 32	Συνταξιο αποθήκη
1201	Βουπόλεως 38 και Τραπεζούρου 25	Συνταξιο αποθήκη
1207	Βουπόλεως 43 και Σουλίου 13	Συνταξιο αποθήκη
1208	Ιπρ Οδός 13	Φαρμακείο-Βαρύς ανακτητήρας
1207	Ιπρ Οδός 19 και Ιπποκράτους 2	Βιοτεχνία Επισκευών
1207	Ιπρ Οδός 21 και Ερμού 1	Κινηματογράφος αποθήκη
1203	Ιπρ Οδός 33 και Μεγάρων 2	Συνταξιο Καταστήματα
1203	Ιπρ Οδός 43-43	Συνταξιο αποθήκη

Ο.Τ	Διεύθυνση	Χρήση
1203	Ιπρ Οδός 27	Συνταξιο αποθήκη
1203	Ιπρ Οδός 45	Συνταξιο αποθήκη
1204	Ιπρ Οδός 51	Συνταξιο αποθήκη
1206	Δερματινών 18	Αποθήκη πρώτων υλών
1207	Τραπεζούρου 24	Αποθήκη
1209	Ιπποκράτους 3	Μαγειρεία
1209	Ιπποκράτους 5α	Κόπρος Βιοτεχνίας
1208	Ιπποκράτους 9	Φαρμακείο-Βαρύς ανακτητήρας
1208	Ιπρ Οδός 7-8	Κόπρος Βιοτεχνίας
1208	Ευραλοκίων 8 και Ερμού 18	Υποθηκοθήκη
1201	Τραπεζούρου 17	Βαρύς ανακτητήρας
1202	Ερμού 5	Μαγειρεία
1202	Ερμού 11	Μαγειρεία
1202	Ευραλοκίων 22 και Τραπεζούρου 9	Φαρμακείο-Βαρύς ανακτητήρας
1203	Τραπεζούρου 19	Κόπρος Βιοτεχνίας

ΧΡΗΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ

Ο.Τ	Διεύθυνση	Χρήση
1201	Μεγάρων 14	Επισκευές
1201	Μεγάρων 18	Φάρμακο Χαρμάκια
1206	Ευραλοκίων 39 γ	Φάρμακο Ριός
1207	Τραπεζούρου 28	Σύγχρονο Κέντρο της Αθήνας
		Επισκευές

ΠΡΟΤΑΣΗ ΧΡΗΣΕΩΣ ΣΤΑ ΜΕΡΗ ΤΩΝ Ο.Τ (Π.Δ. 33.2.87, 618 Δ.Π.86)

- Ζώνη (Α.Κ): "Αμιγρώς κατοικία". Στην περιοχή αυτή επιτρέπονται μόνο:**
- Κατοικία.
 - Σταθμός μετρό δημοτικού (πλάτος 20 μέτρων).
 - Εμπορικά καταστήματα που εξαρτώνται της καθημερινής ανάγκης των κατοίκων της περιοχής (φαρμακείο, φαρμακείο, χρηματοκιβώτιο κ.λπ.).
 - Κόπρος ανακτητήρας πρώτων υλών.
 - Κόπρος τροφίμων και διατροφικών ανακτητήρας.
 - Αθλητικές εγκαταστάσεις.
 - Θρησκευτικά κτίρια.
 - Πολιτιστικά κτίρια και γενικά πολιτιστικές εγκαταστάσεις.

- Ζώνη (Γ.Κ): "Γενική κατοικία". Στην περιοχή αυτή επιτρέπονται μόνο:**
- Κατοικία.
 - Σταθμός μετρό δημοτικού (πλάτος 20 μέτρων).
 - Εμπορικά καταστήματα που εξαρτώνται της καθημερινής ανάγκης των κατοίκων της περιοχής (φαρμακείο, φαρμακείο κ.λπ.).
 - Γραφεία (πρόσβαση συνδεδεμένη με κτίριο χρήση του κτιρίου, δηλ. στεγασμένη στήλη γραφείου, μηχανοκίνητο, ασφαλιστικό κ.λπ.).
 - Κόπρος ανακτητήρας πρώτων υλών.
 - Βιοτεχνία.
 - Ανακατασκευές.
 - Θρησκευτικά κτίρια.
 - Κόπρος ανακτητήρας πρώτων υλών.
 - Εμπορικά καταστήματα χωρίς χρήση κτίριου.
 - Αθλητικές εγκαταστάσεις.
 - Πολιτιστικά κτίρια και γενικά πολιτιστικές εγκαταστάσεις.
 - Κόπρος επίβλεψης.
 - Κόπρος παρθέλων (πλάτος 4 μέτρων).

- Ζώνη (Κ.Δ): "Κεντρικές λειτουργίες διαμερίσματος". Στην περιοχή αυτή επιτρέπονται μόνο:**
- Κατοικία.
 - Σταθμός μετρό δημοτικού (πλάτος και χρήση βιοτεχνία, που στεγασμένη από κτίριον ή κατασκευάζει φοιτητικό, όμοιο ή και φοιτητικό, αποθήκη, κεντρικό κέντρο).
 - Εμπορικά καταστήματα (με ετήσιας τις αναγκαίες και 10 πολυκατοικία).
 - Γραφεία, τράπεζες, ασφαλείες, χρηματικές οργανώσεις.
 - Αποθήκη κεντρικού διαμερίσματος.
 - Επισκευές.
 - Ανακατασκευές.
 - Κόπρος Βιοτεχνίας, ανακτητήρας.
 - Κόπρος συνθήσεων κτιρίων.
 - Πολιτιστικά κτίρια και γενικά πολιτιστικές εγκαταστάσεις.
 - Κόπρος επίβλεψης.
 - Θρησκευτικά κτίρια.
 - Κόπρος ανακτητήρας πρώτων υλών.
 - Κόπρος ανακτητήρας.
 - Αθλητικές εγκαταστάσεις.

- Ζώνη (Ε.Χ): "Ελεύθεροι χώροι-αστικό πράσινο". Στην περιοχή αυτή επιτρέπονται μόνο:**
- Ανακατασκευές.
 - Πολιτιστικά κτίρια και γενικά πολιτιστικές εγκαταστάσεις.
 - Κόπρος επίβλεψης.

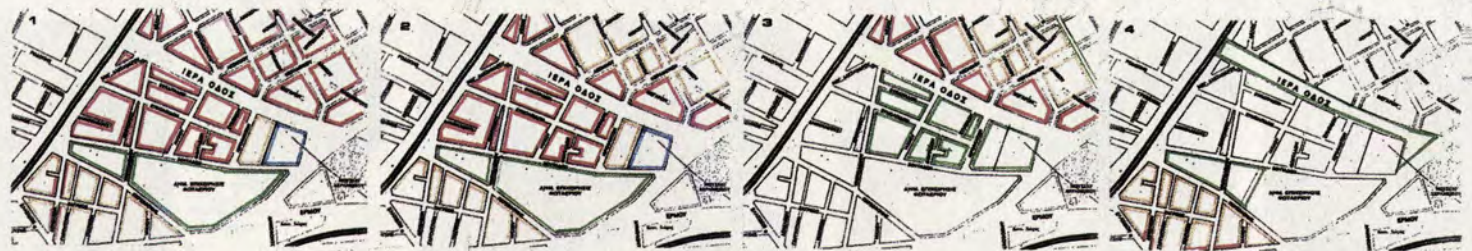
ΠΡΟΤΑΣΗ ΧΡΗΣΕΩΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΦΟΡΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ

- ΓΕΝΙΚΟ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΑΘΗΝΩΝ 1988
- ΜΕΛΕΤΗ ΑΝΑΚΟΡΝΗΣ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΠΕΡΙΣΤΕΙ ΤΟΥ ΥΠ.Δ.Δ.Ε.
- ΜΕΛΕΤΗ ΑΝΑΚΟΡΝΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΤΑΚΟΜΗΣ ΤΗΣ Ε.Α.Α.Δ.Δ.Ε.Τ.Ε.Σ.Α. ΚΑΡΥΣΣΩΝ κ.λπ.
- ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΑΝΑΚΟΡΝΗΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΠΑΝΔΡΟΠΟΥ ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ, ΜΕΛΕΤΗΤΗΣ: Θ. ΠΑΝΔΡΟΠΟΣ κ.λπ.

Οι προτάσεις πρόκειται γίνονται σύμφωνα με το άρθρο 10 του Ν. 2322/87 (Φ.Ε.Κ. 8/1987) στην α.ε.α.α.α.α.α.

- ΓΕΝΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ
- ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΟΣ
- ΜΟΝΟΚΗΡΕΤΟ ΧΩΡΟΣ - ΚΕΝΤΡΟ ΝΕΟΥΤΗΤΑΣ
- ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΧΩΡΟΙ - ΠΡΑΣΙΝΟ

ΚΑΛΩΣ : 1:2000

Εικ. 16. Πρόταση χρήσεων.

Τα ερειπιώδη κτίσματα της οδού Σωφρονίου 6,8 και 10, που προτείνεται να καταδειφιστούν για τη δημιουργία κοινόχρηστου πράσινου και παιδικής χαράς.

Παρόδιες νησίδες ανάδειξης αρχαιολογικών λειψάνων

ΑΝΑΛΟΓΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ : Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΟΔΟΥ Δ. ΑΕΡΟΠΛΑΓΙΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ Ε.Α.Χ.Α. (Η Καθημερινή 1 / 9 / 2002, σ.15)

- ΠΕΖΟΔΡΟΜΟΙ
- ΠΟΡΕΙΕΣ ΠΕΔΩΝ
- ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟ ΓΙΑ ΚΟΙΝΩΦΕΛΗ ΧΡΗΣΗ
- ΚΤΙΡΙΟ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟ ΓΙΑ ΚΟΙΝΩΦΕΛΗ ΧΡΗΣΗ
- ΩΚΟΠΕΔΙΑ ΚΑΤΑΛΛΗΛΑ ΓΙΑ ΚΟΙΝΩΦΕΛΗ ΠΡΑΣΙΝΟ
- ΑΣΤΙΚΟ ΠΡΑΣΙΝΟ
- ΔΙΑΠΛΑΤΥΣΗ ΠΕΖΟΔΡΟΜΟΥ
- ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ
- ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟ ΓΙΑ ΚΤΙΡΙΟ ΣΤΑΘΜΕΥΣΗΣ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ
- ΠΑΡΟΔΙΑ ΣΤΑΘΜΕΥΣΗΣ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ
- ΔΙΑΚΟΙΝΗ ΔΟΔΟΥ ΣΕ ΑΚΑΥΤΗΤΟ

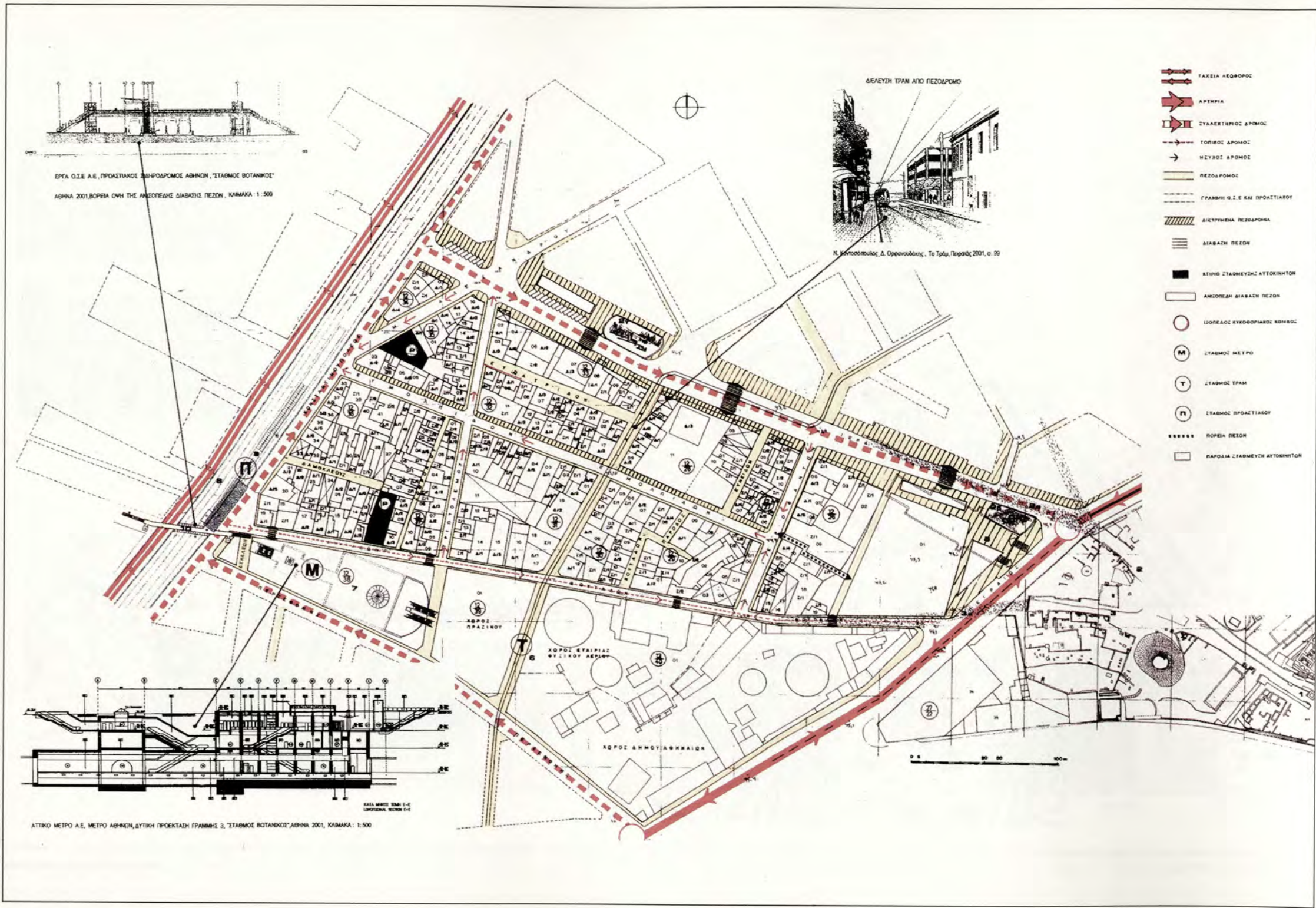
Το παλιό χυτήριο στην πάροδο Βουτάδων και τα γειτονικά ασυμβίβαστα κτίρια αποτελούν κατάλληλο σύνολο για πολιτιστική χρήση και κοινόχρηστο πράσινο

Β. Αγγελόπουλος, Πολεοδομία, Η Καθημερινή 23/11/1999, σ.54

Ιστορικό συγκρότημα κατοικιών στην οδό Βουτάδων 16 κατάλληλο για βρεφονηπιακό σταθμό

Εικ. 19. Πρόταση κυκλοφοριακής οργάνωσης.

παραλλαγών αυτού του τύπου είναι το εσωτερικό κεντρικό χολ, η συμμετρική διάταξη των δωματίων εκατέρωθεν, η παρουσία του φωταγωγού και η υποβάθμιση της αυλής, που τείνει πλέον να εκλείψει. Οι επιδράσεις των ευρωπαϊκών προτύπων είναι περισσότερο φανερές σε αυτόν τον τύπο κατοικίας (εικ. 9).

Οι τρεις προαναφερθέντες κτιριακοί τύποι είναι συνήθως κατασκευασμένοι από επιχρισμένη λιθοδομή (εικ. 10). Συχνά ο όροφος είναι δομημένος από ελαφρύτερο υλικό, όπως είναι οι οπτόπλινθοι (εικ. 11). Τα πατώματα, οι επιστεγάσεις και τα κουφώματα είναι κατασκευασμένα από ξύλο. Σε πολύ περιορισμένο αριθμό κτηρίων έχει χρησιμοποιηθεί ως φέρων οργανισμός πατώματος η πλάκα από οπλισμένο σκυρόδεμα.

Στην γειτονιά υπάρχουν επίσης και πολυάριθμα απλά κτίσματα μεταπολεμικά με επικάλυψη δώματος από μπετόν, ή ελαφριάς κατασκευής με λαμαρίνα. Στα κτίσματα αυτού του τύπου περιλαμβάνονται συνήθως κατοικίες και βιοτεχνικές εγκαταστάσεις, που δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά και αποτελούν στην πλειοψηφία τους ασυμβίβαστα κτίσματα προς τους ιστορικούς τύπους των κτηρίων που αναφέραμε. Μεγαλύτερο πρόβλημα ένταξης στην χαμηλή και λιθόκτιστη δόμηση της γειτονιάς δημιουργούν ορισμένες πολυώροφες πολυκατοικίες, που εντοπίζονται κυρίως στην περιμετρική ζώνη και έχουν προκύψει από την εφαρμογή των όρων δόμησης που ισχύουν (εικ. 12).

Τα κτήρια της εξεταζόμενης γειτονιάς στην πλειοψηφία τους ανήκουν σε ιδιώτες, είναι κτισμένα πριν το 1937, χρησιμοποιούνται ως κατοικία, το ύψος τους είναι χαμηλό με έναν όροφο, καλύπτονται με δώμα και η κατάσταση διατήρησής τους είναι καλή (εικ. 13,14). Η μέση πραγματοποιημένη κάλυψη των οικοπέδων είναι 67%, ο μέσος πραγματοποιημένος συντελεστής δόμησης είναι 1,2 και ο μέσος αριθμός ορόφων είναι 2. Τα ιστορικά κτήρια που έχουν κατασκευασθεί πριν το 1937, αξιολογούνται κυρίως ως ενδιαφέροντα. Τα περισσότερα από αυτά ανήκουν στον δεύτερο (B) τύπο κατοικίας, η κατάσταση διατήρησής τους είναι μέτρια, δεν είναι χαρακτηρισμένα ως διατηρητέα από τους αρμόδιους φορείς προστασίας της πολιτείας και παρουσιάζουν σοβαρές ελλείψεις σε εγκαταστάσεις εστίασης και υγιεινής (εικ. 15).

Ελεύθεροι κοινόχρηστοι χώροι της γειτονιάς είναι μόνον οι δρόμοι. Εκτός των ορίων της γειτονιάς, αλλά σε άμεση σχέση με αυτήν, βρίσκονται κοινόχρηστοι εγκαταστάσεις τοπικού και υπερτοπικού ενδιαφέροντος. Το εσωτερικό οδικό δίκτυο της περιοχής αποτελείται από τοπικούς ή ήσυχους δρόμους και δύο άτυπους πεζόδρομους. Περιμετρικά διέρχονται οι πρωτεύουσες αρτηρίες, το κύριο δίκτυο μέσων μαζικής³⁰ μεταφοράς και η γραμμή του Ο.Σ.Ε. Πειραιάς-Αθήνα-Αλεξανδρούπολη.

Εντοπισμός των προβλημάτων

30. Χάρτης αστικών συγκοινωνιών ευρύτερης περιοχής Αθηνών, του Υπουργείου Μεταφορών και Επικοινωνιών, Σεπτ. 2001.

Η πολιτεία, παρά τις συνταχθείσες μελέτες που ήδη αναφέραμε, δεν προχώρησε στην εξειδίκευση και εφαρμογή τους, ούτε εξέδωσε προεδρικό διάταγμα, που να καθορίζει σε επίπεδο πολεοδομικής μελέτης τις ειδικές χρήσεις του Γ.Π.Σ.Α. Το αποτέλεσμα είναι ότι τα δώδεκα (12) οικοδομικά τετράγωνα, που αποτελούν αυτή τη γειτονιά του Γκαζοχωρίου και έχουν μεταξύ τους μεγάλη λειτουργική και κτιριακή συγγένεια, παρουσιάζουν εντονότατα χαρακτηριστικά υποβάθμισης και ανεξέλεγκτης ανάμειξης χρήσεων. Κατά την αξιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης διαπιστώθηκαν ιδίως τα ακόλουθα κοινωνικά και πολεοδομικά προβλήματα:

- Η γειτνίαση της κατοικίας με οχλούσες χρήσεις, ιδίως βιοτεχνίες, αποθήκες και συνεργεία αυτοκινήτων, απομακρύνει τους κατοίκους.
- Η εγκατάσταση αποθηκών, μηχανουργιών και συνεργείων στα ιστορικά κτήρια κατά κανόνα υποβαθμίζει το συχνά αξιόλογο κέλυφος τους.
- Η παρουσία μεγάλου αριθμού «κοινωνικώς αποκλεισμένων»³¹ ατόμων, που είτε ζουν, είτε εργάζονται εδώ, τείνει να διαμορφώσει την περιοχή σε γκέτο ιδιότυπων μειονοτήτων (Πομάκων και Τσιγγάνων).
- Οι σοβαρές ελλείψεις σε εγκαταστάσεις εστίασης και υγιεινής, που παρουσιάζουν κυρίως τα κτήρια που κατασκευάστηκαν πριν το 1929.
- Η σημαντική μείωση του αριθμού των κατοίκων, όπως προκύπτει από τη σύγκριση των στοιχείων της απογραφής³² του 1920 με εκείνα της απογραφής³³ του 1991.
- Η απουσία κοινωνικής υποδομής και κοινόχρηστων υπαίθριων χώρων στο εσωτερικό της γειτονιάς.
- Η έλλειψη ανάδειξης και προστασίας της Ιεράς οδού και των ταφικών μνημείων που σώζονται στην περιοχή.
- Η Ιερά οδός, μετά την διαπλάτυσή³⁴ της, λόγω των κατεδαφισμένων (1985), έχασε ολόκληρα τμήματα των ιστορικών κτηρίων και σήμερα είναι πλέον εμφανής η εκ των υστέρων πρόχειρη πλήρωση των κενών με ασυμβίβαστες προσθήκες.
- Ιδιαίτερα ακαλαίσθητο είναι το θέαμα των οπισθίων όψεων διαφόρων ετερόκλητων κτηρίων προς το πάρκο του Ο.Τ. 12/26, ιδίως μετά την απομάκρυνση της παλαιάς λαχαναγοράς το 1967.
- Κυκλοφοριακό πρόβλημα σε πεζούς και αυτοκίνητα δημιουργεί η στάθμευση φορτηγών αυτοκινήτων, κυρίως γερανοφόρων, στους κεντρικούς δρόμους της περιοχής.
- Η απουσία χαρακτηρισμού από την πολιτεία, ως διατηρητέων, ορισμένων ιστορικών κτηρίων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, έχει ως αποτέλεσμα την ανεξέλεγκτη αλλοίωση ή ακόμη και την

31. Ο αριθμός των ατόμων αυτών ανέρχεται περίπου στους 2000, σύμφωνα με ενημερωτική έκθεση του Δήμου Αθηναίων και του Σωματείου «Εθελοντική εργασία Αθήνας», που αφορούσε σε εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα από 2 έως 10.11.2001 με θέμα «Γκαζοχώρι, κινήσεις κάτω από το βλέμμα».

32. Ι. Μιχαλόπουλος, Στατιστικές πληροφορίες, όπ. παρ. Τ.Β', σ. 278.

33. Απογραφή πληθυσμού 1991, «Αρχείο στοιχείων Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος».

34. Π.Δ. 23/7/1985, Φ.Ε.Κ 391/Δ/1985.

κατεδάφισή τους.

- Τα μεγάλα μεγέθη των όρων δόμησης επιτρέπουν την κατασκευή πολυώροφων κτηρίων, που αλλοιώνουν τη μικρή κλίμακα της ιστορικής γειτονιάς.
- Σε ολόκληρη την περιοχή οι όψεις και οι ταρατσες των κτηρίων φιλοξενούν γιγαντοαφίσες και αντιαισθητικές επιγραφές, που ρυπαίνουν το περιβάλλον.
- Οι μεγάλοι οδικοί άξονες που περιβάλλουν την περιοχή, προκαλούν γενικευμένη ρύπανση και ιδίως ηχορύπανση.
- Αντιαισθητική εικόνα επίσης παρουσιάζει το ανοιχτό και εγκαταλελειμμένο όρυγμα, που δημιουργήθηκε στη συμβολή των οδών Πειραιώς και Ιεράς οδού για την κατασκευή του σταθμού «Κεραμεικός».

Πρόταση αναβάθμισης

Η πρόταση αναβάθμισης έχει σκοπό να συμβάλει στην επίλυση των προβλημάτων και στην ανάδειξη των θετικών αρχιτεκτονικών-πολεοδομικών στοιχείων, που εντοπίστηκαν στην περιοχή, ώστε να προστατευθεί το Γκαζοχώρι ως οικιστικό σύνολο ιστορικής αξίας. Η προτεινόμενη επέμβαση ακολουθεί τις αρχές της «ήπιας αστικής ανάπλασης»³⁵ ιδίως στους εξής τομείς³⁶:

Αναφορικά με τον καθορισμό των χρήσεων προτείνονται 4 διαφορετικές ζώνες, οι οποίες αποβλέπουν (εικ.16):

- Στην ομαλή και ήσυχη διαβίωση των κατοίκων στον πυρήνα της γειτονιάς.
- Στην εξυπηρέτηση κεντρικών λειτουργιών και στην ανάδειξη και προβολή του πολιτιστικού χαρακτήρα της γειτονιάς στους εξωτερικούς της άξονες.

Οι ζώνες αυτές προσδιορίζονται ως εξής:

- 1) Ζώνη (Α.Κ) : «Αμιγούς Κατοικίας».
- 2) Ζώνη (Γ.Κ) «Γενικής κατοικίας».
- 3) Ζώνη (Κ.Δ) «Κεντρικών λειτουργιών διαμερίσματος».
- 4) Ζώνη (Ε.Χ): «Ελεύθερων χώρων-αστικού πράσινου».

Η εφαρμογή αυτού του σχεδίου χρήσεων απαιτεί την απομάκρυνση ορισμένων επαγγελματικών εγκαταστάσεων, που λειτουργούν στην περιοχή, όπως είναι οι αποθήκες, οι βιοτεχνίες, τα συνεργεία και τα βαφεία αυτοκινήτων από τις ζώνες κεντρικών λειτουργιών διαμερίσματος, οι αποθήκες από τις ζώνες αμιγούς κατοικίας, τα μηχανουργεία, τα κέντρα διασκέδασης, τα φανοποιεία, τα βαφεία αυτοκινήτων και οι υπαίθριοι χώροι στάθμευσης από τις ζώνες γενικής κατοικίας.

Προτείνεται ωστόσο η διατήρηση των τριών θεάτρων της περιοχής, ως χώρων πολιτιστικής δημιουργίας, αν και βρίσκονται στη ζώνη

35. Α. Τζίκα- Χατζοπούλου. όπ. παρ. σ. 247 επ. Σχετική αναφορά σε διεθνή εμπειρία : Στεφάνου, Χατζοπούλου, Νικολαΐδου. «Αστική Ανάπλαση», ΤΕΕ, 1995, σ. 69-141.

36. Ε.Μ.Π Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών, «Εμπορικό τρίγωνο Αθήνας 1996», σ. 146 και Καραμάνου Ζ. «Αναβάθμιση προβληματικών οικιστικών περιοχών», Θεσ/νίκη, εκδ. Γιακούδη- Γιαπούλη, 1997, σ.32-40.

γενικής κατοικίας, όπου απαγορεύονται οι χώροι συνάθροισης, καθώς επίσης και η διατήρηση ενός παραδοσιακού οικογενειακού εστιατορίου, ως χρήση που εξυπηρετεί την κατοικία, αν και βρίσκεται στη ζώνη αμιγούς κατοικίας, όπου απαγορεύονται τα εστιατόρια.

Από τη σύγκριση του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου και της παρούσας πρότασης χρήσεων συνάγεται το συμπέρασμα, ότι οι προτεινόμενες χρήσεις είναι κατ'αρχήν συμβατές προς το Γ.Π.Σ.Α '88, με κύρια διαφοροποίησή τους στην έκταση που καταλαμβάνουν οι κεντρικές λειτουργίες διαμερίσματος: στην πρόταση του Γ.Π.Σ.Α' 88 οι κεντρικές λειτουργίες διαμερίσματος εκτείνονται σε ολόκληρη σχεδόν την περιοχή, ενώ στην παρούσα πρόταση οι κεντρικές λειτουργίες διαμερίσματος περιορίζονται κατά μήκος των δύο εξωτερικών αξόνων.

Ο περιορισμός αυτός βασίζεται στην εκτίμηση ότι η εγκατάσταση των κεντρικών λειτουργιών πολεοδομικού κέντρου στο σύνολο της γειτονιάς, θα επέφερε δυσμενείς επιπτώσεις στην περιοχή όπως:

- Την αλλοίωση του διατηρημένου ιστορικού πολεοδομικού ιστού.
- Την απώλεια του ιστορικού κτιριακού αποθέματος.
- Την αύξηση του διατηρημένου μέχρι σήμερα χαμηλού κτιριακού ύψους και ιδίως
- Την εξαφάνιση του βιοτεχνικού και λαϊκού χαρακτήρα της γειτονιάς, που αποτελεί το βασικό νεότερο ιστορικό της στοιχείο.

Αναφορικά με την οργάνωση του δημόσιου χώρου προτείνονται τα εξής (εικ. 17):

1) Η διάνοιξη πεζόδρομου στο Ο.Τ. 12/26 για το διαχωρισμό των χρήσεων των ελεύθερων χώρων από τις χρήσεις γενικής κατοικίας και πολεοδομικού κέντρου και ιδίως για τη δημιουργία οικοδομικού μετώπου προσόψεων προς το πάρκο.

2) Η δημιουργία ελεύθερης προσπέλασης των πεζών από τον ακάλυπτο χώρο του οικοπέδου της οδού Ιεροφαντών, προκειμένου να συνδεθεί η γειτονιά Γκαζοχωρίου με το τμήμα του Ο.Τ 12/26, που προορίζεται για τις χρήσεις ελεύθερων χώρων-αστικού πράσινου. Το οικόπεδο αυτό, που παραχωρεί τμήμα του ακάλυπτου χώρου του σε κοινή χρήση, ωφελείται με αύξηση της επιτρεπόμενης δομήσιμης επιφανείας του.

3) Η δημιουργία αθλητικών εγκαταστάσεων στο κενό ιδιωτικό οικόπεδο που βρίσκεται στην οδό Τριπολόμου.

4) Η εγκατάσταση βρεφονηπιακού σταθμού στο παλιό ιδιωτικό συγκρότημα κατοικιών που βρίσκεται στην οδό Βουτάδων.

5) Η εγκατάσταση της έδρας του τοπικού πολιτιστικού Συλλόγου και άλλων κοινωνικών οργανώσεων στο κτήριο του παλαιού χυτηρίου, που βρίσκεται στην πάροδο της οδού Βουτάδων.

6) Τα όμορα ακίνητα του παραπάνω κτηρίου μπορούν να αποτελέσουν, μετά την κατεδάφιση των υπαρχόντων ερειπίων, χώρους κατάλληλους για υπαίθριες πολιτιστικές δραστηριότητες και κοινόχρηστο πράσινο.

7) Η δημιουργία κοινόχρηστου πράσινου και παιδικής χαράς στις ιδιοκτησίες που βρίσκονται στην οδό Σωφρονίου.

8) Η απόδοση ολόκληρων τμημάτων των τοπικών οδών της γειτονιάς στην αποκλειστική χρήση των πεζών. Οι κοινόχρηστοι αυτοί χώροι

προτείνεται να πλακοστρωθούν, να φωτισθούν κλπ.

9) Η διαπλάτυνση ορισμένων πεζοδρομίων.

10) Η δημιουργία πράσινης ζώνης, όπου το πλάτος των παραπάνω πεζοδρομίων το επιτρέπει. Η πράσινη αυτή ζώνη προτείνεται να περιλαμβάνει, μεταξύ των άλλων, νησίδες κατάλληλα διαμορφωμένες για την προστασία και ανάδειξη των αρχαιολογικών λειψάνων.

11) Η κατασκευή νέων κτηρίων για τη στάθμευση των τροχοφόρων στα αδόμητα οικόπεδα των Ο.Τ 12/35 και 12/36. Για την κατασκευή αυτών των κτηρίων η πολιτεία έχει θεσπίσει πολεοδομικά³⁷ και οικονομικά κίνητρα, όπως είναι η δυνατότητα μεταφοράς Σ.Δ., η χορήγηση χαμηλότοκων δανείων και η επιχορήγηση.

Αναφορικά με τις επεμβάσεις στα ιστορικά κτίρια και την κατασκευή νέων οικοδομών, προτείνονται οι ακόλουθοι πολεοδομικοί κανονισμοί (εικ. 18):

1) Χαρακτηρισμός, ως διατηρητέων, των ιστορικών κτηρίων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Τα κτήρια αυτά κατατάσσονται³⁸ στους ακόλουθους τρεις βαθμούς προστασίας Α, Β και Γ.

α) Στον πρώτο (Α) βαθμό προστασίας, κατατάσσονται τα κτήρια που διατηρούν τα ιδιαίτερα τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά τους. Για τα κτήρια αυτής της κατηγορίας προτείνεται η διατήρηση «ολόκληρου» του οικοδομήματος με τον εσωτερικό διάκοσμο και τον εξοπλισμό του, και η κατεδάφιση των ασυμβίβαστων προσθηκών. Για τον σκοπό αυτό επιτρέπονται μόνον εργασίες συντήρησης, βελτίωσης και αποκατάστασης της βασικής δομής και μορφής τους.

β) Στον δεύτερο (Β) βαθμό προστασίας, κατατάσσονται τα κτήρια που διατηρούν, έστω και απλοποιημένα, τα τυπολογικά και μορφολογικά τους στοιχεία. Για τα κτήρια αυτής της κατηγορίας προτείνεται, αφενός η διατήρηση «ολόκληρου» ή «τμήματος» του οικοδομήματος, ανάλογα με το ενδιαφέρον που παρουσιάζει, και αφετέρου η κατεδάφιση των ασυμβίβαστων προσθηκών. Για το σκοπό αυτό επιτρέπονται επεμβάσεις που αποσκοπούν στην εσωτερική διαρρύθμιση και σε επιμέρους κατασκευές για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής. Οι επεμβάσεις αυτές οφείλουν να σεβασθούν τα βασικά τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά και ιδίως τον αρχικό όγκο και την περίμετρο του κτηρίου.

γ) Στον τρίτο (Γ) βαθμό προστασίας, κατατάσσονται τα κτήρια που αποτελούν απλουστευμένες επαναλήψεις αστικών προτύπων. Η διατήρηση αυτών των κτηρίων θεωρούμε ότι συμβάλλει στην ολοκλήρωση και αναγνώριση της αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής φυσιογνωμίας του ιστορικού συνόλου (κτήρια συνοδείας). Για τα κτήρια αυτής της κατηγορίας προτείνεται η διατήρηση του περιμετρικού «κελύφους» και η κατεδάφιση των ασυμβίβαστων προσθηκών. Για το σκοπό αυτό επιτρέπονται εργασίες διαρρύθμισης, επισκευής, αποκατάστασης, μετατροπών και προσθηκών. Οι

37. Α. Τζικα- Χατζοπούλου, όπ. πάρ.σ. 163.

38. Ανάλογη κατάταξη προστασίας ιστορικών κτηρίων, Δήμος Αθηναίων, «Πολεοδομική μελέτη αναβάθμισης τμήματος της γειτονιάς Γκαζοχωρίου κλπ» Αθήνα 1996, σ. 109.

παραπάνω επεμβάσεις και προσθήκες οφείλουν να σεβασθούν τα βασικά τυπολογικά χαρακτηριστικά κυρίως των όψεων του ίδιου του κτηρίου, καθώς και την αρχιτεκτονική και πολεοδομική οργάνωση της γύρω περιοχής. Για τους ιδιοκτήτες ακινήτων, όπως τα παραπάνω κτήρια που προτείνονται ως διατηρητέα, η πολιτεία έχει θεσπίσει ορισμένα κίνητρα, όπως είναι η μεταφορά συντελεστή δόμησης, η χορήγηση χαμηλότοκων δανείων και η οικονομική διευκόλυνση από το Δήμο Αθηναίων.

2) Ειδικοί όροι και περιορισμοί δόμησης για την ανέγερση των νέων κτηρίων.

α) Η περιοχή μελέτης προτείνεται να διαιρεθεί σε τρεις (3) τομείς.

Στον «Τομέα Α»,

Προτείνονται: 2 όροφοι.
Ύψος: 7,5μ. (επιβάλλονται στέγες με επιπλέον ύψος 2μ. και κλίση 30%).

Σ.Δ.: 1,2.

Κάλυψη: 70%

Στον «Τομέα Β»,

Προτείνονται: 2 + 1 όροφοι κατά περίπτωση*.
Ύψος: 10,80 μ. (επιβάλλονται στέγες με επιπλέον ύψος 2μ. και κλίση 30%)

Σ.Δ.: 1,8.

Κάλυψη: 60% για οικόπεδα με εμβαδόν >200 τ.μ.

70% για οικόπεδα με εμβαδόν <200 τ.μ.

Στον «Τομέα Γ»,

Προτείνονται: 3 + 1 όροφοι κατά περίπτωση*.

Ύψος: 14,5μ.

Σ.Δ.: 2,0.

Κάλυψη: 60% για οικόπεδα με εμβαδόν >200 τ.μ.

70% για οικόπεδα με εμβαδόν <200 τ.μ.

*Τα ακίνητα των τομέων Β και Γ θεωρούμε ότι μπορεί να είναι «ωφελούμενα» με έναν (1) όροφο, που αποτελεί συνέπεια της μεταφοράς συντελεστή δόμησης των «βαρυνόμενων» ακινήτων της ίδιας γειτονιάς και μόνον.

β) Για τη διατήρηση της μικρής κλίμακας των κτηρίων και του ιστορικού χαρακτήρα της γειτονιάς να απαγορεύονται: η συνένωση οικοπέδων, η κατασκευή κτηρίων σε υποστυλώματα, η κατασκευή ημιυπαίθριων χώρων σε εσοχή της πρόσοψης και η εγκατάσταση δορυφορικών κεραιών σε ορατή θέση.

γ) Για την αναβάθμιση της γειτονιάς και τη βελτίωση της εικόνας της πόλης να επιβάλλονται: η αισθητική διαμόρφωση των μεσοτοιχιών, η φύτευση των ακαλύπτων χώρων, η απομάκρυνση των γιγαντοαφισών και η εγκατάσταση συλλογικής κεραίας τηλεόρασης.

Αναφορικά με την κυκλοφοριακή ρύθμιση προτείνεται (εικ.19): Ο υποβιβασμός της Ιεράς οδού από αρτηρία σε συλλεκτήρια, μονοδρομημένη οδό, η οποία θα οδηγεί την κίνηση των τροχοφόρων εκτός της περιοχής με τη λειτουργία ισόπεδου σηματοδότη στον κόμβο με την οδό Πειραιώς. Ο ισόπεδος κόμβος της Ιεράς οδού με την οδό Κωνσταντινουπόλεως καταργείται με την ισόπεδη διέλευση του προαστιακού σιδηροδρόμου και την κυκλοφοριακή αναβάθμιση της

οδού Κωνσταντινουπόλεως σε λεωφόρο ταχείας κυκλοφορίας.

Η σημερινή εικόνα της περιοχής προβλέπεται να βελτιωθεί στο μέλλον αναφορικά με τους κυκλοφοριακούς άξονες δημόσιας συγκοινωνίας, ως εξής:

- Στο δυτικό όριο της γειτονιάς, εκτός της διερχόμενης γραμμής του Ο.Σ.Ε Πειραιώς-Αθηνών-Λάρισας, θα οδεύει η γραμμή του προαστιακού σιδηροδρόμου με σταθμό εξυπηρέτησης επιβατών στη συμβολή των οδών Δεκελέων και Βουτάδων στο Ο.Τ 12/38.
- Στο ίδιο Ο.Τ. κατασκευάζονται οι εγκαταστάσεις του επιβατικού σταθμού «Βοτανικός» του Μετρό.
- Από την οδό Ιάκχου θα διέρχεται η γραμμή του Τράμ³⁹.

Το Γκαζοχώρι ως περιοχή ανάπτυξης και ζώνη ειδικών κινήτρων: Η πρόταση πολεοδομικής αναβάθμισης της περιοχής Γκαζοχωρίου είναι δυνατόν να υλοποιηθεί με την εφαρμογή και την υποστήριξη ορισμένων πολεοδομικών και οικονομικών κινήτρων που έχει θεσπίσει η πολιτεία, όπως τα ακόλουθα:

1) Πολεοδομικά⁴⁰ μέσα και κίνητρα: Οι κοινωφελείς και κοινόχρηστοι χώροι που προτείνονται, είναι δυνατόν να αποκτηθούν από τον φορέα ανάπτυξης με απαλλοτρίωση, με το δικαίωμα προτίμησης, με ελεύθερες διαπραγματεύσεις, με μεταφορά συντελεστή δόμησης ή με το συνδυασμό αυτών των μέσων.

2) Χρηματοδοτικά⁴¹ μέσα και ειδικά κίνητρα:

α) Ο φορέας ανάπτυξης μπορεί να χρηματοδοτηθεί από:

- Τα έσοδα των Οργανισμών Ρυθμιστικών Σχεδίων και των νομικών προσώπων για την εφαρμογή των Γ.Π.Σ.
- Το 30% των ετησίων εσόδων του Ε.Τ.Ε.Ρ.Π.Σ.
- Τον κρατικό προϋπολογισμό με εγγραφή του έργου στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων.
- Τον προϋπολογισμό του Δήμου.
- Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης.
- Το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων.
- Τις τράπεζες.
- Τα κεφάλαια ιδιωτών ή φορέων.

β) Οι ιδιώτες που θα συμμετέχουν στο πρόγραμμα ανάπτυξης μπορούν να ωφεληθούν με:

- Την απαλλαγή από τα δημοτικά τέλη, σε ιδιοκτήτες ή ενοικιαστές.
- Την επιδότηση των επιτοκίων ειδικών στεγαστικών δανείων, που ν'αποβλέπουν στην αξιοποίηση του υπάρχοντος οικιστικού κτιριακού πλούτου του Γκαζοχωρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αδάμη Μ., Βερδελής Φ., Γραφάκου Μ., Ζήβας Δ., Καβαλιεράτος Γ., Μαίστρου Ε. *Διατύπωση μεθοδολογικού προτύπου για την αναβίωση των παραδοσιακών οικισμών*, Αθήνα, Υ.Ε.Τ., 1987
- Αραβαντινός, Α. (Επιστημονικός υπεύθυνος ερευνητικής ομάδας του Ε.Μ.Π.) *Εμπειρικό τρίγωνο κέντρου Αθήνας*, Αθήνα, Τ.Ε.Ε., 1996.
- Carozzi, Rozzi. *Centri storici questione aperta*, Bari, de Donato, 1971.
- Cervellati, Scannavini. *Bologna Politica e metodologia del restauro*, Bologna, edit il Mulino, 1973.
- Καραμάνου, Ζ. *Αναβάθμιση προβληματικών οικιστικών περιοχών*, Θεσσαλονίκη, Γιαχούδη- Γιαπούλη, 1997.
- Λεοντίδου, Λ. *Πόλεις της σιωπής*, β' έκδ. Αθήνα, Πολιτιστικό τεχνολογικό ίδρυμα ΕΤΒΑ, 2001.
- Μαρμαράς, Μ. *Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας*, Αθήνα, Πολιτιστικό τεχνολογικό ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991.
- Μπίρης, Κ. *Αι Αθήναι*, Αθήνα, Ιδρύματος πολεοδομίας και ιστορίας των Αθηνών, 1966.
- Μπίρης Μ., Καρδαμίτση-Αδάμη, Μ. *Νεοκλασική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα, Μέλισσα, 2001.
- Νομικός, Μ. *Αποκατάσταση-επανάχρηση ιστορικών κτηρίων και συνόλων*. Θεσσαλονίκη, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ, 1997.
- Πάνζαρης, Θ. *Πολεοδομική μελέτη αναβάθμισης τμήματος της γειτονιάς Γκαζοχωρίου της συνοικίας Ρούφ, των γειτονιών Χαμοστέρας, Αγ. Αικατερίνης και τμήματος*

της γειτονιάς Καμπά της συνοικίας κάτω Πετραλώνων 3ου Δημοτικού Διαμερίσματος Αθηναίων, Αθήνα, Δήμος Αθηναίων, 1996.

Παρασκευόπουλος, Γ. *Οι δήμαρχοι των Αθηνών 1835-1907*, Αθήνα 1907.

Σκαλτσά, Μ. *Κοινωνική ζωή και δημόσιοι χώροι κοινωνικών συναθροίσεων στην Αθήνα του 19ου αιώνα*, Θεσσαλονίκη 1983.

Στεφάνου, Χατζοπούλου, Νικολαΐδου. *Αστική Ανάπλαση*, Αθήνα, ΤΕΕ, 1995.

Τζίκα-Χατζοπούλου, Α. *Πολεοδομικό δίκαιο*. Αθήνα, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π, 2000.

Τρίχα, Λ. *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και τα δημόσια έργα*, Αθήνα, Καπόν, 2001.

Φιλιππίδης, Δ. *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*, Αθήνα, Μέλισσα, 1984.

Αγριαντώνη, Χ. *Συνοικία Μεταξουργείο*, στον τόμο το Μεταξουργείο της Αθήνας, (επιμ. Χ. Αγριαντώνη - Μ. Χ. Χατζηγιάννου), Αθήνα, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, 1995, σ. 156-171

Μαλούχου - Τυφάνο, Φ. *Από τον 19ο στον 21ο αιώνα: μεταμορφώσεις του αρχαιολογικού τοπίου στην Αθήνα*, στο συλλογικό τόμο: Αθήνα, Αθήνα, Κότινος, 2000, σ. 308-343.

Μπαζιωτοπούλου Βαλαβάνη, Ε, Τσιριγιώτη-Δρακώτου. Ι. *Σταθμός Κεραμεικός*, στον κατάλογο της έκθεσης: Η πόλη κάτω από την πόλη, (επιμ. Π. Παρλαμά Ν.-Σταμπολίδης), Αθήνα, Καπόν, 2000, σ. 264-389.

Πρέπης, Α. *Το εργαστήριο παραγωγής φωταερίου (Γκάζι)*, Τεχνολογία, αχρονολόγητο.

Σταμάτης, Α. *Γκάζι*, Ακίνητα Τράπεζας ALPHA, τεύχος 5ο, Φεβρουάριος 2000.

URBAN UPGRADE IN AREA OF GAZO HORI

Vasiliki Dragona, architect - engineer

Supervisor prof.: E.Maistrou, architect - engineer

This dissertation is comprised from the introduction, and three subsequent parts, bibliography, general index and 200 cards, 23 pictures, 16 sketches and appendices.

The goal of the essay is analysed thoroughly in the introduction, which is mainly the formation of a suggestion for the development of the area of Gazohori as a housing area with significant historical value belonging to the historical centre of Athens.

The first part presents a historical review of Gazohori from ancient times onwards until nowadays. Here we examine the view that, the area in question, as part of our cultural heritage, is worth of proper protection. The interest in the specific area is partly due to the historical value of «Iera odos» and of the ancient burial monuments still buried in its borders and partly to the buildings dating back to the 18th century built during the first expansion of Athens on the creation of the Greek state. Moreover, the gradual and steady intimidation of the area during the last part of the 21st century is also observed, an intimidation which can be explained by the collection of sully and noisy uses that forced the citizens of the area to abandon their homes.

The second part presents the writing down, mapping and percentage arrangement of current buildings' elements. The public spaces, the road network, the current institutional framework, the urban and building regulations and past researches for the

surrounding area were also written down. An analytical description of the traced problems follows after the study of the evidence gathered, which are: buildings shortage, the involvement in the same area of incompatible uses, the settlement in the area of socially excluded people, the lack of community infrastructure, the intense traffic problem and the absence of proper care for historical buildings. At this point we reach the conclusion that these problems contributed in the removal of native citizens from Gazohori, the depopulation of the area and in the abandonment of old buildings. The third part presents a plan for structuring the area that can be considered as suitable feasible and efficient for successfully responding to all the problems traced in 2nd part of the dissertation. Analytically the proposal suggests, the determination of the purposes in the building blocks, discussion and possible alterations of the town planning, urban and construction regulations and preservation of buildings as well as traffic planning. Further suggestions include an array of legislative measures to support the realisation and the financial efficiency of the above measures. Finally we conclude that the possible application of these measures would lead to the recognition of the historical value of the area, the preservation of older buildings and of the ancient relics and finally the improvement of the buildings' equipment, as well as of the social activities in the area and of planning traffic more effectively.

39. Municipality of Athens, «Athens Tramway Project, Technical and Financial Feasibility Study», phase 2, September 1994.

40. Αρθρ. 12, ν.2508/97, Φ.Ε.Κ124/Α/1997.

41. Αρθρ. 13, ν.2508/97, Φ.Ε.Κ124/Α/1997.

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ «ΙΠΠΟΤΙΚΟΥ ΚΤΗΡΙΟΥ»

Οδός Ήριννας 10, Μεσαιωνική Πόλη της Ρόδου

Ζερπέντης Μιχαήλ, αρχιτέκτων - μηχανικός

Επιβλέπων: Ι. Κίζης, αρχιτέκτων - μηχανικός

Η ροδιακή αρχιτεκτονική στα χρόνια της Ιπποτοκρατίας, υιοθέτησε δυτικοευρωπαϊκά τυπολογικά, μορφολογικά και διακοσμητικά στοιχεία¹. Τα στοιχεία αυτά βρίσκουν ριζωμένη στο χώρο μια τοπική παράδοση, τεχνοτροπία και τεχνογνωσία που επηρεάζει και επηρεάζεται, με αποτέλεσμα τη γέννηση και άνθηση μιας ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής κατά τη διάρκεια του 14ου-15ου και αρχές του 16ου αιώνα.

Το μνημείο της οδού Ήριννας 10 στη Μεσαιωνική Πόλη της Ρόδου αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της αστικής αρχιτεκτονικής στα χρόνια αυτά στην πόλη της Ρόδου. Δυστυχώς για το συγκεκριμένο μνημείο δεν σώζονται στοιχεία, που θα συνέβαλαν στην ακριβή χρονολόγησή του. Το κτήριο βρίσκεται στην νότια πλευρά της πόλης, με κύρια όψη δυτικά επί της οδού Περικλέους, εφάπτεται νότια με την εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης και προσθήκες του 19ου αιώνα. Βόρεια επί της οδού Ήριννας βρίσκεται και η σημερινή είσοδος, ενώ ανατολικά βρίσκεται μια σημαντικών διαστάσεων αυλή. Οι βομβαρδισμοί του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και οι σεισμικές ακολουθίες του 1957 πλήγωσαν ανεπανόρθωτα το κτήριο μεταβάλλοντάς μεγάλο τμήμα του ορόφου σε ερείπια. Η εγκατάλειψη σηματοδότησε στα χρόνια που ακολούθησαν την επιδείνωση της φυσικής κατάστασης του μνημείου. Σήμερα, με σχετική δυσκολία, αναγνωρίζεται στο σύνολό του, η οργανική άρθρωση των χώρων, οι μορφολογικές λύσεις, τα διακοσμητικά στοιχεία και προπαντός το τμήμα του ορόφου, το οποίο και αποτελούσε την κύρια κατοικία

Η πραγματικότητα που διαμορφώθηκε στο υπό εξέταση μνημείο θέτει ερωτήματα σχετικά με το βαθμό και το είδος αποκατάστασης που θα ήταν δόκιμο να προταθούν. Η αποκατάσταση του συγκεκριμένου μνημείου στοχεύει στην ανάδειξη ενός σημαντικού δείγματος της αστικής αρχιτεκτονικής της τελευταίας περιόδου της ιπποτοκρατούμενης πόλης της Ρόδου. Συνεπώς, η όποια αναστηλωτική πράξη δεν μπορεί να μη λάβει υπόψη την αναγκαιότητα επαναφοράς της οργανικής σχέσης των χώρων και των στοιχείων που είτε καταστράφηκαν, είτε αλλοιώθηκαν. Χωρίς να ανατρέξουμε σε πρόταση ανακατασκευής της αρχικής μορφής, ως μοναδική αξιόλογη αρχιτεκτονική φάση, η αναγκαιότητα της άρσης της ερειπιώδους κατάστασης του μνημείου, ώστε να είναι εφικτή η μεταφορά του στις επόμενες γενεές θέτει ζητήματα τα οποία αποτέλεσαν το πλαίσιο προβληματισμού για την πρόταση αποκατάστασής του.

Η επαναφορά της αμφίδρομης σχέσης των χώρων και των όγκων, που έπαψε να υφίσταται με την τμηματική κατάρρευση και τις πρόσφατες επεμβάσεις, η επιλογή της ανασύνθεσης της τυπολογικής διάρθρωσης στα σημεία εκείνα όπου υπάρχουν τεκμήρια για τη μορφή και ο επανασχεδιασμός των όψεων των τμημάτων που χάθηκαν, είναι μερικές από τις συνιστώσες του προβλήματος.

Η περίοδος της Ιπποτοκρατίας στη Ρόδο (1309-1522) και το Ουμανιστικό κίνημα

Η κατάληψη της Ρόδου από τους Ιππότες του Τάγματος του Αγίου Ιωάννη της Ιερουσαλήμ ολοκληρώνεται το 1309 σε μια περίοδο έντονων αντιπαραθέσεων στα εσωτερικά ζητήματα του Τάγματος². Μαζί με άλλες δυνάμεις στη Δύση επιδιώκουν να αντιμετωπίσουν τη μουσουλμανική δύναμη στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και συγχρόνως να ελέγξουν τους εμπορικούς, στρατιωτικούς δρόμους στην περιοχή. Έτσι η Ρόδος εξελίσσεται σε προωθημένο φυλάκιο της δυτικής πολιτικής ιδεολογίας. Αρχίζει για το νησί της Ρόδου και γενικότερα για την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου ένα νέο κεφάλαιο που θα διαρκέσει 213

χρόνια. Στις αρχές του Ιουνίου του 1522 ο Σουλεϊμάν II ο Μεγαλοπρεπής ορίζει αρχηγό της εκστρατείας εναντίον της Ρόδου, τον Μουσταφά πασά. Οι τουρκικές δυνάμεις αποβιβάζονται στη Ρόδο στις 26 Ιουνίου και κλείνουν απ' όλες τις μεριές την πόλη. Η επίθεση επικεντρώνεται κυρίως κατά των χερσαίων οχυρώσεων και τα λιμάνια αποκλείονται³. Η πολιορκία διήρκεσε μέχρι τις 22 Δεκεμβρίου, όταν πρεσβεία από Λατίνους και Έλληνες δηλώνει αποδοχή των όρων παράδοσης της πόλης. Μετά την επίσημη υπογραφή της παράδοσης της πόλης και την ανταλλαγή επισκέψεων μεταξύ Μεγάλου Μαγίστρου και Σουλεϊμάν οι Ιππότες μαζί με 5.000 λαού μπήκαν στα πλοία τους και την 1η Ιανουαρίου του 1523 αναχώρησαν με κατεύθυνση την Κρήτη.

Η πολυεθνική σύνθεση του Τάγματος του Αγίου Ιωάννη της

Ιερουσαλήμ στη Ρόδο είχε ως συνέπεια την άμεση επαφή με τη δυτική Ευρώπη σε οικονομικό-πολιτικό- ιδεολογικό και πνευματικό επίπεδο. Μέχρι την παράδοση του νησιού στους Τούρκους το 1522, η Ρόδος είχε επαφές με τις νέες ιδέες γύρω από την τέχνη και τα γράμματα που αναπτύσσονταν τα χρόνια αυτά στη Δύση.

Το ουμανιστικό κίνημα του 14ου αι. ανατρέπει τη σχέση άνθρωπος φύση -θεός. Αν κατά τα μεσαιωνικά χρόνια η θεοκρατική ιδεολογία είναι παρούσα σε όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης ύπαρξης, ο ουμανισμός θέτει το ζήτημα του ανθρώπου ως ενεργού κέντρου του «όλου», ως μεσολαβητή ανάμεσα στο θεό και τη φύση. Η μορφή του homo universalis διαμορφώνεται με την ανάπτυξη των πόλεων - κράτος στην Ιταλική χερσόνησο και υπό την επιτακτική ανάγκη μιας λαϊκής τάξης ικανών ανθρώπων για τη διαχείριση των συμφερόντων των διαφόρων ηγεμονιών και της άρχουσας τάξης που θα κυριαρχήσει στην πολιτική και οικονομική σκηνή στους δυο επόμενους αιώνες⁴.

Σε μια γενικότερη ιστορική οπτική το κίνημα που αναπτύσσεται με τον Brunelleschi, Donatello, Masaccio, Paolo Uccello και άλλους, μπορεί να θεωρηθεί ως η πιο λαμπρή και πλούσια εμπειρική απαγωγή της ουμανιστικής κουλτούρας, η οποία γύρω στο 1400 παίρνει σημαντική θέση στην αστική ζωή των ανθρώπων και επηρεάζει όλους τους τομείς των δραστηριοτήτων, από την επιστήμη ως την πολιτική και τη θρησκεία.

Η αυλή του Μεγάλου Μαγίστρου συγκέντρωνε λόγιους και καλλιτέχνες που προέρχονταν από διάφορα μέρη της Ευρώπης, αλλά και Έλληνες, ιδιαίτερα μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, στα πρότυπα των δυτικών ηγεμονιών και αναπτύσσουν σημαντική πνευματική δραστηριότητα⁵. Η σημαντική χρηματιστηριακή και εμπορική δραστηριότητα συνέβαλε επίσης στο σκοπό αυτό. Έμποροι μέλη αριστοκρατικών οικογενειών της Ιταλίας βρίσκονται στη Ρόδο όπου διατηρούν οικονομικές δραστηριότητες. Οικογένειες όπως οι Cattanei, Imperiali και Doria, που μέλη τους δραστηριοποιούνται στο νησί, είχαν στενές σχέσεις με την ανάπτυξη των ουμανιστικών ιδεών στη Βόρεια Ιταλία⁶.

1. Η. Κόλλιας, *Οι ιππότες της Ρόδου, το Παλάτι και η Πόλη*, Αθήνα, 1998, σ. 93

2. Κόλλιας, ο.π., σ. 15

3. Κόλλιας, ο.π., σ. 29.

4. P. Murray, *Architettura Rinascimento*, Milano, 1971, σ. 7.

5. Κόλλιας, ο.π., σ. 65-73.

6. L. Magnani, *Il tempio di Venere giardino e ville nella cultura Genovese*, Genova, 1987, σ. 23-24.

Η Ροδιακή αρχιτεκτονική στα χρόνια της Ιπποτοκρατίας

Με επιρροές από το νότο της Γαλλίας, της Ιταλίας και της Ισπανίας και την ανάμιξη στοιχείων του Βυζαντίου αναπτύσσεται στα χρόνια αυτά η αρχιτεκτονική της Ιπποτοκρατίας στη Ρόδο. Θα μπορούσε κανείς να εντοπίσει τα χαρακτηριστικά της έκφρασης αυτής στις λιτές όψεις, όπου απουσιάζουν κατακόρυφα διακοσμητικά στοιχεία, ενώ οριζόντια κυμάτια σύνθετα ή απλά σηματοδοτούν τον όροφο που στεγάζει την κύρια χρήση του κτηρίου. Τα επίπεδα δώματα με λίθινες υδρορροές σε προβολή τονίζουν το περιορισμένο ύψος των κτηρίων αυτών⁷.

Η αρχιτεκτονική στη Ρόδο μπορεί να χωριστεί σε δυο περιόδους. Η πρώτη πολιορκία, κατά το 1480, και στη συνέχεια ο μεγάλος σεισμός του 1481 σηματοδοτούν το τέλος της πρώτης φάσης, που αρχίζει με την κατάληψη του νησιού στις αρχές του 14ου αιώνα. Από αυτή την περίοδο ελάχιστα κτίσματα έχουν απομείνει.

Την περίοδο αυτή και προπαντός κατά τον 14ο αιώνα, συνεχίζοντας την υπάρχουσα παράδοση, χρησιμοποιούν μεγάλους πωροπλίνθους με ύψος δόμων περίπου 0,50 μ., παρεμβάλλοντας στους αρμούς μεγάλα κομμάτια από κεραμίδια. Οι προσόψεις των κτηρίων στη φάση αυτή είναι απλές, αυστηρές και αδιακόσμητες. Συχνά απλά κυμάτια ξεχωρίζουν τους ορόφους ή πλαισιώνουν τα παράθυρα.

Η δεύτερη οικοδομική περίοδος που αρχίζει μετά την πρώτη μεγάλη πολιορκία του 1480 και τους σεισμούς του 1481, συνεχίζεται μέχρι την πτώση της Ρόδου στα χέρια των Τούρκων στα 1522⁸. Στην περίοδο αυτή, οι προσόψεις των κτηρίων και ιδιαίτερα των δημοσίων, κοσμούνται με ανάγλυφα στολίδια σε μια προσπάθεια άρθρωσής τους. Τα κτήρια κτίζονται, όπως άλλωστε και στην πρώτη περίοδο, με τον ντόπιο ξανθωπό πωρόλιθο. Όμως στην περίοδο αυτή οι δόμοι έχουν ύψος 0,20-0,22 μ. και η αρμωγή είναι πάρα πολύ καλή. Επιπλέον εμφανίζονται τα μεγάλα ορθογώνια παράθυρα που πλαισιώνονται με ανάγλυφες διακοσμήσεις.

Στο τέλος του 15ου αιώνα εμφανίζονται στη Ρόδο τα πρώτα δείγματα της ιταλικής αναγέννησης με σχετική καθυστέρηση που θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως αποτέλεσμα των ιδιαίτερων ιστορικών και πολιτικών γεγονότων που απασχόλησαν την κοινωνία της Ρόδου των Ιπποτών κατά τον 15ο αιώνα.⁹ Η συνεχής προσπάθεια άμυνας απέναντι σε έναν πανίσχυρο εχθρό οδήγησε στη μεταφορά δυνάμεων και πόρων για τη βελτίωση των οχυρωματικών κατασκευών, που είχαν να επιδείξουν πρωτοποριακές λύσεις κατά την περίοδο αυτή.

Εκτός των ιδιαίτερων συνθηκών αυτών η εφαρμογή των κανόνων της αναγεννησιακής αισθητικής έβρισκε εμπόδιο στην επεξεργασία που

προσφέρει το βασικό δομικό υλικό της Ρόδου, ο πωρόλιθος. Πράγματι το πορώδες υλικό αυτό δεν ενδεικνύεται στην εφαρμογή λεπτών ανάγλυφων διακοσμήσεων.

Γενική Περιγραφή του Μνημείου

Το κτήριο στην οδό Ήριννας (εικ. 1) αποτελείται, στο ισόγειο, από πέντε θολωτούς χώρους που στην αρχική μορφή τους εξυπηρετούσαν βοηθητικές χρήσεις, (εικ. 2) ενώ ένας ακόμη στη νοτιοδυτική γωνία του κτίσματος αποτελούσε, μέσω της κυρίας εισόδου, μεταβατικό χώρο που οδηγούσε στην αυλή και στη συνέχεια στη σκάλα ανόδου στον όροφο. Επιπλέον, στο κέντρο της ανατολικής πλευράς, βρίσκεται θολωτός χώρος μετάβασης στον όροφο με πρόσβαση από την αυλή.

Ο χώρος μετάβασης στην αυλή, όπου βρίσκεται η σκάλα ανόδου του συγκροτήματος, αλλοιώθηκε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας (εικ. 3). Παρατηρείται σήμερα η απομόνωση του χώρου αυτού από την αυλή και η κατασκευή μιας σκάλας στο εσωτερικό του στη ΝΑ γωνία, σε επαφή με την ανατολική όψη της εκκλησίας της Αγίας Αικατερίνης (Ιλκ Μιχράμπι) που οδηγούσε στον όροφο της διώροφης κατοικίας που προστέθηκε, μετατρέποντας το χώρο αυτό σε τμήμα της κατοικίας αυτής (εικ. 4).

Στον όροφο (εικ. 5), εκτός της αίθουσας στη νότια πλευρά (Ο6), η οποία σώζεται σχεδόν ανέπαφη στην αρχική της μορφή, οι υπόλοιποι χώροι βρίσκονται σε ερειπιώδη κατάσταση. Σώζονται τμήματα λιθοδομών της αρχικής φάσης και στοιχεία, όπως τζάκια, φουρούσια, φραγμένες πόρτες και υπολείμματα τοιχογραφιών, χρήσιμα στην ανάγνωση μεγάλου τμήματος της τυπολογικής διάρθρωσης των χώρων (εικ. 6).

Η σκάλα ανόδου οδηγεί από την αυλή σ' ένα χώρο που διαμορφώθηκε, πιθανόν τον 20ο αιώνα, σε υπαίθρια βεράντα (Ο11). Δυτικά του χώρου αυτού σώζονται υπολείμματα της «μεγάλης αίθουσας» (Ο5, Ο10) με το μεγάλο τζάκι τοποθετημένο κεντρικά στη νότια πλευρά της αίθουσας αυτής. Το τζάκι αυτό, που μέχρι πρόσφατα παρέμενε φραγμένο, παρουσιάζει ενδιαφέρον, διότι αποτελεί ένα από τα λιγοστά παραδείγματα του 15ου αιώνα που σώζονται μέχρι τις ημέρες μας στη Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου (εικ. 7). Με ορθογώνια μορφή, εξολοκλήρου κατασκευασμένο με τοπικό πωρόλιθο και αρχικά επιχρισμένο, φέρει στο ανώτερο τμήμα του διακόσμηση με σύνθετη διατομή όπου εμφανίζεται το στοιχείο της «ροδιακής πλεξούδας».

Ο βόρειος τοίχος της αίθουσας σώζεται σε ύψος 2,50 μ. με υπολείμματα του αρχικού επιχρισματος. Στη λιθοδομή αυτή βρίσκεται περιθώριο εισόδου με ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά της περιόδου της ιπποτοκρατίας, με σύνθετη διατομή που συνδέει τη «μεγάλη αίθουσα» με το χώρο Ο4 (εικ. 8). Ο χώρος αυτός, με ορθογώνια κάτοψη, αποτελούσε ίσως το χώρο μαγειρείου του ορόφου. Στη βόρεια όψη σώζεται ερειπωμένο τζάκι από πωρόλιθο με παραστάδες ίδιας διατομής με εκείνες του τζακιού της μεγάλης αίθουσας. Εκατέρωθεν του τζακιού βρίσκονται δυο εισοδοί που οδηγούν στους χώρους Ο2 και Ο3. Η πόρτα επικοινωνίας με το χώρο Ο3 βρίσκεται

σήμερα ερειπωμένη και σώζονται μόνο μερικά λιθοσώματα.

Ο βόρειος τοίχος του χώρου Ο4 στην ανατολική γωνία διατηρεί λείψανα του λίθινου γείσου που έφερε τα δοκάρια της επίπεδης στέγασης στο ίδιο ύψος με τα υπόλοιπα σωζόμενα λίθινα φουρούσια. Στο σημείο αυτό, ακριβώς κάτω από το γείσο, σώζονται σπαράγματα τοιχογραφιών με φυτικά μοτίβα. Βορειοδυτικά του χώρου (Ο4) βρίσκεται μια ορθογώνια αίθουσα διαστάσεων 6,80Χ2,30 μ. Η αίθουσα αυτή (Ο3) παρουσιάζει μερικά ενδιαφέροντα στοιχεία, όπως τα φραγμένα ανοίγματα στη βόρεια τοιχοποιία και σπαράγματα τοιχογραφιών με ερυθρόχρωμα φυτικά μοτίβα στην ανατολική. Η λιθοδομή αυτή παρουσιάζει ένα μεγάλο ανακουφιστικό τόξο ώστε τα φορτία να μεταφέρονται στις τοιχοποιίες του υποκείμενου θόλου.

Η βόρεια όψη της αίθουσας Ο3 και τμήμα της βόρειας όψης του συγκροτήματος, εφάπτεται σήμερα με ένα διαβατικό που ανήκει σε όμορη ιδιοκτησία. Το διαβατικό αυτό ανήκει στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, όπως μαρτυρούν το παράθυρο που βρίσκεται φραγμένο στη βόρεια όψη της αίθουσας και τμήμα του γείσου που σώζεται στην ίδια πλευρά. Η δυτική όψη βρίσκεται σήμερα ερειπωμένη.

Ανατολικά της αίθουσας Ο2 βρίσκεται ο χώρος Ο1, όπου εκτός της νότιας και δυτικής πλευράς, όπου σώζονται λιθοδομές, βόρεια και ανατολικά διαμορφώνονται στηθαία ύψους 0,80 μ. από το δάπεδο. Νότια του χώρου Ο1 βρίσκονται δύο αίθουσες (Ο12 και Ο13). Οι αίθουσες αυτές παρουσιάζουν στη βόρεια τοιχοποιία φραγμένα ανοίγματα (πόρτες) και ένα τζάκι, φραγμένο και αυτό. Στο χώρο Ο12 οι φραγμένες αυτές πόρτες παρουσιάζουν διατομές που τις κατατάσσουν στο δεύτερο μισό του 15ου αιώνα, ενώ το φραγμένο τζάκι που βρίσκεται στην αίθουσα Ο13 τοποθετείται χρονικά στην Τουρκοκρατία.

Στη νότια λιθοδομή των αιθουσών αυτών διανοίχτηκαν πόρτες και παράθυρα που σήμερα βρίσκονται σε πολύ κακή κατάσταση, ενώ στην ανατολική όψη του χώρου Ο12 συναντάμε ακόμη μια πόρτα με τη χαρακτηριστική διατομή των χρόνων της ιπποτοκρατίας. Οι δυο αυτοί χώροι στεγάζονται με επίπεδο δώμα με ξύλινο φέροντα οργανισμό.

Στη νοτιοδυτική πλευρά του συγκροτήματος βρίσκεται ορθογώνιου σχήματος αίθουσα που διατηρεί το αρχικό δώμα (Ο6) με ενδιαφέροντα στοιχεία, όπως ξύλινα φουρούσια, επιζωγραφισμένα δοκάρια και άλλα στοιχεία της στέγασης (εικ. 9). Σώζεται σε πολύ κακή κατάσταση η περίτεχνη διακόσμηση των ξύλινων στοιχείων με τα πολύχρωμα γεωμετρικά σχήματα και τα φυτικά μοτίβα. Η είσοδος στην αίθουσα αυτή επιτυγχάνεται μέσω μιας απλής πόρτας τοποθετημένης στην ανατολική πλευρά, ενώ στην πρόσοψη (δυτική όψη) βρίσκεται ένα μεγάλο ορθογώνιο παράθυρο με υπέρθυρο διακοσμημένο με τη χαρακτηριστική «ροδιακή πλεξούδα». Ο χώρος αυτός είναι εσωτερικά επιχρισμένος και μόνο με μια προσεκτική έρευνα θα διαπιστωθεί εάν φέρει τοιχογραφίες, όπως παρατηρούνται στους χώρους Ο3 και Ο4. Το υπερυψωμένο ξύλινο δάπεδο, αποτελεί μια ακόμη μεταγενέστερη επέμβαση που πραγματοποιήθηκε όταν η αίθουσα αυτή συνδέθηκε με επεκτάσεις του 19ου αιώνα.

Οι χώροι Ο7, Ο8 και Ο9 αποτελούν δωμάτια της προαναφερθείσας

7. H. Balducci, *Orme del rinascimento italiano in Rodi al tempo dei Cavalieri*, Pavia, 1931, σ. 4

8. Κόλλιας, ο.π., σ. 91-95.

9. Balducci, ο.π., σ. 8-9.

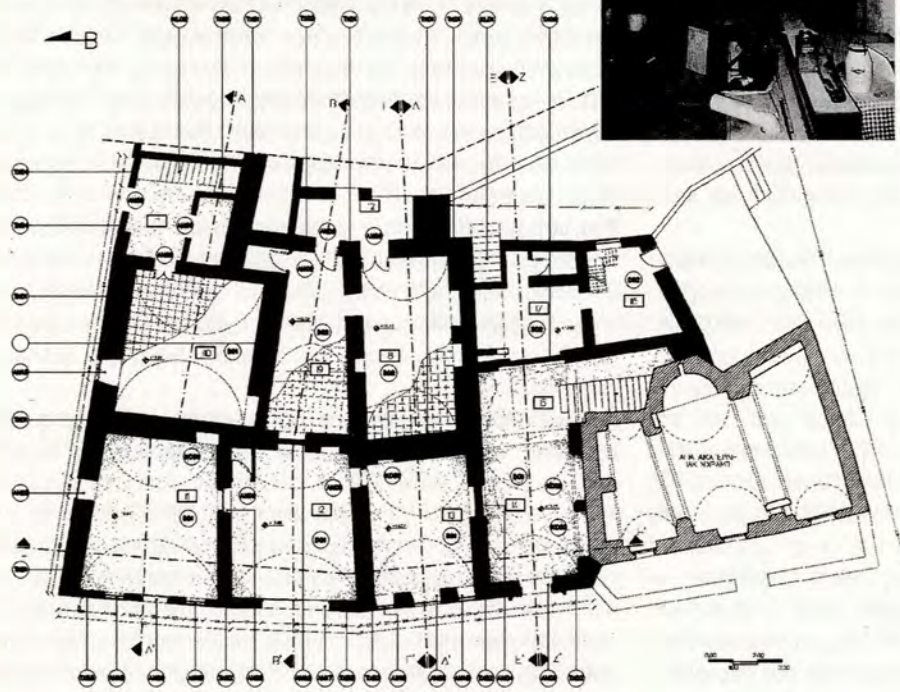
ΕΙΚ. 1

ΕΙΚ. 2

ΕΙΚ. 3

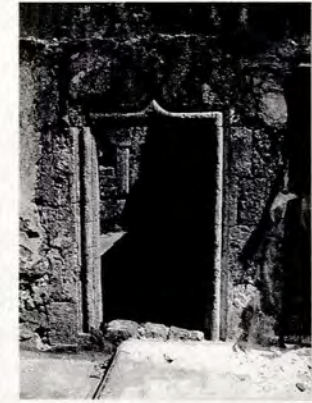

ΕΙΚ. 4

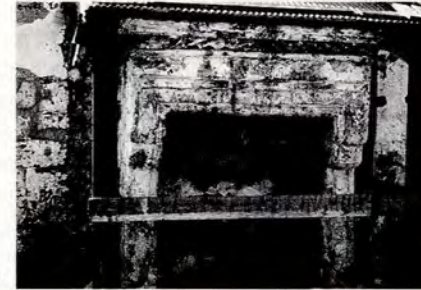
Εικ. 1 Γενική άποψη του Μνημείου. Εικ. 2 Θολωτός χώρος του ισόγειου.
Εικ. 3 Χώρος μετάβασης στην αυλή. Εικ. 4 Αποτύπωση - Κάτοψη Ισογείου.

ΕΙΚ. 6

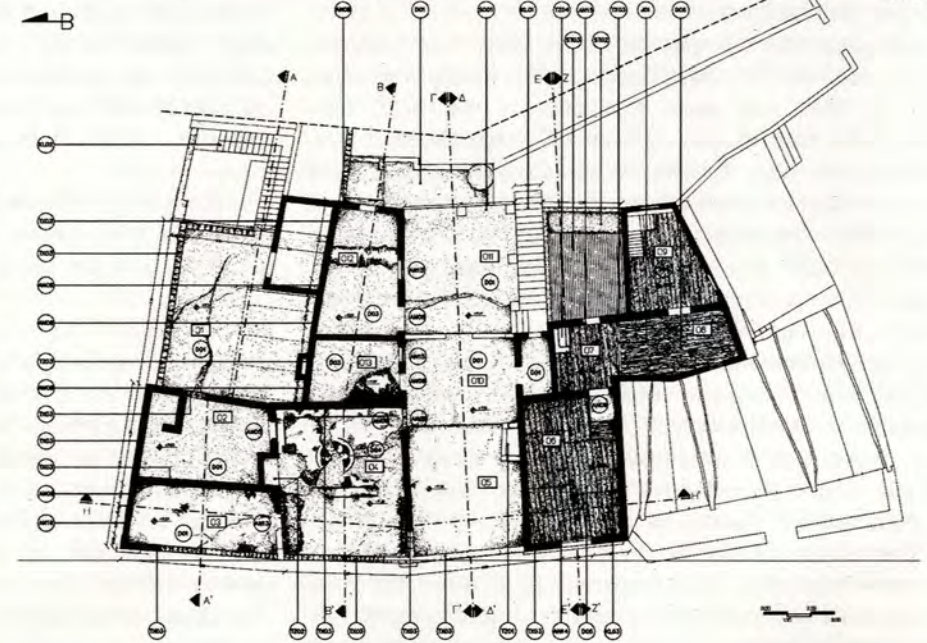
ΕΙΚ. 7

ΕΙΚ. 8

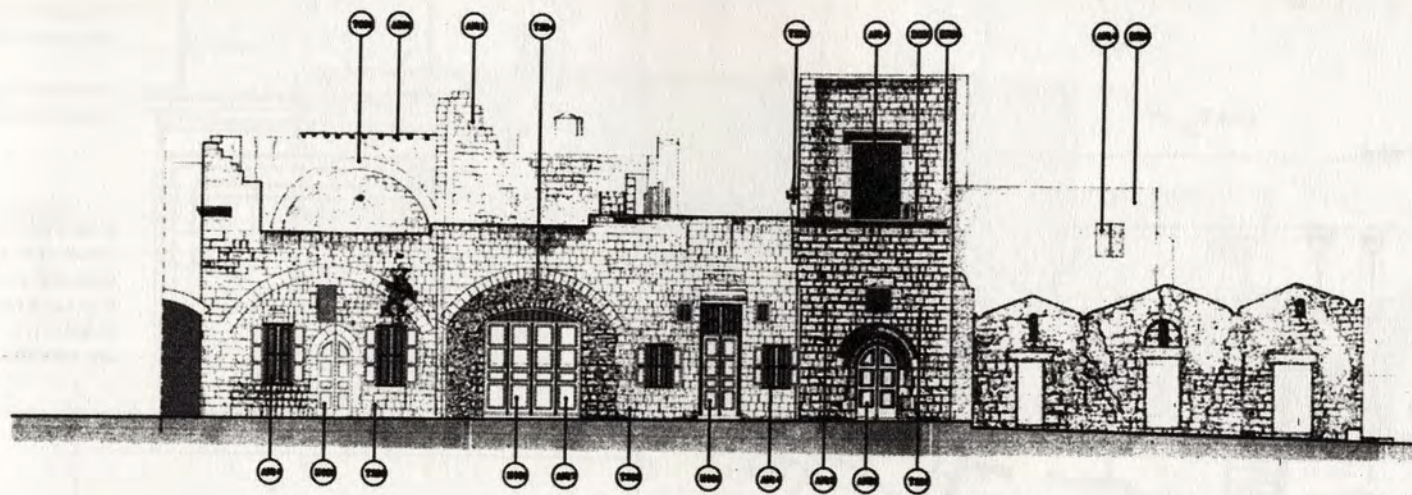

ΕΙΚ. 9

ΕΙΚ. 5

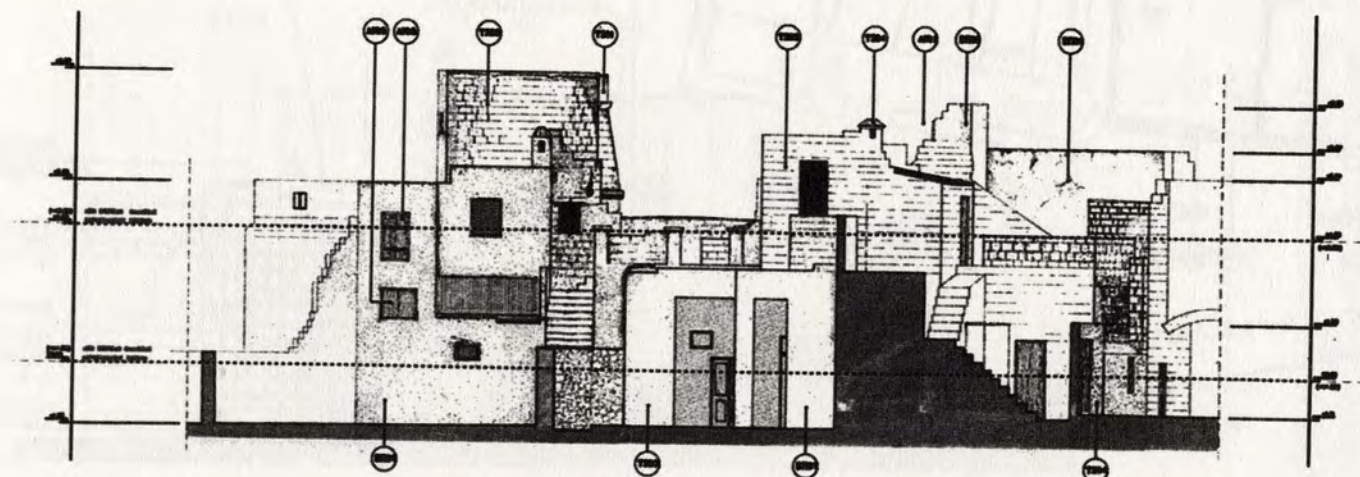
Εικ. 5 Αποτύπωση - Κάτοψη Ορόφου. Εικ. 6 Άποψη τμήματος του Ορόφου.
Εικ. 7 Θύριμα της Α' αρχιτεκτονικής φάσης στον όροφο. Εικ. 8 Τζακι της Μεγάλης Αίθουσας στον όροφο.
Εικ. 9 Τμήμα του σωζόμενου δώματος - Α' αρχ. Φάση.

ΕΙΚ. 10

ΕΙΚ. 12

ΕΙΚ. 11

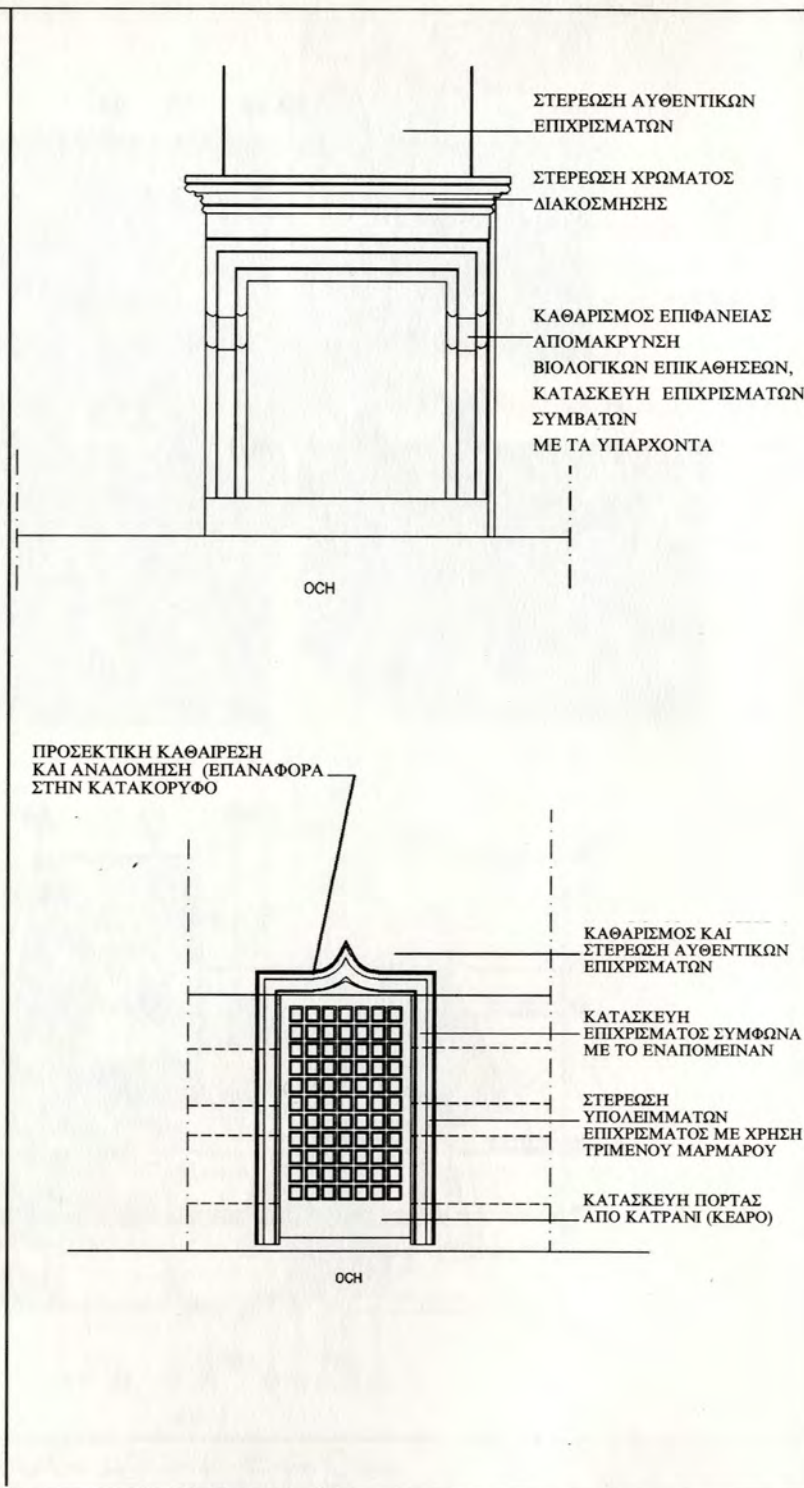
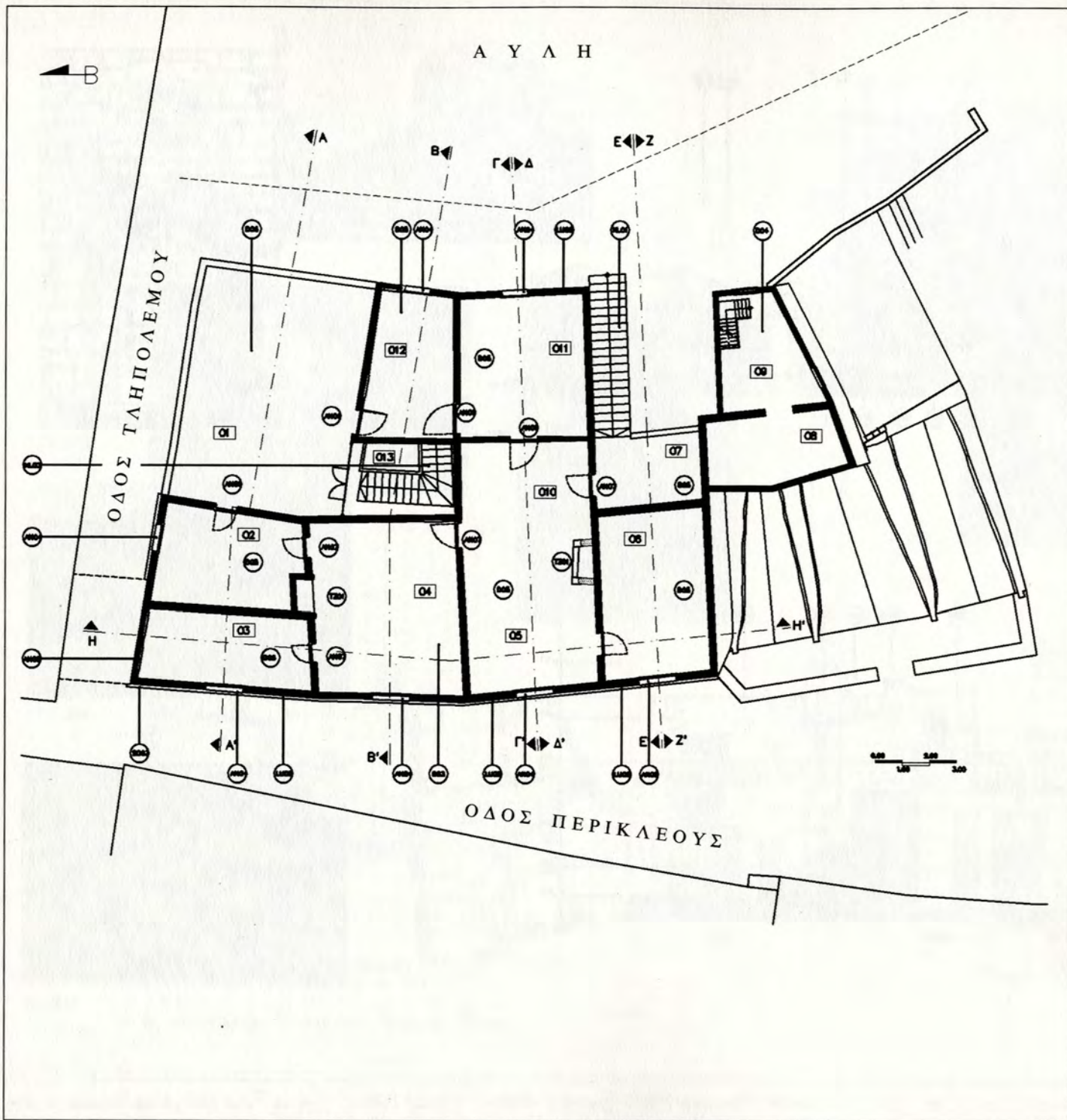

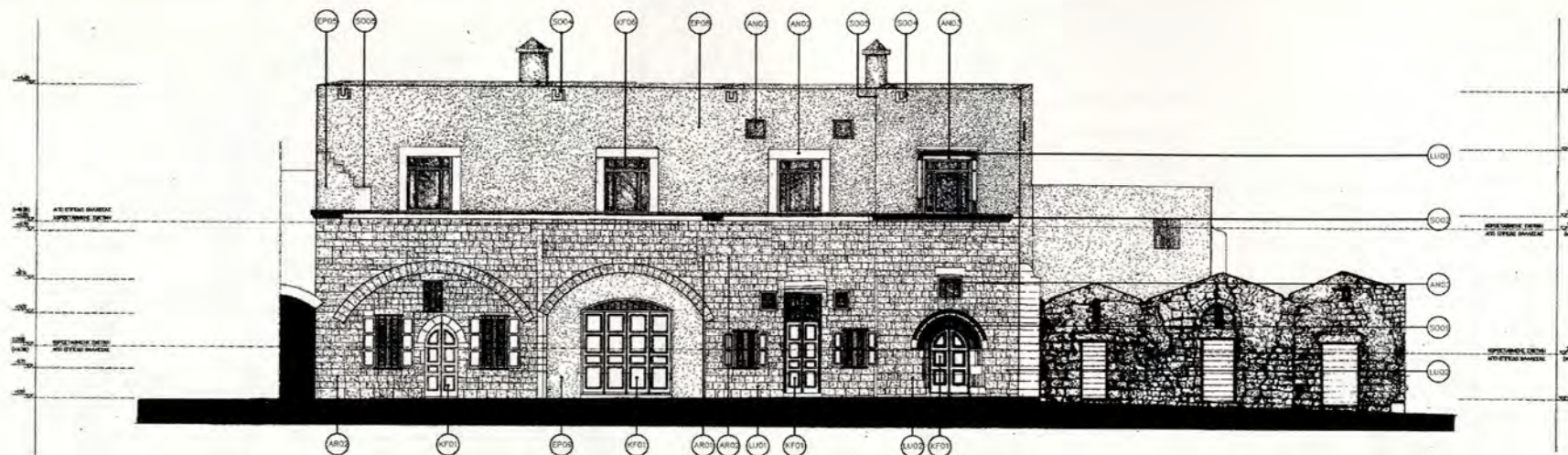
ΕΙΚ. 13

ΕΙΚ. 14

Εικ. 10 Αποτύπωση - Δυτική Όψη. Εικ. 11 Αποτύπωση - Ανατολική Όψη. Εικ. 12 Αποτύπωση - Θύριμα εισόδου. Εικ. 13 Τμήμα λιθοδομής και διακοσμημένο χείσο. Εικ. 14 Υπολείμματα ασβεστοκονιαμάτων στον όροφο με σπαράγματα τοιχογραφίας.

EIK. 18

ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

- ΘΕΜΕΛΙΑ**
 UM01: ΑΠΟΣΤΡΑΓΓΙΣΤΙΚΗ ΤΑΦΡΟΣ
- ΛΙΘΟΔΟΜΕΣ**
 LU01: ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΩΝ ΛΙΘΟΔΟΜΩΝ ΑΠΟ ΒΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΚΑΛΥΨΕΙΣ
 LU02: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΠΟΔΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗΣ ΛΙΘΟΔΟΜΗΣ
 LU03: ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΛΙΘΟΣΤΡΩΜΑΤΩΝ
 LU04: ΤΜΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΕ ΚΑΘΑΡΙΣΜΟ ΕΠΙΦΑΝΕΙΩΝ ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΛΙΘΟΣΤΡΩΜΑΤΩΝ
 LU05: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΡΩΓΜΗΣ ΜΕ ΣΥΡΡΑΦΕΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΛΕΠΤΟΡΕΥΣΤΩΝ ΕΝΕΜΑΤΩΝ
 LU06: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΡΩΓΜΗΣ ΜΕ ΣΥΡΡΑΦΕΣ, ΔΡΟΜΙΚΩΝ ΤΟΙΧΟΠΟΙΩΝ
 LU07: ΑΝΑΚΤΗΣΗ ΛΙΘΟΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΩΣΗΣ ΕΞΑΡΣΗΣ
 LU08: ΑΝΑΔΟΜΗΣΗ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΛΙΘΟΔΟΜΗΣ
 LU09: ΠΡΟΣΕΚΤΙΚΗ ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ ΜΕΤΑΛΛΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΡΡΑΦΗ ΛΙΘΟΔΟΜΗΣ
 LU10: ΠΡΟΣΕΚΤΙΚΗ ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΛΙΘΟΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΟΜΗΣΗ
 LU11: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΞΟΥ

ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΑ

- EP01: ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΕ ΣΥΜΒΑΤΑ ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΑ
 EP02: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΩΝ ΜΕ ΙΝΕΣ ΥΑΛΟΥ
 EP03: ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΩΝ ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΩΝ ΜΕ ΗΠΙΟΥΣ ΤΡΟΠΟΥΣ
 EP04: ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ ΤΣΙΜΕΝΤΟΚΟΝΙΑΜΑΤΩΝ
 EP05: ΣΤΕΡΕΩΣΗ ΥΠΟΛΕΙΜΜΑΤΩΝ ΟΣΤΡΑΚΟΝΙΑΜΑΤΩΝ ΚΟΥΡΑΣΑΝΙ
 EP06: ΣΤΕΡΕΩΣΗ ΛΕΠΤΩΝ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΩΝ (ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΜΑΡΜΑΡΟΣΚΟΝΗΣ)
 EP07: ΣΤΕΡΕΩΣΗ ΥΠΟΛΕΙΜΜΑΤΩΝ ΑΣΒΕΣΤΟΚΟΝΙΑΜΑΤΩΝ
 EP08: ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΝΕΩΝ ΟΣΤΡΑΚΟΝΙΑΜΑΤΩΝ ΚΟΥΡΑΣΑΝΙ
 EP09: ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΝΕΩΝ ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΥΔΡΑΣΒΕΣΤΟ

ΑΡΜΟΛΟΓΗΜΑΤΑ

- AR01: ΑΦΑΙΡΕΣΗ ΣΧΥΡΩΝ ΤΣΙΜΕΝΤΟΚΟΝΙΑΜΑΤΩΝ ΑΡΜΩΝ
 AR02: ΑΡΜΟΛΟΓΗΜΑ ΣΥΜΒΑΤΟ ΜΕ ΤΟ ΥΠΑΡΧΟΝ, ΜΕ ΚΟΝΙΑΜΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΥΔΡΑΣΒΕΣΤΟ

ΔΑΠΕΔΑ

- D01: ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ ΔΑΠΕΔΩΝ ΑΠΟ ΑΟΠΛΟ ΕΚΥΡΟΔΕΜΑ
 D02: ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ ΔΑΠΕΔΩΝ ΑΠΟ ΚΕΡΑΜΙΚΑ ΠΛΑΚΙΔΙΑ
 D03: ΣΤΕΡΕΩΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΒΟΤΣΑΛΩΤΩΝ ΔΑΠΕΔΩΝ
 D04: ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΣΥΛΙΝΟΥ ΔΑΠΕΔΟΥ
 D05: ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΚΕΡΑΜΙΚΩΝ ΠΛΑΚΙΔΙΩΝ
 D06: ΔΑΠΕΔΟ ΑΠΟ ΚΟΥΡΑΣΑΝΙ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΤΕΧΝΙΚΗ
 D07: ΝΕΑ ΒΟΤΣΑΛΩΤΑ ΔΑΠΕΔΑ

ΜΕΣΟΠΑΤΩΜΑ

- ME01: ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΥΛΙΝΟΥ ΜΕΣΟΠΑΤΩΜΑΤΟΣ

ΣΤΕΓΑΣΗ

- ST01: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΟΠΛΟΥ ΕΚΥΡΟΔΕΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΥΓΡΟΜΟΝΩΣΗ
 ST02: ΕΠΙΚΑΛΥΨΗ ΣΥΛΙΝΟΥ ΔΩΜΑΤΟΣ ΜΕ ΠΛΑΚΕΣ ΠΕΡΙΛΟ ΥΑΛΟΥ ΚΑΙ ΥΓΡΟΜΟΝΩΣΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΣΥΛΙΝΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ
 ST03: ΜΕΤΑΛΛΙΚΟ ΣΤΕΓΑΣΤΡΟ ΜΕ ΕΠΙΚΑΛΥΨΗ ΥΑΛΟΠΗΝΑΚΕΣ
 ST04: ΝΕΑ ΣΥΛΙΝΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΔΩΜΑΤΟΣ (Βλ. ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ)

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΟΨΕΩΝ

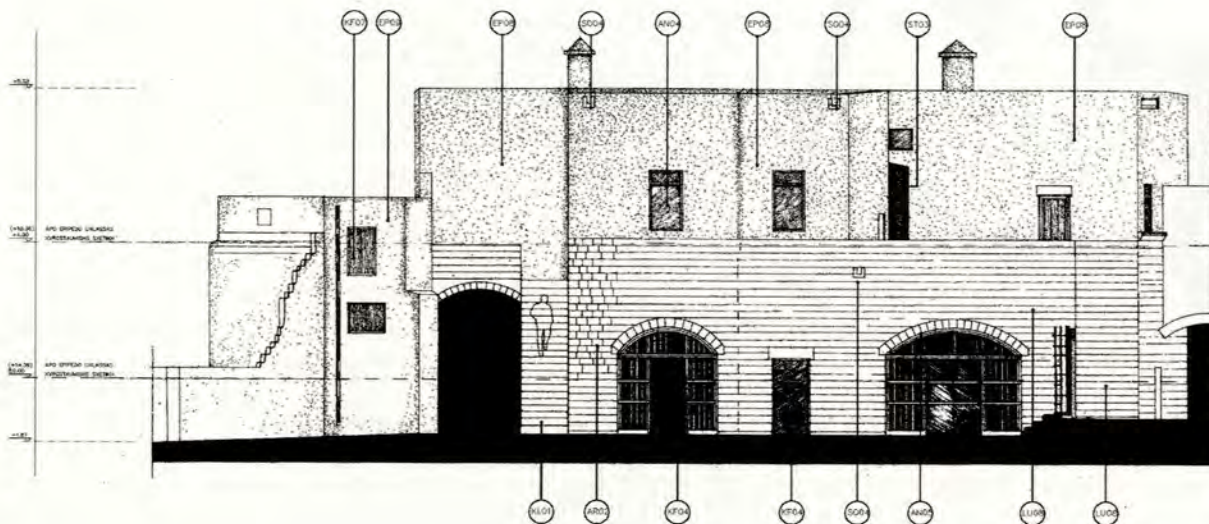
- SO01: ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΘΥΡΩΜΑΤΟΣ ΕΙΣΟΔΟΥ ΜΕ ΤΟΠΙΚΕΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙΣ ΛΙΘΩΝ ΜΕ ΚΟΝΙΑΜΑ
 SO02: ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΣ ΜΕ ΕΠΙΘΕΜΑΤΑ ΥΠΟΛΕΙΜΜΑΤΩΝ ΛΙΘΙΝΟΥ ΓΕΙΣΟΥ
 SO03: ΛΙΘΙΝΟ ΓΕΙΣΟ
 SO04: ΛΙΘΙΝΕΣ ΥΑΡΟΡΕΣ

ΣΥΛΙΝΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ

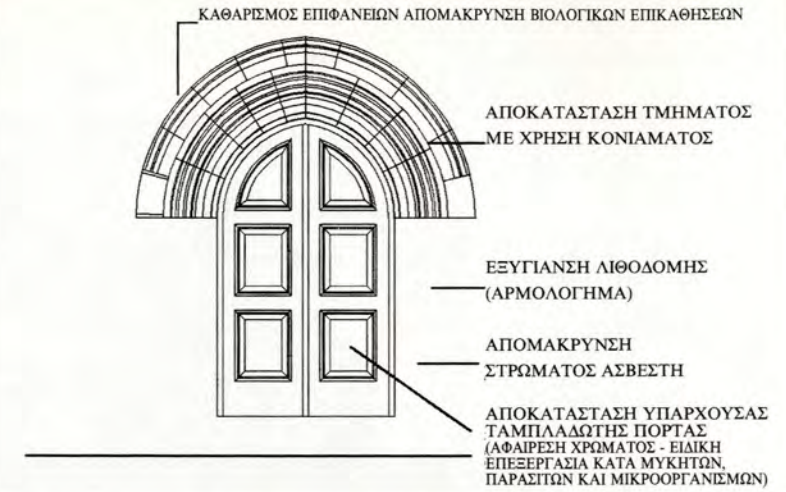
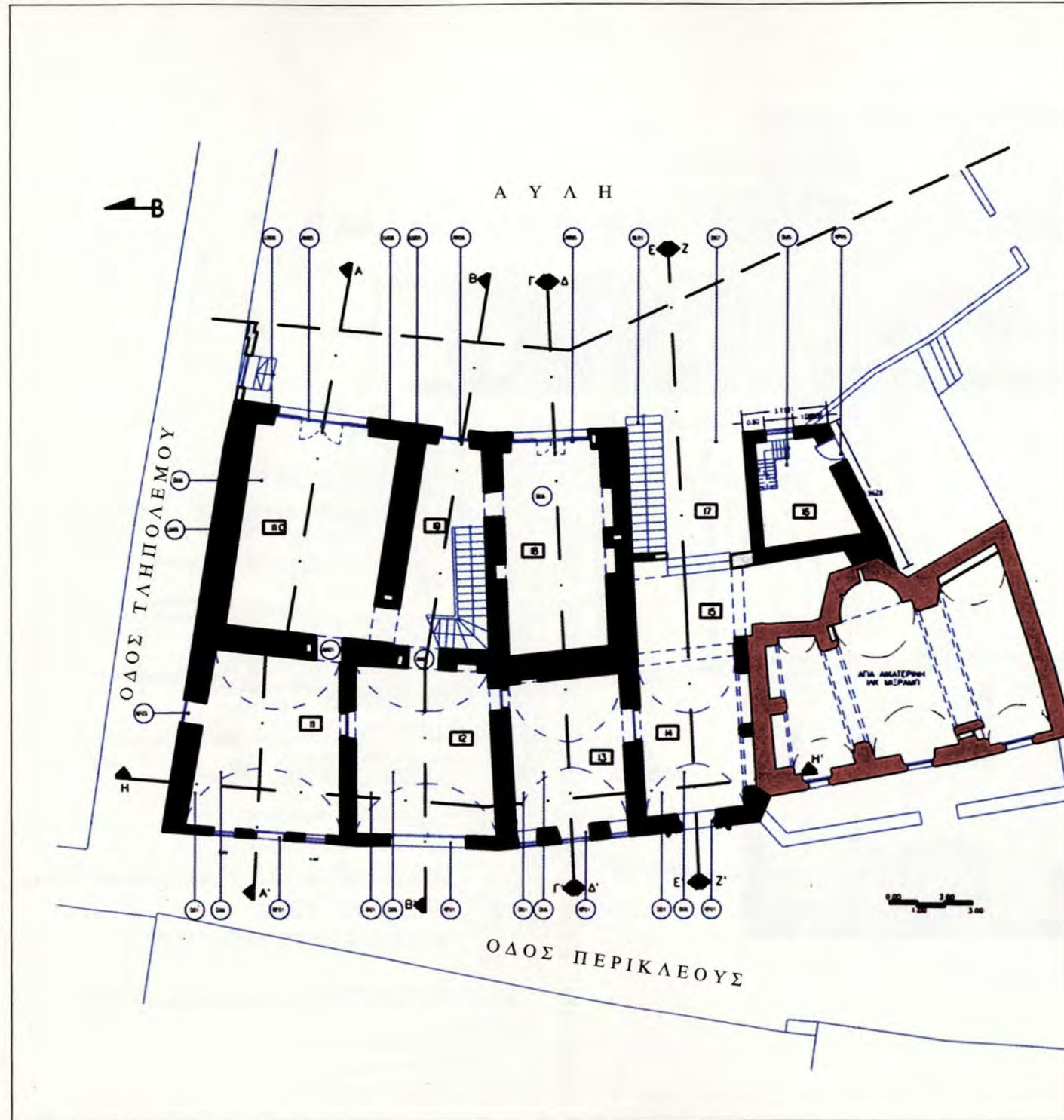
- JK01: ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΣΥΛΙΝΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΔΩΜΑΤΟΣ
 JK02: ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ, ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΔΟΚΑΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΛΙΝΩΝ ΦΟΥΡΟΥΣΙΩΝ

ΑΝΟΙΓΜΑΤΑ

- AN01: ΑΠΟΦΡΑΞΗ ΘΥΡΩΝ
 AN02: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΦΕΓΓΙΤΩΝ
 AN03: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΑΡΑΘΥΡΟΥ (ΕΠΕΜΒΑΣΗ 1957)
 AN04: ΟΡΘΟΓΩΝΙΑ ΠΑΡΑΘΥΡΑ
 AN05: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΞΟΤΩΝ ΑΝΟΙΓΜΑΤΩΝ
 AN06: ΟΡΘΟΓΩΝΙΕΣ ΠΟΡΤΕΣ
 AN07: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΟΡΘΟΓΩΝΙΑΣ ΠΟΡΤΑΣ, Α' ΦΑΣΗ
 AN08: ΙΧΝΗ ΑΝΟΙΓΜΑΤΩΝ ΣΕ ΕΣΟΧΗ

EIK. 19

ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

ΘΕΜΕΛΙΑ

- UM01: ΑΠΟΣΤΡΑΓΙΣΤΙΚΗ ΤΑΦΡΟΣ
- ΛΙΘΟΔΟΜΕΣ**
- LU01: ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΩΝ ΛΙΘΟΔΟΜΩΝ ΑΠΟ ΒΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΚΑΛΥΨΕΙΣ
- LU02: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΠΟΔΙΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗΣ ΛΙΘΟΔΟΜΗΣ
- LU03: ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΛΙΘΟΣΤΡΩΜΑΤΩΝ
- LU04: ΤΜΗΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΕ ΚΑΘΑΡΙΣΜΟ ΕΠΙΦΑΝΕΙΩΝ ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΛΙΘΟΣΤΡΩΜΑΤΩΝ
- LU05: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΡΙΓΩΜΗΣ ΜΕ ΣΥΡΡΑΦΕΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΛΕΠΤΟΡΕΣΩΤΩΝ ΕΝΕΜΑΤΩΝ
- LU06: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΡΙΓΩΜΗΣ ΜΕ ΣΥΡΡΑΦΕΣ ΑΡΜΟΙΚΩΝ ΤΟΙΧΟΠΟΙΩΝ
- LU07: ΑΝΑΚΤΗΣΗ ΛΙΘΟΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΩΣΗ ΕΔΡΑΣΗΣ
- LU08: ΑΝΑΔΟΜΗΣΗ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΛΙΘΟΔΟΜΗΣ
- LU09: ΠΡΟΣΕΚΤΙΚΗ ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ ΜΕΤΑΛΛΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΡΡΑΦΗ ΛΙΘΟΔΟΜΗΣ
- LU010: ΠΡΟΣΕΚΤΙΚΗ ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΛΙΘΟΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΟΜΗΣΗ
- LU011: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΣΟΥ

ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΑ

- EP01: ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΕ ΣΥΜΒΑΤΑ ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΑ
- EP02: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΩΝ ΜΕ ΙΝΕΣ ΥΑΛΟΥ
- EP03: ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΩΝ ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΩΝ ΜΕ ΗΠΙΟΥΣ ΤΡΟΠΟΥΣ
- EP04: ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ ΤΣΙΜΕΝΤΟΚΟΝΙΑΜΑΤΩΝ
- EP05: ΣΤΕΡΕΩΣΗ ΥΠΟΛΕΙΜΜΑΤΩΝ ΟΣΤΡΑΚΟΝΙΑΜΑΤΩΝ ΚΟΥΡΑΣΑΝΙ
- EP06: ΣΤΕΡΕΩΣΗ ΛΕΙΠΤΩΝ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΩΝ (ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΜΑΡΜΑΡΟΣΚΟΝΗΣ)
- EP07: ΣΤΕΡΕΩΣΗ ΥΠΟΛΕΙΜΜΑΤΩΝ ΑΣΒΕΣΤΟΚΟΝΙΑΜΑΤΩΝ
- EP08: ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΟΣΤΡΑΚΟΝΙΑΜΑΤΩΝ ΚΟΥΡΑΣΑΝΙ
- EP09: ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΝΕΩΝ ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΥΔΡΑΣΒΕΣΤΟ

ΑΡΜΟΛΟΓΗΜΑΤΑ

- AR01: ΑΦΑΙΡΕΣΗ ΙΣΧΥΡΩΝ ΤΣΙΜΕΝΤΟΚΟΝΙΑΜΑΤΩΝ ΑΡΜΩΝ
- AR02: ΑΡΜΟΛΟΓΗΜΑ ΣΥΜΒΑΤΟ ΜΕ ΤΟ ΥΠΑΡΧΟΝ, ΜΕ ΚΟΝΙΑΜΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΥΔΡΑΣΒΕΣΤΟ

ΔΑΠΕΔΑ

- D01: ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ ΔΑΠΕΔΩΝ ΑΠΟ ΑΟΙΠΑ Ο ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ
- D02: ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ ΔΑΠΕΔΩΝ ΑΠΟ ΚΕΡΑΜΙΚΑ ΠΛΑΚΙΔΙΑ
- D03: ΣΤΕΡΕΩΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΒΟΤΣΑΛΩΤΩΝ ΔΑΠΕΔΩΝ
- D04: ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΕΥΛΙΝΟΥ ΔΑΠΕΔΟΥ
- D05: ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΚΕΡΑΜΙΚΩΝ ΠΛΑΚΙΔΙΩΝ
- D06: ΔΑΠΕΔΟ ΑΠΟ ΚΟΥΡΑΣΑΝΙ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΤΕΧΝΙΚΗ
- D07: ΝΕΑ ΒΟΤΣΑΛΩΤΑ ΔΑΠΕΔΑ

ΜΕΣΟΠΑΤΩΜΑ

- ME01: ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΥΛΙΝΟΥ ΜΕΣΟΠΑΤΟΜΑΤΟΣ

ΣΤΕΓΑΣΗ

- ST01: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΟΙΠΟΥ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΥΓΡΟΜΟΝΩΣΗ
- ST02: ΕΠΙΚΑΛΥΨΗ ΕΥΛΙΝΟΥ ΔΩΜΑΤΟΣ ΜΕ ΠΛΑΚΕΣ ΠΕΡΑΠΤΟ ΥΑΛΟΥ ΚΑΙ ΥΓΡΟΜΟΝΩΣΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΕΥΛΙΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΟΨΕΩΝ

- ST03: ΜΕΤΑΛΛΙΚΟ ΣΤΕΓΑΣΤΡΟ ΜΕ ΕΠΙΚΑΛΥΨΗ ΥΑΛΟΠΙΝΑΚΕΣ
- ST04: ΝΕΑ ΕΥΛΙΝΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΔΩΜΑΤΟΣ (Βλ. ΛΕΙΠΤΟΜΕΡΕΙΑ)

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΟΨΕΩΝ

- SO01: ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΘΥΡΩΜΑΤΟΣ ΕΙΣΟΔΟΥ ΜΕ ΤΟΠΙΚΕΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙΣ ΛΙΘΩΝ ΜΕ ΚΟΝΙΑΜΑ
- SO02: ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΣ ΜΕ ΕΠΙΘΕΜΑΤΑ ΥΠΟΛΕΙΜΜΑΤΩΝ ΛΙΘΙΝΟΥ ΓΕΙΣΟΥ
- SO03: ΛΙΘΙΝΟ ΓΕΙΣΟ
- SO04: ΛΙΘΙΝΕΣ ΥΑΡΟΡΕΣ

ΕΥΛΙΝΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ

- JK01: ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΕΥΛΙΝΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΔΩΜΑΤΟΣ
- JK02: ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ, ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΔΟΚΑΡΙΩΝ ΚΑΙ ΕΥΛΙΝΩΝ ΦΟΥΡΟΥΣΙΩΝ
- ΑΝΟΙΓΜΑΤΑ**
- AN01: ΑΠΟΦΡΑΞΗ ΘΥΡΩΝ
- AN02: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΦΕΓΓΙΤΩΝ
- AN03: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΑΡΑΘΥΡΟΥ (ΕΠΕΜΒΑΣΗ 1957)
- AN04: ΟΡΘΟΓΩΝΙΑ ΠΑΡΑΘΥΡΑ
- AN05: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΣΟΤΩΝ ΑΝΟΙΓΜΑΤΩΝ
- AN06: ΟΡΘΟΓΩΝΙΕΣ ΠΟΡΤΕΣ
- AN07: ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΟΡΘΟΓΩΝΙΑΣ ΠΟΡΤΑΣ, Α' ΦΑΣΗ
- AN08: ΙΚΝΗ ΑΝΟΙΓΜΑΤΩΝ ΣΕ ΕΣΟΧΗ

Υλικά και τρόποι κατασκευής

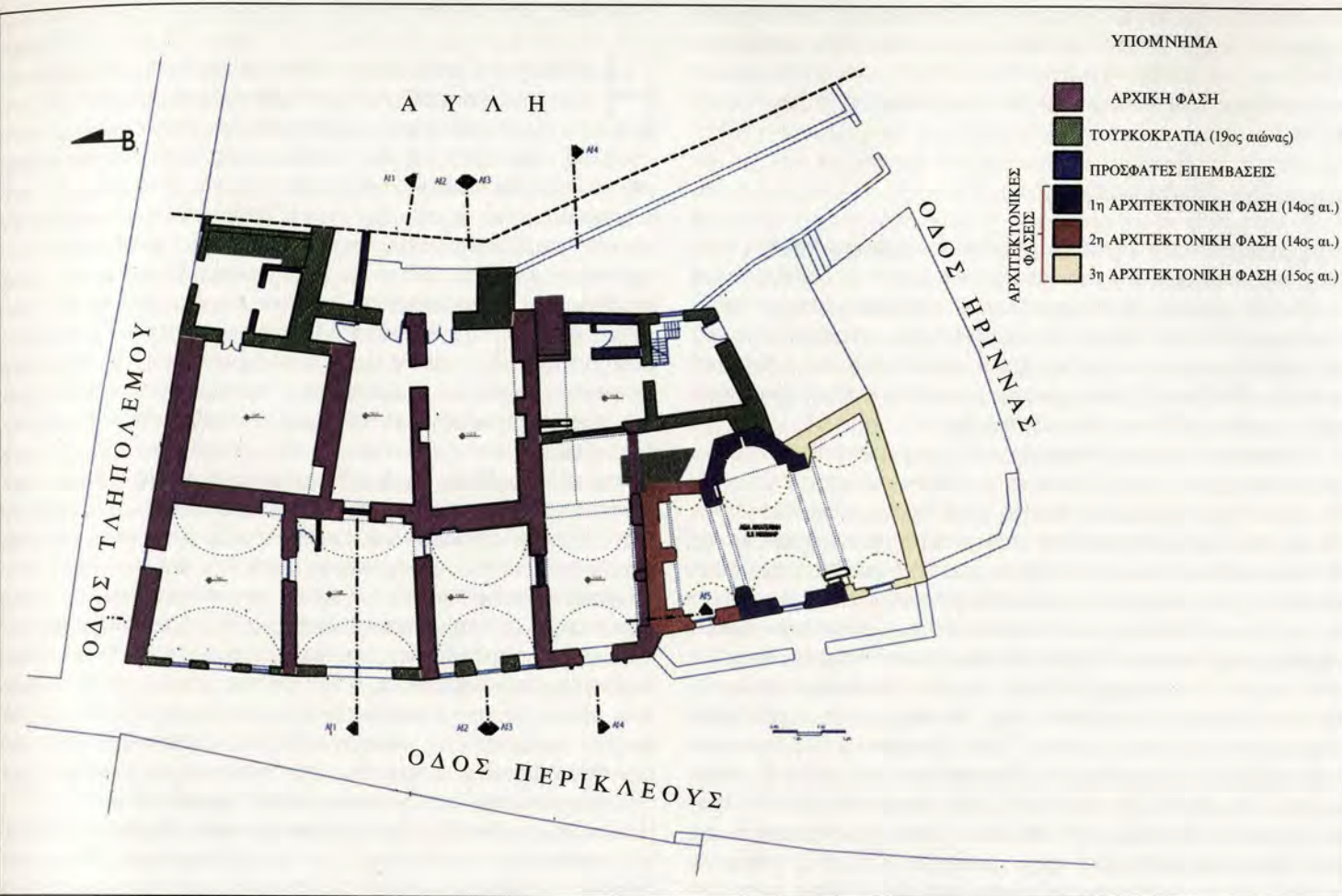
Το κυρίαρχο υλικό σε όλο το συγκρότημα είναι ο ροδιακός ψαμμιτικός πωρόλιθος (εικ. 13). Το υλικό αυτό έχει το πλεονέκτημα της εύκολης επεξεργασίας, όμως, όπως προαναφέραμε, αποτέλεσε έναν από τους παράγοντες για τη μη διάδοση και ανάπτυξη λεπτών διακοσμητικών εφαρμογών, λόγω της κοκκομετρικής του σύνθεσης. Οι λιθοδομές διαφέρουν στο ισόγειο, τουλάχιστον ως προς το πάχος τους. Ο τρόπος δόμησης είναι ισόδομες τρίστρωτες λιθοδομές, με δόμους ύψους 0,20-0,22 μ. και καλή εφαρμογή μεταξύ των λιθοσωμάτων των εξωτερικών επιφανειών. Η τεχνική της θολοδομίας εφαρμόστηκε στους χώρους του ισογείου, με ποικιλία όμως ως προς τη μορφή των θόλων αυτών. Παρατηρούνται οξυκόρυφοι και χαμηλωμένοι θόλοι. Στον όροφο οι δρομικές λιθοδομές κατασκευάζονται με ισόδομο σύστημα και πάχος 0,26-0,27 μ. και οι δόμοι δεν ξεπερνούν τα 0,20-0,22 μ. Σώζονται ίχνη ασβεστοκονιαμάτων στους εσωτερικούς τοίχους (εικ14), ενώ παρατηρούνται υπολείμματα οστρακοκονιαμάτων (κουρασάνι) σε εξωτερικές επιφάνειες που ήταν εκτεθειμένες στη βροχή. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η χρήση επιχρισμάτων με πρόσμικτα υλικά, όπως σκόνη μαρμάρου ή γύψου στις λαξευμένες πόρτες.

Στην κατασκευή των δωματίων και των κουφωμάτων χρησιμοποιήθηκε το «κατράνι», ένα είδος κωνοφόρου δένδρου με άριστες ιδιότητες. Το δώμα της νότιας αίθουσας που σώζεται έως σήμερα μας οδηγεί με σιγουριά να υποθέσουμε πως όλο το συγκρότημα στεγαζόταν με τον ίδιο τρόπο. Το δώμα είχε μια μικρή κλίση από την κατασκευή του για τις ρύσεις και υδροροές σε προβολή από την όψη, οι οποίες, κατά πάσα πιθανότητα, ήταν διακοσμημένες με ανάγλυφες παραστάσεις φυτόμορφες και ζωόμορφες.

Τυπολογικές Παρατηρήσεις - Διάκριση αρχιτεκτονικών φάσεων

Το εξεταζόμενο μνημείο αποτελεί, ως προς την τυπολογική οργάνωσή του, μια ενδιαφέρουσα περίπτωση αστικής αρχιτεκτονικής των αρχών του 16ου αιώνα στη Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου (εικ15).

Η οργάνωση των χώρων του ισογείου στη δυτική πλευρά, η κατανομή των θόλων (αποθηκευτικοί χώροι), το διαβατικό στην ανατολική πλευρά που λειτουργούσε ως μεταβατικός χώρος και οδηγούσε στη σκάλα ανόδου, η οποία σήμερα δε σώζεται, παραπέμπουν σε κτήρια της οδού Ιπποτών. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι υπήρχαν δυο σκάλες ανόδου στον όροφο, τοποθετημένες η μια στην αυλή (ανατολική πλευρά) και η άλλη σε εσωτερικό αίθριο χώρο στην ανατολική πλευρά. Το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι, παρόλο που η κύρια είσοδος βρίσκεται στη δυτική πλευρά (κύρια όψη) με το τοξωτό διακοσμημένο άνοιγμα, η αυλή είχε εξέχουσα σημασία στην οργάνωση του συγκροτήματος. Η σκάλα ανόδου που βρίσκεται τοποθετημένη στην αυλή οδηγούσε σε έναν εξώστη, ο οποίος μέσω μιας πόρτας, στη Β πλευρά, οδηγούσε στη «Μεγάλη

Εικ. 15 Διάκριση Αρχιτεκτονικών Φάσεων - Κάτοψη Ισογείου.

επέκτασης της περιόδου της τουρκοκρατίας. Αν και ο χώρος 07 εν μέρει αποτελούσε τμήμα της αρχικής οργάνωσης του χώρου του ορόφου, με μετατροπές και τη διάνοιξη εισόδου στο νότιο τοίχο συνδέθηκε με τους άλλους δυο χώρους 08, 09, αποτελώντας έτσι τον όροφο της κατοικίας. Οι χώροι αυτοί στεγάζονται με επίπεδο δώμα, με φέροντα οργανισμό αποτελούμενο από δοκίδες και πέτσωμα, ενώ η στέγαση μέχρι πρόσφατα ήταν με πατελιά. Πρόσφατες επεμβάσεις στο χώρο οδήγησαν στην κατασκευή ελαφρά οπλισμένης πλάκας σκυροδέματος, ως μονωτικού υλικού. Εσωτερικά οι χώροι αυτοί είναι επιχρισμένοι και με ξύλινο δάπεδο. Πράγματι, με την κατάρρευση του θόλου στο χώρο 07, κατασκευάστηκε ξύλινο μεσοπάτωμα και ο χώρος αυτός συνδέθηκε με το χώρο 08. Σήμερα στο σημείο αυτό υπάρχει ένας ξύλινος διαχωριστικός τοίχος. Οι εξωτερικές όψεις του τμήματος αυτού (προσθήκης) είναι επιχρισμένες με ασβεστοκονιάματα με εξαίρεση τη δυτική όψη, η οποία πρόσφατα επενδύθηκε με «κουρασάνι».

Οι εξωτερικές όψεις του ισογείου έχουν υποστεί πολλές μεταγενέστερες επεμβάσεις, αλλοιώνοντας έτσι τα χαρακτηριστικά μεγάλα τοξωτά ανοίγματα που συναντούμε στα περισσότερα παραδείγματα αστικής αρχιτεκτονικής της περιόδου αυτής. Στη θέση τους τοποθετήθηκαν θύρες και παράθυρα, ως αποτέλεσμα της αλλαγής της χρήσεως των χώρων αυτών από αποθηκευτικούς χώρους σε τμήματα κατοικιών. Τα παραπάνω παρατηρούνται στη δυτική και ανατολική όψη (εικ. 10-11). Στη βόρεια όψη φράχτηκαν θύρες και διανοίχτηκαν παράθυρα και άλλα ανοίγματα που εξυπηρετούσαν τη χρήση της κατοικίας, όπως προαναφέραμε, ενώ νότια εφάπτεται στην εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης και με τμήμα κατοικίας του 19ου αιώνα. Στο νοτιοδυτικό άκρο του κτηρίου, στη νότια απόληξη της κύριας όψης, βρίσκεται η κύρια θύρα εισόδου που παρουσιάζει ενδιαφέρον τόσο από μορφολογική όσο και από διακοσμητική άποψη. Αποτελείται από οξυκόρυφο τοξωτό υπέρθυρο με σύνθετη διατομή, παρουσιάζοντας ως διακοσμητικό μοτίβο τη «ροδιακή πλεξούδα» (εικ. 12).

Αίθουσα», στοιχείο κοινό στην αστική αρχιτεκτονική της Ρόδου του 14ου, 15ου αιώνα. Στην αίθουσα αυτή βρίσκεται κεντρικά τοποθετημένο, στη νότια όψη, το μεγάλο ορθογώνιο τζάκι με τη λεπτή ανάγλυφη διακόσμησή του, ενώ στην όψη προς το δρόμο θα πρέπει να υπήρχε ένα μεγάλο ορθογώνιο παράθυρο κεντρικά τοποθετημένο. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, στο μνημείο που εξετάζουμε, προσαρμόζονται οι χώροι σύμφωνα με τις νέες ανάγκες. Στους θόλους του ισογείου αναπτύσσονται δραστηριότητες που σχετίζονται με το εμπόριο, τη βιοτεχνία και την κατοικία. Στον όροφο παρατηρούνται ριζικές αλλαγές με κατακερματισμό του χώρου, προσθήκες ορόφων, παταριών, προσθήκες σαχνισιών κ.α. Οι αλλαγές αυτές, που σκοπό είχαν την προσαρμογή διαφόρων κατοικιών, μας είναι γνωστές από την πολεοδομική απογραφή που πραγματοποιήθηκε από την ιταλική διοίκηση το 1928. Εκτός των αλλαγών στους χώρους του ορόφου προστέθηκαν νέοι χώροι κατοικίας στη ΝΑ πλευρά, σε επαφή με το ιερό της εκκλησίας της Αγίας Αικατερίνης (Ιλκ Μιχράμπ).

Μορφολογικά - Διακοσμητικά στοιχεία

Τα σωζόμενα μορφολογικά και διακοσμητικά στοιχεία, αν και είναι λίγα σε αριθμό, μας οδηγούν στη διαπίστωση πως το κτήριο αυτό υπήρξε μια σημαντική κατοικία του 1500 περίπου. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά παραπέμπουν σε υστερογοτθική και αναγεννησιακή τέχνη με τοπική όμως έκφραση. Το θύρωμα της εισόδου με το οξυκόρυφο υπέρθυρο με σύνθετη διατομή, διακοσμημένο με τη «ροδιακή πλεξούδα», ακολουθεί την παράδοση που θέλει τα περιθώρια της κυρίας εισόδου τοξωτά.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το μεγάλο ορθογώνιο παράθυρο του ορόφου της κύριας όψης, αξονικά τοποθετημένο πάνω από την κύρια είσοδο που αποτελεί το συνηθέστερο τύπο παραθύρου κατά το τέλος του 15ου αρχές 16ου αιώνα στη Ρόδο. Στην αρχική μορφή είχε πλαίσιο διακοσμημένο με τη «ροδιακή πλεξούδα» και το κάτω μέρος του βρίσκεται στο επίπεδο του γείσου που διατρέχει την όψη. Σήμερα σώζονται τμήματα του ανάγλυφου αυτού γείσου. Στον όροφο ενδιαφέροντα μορφολογικά στοιχεία παρουσιάζουν τα τζάκια και οι δυο εισοδοί, ενώ διακοσμητικά στοιχεία σώζονται στην οροφή του νοτιοδυτικού χώρου. Το μεγάλο ορθογώνιο τζάκι, κοσμημένο με ανάγλυφα στολίδια, θεωρείται ένα από τα λιγοστά επιζωγραφισμένα τζάκια του τέλους του 15ου αιώνα στη Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου και στη συγκεκριμένη περίπτωση στην ανάγλυφη διακόσμησή του συναντάμε το μοτίβο της «Ροδιακής πλεξούδας».

Όσον αφορά τις θύρες στον όροφο η πρώτη, που βρίσκεται στο χώρο Ο7, πιστεύεται πως ήταν η κύρια πόρτα εισόδου, ενώ η δεύτερη, που βρίσκεται στη βόρεια όψη της μεγάλης αίθουσας, παρουσιάζει παραστάδες με σύνθετες διατομές (τμήματα τόξων) και οριζόντιο υπέρθυρο. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι διατηρούνται, σε ελάχιστα τμήματα των παραστάδων, επιχρίσματα με προσμίξεις σκόνης μαρμάρου ή γύψου, που προσδίδουν ποιότητα στο υλικό αυτό.

Η σωζόμενη ξύλινη οροφή του νοτιοδυτικού χώρου μας επιτρέπει να

υποθέσουμε πως, τουλάχιστον, η μεγάλη αίθουσα θα στεγάζονταν με παρόμοια στοιχεία. Τα δοκάρια φέρουν στο άνω μέρος επιζωγραφισμένα φυτικά μοτίβα σε κυματοειδή ανάπτυξη, ενώ το κάτω μέρος των σανίδων του δώματος φέρει επιζωγραφισμένα γεωμετρικά μοτίβα.

Διάγνωση προβλημάτων

Η ερείπωση με την κατάρρευση μεγάλου τμήματος του δώματος και των λιθοδομών του ορόφου, προκάλεσε ή προκαλεί ακόμα και σήμερα προβλήματα στους χώρους του ισογείου. Το νότιο τμήμα του συγκροτήματος, παρόλο που αποτελεί τμήμα κατοικίας, βρίσκεται σε κατάσταση εγκατάλειψης και παρατηρούνται πτώσεις λιθωσμάτων στον οξυκόρυφο θόλο, χωρίς όμως αυτό να καθιστά προβληματική τη στατική επάρκεια της κατασκευής.

Οι πρόσφατες εργασίες επισκευής, που πραγματοποιήθηκαν για να στεγαστούν χρήσεις σε τμήματα του ισογείου, εν μέρει βελτίωσαν την εικόνα του συγκροτήματος. Τα προβλήματα όμως που επικεντρώνονται στον όροφο καθιστούν το μνημείο μη αναγνωρίσιμο και επιπλέον επιβαρύνουν σημαντικά τη φυσική κατάσταση των στοιχείων που έχουν διασωθεί και που σήμερα κινδυνεύουν να χαθούν. Τα στοιχεία αυτά, όπως είναι τα υπολείμματα τοιχογραφιών, κινδυνεύουν άμεσα να αποκολληθούν. Παράλληλα στο δώμα του νοτιοδυτικού χώρου, όπου παρουσιάζονται οι φυτικές διακοσμήσεις του ξύλινου φέροντος οργανισμού του, παρατηρούνται προβλήματα διάβρωσης λόγω εισροής υδάτων. Στον ίδιο χώρο η διάβρωση των επιχρισμάτων είναι εκτεταμένη. Στον όροφο, στο τμήμα το οποίο βρίσκεται σε ερειπώδη κατάσταση, παρατηρούνται ρωγμές, αποδιοργανώσεις τοιχοδομών και καθιζήσεις. Εκτός των παραπάνω στο τμήμα που αποτελείται από τους χώρους Ο12 και Ο13 υπάρχουν προβλήματα που καθιστούν τα δώματα επισφαλή. Η ίδια η φύση του δομικού υλικού του συγκροτήματος, ο ροδίτικος πωρόλιθος, συνιστά σημαντικό παράγοντα φθοράς, καθιστώντας επιρρεπές το υλικό αυτό σε περιβαλλοντικά φορτία.

Πράγματι τα οικοδομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει το μνημείο οφείλονται στη γήρανση των υλικών, δηλαδή στη φυσική φθορά, φαινόμενο κυψέλωσης κλπ. Σχετίζονται κυρίως με τη διαβροχή των τοίχων και την εισροή νερού σε τμήματα του ισογείου. Στο ισόγειο, σε τμήματα όπως στο χώρο Ι4, τα προβλήματα αυτά παρουσιάζονται πιο έντονα με καταρρεύσεις επιχρισμάτων και λιθωσμάτων. Στον όροφο η καταστροφή του μεγαλύτερου μέρος των δωματίων είχε ως αποτέλεσμα την άμεση έκθεση των λιθωσμάτων σε περιβαλλοντικά φορτία. Παράλληλα, στο σωζόμενο δώμα του χώρου Ο6, η ανεπάρκεια του μονωτικού υλικού προκάλεσε μεγάλες φθορές στα ξύλινα στοιχεία, στα επιχρίσματα και στο ξύλινο υπερυψωμένο δάπεδο. Το μνημείο σήμερα παρουσιάζεται στα μάτια των κατοίκων και των επισκεπτών ως ένα ακόμη ερείπιο στη Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου. Με την κατάρρευση μεγάλου τμήματος του ορόφου της δυτικής όψης (πρόσοψη) δεν καθίσταται δυνατή η ανάγνωση του μνημείου στο σύνολό του.

Πρόταση αποκατάστασης

Η ανάδειξη της ιστορικής και αισθητικής αξίας του μνημείου και συγχρόνως η στέγασή σ' αυτό χρήσεων που θα συμβαδίζουν με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του, θα συμβάλουν στην ανάπτυξη της ιστορικής συνείδησης και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της Μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου. Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων το σύνολο των επεμβάσεων θα ακολουθήσει τις γενικές παραδεκτές αρχές της επιστήμης των αποκαταστάσεων, προσαρμοσμένες στα δεδομένα του μνημείου. Είναι σήμερα κοινά αποδεκτό πως η αποκατάσταση μνημείων δεν βασίζεται σε δόγματα και σε προκαθορισμένες θέσεις. Η πολυπλοκότητα και η σύνθετη φύση των μνημείων, παράλληλα με τη σοβαρότητα των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν, υπαγορεύουν, για τη διάσωσή τους, μια πολυδιάστατη πρακτική¹⁰. Η αναστηλωτική πράξη θα πρέπει να είναι συνδεδεμένη με την επιστήμη, την τεχνολογία και κυρίως με την έρευνα. Εφαρμόζονται αρχές που έχουν καταγραφεί τις τελευταίες δεκαετίες θέτοντας τις βάσεις για την αντιμετώπιση των προβλημάτων. Τα μνημεία θεωρούνται και εξετάζονται κατά περίπτωση ως μοναδικά με σκοπό τη διάσωσή τους και την απόδοσή τους στην κοινωνία. Αν ανατρέξουμε στον ορισμό των αποκαταστάσεων, όπως διατυπώθηκε από τον Cesare Brandi το 1963, διακρίνουμε και την ανάγκη της κριτικής στάσης που θα είναι όμως αδιάρρηκτα συνδεδεμένη με την επιστημονική γνώση και τεκμηρίωση των αντικειμένων, με σκοπό την αποκατάσταση της εν δυνάμει ενότητας του έργου¹¹ αποφεύγοντας, όπου είναι δυνατόν, την παραποίηση της καλλιτεχνικής και ιστορικής του υπόστασης και την απάλειψη των στοιχείων που απόκτησε το έργο κατά τη διάρκεια της ζωής του.

Η πραγματικότητα που διαμορφώθηκε στο υπό εξέταση μνημείο με τις εκτεταμένες καταρρεύσεις λόγω βομβαρδισμών και τη συνεχόμενη και παρατεταμένη εγκατάλειψη και συνεπώς με την απώλεια στοιχείων, τόσο από τυπολογικής όσο και μορφολογικής άποψης, θέτει ερωτήματα που αφορούν το βαθμό και το είδος αποκατάστασης που θα ήταν δόκιμο να προταθούν. Η αναστηλωτική πράξη δεν μπορεί να μη λάβει υπόψη την αναγκαιότητα επαναφοράς της οργανικής σχέσης των χώρων και των στοιχείων του ορόφου που καταστράφηκαν και των στοιχείων που αλλοιώθηκαν κυρίως στην ανατολική πλευρά του ισογείου κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Η διατήρηση και ανάδειξη του τμήματος του ορόφου ως ερειπίου με τις απαραίτητες επεμβάσεις για τη συντήρηση των μορφολογικών και διακοσμητικών στοιχείων που διασώζονται, δεν θα εξασφάλιζε τις απαραίτητες εκείνες προϋποθέσεις ώστε το μνημείο να αποτελέσει ένα ζωντανό κύτταρο εντός του ιστορικού οργανισμού που ονομάζεται Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου, ούτε θα ήταν ικανό να διαφυλάξει για το μέλλον στοιχεία της ενότητας που σήμερα βρίσκονται διάσπαρτα στους κατακερματισμένους χώρους.

10. Χ. Μπούρας, Σημειώσεις του μαθήματος *Αποκατάσταση των Μνημείων Ι*, Αθήνα, 1983, σ. 21.

11. C. Brandi, *Teoria del Restauro*, Torino, 1977, σ. 8.

Στο πλαίσιο αυτό κάθε πράξη αναστηλωτικού χαρακτήρα θα πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη το αστικό ιστορικό περιβάλλον που εντάσσεται, τα χαρακτηριστικά και τη δυναμική που ισχύει σήμερα.

Στο σημείο αυτό τίθενται τα ακόλουθα ερωτήματα:

Τι σημαίνει σεβασμός του πολεοδομικού ιστορικού ιστού στα πλαίσια της αναστηλωτικής πράξης;

Πώς η αποκατάσταση του συγκεκριμένου μνημείου θα συμβάλει στη γνώση των χαρακτηριστικών που αποτελούν τη συγκεκριμένη περιοχή του Μπούργκου της πόλης και της ιστορίας του;

Στην προσπάθεια απάντησης των παραπάνω ερωτημάτων διαπιστώθηκε πως η αποκατάσταση των απολεσθέντων όγκων του ορόφου με τα ιδιαίτερα στοιχεία του αποτελεί προϋπόθεση που θα συμβάλει στην ανάγνωση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της περιοχής.

Στο πλαίσιο των βασικών σημείων που αναφέραμε παραπάνω, προτείνεται η σύνδεση των χώρων του ισογείου με τη διάνοιξη των φραγμένων θυρών επικοινωνίας των θόλων (εικ. 16). Επιπλέον θεωρείται σημαντικός ο επαναπροσδιορισμός της λειτουργικότητας του χώρου του ισογείου, που έπαψε να υφίσταται με την κατάργηση της πρόσβασης στην αυλή από την κύρια είσοδο και συνεπώς στην σκάλα ανόδου στον όροφο. Η απαλλοτρίωση της ιδιοκτησίας που βρίσκεται νοτιοανατολικά θα συμβάλει σ' αυτό το σκοπό. Πράγματι το κτήριο αυτό, που αποτελεί προσθήκη του 19ου αι., κρίνεται πως πρέπει να διατηρηθεί και να αποτελέσει μέρος του συνόλου σε μελλοντική χρήση του μνημείου. Η αποκατάσταση των χώρων του ισογείου ολοκληρώνεται με την καθαίρεση των κατασκευών που προστέθηκαν τα τελευταία πενήντα χρόνια στην ανατολική πλευρά και συγχρόνως την αποκατάσταση τμήματος του βορειοανατολικού θόλου που καθαιρέθηκε. Προτείνεται επίσης η αποκατάσταση του διαβατικού της ανατολικής πλευράς με την κατασκευή σκάλας ανόδου στον όροφο.

Όσον αφορά τον όροφο προτείνεται να αποκατασταθούν οι λιθοδομές που κατέρρευσαν με τους βομβαρδισμούς του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, επαναφέροντας έτσι την ενότητα του χώρου (εικ. 17). Η συμπλήρωση τμημάτων λιθοδομών ή η αναδόμηση των απολεσθέντων τοιχοποιιών θα βασιστούν στα σωζόμενα στοιχεία, τα οποία καθορίζουν τη μορφή. Τα στοιχεία αυτά, όπως π.χ. υπολείμματα λίθινων φουρουσίων, καθορίζουν το ύψος και τον τρόπο στέγασης των χώρων αυτών. Τα σωζόμενα ανοίγματα, όπως θύρες επικοινωνίας μεταξύ των αιθουσών και αυτές που επικοινωνούσαν με τον αύλειο χώρο, αποκαθίστανται. Παρατηρούνται, σε μερικές απ' αυτές, υπολείμματα διακοσμητικών λεπτών επιχρισμάτων με χρήση γύψου ή μαρμαρόσκονης. Στην περίπτωση αυτή στερεώνονται ώστε να διασωθούν ως μαρτυρία.

Για την επικοινωνία του ορόφου μέσω του ανατολικού διαβατικού του ισογείου προτείνεται να καθαιρεθεί ο βόρειος τοίχος του χώρου Ο13 και το ξύλινο μεσοπάτωμα. Στο σημείο αυτό τοποθετείται μια μεταλλική σκάλα, σύγχρονης μορφής, ώστε να είναι ευδιάκριτη η επέμβαση.

Στον όροφο ο χώρος αυτός, που στην αρχική του μορφή αποτελούσε ένα αίθριο, προτείνεται να στεγαστεί με μια αναστρέψιμη μεταλλική

κατασκευή και διαφανές υλικό πλήρωσης, για καθαρά λειτουργικούς λόγους και συγχρόνως να είναι ευανάγνωστη η αρχική λειτουργία του χώρου.

Οι αίθουσες του ορόφου θα στεγαστούν με επίπεδο δώμα, ενώ τα σωζόμενα επιχρίσματα της αρχικής φάσης θα στερεωθούν. Όλες οι εσωτερικές επιφάνειες θα επιχριστούν με συμβατά επιχρίσματα (επιχρίσμα αποκατάστασης). Προτείνεται επίσης η πραγματοποίηση εργασιών συντήρησης όλων των διακοσμητικών στοιχείων, όπως υπολείμματα τοιχογραφιών, επιζωγραφισμένα ξύλινα στοιχεία, μετά από σύνταξη ειδικών μελετών, καθώς επίσης στερέωση και συμπλήρωση του βοτσαλωτού δαπέδου (Β' φάση) της αίθουσας Ο4.

Στη διαμόρφωση των όψεων (εικ. 18) προτείνεται να διατηρηθεί η δυτική όψη, στο επίπεδο του ισογείου, με τη σημερινή της μορφή, που διαμορφώθηκε στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Στον όροφο της ίδιας όψης αποκαθίσταται το παράθυρο της αίθουσας Ο6 που σύμφωνα με φωτογραφική τεκμηρίωση, σε επέμβαση του 1957 αλλοιώθηκαν οι αρχικές του διαστάσεις. Στο υπόλοιπο τμήμα της όψης αυτής τοποθετούνται παράθυρα ίδιας μορφής με το παράθυρο του νοτιοδυτικού χώρου, με απλά πλαίσια από ανεπίχριστο πωρόλιθο και κουφώματα τα οποία δεν παρατέμπουν στη μορφή των κουφωμάτων της ιπποτικής περιόδου. Το γείσο που διατρέχει όλη την όψη στο επίπεδο της ποδιάς των παραθύρων θα έχει απλή μορφή, ενώ τα σωζόμενα τμήματα του γείσου αυτού συντηρούνται. Στο ανώτερο τμήμα της όψης τοποθετούνται λίθινες υδρορροές.

Στην ανατολική όψη (εικ. 19), στο επίπεδο του ισογείου, μετά την καθαίρεση των επεμβάσεων και προσθηκών των τελευταίων δεκαετιών, προτείνεται η καθαίρεση των επιχρισμάτων και η διερεύνηση των τοξωτών ανοιγμάτων της αρχικής φάσης, ενώ η πόρτα εισόδου στο διαβατικό θα έχει απλή ορθογώνια μορφή. Στο τμήμα της όψης, στο επίπεδο του ισογείου, που έχει καθαιρεθεί βορειοανατολικά θεωρείται απαραίτητη η διερεύνηση σε επίπεδο θεμελίων, ώστε να εξακριβωθεί το μέγεθος της τοξωτής πόρτας. Στον όροφο της όψης αυτής διαμορφώνονται δυο παράθυρα, εκ των οποίων το ένα σώζεται στη σημερινή κατάσταση.

Όλες οι όψεις καλύπτονται, μέχρι το επίπεδο του γείσου, με κουρασάνι (βλέπε περιγραφή προτεινόμενων επεμβάσεων), ως στοιχείο των κτισμάτων της Μεσαιωνικής πόλης της περιόδου της Ιπποτοκρατίας και μεταγενέστερα, που με την πάροδο του χρόνου και τις επεμβάσεις των Ιταλών (1912-1948) έπαψε να υφίσταται, τουλάχιστον για τα μνημεία της ιπποτικής περιόδου.

Εκτός των παραπάνω, σημαντικό στοιχείο θεωρείται και η ουσιαστική και σε βάθος ανάλυση του φέροντα οργανισμού και του τρόπου κατασκευής του για την πλήρη κατανόηση των προβλημάτων του. Μόνο μετά τη συστηματική διερεύνηση των αιτιών που προκάλεσαν τις εμφανιζόμενες κάθε φορά βλάβες στο μνημείο, είναι δυνατόν να διατυπωθούν ερμηνείες και να σχεδιασθούν κατάλληλες επεμβάσεις και προτεινόμενα μέτρα.

Οι προτάσεις αυτές οφείλουν να εξασφαλίσουν την επισκευή του φέροντα οργανισμού του κτηρίου ώστε να ανακτήσει τις αρχικές αντοχές του ή και ενίσχυσή του στις θέσεις εκείνες που απαιτούν

αυξημένες αντοχές και καλύτερη συνεργασία των επί μέρους δομικών στοιχείων του. Η απαίτηση αυτή δεν θα πρέπει να οδηγήσει σε υπερδιαστασιολόγηση των στοιχείων ενίσχυσης, ούτε να αναιρέσει την κατασκευαστική λογική της εποχής του. Οι οποιοσδήποτε ανακατασκευές ή ενισχυτικές επεμβάσεις θα πρέπει να είναι συμβατές με την αρχική δομική αντίληψη του φέροντος οργανισμού του μνημείου και με τα υλικά κατασκευής του.

Οι προτεινόμενες εργασίες στόχο έχουν τη σταθεροποίηση των τοιχοποιιών στην κατάσταση που βρίσκονται σήμερα, την πλήρωση των εσωτερικών κενών μεταξύ των παρειών, έτσι ώστε η τοιχοποιία να αποκτήσει ομοιογενή συμπεριφορά, καθώς και την προστασία αυτών από τις περιβαλλοντικές δράσεις με το αρμολόγημα.

Οι προηγούμενοι στόχοι δεν αποκλείουν τη συνδρομή σύγχρονων υλικών ή τεχνολογιών εκεί όπου τα παραδοσιακά υλικά ή τεχνικές δεν επαρκούν ή έχουν αστοχήσει. Η εφαρμογή όμως σύγχρονων μεθόδων και υλικών γίνεται για να υποστηρίξει διακριτικά την υπάρχουσα κατάσταση και όχι για να την ανταγωνίζεται. Έτσι, όπου είναι δυνατόν, οι πρόσθετες ενισχύσεις πρέπει να είναι αναστρέψιμες και ευδιάκριτες σε σχέση με τα αυθεντικά στοιχεία του μνημείου, χωρίς όμως να γίνονται κραυγαλέες. Γενικός στόχος του σχεδιασμού και της εφαρμογής ενός υλικού αποκατάστασης πρέπει να είναι η επίτευξη της συμβατότητας τόσο των μηχανικών όσο και των φυσικοχημικών χαρακτηριστικών του με τα υπάρχοντα υλικά κατασκευής της τοιχοποιίας. Στα πλαίσια αυτά ο σωστός σχεδιασμός υλικών και λεπτομερειών αποκατάστασης απαιτεί συχνά εργαστηριακές μετρήσεις και έρευνες πριν από την επέμβαση αλλά και συστηματικούς ελέγχους των πρώτων υλών που θα χρησιμοποιηθούν κατά τη διάρκεια του έργου, οι οποίες ποικίλουν κάθε φορά και εξαρτώνται από τις τοπικές συνθήκες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κόλλιας, Η. *Η μεσαιωνική Πόλη της Ρόδου και το Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου*, Αθήνα, 1994.

Κόλλιας, Η. *Μάστορες, πρωτομάστορες και μηχανικοί των Μεσαιωνικών οχυρώσεων της Ρόδου*, Αθήνα, Δ.Χ.Α.Ε., Π.Ρ.Δ.Ε., Τ.Κ.Ε., 1998.

Κόλλιας, Η. *Οι Ιππότες της Ρόδου, το Παλάτι και η πόλη*, Αθήνα, 1998.

Μανούσου-Ντέλλα, Κ. *Ρόδος. Στοιχεία πολεοδομικής ανάλυσης μιας Μεσαιωνικής οχυρωμένης πόλης*, Αθήνα, Δ.Χ.Α.Ε., Π.Ρ.Δ.Ε., Τ.Κ.Α., 2000.

Μοροπούλου, Α. *Φθορά υλικών και παθολογία των μνημείων: αίτια, φαινόμενα, μηχανισμοί*. Σημειώσεις μαθημάτων κορμού στα πλαίσια του Δ.Π.Μ.Σ. του Ε.Μ.Π., Αθήνα, 2000.

Μπούρας, Χ. *Σημειώσεις του μαθήματος «Αποκαταστάσεις μνημείων Ι»*, Αθήνα, Ε.Μ.Π., 1983.

Παπαχριστοδούλου, Χ.Ι. *Ιστορία της Ρόδου*, Β' έκδοση συμπληρωμένη, Αθήνα, Δήμος Ρόδου Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, 1994.

Τσιρπανλής, Ζ. *Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα, 1912-1923*, Ρόδος, Τ.Α.Π.Α., 1998.

Τσιρπανλής, Ζ. *Γνωστά και άγνωστα ευαγή ιδρύματα στη Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου (14ος-16ος αι.)*, Ρόδος, Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, 1997.

Τσιρπανλής, Ζ. *Ανέκδοτα έγγραφα για τη Ρόδο και τις Νότιες Σποράδες από το*

Αρχείο των Ιωαννιτών Ιπποτών (1421-1453), Ρόδος, ΥΠ.Π.Ο. - Τ.Α.Π.Α. Δήμος Ρόδου, 1995.

Τσιριπανάλης, Ζ. *Η Ρόδος και οι Νότιες Σποράδες στα χρόνια των Ιωαννιτών Ιπποτών (14ος -16ος)*, Ρόδος, ΥΠ.Π.Ο. - Τ.Α.Π.Α. Δήμος Ρόδου, 1991.

Σκουλικίδης, Θ. - Μπελογιάννης, Ν. - Μοροπούλου, Α.- Θεουλάκης, Π. *Το δομικό υλικό της Μεσαιωνικής Πόλης της Ρόδου...*, Πρακτικά Συνεδρίου «Ιστορία και προβλήματα συντήρησης της Μεσαιωνικής Πόλης της Ρόδου», 1992.

Καραμάνου, Ζ. *Η «ένταξη» ως κύριο στοιχείο μεθοδολογικής προσέγγισης*, Πρακτικά Συνεδρίου «Νέες πόλεις πάνω σε παλιές», Ρόδος, 1993, σ. 241-254.

Χριστοφίδου, Α. *Η προστασία των ιστορικών οικισμών μέσα από τη νέα σύμβαση για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς*. Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα «Ιστορία και προβλήματα συντήρησης της Μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου», Αθήνα, 1992.

Τάσιος, Θ.Π. *Επιλογή «σύγχρονων» τεχνολογιών και υλικών για τη δομητική αναστηλώσεων μνημείων*, Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα «Ιστορία και προβλήματα συντήρησης της Μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου», Αθήνα, 1992, σ. 351-364.

Δεληνικόλα, Ε. *Πρόσφατες εμπειρίες από στερεωτικές επεμβάσεις σε λιθοδομές βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων*, Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα «Ιστορία και προβλήματα συντήρησης της Μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου», Αθήνα, 1992, σ. 312-330.

Alessandrini, G. *Gli intonaci nell'edilizia storica: metodologie analitiche per la caratterizzazione chimica e fisica*, Scienze e Beni Culturali I, 1985, σ. 147-166.

Balducci, H. *Orme del Rinascimento italiano in Rodi al tempo dei Cavalieri*, Pavia, Artigianelli, 1931.

Balducci, H. *Architettura turca in Rodi*, Milano, Ulrico Hoepli, 1931.

Benevolo, L. *Η ιστορικότητα του αρχιτεκτονικού έργου*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1981.

Brandi, C. *Teoria del Restauro*, Torino, Einaudi, 1977.

Ceschi, C. *Teoria e storia del restauro*, Roma, M. Bulzoni, 1970.

Ciacci, L. *Rodi italiana 1912-1923. Come si inventa una città*, Roma, Marsilio Editori, 1990.

Corradi, M. *Questioni di meccanica delle murature e conservazione delle strutture storiche*, Scienza e Beni Culturali XII, 1996, σ. 97-106.

Έκο, Ο. *Ζήτημα αισθητικής στον Θωμά Ακινάτη*, Αθήνα, Δελφίνι, 1993.

Eco, U. *Arte e bellezza nell'estetica Medievale*, Milano, Bompiani, 1987.

Flandin, E. *L'Orient*, Paris, Gide et J. Baudry, 1853.

Gabriel, A. *La cite de Rhodes*, E. De Boccard, Paris, 1921-1923.

Livadiotti, M. - Rocco, G. *La presenza Italiana nel Dodecaneso tra il 1912 e il 1948*, Catania, Prisma, 1996.

Martinoli, S. - Parotti, E. *Architettura Coloniale italiana nel Dodecaneso 1912-1943*, Torino, Fondazione Giovanni Agnelli, 1999.

Magnani, L. *Il tempio di Venere giardino e villa nella cultura Genovese*, Genova, Sagep, 1987.

Murray, P. *Architettura Rinascimento*, Milano, Electa, 1971.

Musso, S. *Archeologia, Restauro, Riutilizzazione*, Scienze e Beni Culturali XII, 1996, σ. 49-59.

RESTORATION OF THE KNIGHTS' BUILDING (15th c.) At Irinas street, Medieval City of Rhodes

M. Zerlentis, architect-engineer

Supervisor: I. Kizis, architect-engineer

The multi-ethnic composition of the Order of St. John of Jerusalem on Rhodes resulted in close contacts with Western Europe in aspects of both politics and culture. During the 15th c. until the surrender of the island to the Ottoman Turks in 1522, Rhodes had access to trends evolving in the West related to art and literature.

Rhodian architecture in Hospitaller times adopted the developing Western European stylistic and typological elements. Nevertheless, their transfer to Rhodes and the administrative centre of the Hospitaller State i.e. the city of Rhodes did not mean that they were simply imposed on the existing urban grid. These fresh elements encountered a firmly rooted local tradition, a distinct style and craftsmanship, which interacted actively with these imports and resulted in the birth and flowering of a distinctive architecture in the 14th, 15th and early 16th c.

The features of this expression may be sought in the plain facades, which are free of vertical decorative elements while complex or simple stringcourses mark the storey sheltering the main function of a building. The flat roofs with projecting stone waterspouts stress the limited height of these structures.

The building united examination represents a typical example of lay urban architecture of Hospitaller Rhodes. Unfortunately no inscriptions or heraldry that might have assisted in dating it precisely have survived on the monument.

The building stands on the west side of urban block No. 120, its main facade looking west towards Perikleous St.; to the south it abuts on the church of St. Catherine (Ilk Mihrab) and some 19th c. annexes. North, on Irinnas St., is the modern entrance while to the east spreads a broad courtyard. The events of World War II and a series of earthquakes in 1957 irreparably damaged the building turning a large part of the first floor into ruins.

In the years following, abandonment marked a further deterioration in the general condition of the monument. Today it is hard to make it out as a uniform structure, particularly the part of it once serving as the main residential quarters the interrelation of the apartments, stylistic solutions and decorative elements.

The ground floor consists of five vaulted rooms, which, originally, covered auxiliary needs; an additional vault on the southwest corner of the building served, through the main entrance, as a passage leading to the courtyard and, through the latter, to the staircase giving access to the first floor. Further, a vaulted space placed

centrally on the east side also once led to the first floor through the courtyard.

The first floor, apart from the large room on the south side, which survives almost intact in its original form, is in a ruinous condition. Remnants of walls dating from the earliest building phase and other elements such as fireplaces, corbels, blocked doorways and fragments of wall painting. These surviving elements, although limited in number, lead us to conclude that the edifice has been an important residence of the late 15th- early 16th century.

The ruinous condition and the collapse of a large part of the first floor walls and ceiling caused - and still cause - problems to the ground floor. Nevertheless it is the problems of the first floor that make the monument appear formless and place added stress on still surviving elements that are now in danger of being lost forever.

The present situation of the monument urgently calls for decisions relative to the extent and nature of acceptable restoration to be proposed. In the present case it is assumed that the restoration will endeavour to enhance an important example of lay urban architecture from the late period of Hospitaller Rhodes.

Restoration cannot ignore the need to reconstruct the relationship between the various destroyed rooms and elements of the first floor and those that have been altered on the ground floor, mostly on the east side in the last few decades.

Without desiring to rebuild the original structure, supposedly as sole worthwhile architectural phase, it is judged necessary to rescue the structure from its present state of ruin: this will ensure its survival for the benefit of future generations.

Therefore, it is proposed that the restoration of the monument should be based on the following points:

- The need to restore the entire structure, through the recovery of relationships between spaces and volume now vanished through partial collapse and recent alterations.
- The choice to restore the plan of the house only where sufficient evidence survives.
- The redesigning of the lost facades should make the new intervention obvious to the eye.
- The proposal for the function of the restored building should be consonant to its character and contribute to its enhancement and therefore the facelift of the neighborhood.

Ο ΑΣΠΡΟΣ ΠΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ

Θεοχάρη Αικατερίνη Αχρ. τοπογράφος μηχανικός

Η μελέτη αναφέρεται στην αποτύπωση, στην τεκμηρίωση και στην πρόταση αποκατάστασης του Άσπρου Πύργου της Σίφνου. Ο Άσπρος Πύργος μνημείο του 4ου αιώνα π.Χ. βρίσκεται στο νοτιοανατολικό άκρο της Σίφνου, επί του ακρωτηρίου Πούντα. Είναι ο περισσότερο γνωστός και ο καλύτερα σωζόμενος από τους εβδομήντα εντοπισμένους πύργους της νήσου (εικ. 1). Από την ανασκαφική έρευνα που έγινε από το 1915 μέχρι σήμερα δεν έχει συνταχθεί ολοκληρωμένη επιστημονική μελέτη για το μνημείο, ούτε έχει πραγματοποιηθεί καμία επέμβαση αποκατάστασης. Στην περίοδο εγκατάλειψης των 87 χρόνων έχει υποστεί σημαντικές φθορές και πρόσθετες καταρρεύσεις. Σήμερα βρίσκεται σε ερειπίωδη κατάσταση, γεγονός που υποβαθμίζει την αξία του ως ιστορικό τεκμήριο.

Οι στόχοι της παρούσας μελέτης είναι η διατύπωση προτάσεων για:

Τη διάσωση του μνημείου από περαιτέρω κατάρρευση.

Την τεκμηρίωση της αρχικής μορφής του μνημείου σε συνδυασμό με τα στοιχεία της ανασκαφικής έρευνας.

Την αντιμετώπιση των δομικών προβλημάτων.

Τη συντήρηση του δομικού υλικού.

Την ανάδειξη της ιστορικής και αρχαιολογικής αξίας του μνημείου.

Την αξιοποίησή του ως χώρου επίσκεψης του κοινού.

Οργάνωση της μελέτης

Η μελέτη διαρθρώνεται σε τέσσερις ενότητες. Αρχικά γίνεται αναφορά στους αρχαίους πύργους, στους πύργους των Κυκλάδων και στους πύργους της Σίφνου. Από τη διερεύνηση, συσχέτιση - σύγκριση του τρόπου δομής και των μορφολογικών χαρακτηριστικών των καλύτερα σωζόμενων πύργων των Κυκλάδων¹ προκύπτουν στοιχεία που βοηθούν στη χρονολόγηση, στον προσδιορισμό της χρήσης και στην αναπαράσταση της αρχικής μορφής του Άσπρου Πύργου.

Ακολουθεί η γενική τεκμηρίωση του πύργου (τεχνική περιγραφή τρόπου κατασκευής και μορφολογική ανάλυση).

Η αποτύπωση έγινε με συνδυασμό τοπογραφικών και φωτογραμμετρικών μεθόδων και εντάχθηκε στο Εθνικό Σύστημα Αναφοράς, όπως αυτό υλοποιείται από τις συντεταγμένες των τριγωνομετρικών σημείων της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού.

Για τον οριζοντιογραφικό και ταυτόχρονα υψομετρικό προσδιορισμό των σημείων λεπτομερειών (συντεταγμένες X, Y, Z) εφαρμόστηκε η μέθοδος των πολικών συντεταγμένων που καλύπτει τη ζητούμενη ακρίβεια 12mm στα σημεία, για την κλίμακα 1:50 (κάτοψη, τομές).

Τα σχέδια των όψεων των δύο εσωτερικών τοίχων (κλ.1:20) και του αναπτύγματος της βόρειας εξωτερικής κυλινδρικής επιφάνειας

προέκυψαν από φωτομωσαϊκά. (Φωτογραμμετρική κάλυψη με στερεοσκοπικά μοντέλα και με μονοεικονικές λήψεις, εικ. 8, 11).

Στη συνέχεια με βάση τα μετρητικά στοιχεία της αποτύπωσης και την επιτόπια έρευνα περιγράφεται η κατάσταση διατήρησης, η παθολογία και η διάγνωση των προβλημάτων του πύργου. Μετά την αξιολόγησή τους διατυπώνεται η πρόταση αποκατάστασης με βάση τους στόχους και τις αρχές επέμβασης που απορρέουν από το Χάρτη της Βενετίας.

Γεωγραφική θέση και περιβάλλον

Ο Άσπρος Πύργος βρίσκεται στο νοτιοανατολικό άκρο της νήσου, επί του Ακρωτηρίου Πούντα μεταξύ των δύο φυσικών όρμων, του Φάρου βορειοανατολικά και του Πλατύ Γιαλού νοτιοδυτικά. Το Ακρωτήριο Πούντα έχει έκταση περίπου 900x500μ με τρεις χαρακτηριστικές εξάρσεις. Η πρώτη βρίσκεται βορειοανατολικά του Άσπρου Πύργου με υψόμετρο 100.50μ, η δεύτερη είναι αυτή στην οποία θεμελιώθηκε ο πύργος με υψόμετρο 99.00μ και η τρίτη είναι τεχνητή, αποτελεί ταφικό μνημείο και βρίσκεται νότια του πύργου με υψόμετρο 104.00μ. Το ακρωτήριο παρουσιάζει μία ομαλή κλίση προς την πλευρά του Πλατύ Γιαλού, ενώ προς την πλευρά της Χρυσοπηγής είναι απόκρημνη. Χαρακτηριστικοί αναβαθμοί που διαμόρφωσαν τα πρανή με τις καλλιέργειες υπάρχουν και στις δύο πλευρές του λόφου. (εικ. 13).

Ο Άσπρος Πύργος είναι κηρυγμένο αρχαιολογικό μνημείο (ΦΕΚ 752/Β/16-9-81) με ζώνη προστασίας 500μ γύρω του. Στη ζώνη αυτή

Επιβλέπων: Μ. Κορρές, αρχιτέκτων μηχανικός

επιτρέπεται η υπό όρους δόμηση. Ο χώρος γύρω από το μνημείο δεν έχει απαλλοτριωθεί.

Από τη θέση του Πύργου, η οπτική γωνία προς τη θάλασσα είναι περίπου 180°. Ορατές είναι οι νήσοι Πάρος, Αντίπαρος, Φολέγανδρος και η μικρή νήσος Κιτριανή νοτιοδυτικά. Άμεση οπτική επαφή επίσης υπάρχει με την Ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα (βορειοδυτικά) και την ενδοχώρα.

Χρήση του μνημείου

Ο Άσπρος Πύργος από τα ευρήματα και την τοιχοποιία χρονολογικά εντάσσεται στον 4ο π.Χ. αιώνα, όπως και οι περισσότεροι πύργοι των Κυκλάδων.

Ο προσδιορισμός της χρήσης των πύργων και ο σκοπός λειτουργίας τους είναι ένα ερώτημα για το οποίο έχουν διατυπωθεί πολλές απόψεις και δεν μπορεί να δοθεί μια απάντηση που θα αφορούσε στο σύνολο τους, καθώς η κατασκευή τους καλύπτει ένα μεγάλο διάστημα, μέσα στο οποίο μπορεί η μία χρήση να συνυπάρχει με ή να διαδέχεται μία άλλη.

Αρχικά οι πύργοι εθεωρείτο ότι αποτελούσαν τμήμα ενός ευρύτερου αμυντικού συστήματος ή ότι ανήκαν σε ένα εκτενές δίκτυο επικοινωνίας. Η παρουσία τους ήταν συνυφασμένη με την οχύρωση μιας πόλης και εν γένει με την άμυνα του αστικού πληθυσμού.

Η άποψη αυτή άρχισε να αναθεωρείται μετά από αρχαιολογικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή του Σουνίου και στη Σίφνο στη δεκαετία του 1950, οι οποίες απέδειξαν ότι ένας πύργος μπορεί να έχει και αγροτικό χαρακτήρα ως μέρος μιας όχι αστικής εγκατάστασης, αλλά μιας αγροικίας.

Με τον όρο *πύργος* εννοείται οποιαδήποτε ισχυρή κατασκευή, που διέθετε περισσότερους από έναν ορόφους, που υψωνόταν απόλυτα μεμονωμένη στη *χώρα*, στον εκτός του άστεως χώρο, ή αποτελούσε μέρος μιας περισσότερο πολύπλοκης κάτοψης, και που ανεξάρτητα από την τελική χρήση και λειτουργία της, η πρωταρχική ιδέα για την ίδρυσή της ήταν η άμυνα και η προστασία ανθρώπων, ζώων ή αγαθών².

Όσον αφορά τη χρήση του Άσπρου Πύργου, το μέγεθός του, ο

1. Ο πύργος του Χειμάρρου στη Νάξο, ο πύργος του Αγίου Πέτρου στην Άνδρο και ο πύργος της Αγίας Μαρίας στην Κέα.

2. Α. Γ. Μενδώνη, *Αρχαίοι Πύργοι στις Κυκλάδες*, Κ.Ε.Ρ.Α./Ε.Ι.Ε, Αθήνα, 1998, σ.471.

Εικ. 1: Άποψη του πύργου από βόρεια.

Εικ. 2: Η είσοδος σε των όσω.

Εικ. 3: Οι δοκοθήκες στον βόρειο εξωτερικό τοίχο.

προσεγγιμένος τρόπος δομής του και η ύπαρξη του ελαιοπιεστηρίου στο εσωτερικό του, μας οδηγούν στο να δεχθούμε την πολύπλευρη λειτουργία του. Ήταν παρατηρήτριο - φρυκτώριο και είχε αγροτικό χαρακτήρα χωρίς να αποκλείονται οι αμυντικές του ικανότητες.

Περιγραφή του Άσπρου Πύργου

Το μνημείο έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον πολλών επιστημόνων από τις αρχές του εικοστού αιώνα. Ο Σίφνιος αρχαιολόγος Ιάκωβος Δραγάτσης ήταν ο πρώτος συστηματικός μελετητής του, με σχετικές δημοσιεύσεις στα «Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας» των ετών 1915 και 1920³.

Επόμενοι μελετητές που ασχολήθηκαν με τους πύργους της Σίφνου είναι ο John Young⁴, ο Hasso Hohmann⁵ και ο Norman Ashton⁶.

Ο Άσπρος Πύργος είναι οικοδόμημα κυκλικής κάτοψης, με εξωτερική διάμετρο 13,20μ. (εικ. 10). Σώζεται μέχρι τη 12η στρώση σε ύψος 5,60μ στο βόρειο τμήμα του, με απόλυτο υψόμετρο 105,93μ στο ψηλότερο σημείο, ενώ στο νότιο σώζεται μέχρι την 8η στρώση σε ύψος 3,10μ από την επίχωση με απόλυτο υψόμετρο 104,38μ στο ψηλότερο σημείο. Στην υπόλοιπη περιφέρεια η κατάρρευση των ανωτέρων στρώσεων είναι μεγαλύτερη.

Εσωτερικά ο πύργος διαιρείται με δύο παράλληλους τοίχους σε τρεις ανισομεγέθεις χώρους που επικαίνωνται μεταξύ τους. (εικ. 10). Ο βόρειος διαχωριστικός τοίχος είναι μήκους 10,00μ. Το μεγαλύτερο τμήμα του έχει καταρρεύσει. Στο δυτικό άκρο ένα τμήμα μήκους 1,00μ και ύψους 3,30μ είναι ετοιμόρροπο. Χαμηλά σε ύψος 1,00μ εντοπίστηκαν ίχνη επιχρίσματος. Σ' αυτόν τον τοίχο λίγο δεξιάτερα από την είσοδο του ισογείου και σε ύψος 2,12μ εντοπίστηκε η είσοδος του δευτέρου επιπέδου προς το βόρειο διαμέρισμα. Ο νότιος διαχωριστικός τοίχος έχει μήκος 8,40μ και το μέγιστο σωζόμενο ύψος είναι 3,80μ. Ανατολικά ο τοίχος διακόπτεται από την κλίμακα. Η είσοδος προς το νότιο διαμέρισμα έχει πλάτος 1,18μ και ύψος 2,10μ. Το υπέρθυρο είναι σπασμένο και η είσοδος είναι γεμάτη με το πεσμένο υλικό. Ίχνη επιχρίσματος εντοπίστηκαν χαμηλά στο δυτικό άκρο του τοίχου (εικ.11, 12).

Η είσοδος βρίσκεται νοτιοανατολικά, όπως και στους περισσότερους πύργους της Σίφνου. Έχει πλάτος 1,24μ και βάθος 1,22μ. Από τις παραστάδες η βόρεια σώζεται σε ύψος 2,24μ και η νότια 1,74μ. Εξωτερικά και εσωτερικά παρατηρούνται λαξευμένες αυλακώσεις σε όλο το ύψος της βόρειας παραστάδας. Εξωτερικά η λάξευση φαίνεται να είναι διακοσμητική, ενώ εσωτερικά έχει γίνει για την εφαρμογή του θυρόφυλλου (εικ. 2).

Αριστερά και δεξιά της εισόδου, σε απόσταση 0,39μ και 0,36μ

αντίστοιχα υπάρχουν πακτωμένες στον τοίχο δύο εντυπωσιακές λίθινες κυκλικές δοκοθήκες. Από τα έδαφος απέχουν περίπου 0,80μ, έχουν διαστάσεις 0,35x0,20x0,57μ η νότια και 0,37x0,23x0,44μ η βόρεια. Φέρουν κυκλική σπή εσωτερικής διαμέτρου από 0,165-0,16μ η νότια και από 0,125-0,135μ η βόρεια. Οι δοκοθήκες ήσαν υποδοχείς της ισχυρής δοκού ασφάλισης της θύρας (εικ. 2).

Μετά τη μερική απομάκρυνση της επίχωσης αποκάλυφθηκε η σπασμένη πλάκα - καταψήλι, η οποία φέρει πατώρα ύψους 0,05μ. Από την εγκοπή του μέσον περίπου του ανοιγματος του καταψήλιου διαστάσεων 0,10x0,04μ φαίνεται ότι η πόρτα ήταν διφυλής.

Ο Άσπρος Πύργος ήταν τουλάχιστον διώροφος (εικ. 14-17). Η επικωνιάνα μεταξύ του σιουαίου και του δευτέρου επιπέδου γινόταν με λίθνη κλίμακα, η οποία ξεκινά αριστερά της εισόδου και αναπτύσσεται κυκλικά σε κάτωψη. Σώζονται δέκα βαθμίδες, οι οποίες στο ένα άκρο τους είναι πακτωμένες στον εξωτερικό τοίχο. Κάθε βαθμίδα ακουμπά συγχρόνως και στη βαθμίδα που βρίσκεται από κάτω και ορίζει πάτημα από 0,31-0,40μ. Το ύψος των βαθμίδων κυμαίνεται από 0,25-0,30μ. Το πλάτος της κλίμακας μειώνεται από 1,03μ σε 0,80μ στην 7η βαθμίδα. (εικ. 4).

Από τα διαμερίσματα μεγαλύτερο είναι το κεντρικό. Το μήκος του βόρειου διαμερίσματος είναι 9,20μ και το μέγιστο πλάτος 2,70μ. Το νότιο διαμέρισμα έχει μήκος μόνο 7,50μ διότι το υπόλοιπο καταλαμβάνεται από την κλίμακα και έχει μέγιστο πλάτος 2,20μ. Οι χώροι σχεδόν καλύπτονται με πεσμένο υλικό. Το κεντρικό διαμέρισμα έχει μέγιστο μήκος 10,60μ και πλάτος 3,80 - 3,90μ. Στη δυτική όψη του εξωτερικού τοίχου απέναντι από την κύρια είσοδο σώζονται τρεις τριγωνικές κόγχες σε άνωσε μεταξύ τους αποστάσεις. Είναι τραπεζοειδούς μορφής σε κάτωψη και βρίσκονται σε ύψος 0,68-1,00μ από το έδαφος (εικ. 7).

Στον κεντρικό χώρο σώζονται τα κομμάτια μιας βάσης συμπίεσης ελαιοπιεστηρίου, μια κτιστή εξέδρα, ένα πέτρινο δοχείο στερεωμένο στο έδαφος, το στόμιο υπόγειας δεξαμενής και ένας μαρμαρινός ογκόλιθος (εικ. 11). Η βάση συμπίεσης είναι μαρμαρίνη, έχει διαστάσεις 1,31x0,96x0,20μ (εικ. 5) και ήταν τοποθετημένη πάνω στην κτιστή εξέδρα στη νοτιοδυτική γωνία του χώρου⁷.

Ο μαρμαρινός ογκόλιθος (εικ. 6) διαστάσεων 1,02x0,66x0,30μ βρίσκεται σε επαφή με το στόμιο της δεξαμενής και φέρει δύο ορθογώνιες εγκοπές. Στις μέχρι σήμερα δημοσιεύσεις αναφέρεται ότι ο λίθος χρησίμευε ως βάση μηχανισμού για άντληση νερού από τη δεξαμενή. Στην παρούσα μελέτη από το συσχετισμό της θέσης των ευρημάτων - κτιστή εξέδρα, βάση συμπίεσης, δύο δοκοθήκες στον νότιο εσωτερικό τοίχο - υποθέτουμε ότι στον λίθο στηριζόταν μηχανισμός βαρούλκου που χρησίμευε στη λειτουργία του ελαιοπιεστηρίου. Το βαρούλκο με τη βοήθεια πολύσπαστου ρυθμίζε την πίεση που ασκούσε η ξύλινη δοκός στον πολτό κατά τη διαδικασία παραγωγής του ελαιόλαδου⁸ (Αναπαράσταση, εικ.14, 15, 16, 17, 18).

3. Ι. Δραγάτσης, *Αρχαιολογικά έρευναι εν Σίφνω*, ΠΑΕ 1915, *Οι πύργοι επί των ήσων και ίδια της Σίφνου*, ΠΑΕ 1920, *Περί της εν Σίφνω έρευνής και μελέτης των πύργων και ίδια της ακροπόλεως του Αγ. Νικητής*, ΠΑΕ 1922 - 1924.

4. J. H. Young, *Ancient Towers on the island of Sifnos*, A.J.A. 60, 1956.

5. H. Hohmann, *Ein Rundbau auf Sifnos: Aspros Pirgos, Antike Welt*, 14/4, 1983.

6. N. G. Ashton, *Sifnos Ancient Towers B.C.*, Athens, 1991.

7. Ι. Δραγάτσης, *Αρχαιολογικά έρευναι εν Σίφνω*, ΠΑΕ 39, 1915, σ.102.

8. Hadjisavvas, *Olive oil processing in Cyprus from the bronze age to the Byzantine period*, Studies in Mediterranean Archaeology, vol. XCIX, Nicosia, 1992, σ.55-59.

Το στόμιο της δεξαμενής είναι κατασκευασμένο από χοντρές πλάκες υχιστόλιθου, σχεδόν τετράγωνο με διαστάσεις ανοίγματος από 0.44-0.50Χ0.51-0.55μ. Σήμερα η είσοδος στη δεξαμενή δεν ήταν δυνατή επειδή το στόμιο καλύπτεται με πεσμένο υλικό. (εικ. 6). Η δεξαμενή είναι διπλή, πρόκειται για θολωτή κατασκευή κτισμένη κατά το εκφορικό σύστημα με χωρητικότητα περισσότερο από 27.000 λίτρα νερού⁹. Η παροχή βρόχινου νερού από τη στέγη του πύργου στη δεξαμενή γινόταν με σωλήνα, τμήμα του οποίου βρίσκεται κάτω από το έδαφος¹⁰.

Η στεγάση πιθανότατα γινόταν με επίπεδο δώμα από λίθινες πλάκες, οι οποίες στηριζόταν σε ξύλινες δοκούς. Πάνω από τις πλάκες υπήρχε πατημένο χώμα. Το δώμα θα πρέπει να ήταν ελαφρώς κεκλιμένο προκειμένου να συγκεντρώνονται τα όμβρια και να οδηγούνται μέσω σωλήνων στη δεξαμενή. Στα νοηιά συνήθως εφάρμοζαν δώματα¹¹.

Προσκτίσματα γύρω από τον πύργο θα υπήρχαν και στην αρχαιότητα. Γεφανής είναι ο τοίχος στα νότια του πύργου μήκους 6,00μ, με ΒΝ κατεύθυνση, ο οποίος σταματά στην άκρη του βράχου. Η ανασκαφική έρευνα θα αποκαλύψει σίγουρα ίχνη προσκτισμάτων που θα οδηγήσουν σε συμπεράσματα για τη χρήση του πύργου.

Κατασκευαστικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά

Ο πύργος θεμελιώθηκε πάνω στο φυσικό βράχο και υποθέτουμε ότι η λατόμηση μέρους του υλικού δομής έγινε επιτόπου. (Το μεγάλο βάρος των λίθων στις χαμηλές στρώσεις που ξεπερνάει τους 3 τόνους, υποστηρίζει την πιθανότητα μεταφοράς τους από το άμεσο περιβάλλον).

Ο πύργος είναι κτισμένος με μεγάλους λίθους από γκρι και λευκό δολομιτικό μάρμαρο, στο οποίο οφείλεται και η ονομασία του. Εφαρμόζεται το ισόδομο τραπεζοειδές σύστημα δομής με καθ' ύψος μείωση των στρώσεων προς τα άνω. Το ύψος των στρώσεων μειώνεται από 0,60μ στην 1η σε 0,35μ στη 12η στρώση. Παρατηρήθηκε στο ύψος κάθε στρώσης διακίμηση μερικών εκατοστών, οφειλόμενη μάλλον στην προσπάθεια τμηματικής οριζοντίωσης των στρώσεων (εικ. 8, 9).

Οι ογκόλιθοι είναι μεγαλύτερου μήκους χαμηλά, έως 2,50μ στο βόρειο τμήμα. Οι επιφάνειες των λίθων, ιδιαίτερα στις χαμηλές στρώσεις είναι είτε ακατέργαστες (επιφάνεια λατομείου) είτε αδρά επεξεργασμένες με πλαγιασιοτημένες ενώσεις που δίνουν την εντύπωση καμπυλότητας. Στις ψηλότερες στρώσεις οι επιφάνειες είναι περισσότερο επεξεργασμένες. Πολλές φορές είναι φανερά τα σημάδια των εργαλείων (βελονιές) στα λοξοτημένα άκρα των οριζόντιων ενώσεων.

Ο τοίχος είναι κτισμένος χωρίς συνδετικό υλικό σε ετερογενείς

παρειές (διστρώτες), με τη χρήση μικρότερων λίθων στην εσωτερική παρεία. Το κενό ανάμεσα στις δύο παρειές γεμίζεται με μικρότερες πέτρες, λατίτυπα και δηλόχωμα. Άμεση συνέπεια του τρόπου δομής με δύο παρειές είναι το μεγάλο πάχος του τοίχου, το οποίο κυμαίνεται από 1.40 - 1.30μ στις χαμηλότερες στρώσεις, ενώ στις ανώτερες στρώσεις μειώνεται φθάνοντας τα 1.20μ στη 12η στρώση.

Οι δύο εσωτερικοί τοίχοι είναι κτισμένοι κατά το ακανόνιστο τραπεζοειδές σύστημα δομής με διάθεση για σχεδόν ισούμειες σειρές. Χρησιμοποιείται το ίδιο υλικό δομής, είναι διστρωτοί και έχουν πάχος 0,70μ (εικ. 10, 11, 12).

Το ύψος του ορόφου μπορεί να υπολογισθεί από τις υποδοχές στους τοίχους για τις ξύλινες δοκούς των πατωμάτων. Το βόρειο διαμέρισμα είναι ο μόνος χώρος στον οποίο εντοπίστηκαν 13 δοκοθήκες στον εξωτερικό τοίχο, σχεδόν στο ίδιο επίπεδο ανά τακτά διαστήματα. Η μεταξύ τους απόσταση κυμαίνεται από 0,44 - 0,63μ. Η διάταξη των ξυλινών δοκών πιθανότατα ήταν ακτινωτή και τα δάπεδα ξύλινα. Οι δοκοθήκες απέχουν περίπου 1,75μ από το χαμηλότερο επίπεδο της επίκλισης. Πιθανότατα το δάπεδο του ισόγειου βρισκόταν χαμηλότερα (εικ. 3).

Παθολογία - διάγνωση

Εκτός από τις καταρρεύσεις και τα ετοιμόρροπα τμήματα (εικ. 12, 13, 14) που έχουν ήδη αναφερθεί παρατηρούνται οι παρακάτω μηχανικές παραμορφώσεις:

- Σε όλη την περιφέρεια του πύργου παρατηρούνται διανοίξεις των αρμών ώσεως της εξωτερικής παρειάς του εξωτερικού τοίχου, οι οποίες πολλές φορές είναι σφηνοειδείς και κυμαίνονται μεταξύ 1,5-10εκ.
- Στο βόρειο τμήμα οι αρμοί έδρασης παρουσιάζουν κατά τόπους απόκλιση από την οριζοντία (σε όψη). Αυτό οφείλεται πολλές φορές στα άνω ύψη των λίθων κάθε στρώσης. Στις ανώτερες στρώσεις του βόρειου τμήματος παρατηρήθηκε μεταξύ της ανατολικής και δυτικής απόληξης της ίδιας στρώσης διαφορά μέχρι και 7εκ.
- Στις ανώτερες στρώσεις του βορειοδυτικού τμήματος οι επιφάνειες έδρασης (σε τομή) παρουσιάζουν απόκλιση από την οριζοντία προς τα κάτω. Μετρήθηκε στη δυτική απόληξη της 8ης στρώσης απόκλιση 8%, ενώ στη 12η στρώση 4-8%. Απόκλιση έως και 4% δικαιολογείται για κατασκευαστικούς λόγους, (να έχουν δηλ. οι λίθοι λοξή έδραση έως 4%), το υπόλοιπο όμως θα πρέπει να θεωρηθεί απόκλιση από την κατακόρυφο προς τα έξω.
- Στην εσωτερική παρεία του βόρειου τμήματος παρατηρείται απόκλιση από την κατακόρυφο από τα ύψος των δοκοθηκών μέχρι την ανώτερη στρώση (υψόμετρο από 103,34 - 105,41μ). Σε μία ζώνη μήκους 3,50μ περίπου και ύψους 2,00μ μετρήθηκε απόκλιση από την κατακόρυφο 7,5% προς νότο. Μάλλον οφείλεται στη δράση του νερού που εισρέει λόγω βροχοπτώσεων και

Εικ. 4: Η πόλη κτίσεται

Εικ. 5: Η επεκτεινόμενη βάση συμπίπτει

Εικ. 6: Ο μαρμαρινός ογκόλιθος και το στόμιο της δεξαμενής.

⁹ H. Hohnmann, *Ein Rundbau auf Sifnos: Aspros Pirgos*, Antike Welt, 1983, σ.30-37.

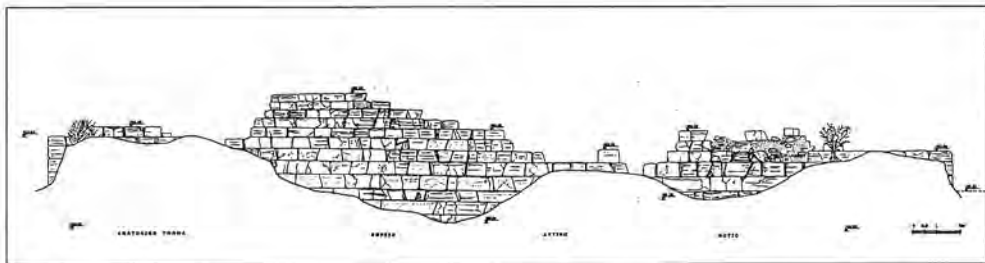
¹⁰ I. Δραγιάτσος, ο.π., σ.102.

¹¹ A. Koussoukou - C. Kanellopoulou, *Towers from North-West Andros*, B.S.A. 65, 1990, σ. 159.

Εικ. 8: Φωτογραφικό. Ανάπτυγμα βόρεια όψης του πύργου.

Εικ. 7: Οι τρεις περιμετρικές κρήνες στη δυτική όψη.

Εικ. 9: Υπόκρουση κασάστουσι. Ανάπτυγμα εξωτερικής όψης του πύργου.

διογκώνει την πηλοκονία, η οποία ασκεί πιέσεις στους λίθους με αποτέλεσμα να τείνουν να μετακινηθούν.

- Στο νότιο εσωτερικό τοίχο στο δυτικό τμήμα από το ύψος των δοκοθηκών μέχρι το ανώτατο όριο (υψόμετρο 103.91-105.35μ), παρατηρείται απόκλιση από την κατακόρυφο. Σε μία ζώνη μήκους 2.50μ περίπου και ύψους 1.50μ μετρήθηκε απόκλιση 8% προς νότο.
- Στο βόρειο εσωτερικό τοίχο στο ανατολικό τμήμα παρατηρείται απόκλιση των αρμών έδρασης (σε όψη) από την οριζοντία της τάξεως των 1.5-2.0εκ προς τα κάτω. Στο τμήμα αυτό παρατηρούμε ρηγματώσεις και θραύσεις λίθων.
- Μετακίνηση και στεμπλοκή λίθων παρατηρείται στο νότιο τμήμα κυρίως στην 8η στρώση, καθώς εδώ η εσωτερική παρειά και το γέμισμα μεταξύ των δύο παρειών διατηρείται σε μεγαλύτερο ύψος απ' ό τι η εξωτερική. Έτσι το νερό που εισέρχεται διογκώνει την πηλοκονία, η οποία ασκεί πιέσεις στους λίθους με αποτέλεσμα αλλού να μετατοπίζονται και αλλού να ενισχύεται η αποκόλλησή τους.

- Στην κλίμακα η δέκατη βαθμίδα έχει μετακινηθεί, αλλά και η 8η, 9η έχουν ελευθερα και τα δύο άκρα τους καθώς έχουν καταρρεύσει οι τοίχοι στους οποίους ήταν εδρασμένες. (εικ. 9, 10, 11, 12). Με βάση την παρατήρηση εντοπίστηκαν τα παρακάτω φαινόμενα διάβρωσης και μηχανικής αποδόμησης σε μεγαλύτερη ή μικρότερη ένταση σε όλη την εξωτερική επιφάνεια του πύργου: Ρηγμάτωση - θραύση, απολέπιση υλικού, απόσπαση τεμαχίων, κυψέλωση, φθορά και οπισθοχώρηση της αρχικής επιφάνειας, βιολογική κρούστα και μηχανική διάβρωση από το νερό που ρέει στην επιφάνεια των λίθων (εικ. 8). Τα προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπισθούν είναι: δομικά προβλήματα, παθολογία υλικού καθώς και προβλήματα ανάδειξης της ιστορικής και αρχαιολογικής αξίας του μνημείου.

Πρόταση

Για την επίτευξη των στόχων που προαναφέρθηκαν προτείνεται επέμβαση, η οποία ακολουθεί τις γενικά παραδεκτές αρχές που

απορρέουν από το Χάρτη της Βενετίας, προσαρμοσμένες στα δεδομένα του συγκεκριμένου μνημείου.

Οι επέμβαση περιλαμβάνει τρεις φάσεις εργασιών, οι οποίες αναλυτικά θα ακολουθήσουν τα εξής στάδια:

Α' φάση εργασιών: Οργάνωση του εργοταξίου.

Πριν από οποιαδήποτε εργασία επέμβασης επιβάλλεται σωστή οργάνωση του εργοταξίου που προκύπτει από την κατάλληλη χωροθέτηση επιμέρους εργασιών χώρων. Οι απαραίτητοι χώροι είναι:

- Χώροι απόθεσης λίθων.
- Χώρος κυκλοφορίας (βασικοί άξονες κυκλοφορίας - ανυψωτικά και μεταφορικά μέσα).
- Χώροι συντήρησης και διαμόρφωσης των λίθων (στεγασμένους χώρους).
- Αποθήκες (κλειστοί χώροι).
- Γραφείο, σχεδιαστήριο, αρχείο εργοταξίου (κλειστοί χώροι).
- Βοηθητικοί χώροι εξυπηρέτησης προσωπικού (κλειστοί χώροι).
- Εφεδρικός ελεύθερος χώρος για έκτακτες ανάγκες (υπαίθριος χώρος).

Όλοι οι παραπάνω χώροι θα πρέπει να βρίσκονται σε άμεση επαφή με το μνημείο και γι' αυτό θα πρέπει να απαλλοτριωθεί ο κατάλληλος χώρος 3800μ² βορειοδυτικά και νότια του πύργου (εικ. 13).

Δυνατότητα προσέγγισης τροχοφόρου στο χώρο δεν υφίσταται και δεν θεωρείται σκόπιμο να διανοιγεί δρόμος που θα επιβάρυνε τον προϋπολογισμό του έργου. Προτείνεται τα τροχοφόρα να σταθμεύουν σε χώρο που θα διαμορφωθεί σε επαφή με τον δρόμο σε απόσταση 120μ, βορειοδυτικά του πύργου και στη συνέχεια η μεταφορά υλικών από και προς τον πύργο θα γίνεται με βαρούλκο τύπου ποσογαλι, επειδή η κλίση του εδάφους από το δρόμο μέχρι τον πύργο είναι 34%.

Επειδή το σημερινό μονοπάτι διέρχεται μέσα από περιφραγμένες διοικητικές με κατοικία, προτείνεται η διευθέτηση μιας πορείας για την εξυπηρέτηση του προσωπικού και μετά το πέρας των εργασιών του κοινού, που θα ξεκινάει βορειοδυτικά του πύργου πλησίον του δρόμου. Επειδή το έδαφος είναι απότομο και δύσβατο προτείνεται η εξομάλυνση των κλίσεων του εδάφους με την κατασκευή ξύλινων αναβαθμών, από ακατέργαστο ξύλο καστανιάς, το οποίο είναι φιλικό και απόλυτα συνεργάσιμο με το τοπίο και το περιβάλλον. Θα πρέπει να προηγηθεί απαλλοτρίωση για την εξασφάλιση των συγκεκριμένων χώρων.

Καθαρισμός του εσωτερικού, κατάταξη, τεκμηρίωση πεσμένων λίθων.

Καθαρισμός του εσωτερικού από το πεσμένο υλικό. Θα πρέπει οι λίθοι να καταταγούν σε ομάδες - κατηγορίες (εσωτερικής, εξωτερικής παρειάς, ανάλογα με το μέγεθος κλπ). Τακτική τοποθέτησή τους σε χώρο απόθεσης νότια του πύργου με στόχο στη συνέχεια η χρήση τους να γίνει με ευχέρεια και ταχύτητα. Η μεταφορά των λίθων θα γίνει με ηλεκτροκίνητο βαρούλκο.

Αποσυνομιολόγηση εσωτερικών τοίχων. Ακολουθεί η αποσυνομιολόγηση όλου του βόρειου εσωτερικού τοίχου και τμήματος του νότιου εσωτερικού τοίχου από το ύψος των 2.10μ μέχρι 3.80μ

(μέγιστο). Η αποσυρμολόγηση θα γίνει λίθο προς λίθο αφού πρώτα αποτυπωθούν και φωτογραφηθούν.

Οι τρεις τελευταίες βαθμίδες της κλίμακας επίσης θα αποσυρμολογηθούν, όπως και κατά τόπους λίθοι του εξωτερικού τοίχου στη νότια όψη που έχουν μετακινηθεί και κινδυνεύουν να καταρρεύσουν.

Ανασκαφική έρευνα. Η ανασκαφική έρευνα στο εσωτερικό του χώρου θα δώσει σημαντικές πληροφορίες για την τεκμηρίωση της αρχικής μορφής του κτηρίου (επίπεδο δαπέδου, χώρος κλιμακοστασίου) τη χρήση του, τη χρονολόγησή του (από τα ευρήματα) καθώς και πληροφορίες για την κατάσταση των θεμελίων, στοιχεία σημαντικά για την οριστικοποίηση της πρότασης επέμβασης. Σε όλα τα στάδια της ανασκαφής επιβάλλεται αποτύπωση - τεκμηρίωση

Στερέωση της δεξαμενής. Αφού προηγηθεί ανασκαφική έρευνα στη δεξαμενή, θα πρέπει να συνταχθεί επιμέρους μελέτη στερέωσης.

Κατάταξη - τεκμηρίωση των πεσμένων λίθων στο εξωτερικό. Το πεσμένο υλικό έξω από τον πύργο είναι αρκετό και θα πρέπει να τεκμηριωθεί με τον τρόπο που αναφέρθηκε, για να αξιοποιηθεί στη συνέχεια για τη συμπλήρωσή του εξωτερικού τοίχου. Η μεταφορά των λίθων θα γίνει με ηλεκτροκίνητο βαρούλκο σε παρακείμενους χώρους απόθεσης.

Ανασκαφική έρευνα στο εξωτερικό και απομάκρυνση της επίχωσης. Ακολουθεί η απομάκρυνση της επίχωσης με ανασκαφική έρευνα. Από την ανασκαφή θα προκύψουν σημαντικά στοιχεία για την αρχική μορφή του πύργου, για το πώς εδράζεται, την κατάσταση των θεμελίων, καθώς και για το αν υπήρχαν προσκίτοιμα. Από το τμήμα του τοίχου που θα αποκαλυφθεί, επειδή οι επιφάνειες των λίθων και οι αρμοί δεν θα έχουν αποτυπωθεί θα προκύψουν συμπεράσματα (π.χ. αν ο τοίχος ήταν αρμολογημένος) που θα μας καθοδηγήσουν στη συνέχεια για τον τρόπο ενίσχυσης του εξωτερικού τοίχου.

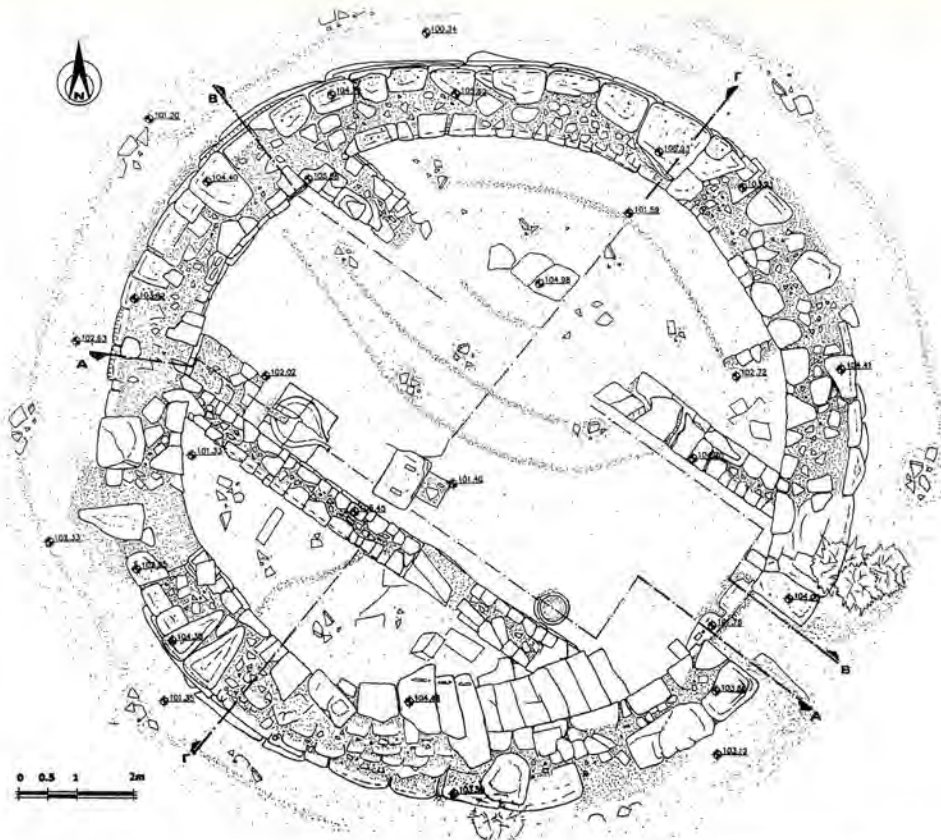
Β' φάση εργασιών

Μετά την ολοκλήρωση της α' φάσης εργασιών τα νέα στοιχεία οδηγούν στην οριστική πρόταση αποκατάστασης. Σήμερα μπορούμε να προτείνουμε (ιδιαίτερα για το βόρειο τμήμα του εξωτερικού τοίχου, τουλάχιστον την κατά τόπους δοκιμαστική εφαρμογή) και την παρακολούθηση των αποτελεσμάτων), τα παρακάτω:

Ενίσχυση εξωτερικού τοίχου

Οι εργασίες αφορούν την αποκατάσταση της στατικής επάρκειας κάθε λίθου και της συνοχής των δοκίμων στοιχείων της λιθοδομής. Προτείνεται η εφαρμογή λεπτόρρευτων ενεμάτων όπου κρίνεται απαραίτητο (βόρειο - νότιο τμήμα). Η σύνθεση των ενεμάτων θα καθορισθεί μετά από εργαστηριακή έρευνα (μπορεί να περιέχουν υδραυλική ασβέστη και ποζολάνη). Πρέπει να εξασφαλίζεται η ρυσστικότητα, η διεισδυτικότητα, η σταθερότητα και η συμβατότητα των νέων υλικών με τα υπάρχοντα, προκειμένου το νέο σύστημα δομής που θα προκύψει να παρουσιάζει βελτιωμένη συμπεριφορά. Οι εργασίες που πρέπει να προηγηθούν πριν την εφαρμογή ενεμάτων είναι οι εξής:

- Καθαρισμός των αρμών χειρονακτικά.
- Ενοφράγνιση των αρμών σε βάθος με τη χρήση κονιάματος. Η ακριβής σύσταση του κονιάματος θα καθορισθεί στο εργαστήριο

Εικ. 10: Υπόλοιπα κτιστάσια. Κάτοψη του πύργου.

και θα είναι αντίστοιχη των ενεμάτων. Στις περιπτώσεις όπου οι διανοίξεις αρμών είναι μεγάλες ή υπάρχουν θραύσματα λίθων γίνεται συμπλήρωση μικρών λίθων (τοιβίκια) και ακολουθεί προσεκτικό αρμολόγημα.

- Εφαρμογή του ενέματος δια μέσου πολύ λεπτών σωληνίσκων, αφού αναμιχθεί πολύ καλά σε ειδικό αναμικτήρα και χρήση αντίλας χαμηλής πίεσης.

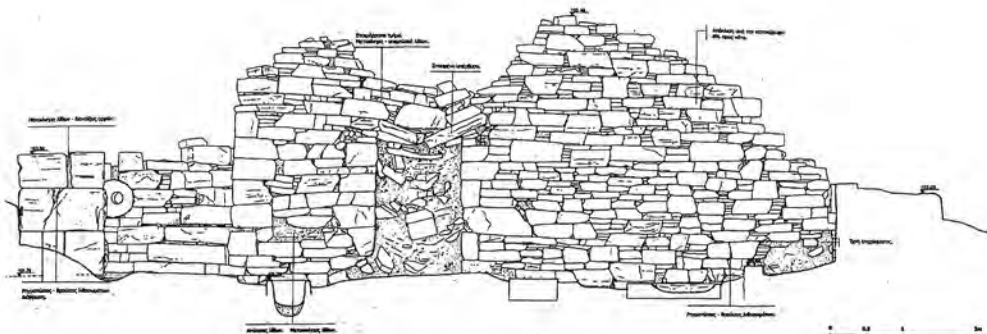
Συγκολλήσεις. Τα απασμένο υπέρβυρα ή και άλλα μέλη συγκολλού-

νται με ράβδους τιτανίου και ένεμα. Με τον ίδιο τρόπο προτείνεται να συγκολληθούν τα θραύσματα της βάσης συμπίεσης. Το κομμάτι που λείπει θα συμπληρωθεί με νέο λίθο.

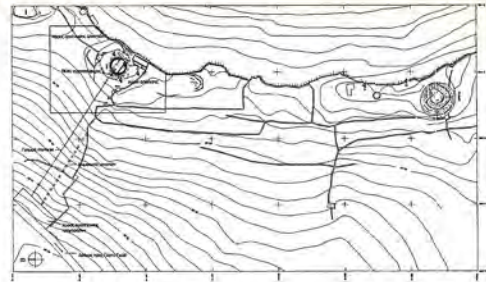
Επανασυρμολόγηση εσωτερικών τοίχων. Ακολουθεί η επανασυρμολόγηση των εσωτερικών τοίχων κατά το ίδιο σύστημα δομής με το αρχαίο (σε δύο παρείς και γέμισμα). Θα γίνει χρήση κονιάματος, η ακριβής σύσταση του οποίου θα καθορισθεί στο εργαστήριο, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η συμβατότητα με τα αρχαία υλικά.

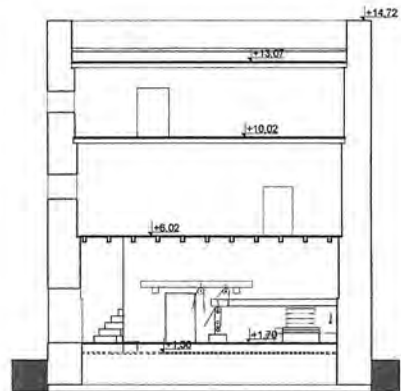
Εικ. 11: Φρυγομακεδό: Βόρεια άψη νότιου εξωτερικού τοίχου.

Εικ. 12: Υπάρχουσα κατάσταση: Τμήτ ΑΑ, βόρεια άψη νότιου εξωτερικού τοίχου.

Εικ. 13: Τοπογραφικό διάγραμμα (Κλίμ. 1:2000).

TOMH 2-2

Εικ. 14: Αναπαράσταση της αρχικής μορφής: Τμήτ 11.

Οι τοίχοι θα συμπληρωθούν μέχρι το ύψος των 4,30μ, σύμφωνα με την περιγραφή και τις φωτογραφίες του 1915. Δεν θα γίνει χρήση νέου υλικού, διότι εκτιμάται ότι το πεσμένο και το διάσπαρτο υλικό είναι αρκετό.

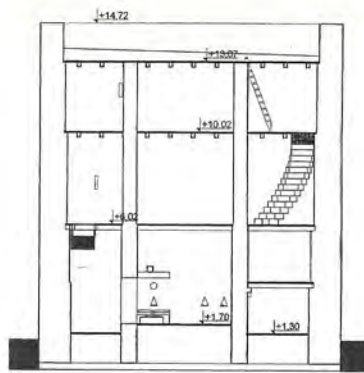
Συμπλήρωση του εξωτερικού τοίχου. Εφόσον έχει εξασφαλισθεί η ενίσχυση του εξωτερικού τοίχου, ακολουθεί η συμπλήρωση των κατεστραμμένων τμημάτων. Το επιτρεπόμενο ύψος συμπλήρωσης θα προκύψει μετά από στατική ανάλυση και βάσει των νέων στοιχείων της ανασκαφικής έρευνας.

Η συμπλήρωση θεωρείται σκόπιμη για τους εξής λόγους:

- Για την επαναφορά της γεωμετρίας του πύργου και την εξασφάλιση της περιμετρικής συνέχειας της τοιχοποιίας, που αποτελούν βασική προϋπόθεση για την καλή αντισεισμική συμπεριφορά του.
- Για λόγους αισθητικής, βελτίωσης της οπτικής εικόνας καθώς και της διδακτικής λειτουργίας του πύργου. Με τον τρόπο αυτό αποκαθίσταται εν μέρει η συνέχεια, ο όγκος και γενικά η αναγνωσιμότητα του πύργου.

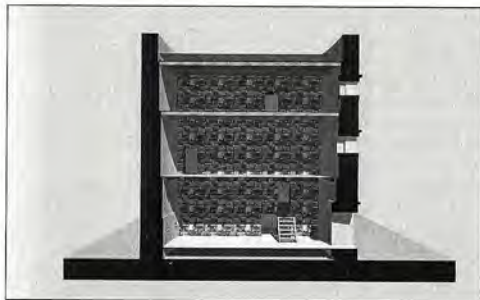
Η συμπλήρωση προτείνεται να γίνει από την 12η στρώση μέχρι το ύψος της σωζόμενης 12ης στρώσης. Το ύψος της προσθήκης κυμαίνεται από 1,50μ - 3,20μ και θα διατηρεί στην απόληξη την

αισθητική του ερειπίου. Η 12η στρώση συμπληρώνεται δια της προσθήκης αυτού που ονομάζεται "θυσιαζόμενο μέρος". Η προστατευτική αυτή ζώνη θα γίνει σε τρεις ισούψεις στρώσεις ύψους 1,05μ. Μεταξύ των αυθεντικών και των αποκατεστημένων τμημάτων θα παρεμβάλλεται για λόγους διάκρισης φύλλο μολύβδου (εικ. 19). Η συμπλήρωση θα γίνει κατά το ίδιο σύστημα δομής με το αρχαίο με χρήση του αυθεντικού υλικού. Αν χρειαστεί θα χρησιμοποιηθεί και νέο υλικό. Το νέο υλικό θα είναι αντίστοιχο σε υφή, σε γεωλογική σύσταση και φυσικοχημικές ιδιότητες με το αρχαίο. Ως συνδετικό υλικό θα χρησιμοποιηθεί κόνιαμα.

ΤΟΜΗ 1-1

Εκ. 15: Αναπαράσταση της αρχικής μορφής: Τμήτ 2-2.

Εκ. 16: Αναπαράσταση: Προοπτικό εξωτερικού από νοτιοδυτικά.

Προστασία εξωτερικών επιφανειών. Όταν ολοκληρωθούν οι παραπάνω εργασίες θα πρέπει να ληφθεί μέριμνα για τη στερέωση των εξωτερικών επιφανειών. Η απλούστερη μέθοδος από πλευράς συμβατότητας είναι ψεκασμός με ασβεστόνερο. Απαιτούνται 40 περίπου κύκλοι ανά εξάμηνο, σε συνθήκες υγρασίας (χειμερινή περίοδος) με αώρημα άσβεστο.

Επανατοποθέτηση βάσης συμπίεσης. Προτείνεται η επανατοποθέτηση της βάσης συμπίεσης στην κτιστή εξέδρα και του πέτρινου δοχείου στο σημείο που βρέθηκε.

Γ φάση εργασιών. Μετά την ολοκλήρωση των παραπάνω εργασιών

Εκ. 17: Αναπαράσταση: Προοπτικό εξωτερικού από ανατολικά.

θα πρέπει να διαμορφωθεί και να αναδειχθεί τόσο ο περιβάλλων χώρος, όσο και το εσωτερικό του Πύργου.

Περιβάλλον χώρος-διευθετηθεί πορεία. Λαμβάνοντας υπόψη και τα νέα ανασκαφικά δεδομένα, προτείνεται η ενοποίηση των δύο αρχαιολογικών χώρων, του πύργου και του ταφικού μνημείου-τούμπα "Σωρούδι" που βρίσκεται σε απόσταση 220μ νότια του πύργου με την απαλλοτρίωση των ενδιάμεσων ιδιοκτησιών, για μια ολοκληρωμένη ανάδειξη των μνημείων και του περιβάλλοντος χώρου (εικ. 13).

Ο πύργος πλέον μπορεί να είναι επισκέψιμος και η προσέγγιση να γίνεται από το ήδη προτεινόμενο κλιμακωτό μονοπάτι.

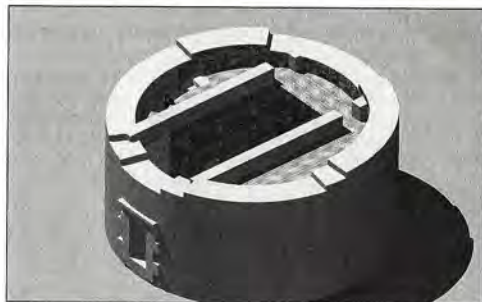
Όσον αφορά τη σήμανση του χώρου, στο δρόμο θα τοποθετηθεί πινακίδα κατεύθυνσης με πληροφορία για την απόσταση. Στο χώρο θα τοποθετηθεί πινακίδα ενημέρωσης με περιγραφή του πύργου και εποπτικό υλικό (κάτοψη, αναπαράσταση) που βοηθούν στην κατανόησή του.

Εσωτερικό Πύργου. Ο αγροτικός χαρακτήρας του πύργου είναι αντιληπτός στον επισκέπτη από τη βάση συμπίεσης του ελαιοπιεστήριου, το πέτρινο δοχείο και τη δεξαμενή. Προτείνεται η πλήρης αποκατάσταση - αναπαράσταση του ελαιοπιεστήριου με την προσθήκη ξύλινων δοκών, τροχαλιών και του μηχανισμού βαρούλκου στο αντίβαρο (μαρμαρινός λίθος), ώστε ο χώρος να αποκτήσει την πλήρη αναγνωσιμότητά του και τη διδακτική του λειτουργία (εικ. 18). Γραπτό εποπτικό υλικό θα βοηθήσει στην κατανόηση της λειτουργίας του ελαιοπιεστήριου.

Επιπλέον προτείνεται η κατασκευή ξύλινων πατωμάτων σε ύψος 4,24μ (υψόμετρο 106.00μ) από τη στάθμη του κατωφλιού (υψόμετρο 101.76μ) στο βόρειο και νότιο διαμέρισμα, που θα επικοινωνούν μέσω ξύλινου διαδρόμου στον κεντρικό χώρο, απ' όπου ο σημερινός επισκέπτης θα μπορεί να απολαύσει τη θέα προς τη θάλασσα, την ενδοχώρα και να προβληματισθεί για την αρχική χρήση του πύργου, ως οχυρό, παρατηρητήριο ή καταφύγιο. Η προσέγγιση στο β' επίπεδο θα γίνει με την προσθήκη ξύλινων βαθμιδών στην ήδη υπάρχουσα κλίμακα (εικ. 19).

Εκ. 18: Αναπαράσταση - Πρόταση: Προοπτικό κεντρικού χώρου και λειτουργία ελαιοπιεστήριου από ανατολικά.

Εκ. 19: Πρόταση: Προοπτικό του πύργου από ανατολικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δραγάσης, Ι. *Αρχαιολογικά έρευνα εν Σίφνω*, ΠΑΕ 1915 - *Οι πύργοι επί των νήσων και ιδία της Σίφνου*, ΠΑΕ 1920 - *Περί της εν Σίφνω έρευνής και μελέτης των πύργων και ιδία της ακροπόλεως του Αγ. Νικήτα*, ΠΑΕ 1922-1924.
- Ζάμπας Κ., *Μελέτη αποκαταστάσεως Παρθενώνας*, τομ.3β, ΥΠΠΟ - ΕΣΜΑ, Αθήνα, 1994.
- Κορρές, Μ. *Πρακτικά 4ης Διεθνούς Συνάντησης για την Αποκατάσταση των Μνημείων της Ακρόπολης*, Αθήνα, 1995.
- Κορρές, Μ. - Μπούρας, Χ. *Μελέτη Αποκαταστάσεως του Παρθενώνας*, ΥΠΠΟ και Επιστημών, Επιτροπή Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης, Αθήνα, 1983.
- Κορρές, Μ.-Ζάμπας, Κ κ.α., *Μελέτη Αποκαταστάσεως του Παρθενώνας*, τομ.2α, ΥΠΠΟ, Αθήνα, 1989.
- Μαναράκης, Α. *Οδηγός προς κατάρτιση όρων συγγραφής υποχρεώσεων δι' έργα οικοδομικά, οδοποιίας, υδραυλικά, λιμενικά, σιδηροδρομικά*, Αθήνα, 1899.
- Μαραγκού, Λ. *Ο Πύργος στο χωριό Αγία Τριάδα Αρχαϊκής Αμοργού*, Αθήνα, 2000.

Μαυροκορδάτου Δ., Διπλωματική εργασία: *Αρχαίοι πύργοι Αγίας Μαρίας στην Κέα*, Ε.Μ.Π., Δ.Π.Μ.Σ., Αθήνα, 2001.

Μενδώνη, Λ. Γ. *Αρχαίοι Πύργοι στις Κυκλάδες*, Κ.Ε.Ρ.Α/ Ε.Ι.Ε, Αθήνα, 1998.

Μενδώνη, Λ. Γ. *Οι Πύργοι της Κέας: Προσθήκες και Επισκευασίες*, Κ.Ε.Ρ.Α/ Ε.Ι.Ε, Αθήνα, 1998.

Μιλτιάδου - Φεζάν, Α. *Συνοπτική παρουσίαση των τεχνικών και μεθόδων επέμβασης σε παλαιά κτήρια από ταρχαοεία*, σμ. ΔΠΜΣ, 2000.

Μιτσούλης, Γ. *Σημειωτική-Σημειολογική Προσέγγιση των Πύργων της Σίφνου* Πρακτικά Α' Διεθνούς Σειφναϊκού Συμποσίου, τομ.Υ', Αθήνα, 2001.

Μπούρας, Χ. *Σημειώσεις του μαθήματος Αποκαταστάσεις των μνημείων Ι*.

Ορλάνδος, Α. *Τα υλικά δομής των αρχαίων Ελλήνων και οι τρόποι εφαρμογής αυτών κατά τους συγγραφείς, τας επιγραφάς και τα μνημεία*, Αθήνα, Η εν Αθήναις

Αρχαιολογική Εταιρεία, Έκδοσις Δευτέρα, 1994.

Παπαδοπούλου, Ζ. Δ. *Σίφνιον Αστυ*, ΥΠ.Π.Ο / ΚΑ' Ε.Π.Κ.Α., Αθήνα, 2002.

Σαματζίδου, Σ. *Αναφορά στους Πύργους της Σίφνου*, ΥΠ. Αιγαίου, Αθήνα, 1998.

Ross, L. *Reisen auf den griechischen Inseln des ägäischen Meeres*, I, Stuttgart / Tübingen, 1840.

Tillyard, H.J. *Two watch-towers in the Megarid*, BSA 12, 1905-06.

Young, J. H. *Studies in South Africa - Country Estates at Sounion*, Hesperia 25, 1956.

Young, J. H. *Ancient Towers on the Island of Siphnos*, A.J.A. 60, 1956.

Winter, F. E. *Greek Fortifications*, Routledge & Kegan Paul London, 1971.

Adam, J. P. L. *architecture Militaire Grecque*, Paris, Picard, 1982.

Ashton, N. G. *Siphnos Ancient Towers B.C.*, Athens, 1991.

Demoulin, H. *Monuments de Tinos*, BCH 27, 1903.

Droop, J. P. *A Greek Tower in Naxos*, LAA 10, 1923.

Haselberger, L. *Der Pyrgos Chimara auf Naxos*, AA 87, 1972.

Hadjisavvas, S. *Olive oil processing in Cyprus from the bronze age to the Byzantine period*, Studies in Mediterranean Archaeology, vol. XCIX, Nicosia, 1992.

Hohmann H., *Ein Rundbau auf Sifnos: Aspros Pirgos*, Antike Welt, 14/4, 1983.

Koutsoukou A. - Kanellopoulos C., *Towers from North-West Andros*, B.S.A. 85, 1990.

Lawrence A. W., *Greek Aims in Fortification*, Oxford, 1979.

Nowicka M., *Les maisons a tour dans le monde grec*, Akademia Polonaise des Sciences, Warszawa, 1975.

ASPROS PIRGOS (WHITE TOWER) OF SIPHNOS. PROTECTION - RESTORATION

Katerina Theohari, supervisor engineer

Supervisor: E. Korres, architect engineer

The main objectives of this study are the mapping, the documentation as well as a proposal for the restoration of Aspros Pirgos in Siphnos.

Aspros Pirgos is the best known and best preserved ancient tower in Siphnos. It is located on the Pounta promontory on the southeastern side of the island. The monument dates from the fourth century BC as the most ancient towers in the Cyclades.

The aim of this study is to propose the following interventions:

- To preserve the monument from further collapse.
- To document its original form combining the elements of archaeological study.
- To provide solutions to structural problems.
- To conserve the construction materials.
- To promote the historical and archaeological value of the monument.
- To exploit the area for public access.

The study is divided into four parts. The first part: Literature search to consider previous work concerning other ancient Greek towers, the towers of the Cyclades and the towers of Siphnos.

Part two: General documentation relating to the structural and morphological elements. The mapping exercise was established through a combination of surveying and photogrammetric methods.

Part three: Description of the current conservational condition. Pathology and diagnosis of the problems.

Part four: Restoration proposal after the evaluation of the problems based on the objectives and the principles that arise from the Venice Charter.

Aspros Pirgos is a round building. Its external diameter is 13.20m. The tower is preserved to a maximum of twelve courses and a height of 5.60m in the north quadrant. The remaining region of the tower has

experienced a collapse of superior courses. Blocks of white and gray marble forms the masonry from which it takes its name Aspros Pirgos - White Tower. The masonry is arranged regularly in trapezoidal isodomic coursing, the heights of which reduce as they rise (from 0.60m in the lower courses to 0.35m in the 12th course). The construction is characterized by the lack of cohesive plaster. The wall is built in two heterogeneous layers and its width varies from 1.40m - 1.20m.

Two parallel internal walls, with doorways divide the interior into three rooms. The largest part of the northern dividing wall has collapsed, while the southern is preserved to a height of 3.80m.

The entrance to the tower, located in the southeast, has a width of 1.24m. Unique to this tower are the two hollow cylindrical marble shapes protruding inwards either side of the door-frame blocks. They presumably held a large bar as the door bolt mechanism.

The tower was at least two storeys high. An internal spiral staircase is corbelled into the inside surface of the circumference wall to allow access to the second floor level. Set into the western inner face opposite the entrance are three triangular recesses. In the central room there is preserved parts of an olive press bed, a stone jar set into the ground, the rectangular opening to a cistern and an ashlar marble block, in whose top surface are two rectangular depressions. The 1915 excavation assumed that the latter was the base for a means of drawing water from the cistern. This study finds a more plausible functional option for the purpose of the block as the weightstone of a winch for an olive pressing process, when the collective pieces and their location to one another are taken in consideration. Thus, it can be presupposed that Aspros Pirgos, aside from its obvious defensive role, as a watch-tower and a beacon tower, provided agricultural facilities as well.

The current conservational condition of the tower is poor. Apart from the areas that have already collapsed, the western part of the northern internal wall and the part above the broken lintel of the southern internal wall are beginning to disintegrate. Fractures, cracks and widening gaps between adjacent blocks can be seen. The internal layers of the northern quadrant of the tower and the southern internal wall have started to incline vertically. In order to achieve central objectives, previously discussed, the proposed intervention includes the following features:

- Classification, regrouping, documentation of fallen stones in the interior and the exterior of the tower towards their restoration.
- Dismantling and reassembly of all internal walls in the early stages of disintegration.
- Archaeological research in the interior, in the area around of the tower and in the cistern.
- Consolidation of the cistern.
- Strengthening of the exterior wall using finally applied grouting.
- Additional construction to the height of the exterior wall with proper consideration to the existing 12th course and maintenance of the current aesthetic of the ruins. It is proposed to use leaf lead between the authentic and restored parts of the construction in order to demonstrate clear differentiation as appropriate.
- Restoration - complete reconstruction of the oil-press in the central room.
- Manufacture of wooden floors to a height of 4.24m from the entrance threshold in the northern and southern rooms within the tower that will be connected with a wooden corridor in the central space. The approach to the second level will be achieved with the addition of wooden rungs using the existing scale.
- Configuration of the external spatial environment.

ΤΑ ΔΙΑΒΑΤΙΚΑ ΣΤΟΝ ΟΙΚΙΣΜΟ ΤΗΣ ΥΔΡΑΣ

Η περίπτωση ενός διαβατικού στην Κιάφα

Καθίτσα Τίνα, αρχιτέκτων μηχανικός

Επιβλέποντες: Ε. Μαίστρου, αρχιτέκτων μηχανικός – Γ. Προκοπίου, αρχιτέκτων μηχανικός

Με τον όρο «διαβατικά», γνωστά ως «καμάρες» στην Ύδρα, αναφερόμαστε στις κατασκευές εκείνες του αστικού χώρου, όπου το ισόγειο λειτουργεί ως δημοτικός δρόμος του οικισμού και ο πρώτος όροφος αποτελεί ιδιωτικό χώρο, στεγασμένο ή υπαίθριο του κτηρίου, που αντιπροσωπεύει σε κάθε διαβατικό. Σύμφωνα με τον Α. Ορλάνδο ο όρος «διαβατικό» ανάγεται στη Βυζαντινή εποχή και με αυτόν αναφερόμαστε σε βολωτές κατασκευές-διάδους, που χαρακτηρίζουν ιδιωτικά κτήρια και εισόδους Μοναστηριών¹.

Κατά τον μεσαιώνα λόγω προστασίας από τις πειρατικές επιδρομές, συγχρόνως δε η ανάγκη των κατοίκων να εξασφαλίσουν τον απαραίτητο ζωτικό χώρο -αφού δεν ήταν δυνατόν να επεκταθούν στο ισόγειο- τους οδήγησε στη κατασκευή πρώτου ορόφου ή ανοιχτού ωφέλιμου χώρου πάνω από τους δρόμους, τα διαβατικά.

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα διαβατικά του οικισμού της Ύδρας που χρονολογούνται μεταξύ του 17ου και 18ου αι. και μέχρι το 1816, οπότε απαγορεύθηκε η κατασκευή «καμάρας» από τους Προστούς².

Όπως αναφέρεται στον τίτλο, η εργασία αποτελείται από δύο κεφάλαια.

Στο πρώτο παρουσιάζεται το σύνολο των διαβατικών, που κατέγραψε η έρευνα στον οικισμό. Πρόκειται για εικοσιμία (21) κατασκευές. Η περιγραφή τους γίνεται μέσα από κείμενα, καρτέλες αναγνώρισης και εικόνες που δίνουν συνοπτικά τη φυσιογνωμία του κάθε ενός, με τα χαρακτηριστικά στοιχεία της μορφής και την κατάσταση διατήρησής του.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η αποτύπωση, τα προβλήματα που εμφανίζει η κατασκευή και η πρόταση στερέωσης, μερικής αποκατάστασης και γραφικής αποκατάστασης ενός χαρακτηριστικού διαβατικού, που βρίσκεται στην Κάτω Κιάφα.

Το διαβατικό (Δ3), που επιλέχθηκε ως μελέτη περίπτωσης, αποτελεί την πιο αξιόλογη κατασκευή, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον, διότι περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό τόνων (τέσσερα) και ένα θόλο που εμφανίζεται με ωραία και ισχυρή καμάρα στη νότια εξοδή του.

Στόχος της εργασίας είναι η εμβάθυνση στην φυσιογνωμία του οικισμού της Ύδρας, και ειδικότερα του πρώτου οργανωμένου οικιστικού πυρήνα, της Κιάφας μέσω της καταγραφής των διαβατικών της, των παλαιότερων διασωζόμενων κατασκευών του οικισμού, ως στοιχείων οργάνωσης και εμπλουτισμού του αστικού χώρου, με απώτερο σκοπό τη διατήρησή τους με ήπιες στερεωτικές επεμβάσεις και την προστασία τους με νομοθετική κήρυξη του κάθε διαβατικού ως μεμονωμένο μνημείο.

Το σύνολο των διαβατικών Ιστορική και Αρχιτεκτονική τεκμηρίωση

Γενικά: Από το σύνολο των εικοσιένα (21) διαβατικών, τα δεκατέσσερα είναι συγκεντρωμένα στο ψηλότερο και παλαιότερο τμήμα της πόλης προς νότο, την Κιάφα και τα υπόλοιπα επτά βρίσκονται πλησιέστερα προς το λιμάνι, στο τμήμα του οικισμού που αναπτύχθηκε τελευταία χρονικά, μετά το 1800 (εικ. 1).

Παρατηρούμε ότι ο κεντρικός δρόμος της Κιάφας -2- που τρέχει παράλληλα προς τις υψομετρικές καμπύλες του εδάφους, είναι πολύ πιθανόν να οριοθετούσε από βόρα τον πρώτο οργανωμένο οικιστικό

πυρήνα της Ύδρας, αυτόν που κατέλαμβανε τα νότια υψώματα, κατά τον Κ. Μιχαηλίδη³, και αναγνωρίζεται ως περιοχή Άνω Κιάφας.

Οι τρεις χρονολογικές φάσεις ανάπτυξης του οικισμού που περιγράφονται στη συνέχεια, προέρχονται από τη μελέτη του Κ. Μιχαηλίδη. Σε αυτές έχουν ενταχθεί τα διαβατικά. Ωστόσο παρατηρήσεις που αφορούν στη τεχνική δόμηση και η μορφή ορισμένων διαβατικών, οδηγούν στη σκέψη ότι τα διαβατικά αυτά πιθανά έχουν χρονολόγηση προγενέστερη ή μεταγενέστερη της αντίστοιχης φάσης ανάπτυξης. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Δ10 που ενώ βρίσκεται στην Άνω Κιάφα, η επιμελημένη τεχνική δόμησης το κατατάσσει στο τρίτο στάδιο ανάπτυξης.

Πρώτο στάδιο ανάπτυξης του οικισμού 1650-1750: Άνω Κιάφα

Στο τμήμα αυτό της πόλης περιλαμβάνονται τα διαβατικά Δ10, Δ12 και

Δ14. Το παλαιότερο αυτό τμήμα της πόλης που δεν διασώζει σήμερα παρά ελάχιστα τεκμήρια των παλαιών κατασκευών όπως στέρνες, λείψανα τοιχοποιίας από κτίσματα και μονότοτους, σύμφωνα με τη μελέτη του Κ. Μιχαηλίδη και τις γραπτές μαρτυρίες ιστοριογράφων της Ύδρας, εκάζεται ότι είχε τον χαρακτήρα των παραδοσιακών οικισμών του Αιγαίου: επιλογή τοποθεσίας σε φυσικά οχυρή θέση, προσαρμογή στη μορφολογία του εδάφους και στις κλιματολογικές συνθήκες, συσπείρωση των μικρών κατοικιών για οικονομία χώρου, χρησιμοποίηση τοπικών δομικών υλικών και κατασκευαστικών μεθόδων.

Η δυναμική παρουσία της Κιάφας ηγνάξει από το κυρίαρχο στοιχείο, την τοπογραφία. Τα υψώματα αποτελούσαν καθοριστικό παράγοντα για την επιβίωσή της τον πρώτο καιρό.

Και τα τρία διαβατικά γεφυρώνουν δρόμους κλιμακωτούς, κάθετους στις υψομετρικές καμπύλες, του εδάφους, αλλά παρουσιάζουν ιδιαίτερη ως προς τις διαστάσεις του φέροντος τόξου.

Από αυτά το Δ14 είναι το πιο αξιόλογο, επειδή διασώζει ακέραια τη φέρουσα κατασκευή του χωρίς μεταγενέστερες επεμβάσεις (εικ. 2).

Δεύτερο στάδιο ανάπτυξης του οικισμού 1750-1774: Κάτω Κιάφα

Στο τμήμα αυτό της πόλης περιλαμβάνονται τα διαβατικά Δ2, Δ3, Δ5, Δ6, Δ7, Δ8, Δ9, Δ11, Δ13, Δ15, Δ18.

Πρόκειται για το τμήμα που αναπτύχθηκε έξω από την πρώτη αμυντική σειρά των κατοικιών, όταν τα εμπόρια και η ναυτιλία ήταν σε συνεχή πρόοδο. Συγχρόνως με τον κεντρικό δρόμο της Κιάφας, ένας άλλος δρόμος -3- είναι πιθανόν να επέκτεινε τις εμπορικές δραστηριότητες της περιοχής.

Είναι αυτός που συνδέει τη δυτική και κύρια είσοδο του Μοναστηριού-1- στο λιμάνι (Ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου) με την Κιάφα. Από ποσοφικές μαρτυρίες κατοίκων της περιοχής και τα τεκμήρια που διασώζονται στο στεγασμένο τμήμα του, που δεν είναι άλλο από το διαβατικό Δ3, φαίνεται ότι διατηρούσε εμπορικά καταστήματα και αποθήκες.

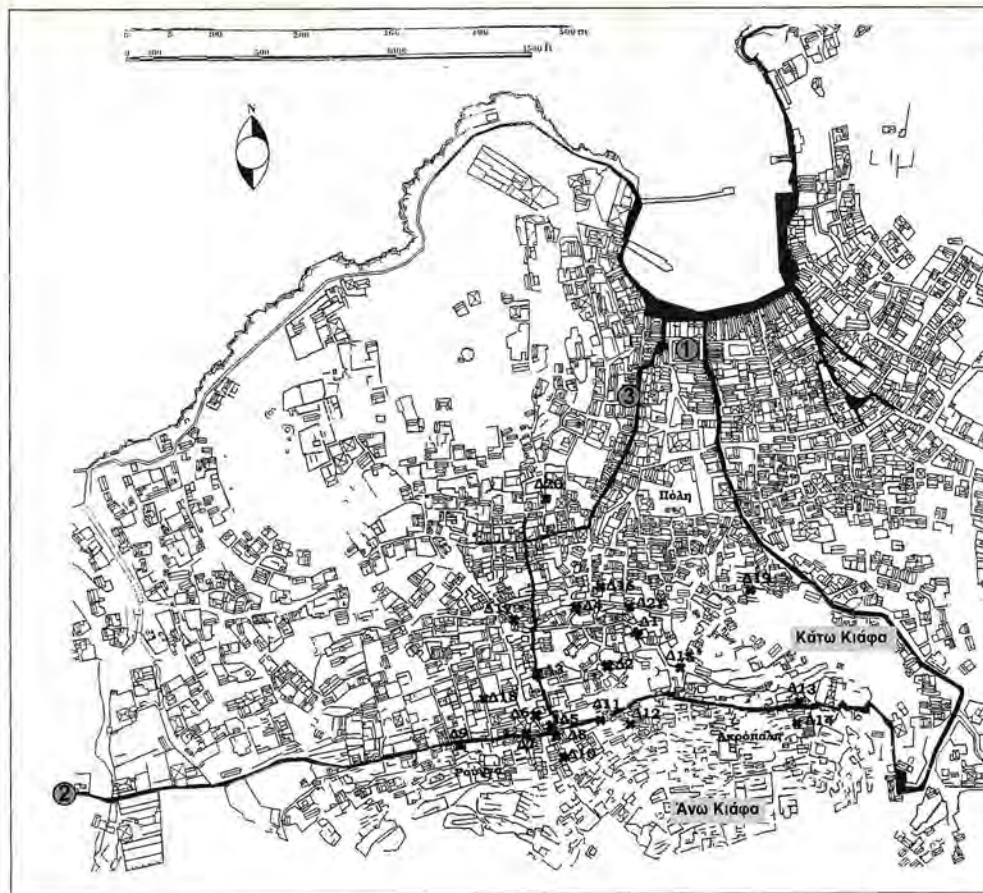
Επάνω στον κεντρικό δρόμο -2- άριο μεταξύ Άνω και Κάτω Κιάφας βρίσκονται τα διαβατικά Δ8, Δ9 και Δ11. Έφεραν στον όροφο κατοικία που διατηρείται σε χρήση στο Δ8 και Δ11 καθώς και στα Δ2, Δ7, Δ13, ενώ στο Δ18 ο όροφος αποτελεί τον υπαίθριο ωφέλιμο χώρο της κατοικίας. Στο Δ5 ο όροφος είναι σε ερειπωμένη κατάσταση και στο Δ6 η χρήση του είναι αδιερώνητη.

Από τις τυπικές επεμβάσεις στην αρχική φυσιογνωμία των διαβατικών διακρίνουμε εκείνες που χαρακτηρίζονται ως ήπιες και είναι αναστρέψιμες και τις δραστηρικές επεμβάσεις. Στις

1. Α. Ορλάνδος: Παλάτια και σπίτια του Μυστρά, Αθήνα 1937, σ. 60

2. Π. Κιορκιά: Αστικών δικαίων της Ύδρας, Αθήνα 1961. Εγγραφο των αρχόντων της Ύδρας, Προστούς, 28. Δεκεμβρίου, 1816 V, 319 επίσημα δια της οποίας απαγορεύεται ειδικώς η επί του κοινού δρόμου κατασκευή καμάρας.

3. Hydra a greek island town: its growth and form, Chicago press 1967

Εικ. 1. Τοπογραφικό με σημειώσεις της θέσης των διαβατικών.

56

πρώτες ανήκουν οι ενισχύσεις των οροφών με μεταλλικές δοκούς, τα αρμολογήματα με εμφανή ταμεντοκονιάματα, τα λεία επιχρίσματα. Στις δεύτερες επεμβάσεις ανήκουν η ανακατασκευή της στέγασης με χρήση υλικών και τεχνική εφαρμογής που δεν συνάδουν με τις αξίες που εμπιρεύουν τα διαβατικά και

το κτίσιμο διόδων, όπως στα διαβατικά Δ5, Δ13, με τη μεταβολή του πολυδομικού ιστού στις θέσεις αυτές (εικ. 3, 4, 5, 6). Από όλα τα διαβατικά το Δ7 παρέχει εικόνα αναλλοίωτη από το 1937, όπως φαίνεται από το ζωγραφικό πίνακα του Υδραίου ζωγράφου Παύλου Παντελάκη δημοσιευμένο στο τεύχος Οκτωβρίου του

περιοδικού «Μέλλον της Ύδρας» (εικ. 7).

Το πιο αξιολογικό διαβατικό είναι το Δ3 που έχει επιλεγεί ως μελέτη περίπτωσης και περιγράφεται στο δεύτερο κεφάλαιο.

Τρίτο Στάδιο Ανάπτυξης 1775 - 1816: Στο τμήμα αυτό της πόλης που ανήκει στο τρίτο στάδιο ανάπτυξης του οικισμού, περιλαμβάνονται επτά (7) διαβατικά τα Δ1 - Δ4 - Δ16 - Δ17 - Δ19 - Δ20 - Δ21

Η εξάπλωση της πόλης προς το λιμάνι γίνεται στα χρόνια της ακμής του εμπορίου, με συνακόλουθη οικονομική ανάπτυξη και ευημερία και τον πληθυσμό να φτάνει τους 28500 κατοίκους.

Από τα επτά διαβατικά, το Δ17 και Δ20 δεν έχουν υποστεί μεταβολές στην δομή και τη φυσιογνωμία και διατηρούν αναλλοίωτη την αρχική εικόνα τους (εικ. 8).

Τα Δ1 έχει στερεωθεί με σύγχρονες τεχνικές μεθόδους που έχουν μεταβάλλει την φυσιογνωμία του. Τα Δ4 έχει ανακατασκευασθεί εξ ολοκλήρου και στο Δ16 οι αλεπαλλήλες ενισχυτικές επεμβάσεις και η προσθήκη δύο τόξων με στέγαση του ενδιάμεσου χώρου έχουν μεταβάλλει την εικόνα του. Στο Δ19 οι επεμβάσεις είναι ήπιες και αφορούν στην στέγαση και τα επιχρίσματα. Τέλος στο Δ21 δεν έχουν γίνει στερεωτικές επεμβάσεις και ο βαθμός φθοράς του διαβατικού είναι μεγάλος (εικ. 9).

Κατάσταση διατήρησης - Αξιολόγηση

Η κατάσταση διατήρησης των διαβατικών συσχετίζεται άμεσα με το βαθμό επέμβασης που έχουν υποστεί.

Διαβατικά που είναι σε κατάσταση εγκατάλειψης, χωρίς επεμβάσεις συντήρησης - στερέωσης και επομένως ερειπωμένα είναι τα Δ3, Δ12, Δ14, Δ15 και Δ21. Διατηρούν σκέρασα την αρχική φυσιογνωμία τους. Διαβατικά με ήπιες, συμβάτες και συστηματικές εργασίες συντήρησης που δεν έχουν μεταβάλλει τη φυσιογνωμία τους είναι τα Δ5, Δ7, Δ10, Δ17 και Δ20.

Διαβατικά με ήπιες επεμβάσεις και μικρή μεταβολή της φυσιογνωμίας τους είναι τα Δ2, Δ6, Δ8, Δ9, Δ11, Δ18 και Δ19.

Τέλος διαβατικά με δραστηκές επεμβάσεις στη δομή τους επομένως και στη μορφή τους είναι τα Δ1, Δ4, Δ13 και Δ16.

Έχοντας υπόψη τα παραπάνω διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες αξιολόγησης:

Αξιολογία, ενδιαφέροντα και αδιάφορα.

Τα κριτήρια για την αξιολόγηση είναι το ποσοστό διατήρησης των αξιών που εμπιρεύουν, όπως αναγνωσιμότητα, αρχική δομή και μορφή, ο συσχετισμός με κτήριο και τοποθεσία ιστορική και η διατήρηση ή μη της αρχικής χρήσης των όμορων κτισμάτων.

Στην πρώτη κατηγορία -διαβατικά αξιολογία- ανήκουν τα Δ3, Δ7, Δ9, Δ10, Δ14, Δ15 και Δ21 που εμπιρεύουν όλες ή τις περισσότερες αξίες. Στη δεύτερη κατηγορία -διαβατικά ενδιαφέροντα- ανήκουν τα Δ2, Δ5, Δ8, Δ11, Δ12, Δ17, Δ19 και Δ20 που εμπιρεύουν αξίες, αλλά έχουν ήπιες, συμβάτες επεμβάσεις.

Στην τρίτη κατηγορία -διαβατικά αδιάφορα- ανήκουν τα Δ1, Δ4, Δ6, Δ13, Δ16 και Δ16, που έχουν τις περισσότερες μεταβολές στη δομή τους.

Πρόταση προστασίας των διαβατικών και ανάδειξης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους

Οι ενέργειες για προστασία είναι ανάλογες του βαθμού διατήρησης και συνοψίζονται παρακάτω:

Ως πρώτη ενέργεια προστασίας προτείνεται η διατήρηση της λειτουργίας στον όροφο, με την ίδια χρήση είτε ως κατοικία είτε ως επέκταση του υπαίθριου χώρου.

Ως δεύτερη ενέργεια προτείνεται η εφαρμογή ήπιων τεχνικών συντήρησης και στερέωσης της κατασκευής με συμβατά υλικά και παραδοσιακές τεχνικές. Ενδεικτικά αναφέρονται η αντικατάσταση των λείων επιχρισμάτων με συμβατά αρμολογήματα και τελική ασβεστόχρσιση, η αποκατάσταση τμημάτων της τοιχοποιίας και η σταθεροποίηση στα τελειώματα με την τυπική τεχνική δόμησης και αρμολόγημα με διακριτό τρόπο.

Ως τρίτη ενέργεια για την ολοκλήρωση της μορφής μετά από τεκμηρίωση και ιστορική έρευνα, προτείνεται η ανακατασκευή της οροφής εφαρμόζοντας τεχνική πρόταση στέγασης σύμφωνη με τη τοπική παράδοση (βένιο, καλάμι, ασθενές ασβεστοκονίαμα με χρώμα).

Ακόμα κρίνεται σκόπιμη η κήρυξη κάθε διαβατικού ως μεμονωμένο μνημείο σύμφωνα με το άρθρο 3 σε αντικατάσταση του άρθρου 4 του Νόμου 2831/13.6.2000 «Προστασία αρχιτεκτονικής κληρονομιάς όπου αναφέρεται: «χαρακτηρίζονται ως διατηρητέα, μεμονωμένα στοιχεία πολεοδομικού (αστικού) εξοπλισμού όπως διαβατικά με σκοπό τη διατήρηση και ανάδειξη της ιδιαίτερης ιστορικής, πολεοδομικής, αρχιτεκτονικής, λαογραφικής, κοινωνικής και αισθητικής φυσιογνωμίας τους».

Από την κατάταξη αξιολόγησης των διαβατικών προκύπτει ότι μόνο τα Δ3, Δ14, Δ15 και Δ21 διασώζουν την αυθεντική μορφή και δομή τους. Για όλα τα διαβατικά προτείνεται η σχεδιαστική και φωτογραφική αποτύπωση της κατασκευής.

Ακόμα προτείνεται:

Η εκπόνηση ενημερωτικού φυλλαδίου για την ιστορική εξέλιξη της πόλης, όπου οι εκκλησίες και τα διαβατικά μαζί με τα επώνυμα ιστορικά κτήρια να αποτελούν σημεία αναφοράς.

Στο φυλλάδιο θα πρέπει να προσδιορίζονται οι παλαιότερες οδικές χαράξεις και οι ιστορικές τοποθεσίες όπως το προαύλιο του Ι.Ν. Γεννήσεως του Χριστού και να τοποθετηθούν ενημερωτικές πινακίδες στις εκκλησίες που έχουν κηρυχθεί ως προέχοντα και διατηρητέα μνημεία, ώστε να αναδεικνύεται η ιστορική φυσιογνωμία της πόλης.

Μελέτη διαβατικού Δ3

Εισαγωγή: Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζεται η μελέτη του διαβατικού Δ3, καθώς αποτελεί την πιο αξιόλογη κατασκευή. Εμπριέχει αξίες ιστορικής μνήμης, κατασκευαστικής τεχνικής και σαφή οργάνωση των λειτουργιών των χώρων που γεφυρώνει. Στο διαβατικό Δ3, η αρχιτεκτονική μορφή συνεργάζεται

Εικ. 2. Άνοιξη διαβατικού Δ14 από δυτικά.

Εικ. 5. Διαβατικό Δ13. Το ζήτημα κηρύξιμης που απαιτείται τη διατήρηση αντικαταστάθηκε με κοίτημα παραθύρου που δίνει μέγιστη λειτουργία ως ανοίγμα.

Εικ. 6. Το διαβατικό Δ13, μετά την στέγασή.

Εικ. 3. Άνοιξη διαβατικού Δ8 από δυτικά.

Διακρίνονται οι ενσωματωμένες επιφάνειες στην οροφή με υποστηρίγματα κλειστά που φέρουν μεταλλική δοκό.

Εικ. 4. Άνοιξη διαβατικού Δ9 από δυτικά.

Το μέγεθος της τοιχοποιίας των τόξων και η οροφή έχουν ανακατασκευαστεί όπως διακρίνεται από την κηρύξιμη πινακίδα των πόλων.

Εικ. 7. Άνοιξη διαβατικού Δ7 από βορρά.

Εικ. 8. Διαβατικό Δ17. Η διάρθρωση του ανατολικού ορίου με τριπλά τόξα.

κατά ένα μοναδικό τρόπο με τη διευθέτηση των αστικών λειτουργιών στο σύνολο μήκος (14,70 μ περίπου) του δημοτικού δρόμου που στέγαζε (εικ. 10, 11, 12, 13, 14,15). Το τμήμα του δρόμου που έχει διατηρηθεί ως χάραξη ήδη από την πρώτη οικιστική ανάπτυξη της Υδρας των ετών 1650-1750, διαρθρώνει τα όρια του κυρίως δυτικά

με ενδιαφέρουσα εναλλαγή στην τυπολογία των ανοιγμάτων καθώς και με τελική επεξεργασία της επιφανείας της τοιχοποιίας, είτε με επίχρσιμα και ασβεστόχρσιση, είτε με απλή ασβεστοχρσιμένη λιθοδομή και εμφανή ισόδομη λιθοδομή. Η μελέτη περιλαμβάνει έρευνα για συγκέντρωση πληροφοριών από γραπτές και προφορικές πηγές,

Εικ. 9. Διαβατικός Δ3 και άξονο περβάνθων. Άποψη από δυτικά.

Εικ. 10. Έξοδος διαβατικού Δ3 από βορρά

Εικ. 11. Δυτικότερο τόξο σε πρώτο πλάνο και διαδοχή των τμημάτων 2ο, 3ο και 4ο.

Εικ. 12. Δυτικότερο τμήμα Δ3, διαμόρφωση του δυτικού ορίου.

Εικ. 13. Άποψη 3ου τούξου από βορειο-ανατολικά.

σχέδια, φωτογραφίες, αποτύπωση σχεδιαστική και φωτογραφική, περιγραφή, χρονολόγηση, καταγραφή προβλημάτων και πρόταση προστασίας - γραφική αναπαράσταση 1ου τμήματος.

Οι παλαιότερες πληροφορίες για το διαβατικό έχουν την πηγή τους στο βιβλίο του Κ. Μιχαηλίδη. Εκεί έχει καταγραφεί το διαβατικό Δ3 στον χάρτη χρήσεων γης ως περίγραμμα και τεκμηριώνεται η κατάσταση των όμορων κτισμάτων, ως ερείπια που διασώζουν τμήματα τοιχοποιίας που αποτελούν διακριτές ιδιοκτησίες δυτικά και ανατολικά. Η παλαιότερη φωτογραφική τεκμηρίωση του Δ3 είναι του 1960.

Περιγραφή - Τεκμηρίωση της υφιστάμενης κατάστασης: Φέρουσα κατασκευή του διαβατικού αποτελούν τα τέσσερα διαδοχικά τόξα και η καμάρα που προσκολλάται στο 4ο τόξο (εικ. 16, 17). Τα τόξα και η τοιχοποιία των κτισμάτων έχουν κατασκευαστεί με λίθους μεγάλους, μεσαίους και λατύπη από το ίδιο μητρικό πέτρωμα.

Πρόκειται για ασβεστολιθικό πέτρωμα τεφρού χρώματος μέτριας ποιότητας που εξορύσσεται από τους γύρω λόφους. Λαξεύεται εύκολα, είναι καλής ποιότητας και μεγάλης αντοχής.

Οι λίθοι είναι χοντρολαξευμένοι γενικά με σχήμα σφηνοειδές ορθογώνιο ή τραπεζοειδές αναλόγως της θέσης τους στο δομικό στοιχείο. Δείγμα από το κονίαμα δομής και το αρμολόγημα των λίθων φαίνεται ότι αποτελείται από μικρό ποσοστό ασβέστη, κυρίως πηλό και αδρομερείς κόκκους από το μητρικό πέτρωμα που είναι ο αργιλικός σχιστόλιθος.

Η διαμόρφωση των ακμών στους πεσσούς των τόξων γίνεται με συμπλοκή των λίθων σταυρωτά και τα κενά συμπληρώνονται με μικρότερους λίθους και τσιβίκια.

Οι λίθοι είναι δομημένοι με εκφορικό σύστημα όπου οι αρμοί των θολιτών δεν κατευθύνονται προς το ίδιο κέντρο και δεν διακρίνεται ποιος θολίτης είναι το κλειδί του τόξου (εικ. 18, 19).

Τα τόξα ανά δύο δημιουργούν επι μέρους τμήματα όπως το 1ο τμήμα μεταξύ 1ου και 2ου τόξων, το 2ο τμήμα μεταξύ 2ου και 3ου τόξων, το 3ο τμήμα μεταξύ 3ου και 4ου τόξων και το 4ο τμήμα που περιλαμβάνει το 4ο τόξο και την καμάρα.

1ο Τμήμα

Το 1ο τμήμα αποτελεί μία συμπαγή ενότητα και ανήκει στην ίδια οικοδομική φάση, την παλαιότερη 1750-1774 (μεταβατικό στάδιο εξέλιξης οικισμού.). Το δυτικό όριο (εικ. 20) διαρθρώνεται με παράθυρο και θύρα που διατηρεί το κατώφλι της, τα κενά για την υποδοχή των στηριγμάτων ανάρτησης των κουφωμάτων, τις κλάπες, τη διαμόρφωση με σοχές μικρού πλάτους στην τοιχοποιία των δύο τόξων για τη στήριξη του ανωφλίου και για την κατασκευή των ανακουφιστικών τόξων. Η τοιχοποιία των τόξων και κτισμάτων ενισχύεται με ξυλοδεσιές, στη στάθμη γενέσεως των τόξων και χαμηλότερα. Οι ξυλοδεσιές στη στάθμη γενέσεως των τόξων φέρουν εγκοπές καθώς χρησιμοποιούν στη στήριξη του ξυλότυπου κατασκευής. Στη τοιχοποιία του ανατολικού ορίου (εικ. 21) διατηρούνται οι οκτώ δοκοθήκες του φέροντα οργανισμού του πατώματος α όρφου στη στάθμη 104,12μ. Αποτελούν ασφαλή τεκμήρια για την ανακατασκευή

του πατώματος μαζί με τα λείψανα της τοιχοποιίας που διασώζονται στην τοιχοποιία του 1ου τόξου.

Ο λιθόκτιστος πάγκος στο ανατολικό όριο διασώζει την αρχική τοιχοποιία του στη στάθμη +101,00μ. Διασώζονται λείψανα του αρμολογήματος που γίνονταν φαρδύ, στεγανοποιούσε τους αρμούς και εξομάλυνε την επιφάνεια των λίθων για να ακολουθήσει η εργασία της ασβεστόχρησης. Στο εσωρράχιο του 2ου τόξου διασώζονται ίχνη από τον ξυλότυπο κατασκευής του. Μεταγενέστερες επεμβάσεις συντήρησης των αρμολογημάτων με την παραπάνω τεχνική, διακρίνονται στις άψεις του 1ου και 2ου τόξου.

2ο Τμήμα

Το δυτικό του όριο διαρθρώνεται με εναλλαγή τμημάτων τοιχοποιίας που αντιστοιχούσαν σε πλήρη και κενά, αντίστοιχα τμήματα τοιχοποιίας και ανοίγματα. Διακρίνονται οι αρμοί κατασκευής των ανοιγμάτων ψηλότερα από το δάπεδο, η τοιχοποιία στο κατώτερο τμήμα κτισμένη με συμπαγή δόμηση, τα κενά για την υποδοχή των στηριγμάτων ανάρτησης των κουφωμάτων, φθαρμένες κλάπες και διατάραξη τοιχοποιίας στη θέση των ανωφλίων. Η τεχνική δόμησης είναι η ίδια σε όλα τα υποτμήματα και από αυτό συμπεραίνουμε ότι τα ανοίγματα σφραγίστηκαν πολύ παλαιά ενώ αντίθετα στο 1ο και 2ο τμήμα η πρόχειρη κατασκευή με λίθους χωρίς συνδετικό κονίαμα στη θέση των ανοιγμάτων, δηλώνει ότι χρησιμοποιούνταν έως πρόσφατα. Διακρίνονται οι απολιθές συστήματος φθαρμένων ξυλοδεσιών στο τελείωμα της τοιχοποιίας στη στάθμη +104,60μ.

Το ανατολικό όριο περιλαμβάνει παραστάδα και νέο αναλημματικό τόιχο που κατασκευάστηκε σε αντικατάσταση παλαιού τμήματος που κατέρρευσε.

Η παραστάδα διατηρεί μικρό ύψος, έχει ομοιότητα στην προέλευση των δόμων και στην τεχνική δόμησης με το 1ο τμήμα και διασώζει φθαρμένη κλάπα, ένδειξη ότι ακολουθούσε ανοίγμα.

Σημαντικό είναι ότι στην Ν.Α. ακμή του 2ου τόξου διατηρούνται στρώσεις που την κατασκευή παραδοσιακού πατώματος, χάρμα με ασβέστη κυρίως, στη στάθμη +105,20μ. (όπου το δάπεδο της καμάρας) και το μέτωπο τοιχοποιίας φέρουσας κατασκευής που πιθανά ανήκει στη σκάλα που έφερε από το ισόγειο του ανατολικού κτήριου στην στάθμη +105,25μ. (εικ. 22). Το 2ο τμήμα εντάσσεται χρονικά στην 1η οικοδομική φάση, ίσως με μικρή χρονική διαφορά από το 1ο τμήμα. Κάποιες υποθέσεις για την λειτουργία του όμορου κτήριου ανατολικά και το συσχετισμό του με το πρώτο και δεύτερο τμήμα του διαβατικού μπορούν να γίνουν από το διασώζόμενο πάτωμα και το μέτωπο τοιχοποιίας, που ανήκουν στην κατοικία ανατολικά του διαβατικού, οι μεταγενέστερες μεταβολές όμως της τοιχοποιίας στο ανατολικό όριο του δεν μπορούν να οδηγήσουν σε ασφαλή συμπεράσματα.

3ο Τμήμα

Το 3ο τόξο ανήκει στην 2η οικοδομική φάση μαζί με το 4ο τμήμα και το ανατολικό ακίνητο μεταγενέστερα χρονικά του 1ου και 2ου τμήματος. Διαφέρει μορφολογικά από το 1ο και 2ο τόξο διότι ενισχύεται στη γένεση του με φουρούσι από μονόλιθο πλακοειδή σχιστοποιημένο ασβεστόλιθο. Στην κατασκευή του, και κυρίως στην νότια όψη, έχουν χρησιμοποιηθεί θολίτες από σχιστοποιημένο ασβεστόλιθο.

Οι όψεις γι' αυτό διατηρούνται επιχρισμένες. Το σχήμα του, η κατεύθυνση των θολιών και η τεχνική δόμησης των πεσσών είναι η ίδια με αυτή των άλλων τόξων. Στο 3ο τμήμα δεν διακρίνονται ξυλοδεσιές. Στη θέση συναρμογής του 3ου τόξου με την τοιχοποιία 2ου τμήματος ΒΔ διασώζεται η απόληξη ήπλινης υδρορροής που έχει κεντρική θέση στη τοιχοποιία του 3ου τόξου και παραχέυει τα όμβρια της παρακείμενης παράτοας στο δρόμο. Δυτικά και ανατολικά η τοιχοποιία του 3ου τόξου επεκτείνεται μέσα στα όμορα ακίνητα. Το δυτικό όριο διαθρώνεται με παραστάδα μήκους 0,72μ με ψευδοδόμο επένδυση, (το τελείωμα της έχει καταστραφεί) και άνοιγμα-θύρα που έχει κλειστεί με λίθους χωρίς συνδετικό κονίαμα ενώ διατηρείται η διαμόρφωση του καταψάλιου της.

Διασώζονται τα κενά για την υποδοχή των στηριγμάτων ανάρτησης του κουφώματος της θύρας. Το ανατολικό όριο αποτελείται από τοιχοποιία χωρίς επιμελημένη τεχνική δόμησης.

4ο Τμήμα

Αποτελείται από το 4ο τόξο και την καμάρα, που είναι η μοναδική σε δημοτικό χώρο -δρόμο στον οικισμό της Ύδρας. Το τόξο έχει πλάτος 2,10μ και πάχος 0,48μ.

Η προέλευση των θολιών και δόμων είναι τοπικές ασβεστόλιθους.

Οι θολίτες έχουν επεξεργασμένες επιφάνειες έδρασης και όψεις, κανονικό σχήμα και οι αρμοί διαμορφώνονται με λεπτά τσιβίκια. Οι επιφάνειες του τόξου έφρασαν λεπτό στρώμα επιχρισματος που διασώζεται στο εσωράχιο. Δεν διακρίνονται ξυλοδεσιές.

Διακρίνονται τα ίχνη από τον ξυλότυπο κατασκευής του τόξου. Η διαδοχή των επιμέρους οικοδομικών στοιχείων στο δυτικό όριο του 3ου και 4ου τμήματος γίνεται με συμπλοκή των λίθων.

Η καμάρα έχει πλάτος 2,28μ στη βόρεια όψη και 2,56μ στην νότια όψη και μήκος δυτικά 1,50μ και ανατολικά 1,60μ. Έχει θεμελιωθεί στον φυσικό βράχο που ανυψείται στην ανατολική πλευρά της καμάρας.

Για την κατασκευή της χρησιμοποιήθηκε ξυλότυπος. Οι λίθοι έχουν σχήμα ορθογώνιου ή τραπεζίου και δεν διακρίνονται τσιβίκια που πιθανά έχουν αποκολληθεί. Το επιχρίσμα διατηρείται στη δυτική πλευρά. Το τόξο στη νότια όψη της εξόδο έχει επιμελημένη κατασκευή. Το μέτωπο της καμάρας νότια δεν είναι άλλο από την τοιχοποιία του μαντρότσιου. Η βόρεια και ανατολική όψη του μαντρότσιου διατηρούν στην μεγαλύτερη έκταση το επιχρίσμα που είναι συντηρημένο.

Καταγραφή Προβλημάτων

Ενική διαπίστωση αποτελεί η καλή κατάσταση διατήρησης των τόξων του διαβατικού και της καμάρας από άποψη στατικής ιπάρκειας. Σύμφωνα με τις τοπογραφικές μετρήσεις, δεν υπάρχουν υποκλίσεις από την κατακόρυφη ή άλλες σημαντικές βλάβες. Αυτό οφείλεται στην τεχνική δόμησης της τοιχοποιίας, στα μηχανικά χαρακτηριστικά των δόμων και στη διάρθρωση των δομικών φερόμενων στοιχείων σε συμπαγείς ενότητες. Το 1ο τμήμα αποτελεί μία συμπαγή ενότητα, το 3ο, 4ο τόξο και η καμάρα αποτελούν την 2η συμπαγή ενότητα. Η μείωση της φέρουσας ικανότητας του διαβατι-

κού οφείλεται στη γήρανση της κατασκευής, στη φθορά των αρμολογημάτων και στη μείωση της αντοχής του συνδετικού κονιάματος από τις καιρικές συνθήκες και την έλλειψη συντήρησης.

Τα προβλήματα διακρίνονται σε:

Δομικά, όπως η ρωγμή που παρατηρείται στη βόρεια όψη του 1ου τόξου και οφείλεται πιθανά σε σεισμό.

Οικοδομικά, όπως η αποκόλληση μικρών λίθων στα κατώτερα τμήματα τοιχοποιίας τόξων, καμάρας και των κτισμάτων, η διάβρωση και καταστροφή αρμολογημάτων, η διάβρωση και απόπλυση συνδετικού κονιάματος, η διάβρωση και καταστροφή επιχρισμάτων, η βιολογική φθορά επιχρισμάτων, η βλάστηση στους αρμούς και στο τελείωμα της τοιχοποιίας, η διάβρωση των αρμολογημάτων και αποκόλληση λίθων στο τελείωμα τοιχοποιίας και τέλος η φθορά ξυλοδεσιών στα τμήματα της τοιχοποιίας ανατολικά και δυτικά.

Αισθητικά, όπως η επικάλυψη των αρμών του λιθόστρωτου δαπέδου με τσιμεντοκονία για βελτίωση της βατότητας του δρόμου, η εγκατάσταση στύλου της ΔΕΗ στη βόρεια είσοδο, τα εναέρια καλώδια και τα συμπίεβαστα φωτιστικά σώματα.

Πρόταση Προστασίας

Προτείνεται η μεθόδευση επιμεβάσεων στερέωσης-αποκατάστασης με σκοπό τη διατήρηση της λειτουργίας και της μορφής του διαβατικού στα παρόν και στο μέλλον.

Κατά σειρά προτεραιότητας προτείνονται:

Στερεωτικές εργασίες που θα αποκαταστήσουν τις φθορές από υγρασία, γήρανση και εγκατάλειψη (βλάστηση συνδυασμένη με υγρασία) και θα το αποκαταστήσουν αισθητικά. Ανακατασκευή του δώματος στο 1ο τμήμα που θα αποκαταστήσει την αξία της διδακτικότητας του διαβατικού. Διάνοξη των ανοιγμάτων 1ου τμήματος, αποκατάσταση του λιθόστρωτου δαπέδου που θα ενισχύσει τη φυσιολογία και λειτουργία του.

Αποξήλωση του στύλου της ΔΕΗ και αντικατάσταση των εναερίων καλωδίων με υπόγειο δίκτυο υποδομής Η/Μ εγκαταστάσεων που θα αποκαταστήσουν αισθητικά το χώρο.

Για το σύνολο του διαβατικού: (εικ. 23)

Οι στερεωτικές εργασίες περιλαμβάνουν:

Προεργασία: καθαρισμό από βλάστηση (ζιζανιοκτονία), αποξήλωση υπολειμμάτων αρμολογημάτων και επιχρισμάτων, διερεύνηση της ρωγμής στο 1ο τόξο, καθαρισμό από σβάρθ κονιάματα δομής.

Αντικατάσταση των φθαρμένων ξυλοδεσιών με νέες από ανοξείδωτο τένοντα που θα στερεωθούν με πλάκες αγκυρωμένες στην τοιχοποιία και αντικατάσταση των φθαρμένων ξυλινών στηριγμάτων ανάρτησης των κουφωμάτων με νέα από καστανιά.

Εφαρμογή βαθύς αρμολογήματος με μικροσυμπληρώσεις λίθων όπου απαιτείται. Η σύνθεση των αρμολογημάτων θα είναι συμβατή με τα παλαιά, με πρόσθετη καθαρού ηπλού, ασβέστη, άμμο ποταμού και μικρή ποσότητα λευκού τσιμεντού.

Ανακατασκευή των τμημάτων τοιχοποιίας στις ανώτερες στάθμες που έχουν καταστραφεί με παρεμβολή μολυβδόφυλλου για τη

Εικ. 14. Νότια όψη του 4ου τόξου και καμάρας.

Εικ. 15. Νότια όψη του διαβατικού Δ3.

διάκρισή τους από τα παλαιά τμήματα.

Κατασκευή στεγανών ενεμάτων στο τελείωμα της τοιχοποιίας για σταθεροποίηση και προστασία της τοιχοποιίας από την κατερχόμενη υγρασία.

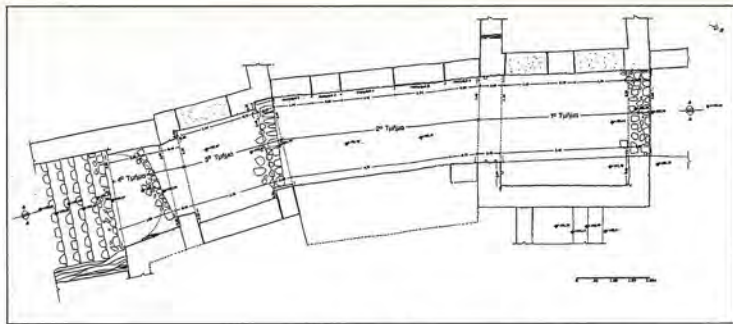
Κατασκευή υπόγειου καναλιού υποδοχής των Η/Μ εγκαταστάσεων. Αποκατάσταση του λιθόστρωτου δαπέδου με αφαίρεση των αρμολογημάτων από τσιμεντοκονία, ανάσωση των λίθων και επανατοποθέτηση τους σε υπόστρωμα χύματος, με συμβατό αρμολόγημα και πλάτος αρμού έως 1cm και τελική διαμόρφωση δαπέδου που θα συγκλίνει προς τον άξονα του δρόμου.

Προβλέπεται ο φωτισμός του διαβατικού με φωτιστικά σώματα κατά απομίμηση των παλαιών.

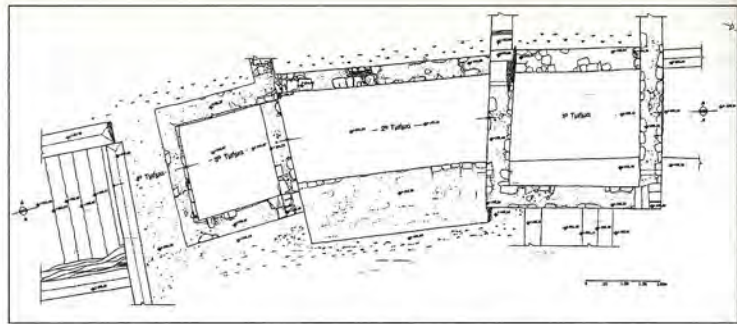
Για το 1ο τμήμα του διαβατικού: (εικ. 24)

Εφαρμογή συμβατών ενεμάτων των οποίων η σύνθεση θα καθοριστεί μετά από εργαστηριακό έλεγχο των παλαιών κονιαμάτων δομής. Απόφραξη ανοιγμάτων. Ανακατασκευή δυτικού τμήματος τοιχοποιίας με διαμόρφωση ανωφύλου από ενιαία δοκό καστανιάς και ανακουφιστικών τόξων και δοκοθήκων. Ανακατασκευή δώματος τυπικής κατασκευής κατά τα παραδοσιακά πρότυπα. Τοποθέτηση τετραξύλου και ξυλινού κιγκλιδώματος ανοιγόμενου στη θέση της θύρας και σταθερού στη θέση του παραθύρου που θα ελαιοχρωματιστούν σε χρώμα γκρι. Αποκατάσταση λιθόκτιστου πάγκου στην αρχή του στάθμη. Η ανακατασκευή του δώματος (εικ. 25) θα γίνει με φέροντα οργανισμό, δοκούς από βένιο σε 2η χρήση, καλάμια, ασθενές ασβεστοκονίαμα με χρώμα, φράγμα υδρατμών, ελαφρομενολίτη για την δημιουργία ρύσης 1%, τσιμεντοκονία εξομάλυνσης, υγρομόνωτική μεμβράνη, αερό πολυουρεθάνης (θερμομόνωση), σκυροκονίαμα, ασβεστοκονίαμα και πλάκες τύπου «Μάλτας». Μελλοντικά η κατασκευή του δώματος μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως πάτωμα 1ου ορόφου. Το ξυλινό κιγκλιδώμα στη θέση των ανοιγμάτων προς το όμορο ακίνητο διευρύνει τη θέα, ενισχύει την έννοια του διαβατικού και προσεγγίζει το ενδιαφέρον προς τα κατώτερα των κτισμάτων που θα αποκαλυφθούν στο δυτικό ακίνητο-χώρο 1.

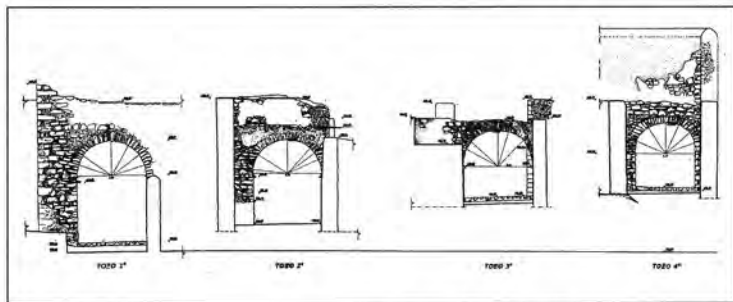
Για την πρόταση γραφικής αποκατάστασης του χώρου 1 στο πρώτο

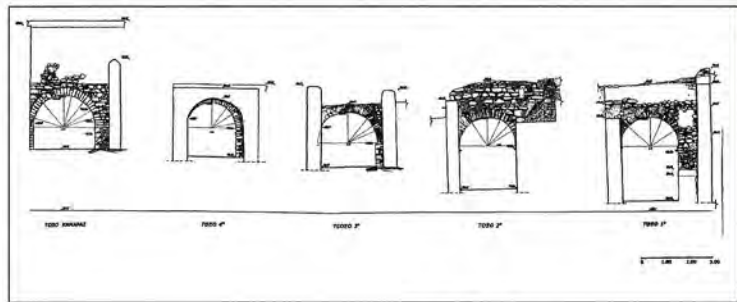
Εικ. 16. Κάτωη κατασκευή σταθμής υφιστάμενης κατασκευής Δ3.

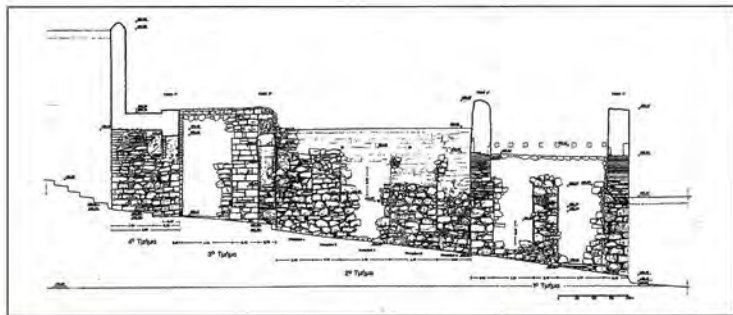
Εικ. 17. Κάτωη ανώτερη σταθμής υφιστάμενης κατασκευής Δ3.

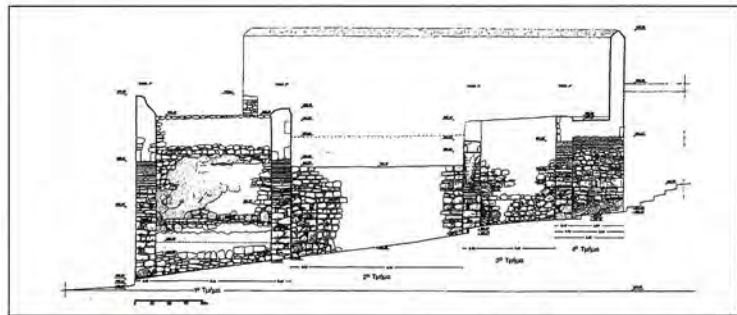
Εικ. 18. Όψεις Δ3 από βορρά κατά την πορεία ανόδου.

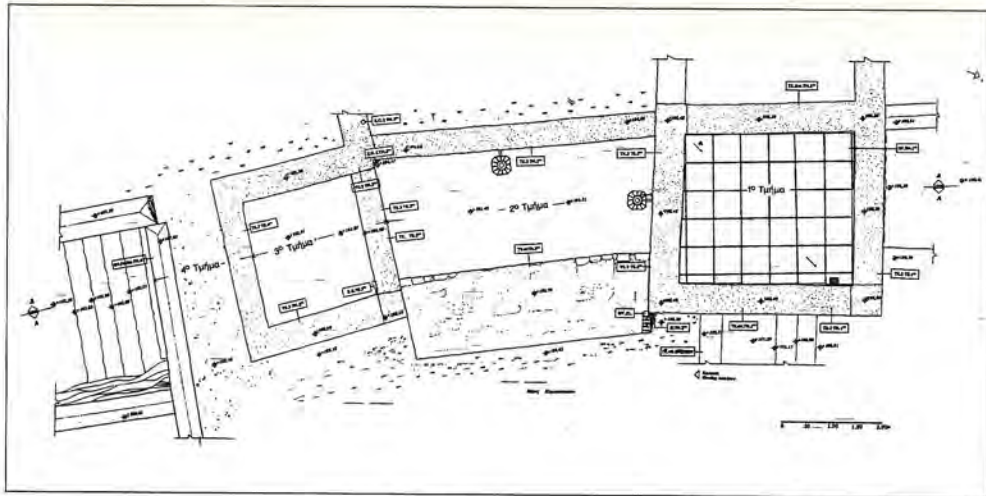
Εικ. 19. Όψεις Δ3 από νότο κατά την πορεία καόδου.

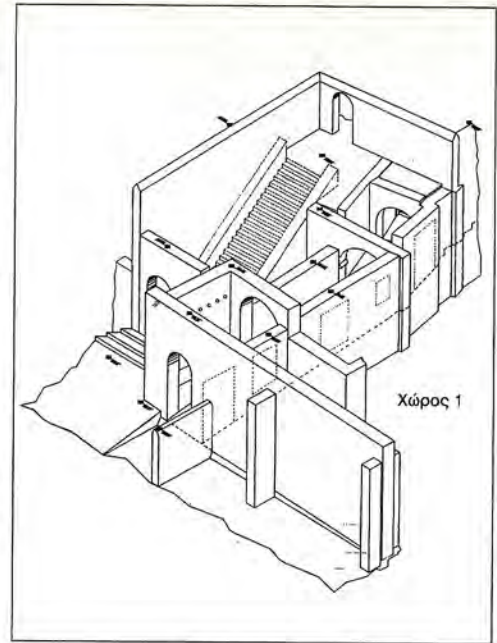
Εικ. 20. Ανάπτυξη δυτικού οριού Δ3.

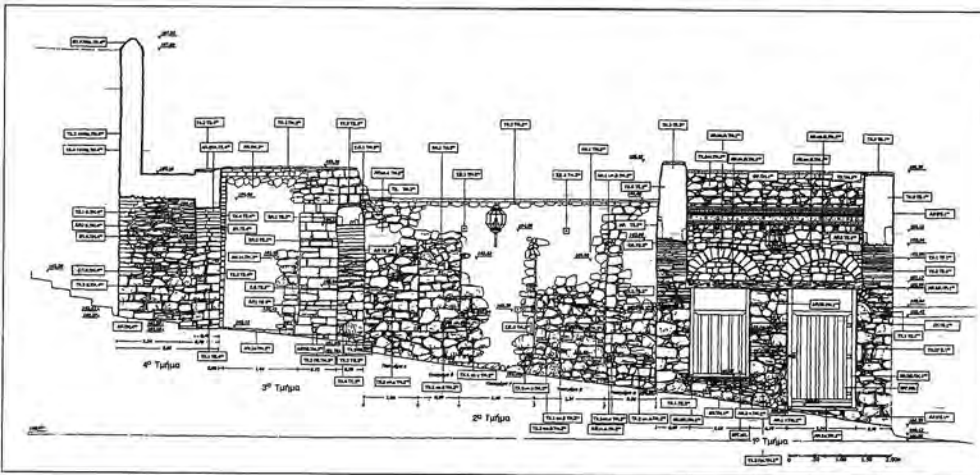
Εικ. 21. Ανάπτυξη ανατολικού οριού Δ3.

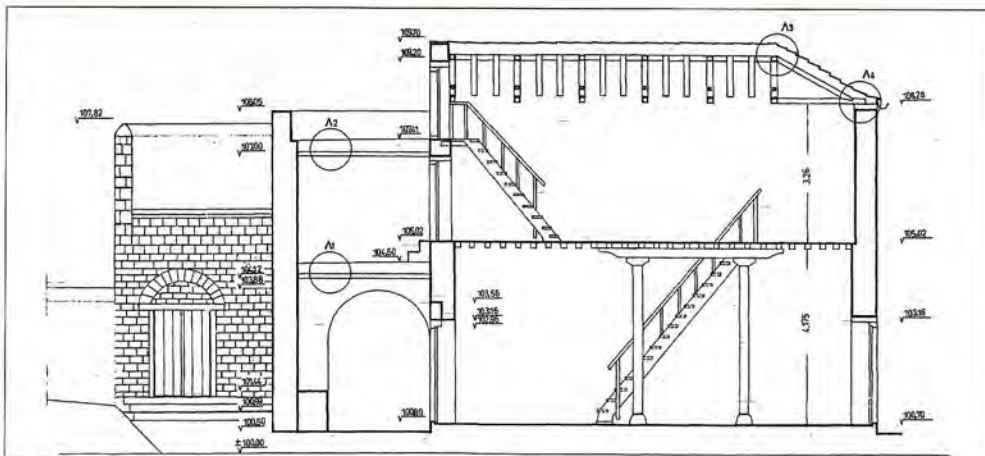
Εικ. 23. Πρόταση στερέωσης και μερικής αποκατάστασης του τμήματος Δ3 Κάτω ανώτερης στάθμης.

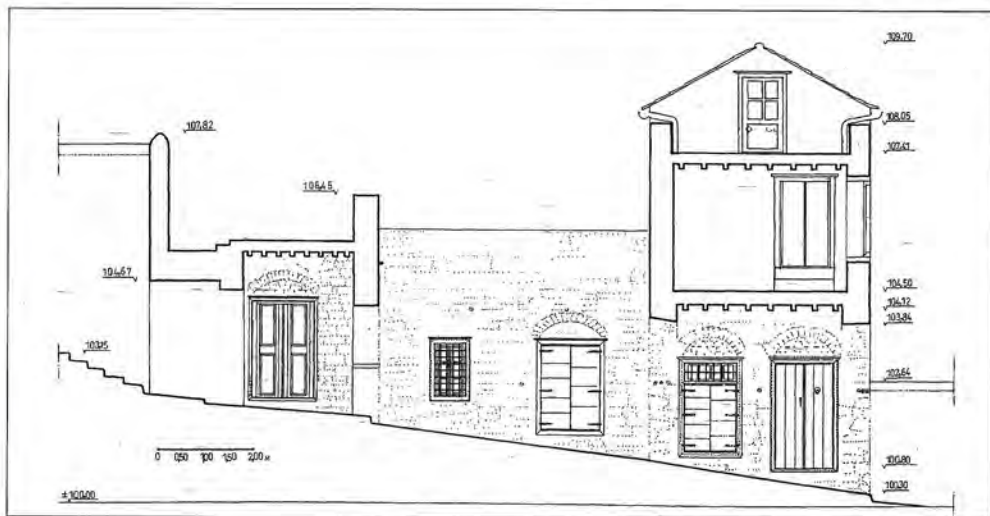
Εικ. 22. Σχολήγραμμα Δ3 σε αξονομετρική παράσταση.

Εικ. 24. Πρόταση στερέωσης και μερικής αποκατάστασης του τμήματος Δ3 διεκτικό όριο.

Εικ. 27. Πρόταση γραφικής αποκατάστασης του τμήματος Δ3. Τμήτ κατά μήκος κάρου 1.

Εικ. 28. Πρόταση γραφικής αποκατάστασης δυτικού ορίου Δ3.

τμήμα του διαβατικού (εικ. 26, 27, 28) εφαρμόζονται τεχνικές που είναι βασισμένες στο τοπικό ιστορικό κατασκευαστικό σύστημα, όπως η μορφή των ανοιγμάτων, το ανώφλι αποτελούμενο από δοκό ενιαίου μήκους διατομής 0,16x0,20μ., η κατασκευή ανακουφιστικών τξών, η ανακατασκευή της τοιχοποιίας με χαρακτηριστική υδραλική πλοκή των λίθων, η κατασκευή μεσοπατώματος από δοκούς πριστής ξυλείας σε πυκνή διάταξη και κάλυψη με σανίδωμα, η ξύλινη σκάλα εσωτερικού χώρου με μεγάλη κλίση προς τον όροφο, η ενίσχυση του πατώματος με ξύλινα υποστύλωματα που έχουν την τυπική κατασκευή και μορφή, η κατασκευή κεραμοσκεπούς στέγης με πλήρη ζευκτά και ενδιάμεσα δοκούς, η πρόσβαση στο δώμα πρώτου ορόφου του διαβατικού με μικρή σκάλα από τον πρώτο όροφο και θύρα χαμηλού ύψους για έξοδο στην ταράτσα του πρώτου ορόφου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γκίκα-Χελιώτου, Δ. *Η Χριστιανική Ύδρα*. Ύδρα 1936.
 Ζήθος, Δ. *Τα μνημεία και η πόλη*. Αθήνα 1997.
 Κριεθής, Γ. *Ιστορία της νήσου Ύδρας από της Ελληνικής Επανάστασώς του 1821*. Εν Πάτραις 1860.
 Μιχαηλίδη, Κ. *Παρατηρήσεις πάνω σε τρεις πόλεις νησιών του Αιγαίου*. Αρχιτεκτονικά Θέματα τ. 9 1974.
 Μιχαηλίδη, Κ. *Αιγαιοπελαγίτικοι οικισμοί. Μια σύγχρονη επισκόπηση* στο «*Οικισμοί στην Ελλάδα*» Αθήνα 1974.
 Ορλάνδου, Α. *Παλιότα και Σπίτια του Μυστρά*. Αθήνα 1937.
 Πετρόπουλου, Γ.Α. *Το ασπικόν δίκαιον της Ύδρας* Αθήνα 1961.
 Προκοπίου, Γ. *Το αρχοντικό του Γ. Βουίγαρη στην Ύδρα. Αρχιτεκτονική και εικόνα*. Αθήνα 2001.
 Φίλιππα-Αποστόλου, Μ. *Μικροί Οχυρωμένοι οικισμοί του Αιγαίου. Στα ίχνη της ιστορικής τους ταυτότητας*. Αθήνα 2000.
 Μαστρού, Ε. κ.ά. *ΥΔΡΑ* πολυενομοική μελέτη τόμος «Ανάλυση» τόμος «Πρόταση». Αθήνα Οκτώβριος 1989.
Μέλλον της Ύδρας Τεύχη: Ιανουάριος 1933 σελ. 54, τοπικό περιοδικό Απρίλιος 1933 σελ. 148, Ιούλιος 1934, Σεπτέμβριος 1936, Φεβρουάριος 1937 σελ.41, Οκτώβριος 1937 σελ.193, Σεπτέμβριος 1938 - Ιανουάριος 1953 σελ. 54.
 Bernard, M. Feilden *Conservation of Historic Buildings Butterworth Scientific*, 1982.
 Michaelidis, C. *Hydra A greek island town. Its growth and form*. University of Chicago 1967.
 Matton, R. *Hydra et la guerre maritime (1821-1827)*. Athens 1953.

COVERED PASSAGES IN THE TOWN OF HYDRA. A CASE STUDY IN KIAPHA.

Kallitsa Tina, architect engineer

Supervisors: E. Maistrou, architect engineer – G. Prokopiou, architect engineer

This diplomatic work refers to the study of covered passages (Diavatika) in the town of Hydra and is consisted of two parts: A. In the first part is included:

The registration of the constructions as a whole, of 21 covered passages, that are preserved at the south part of the city, Kiapha, and constitute evidences of its age. The research aims at the pointing out of their particular characteristics and qualities, as well as their evaluation, in an environment altered from the indifference, misapprehension of their protection and the overexploitation of the cultural heritage.

With the term *covered passages or roofed passages* we mean the elements of urban space, where the ground floor functions as a public street and the first floor constitutes private space (roofed or open aired) of the building, that corresponds in each covered passage. They were built in the 18th century and most probably long ago for reasons of protection and defense during the time when pirate invasion took place and for the expansion of the area above the street in the naturally fortified and inaccessible area of Kiapha which constitutes the oldest part of the town.

They are constituted by one or more successive arcs, which is the bearing construction of covered passage.

The arcs are built from the local grey limestone. The fabric of stones in the stoneworks of arcs is good, as we can see in the ruined constructions. Claymortar was used as fabric mortar with a small quantity of lime, while the same composition is used for the wide joint filling and final whitewash.

The condition of the preservation in roofed passages is directly connected with the structural and constructive condition of the buildings that they support and also of the conservation or not of use. In roofed passages where the use of the first and ground floor were interrupted, wreckage followed.

The particularity in each roofed passage, is found in its functional relation with the buildings of its immediate environment, the number and arrangement of arcs and the architectural composition of the roofed part of the street.

It is absolutely necessary for them to be protected and preserved with all the slight traces that they possess. For this reason their

declaration, as "monuments", according to the article of 3 N. 2831/13-6-2000 is proposed.

B. In the second part the study is focused in the roofed passage D3 that presents particular architectural, urban and historical interest. It consists of four successive arcs and an arcade of small width, which is adjusted in the fourth arc. The first and second department of roofed passage are assessed to belong in the same constructive phase, or with small time difference and this conclusion results from the technique of the fabric in the stoneworks of arcs and buildings and morphological observations. Third and fourth departments belong to the same constructive phase, but in a posterior period in relation with the first and second arcs, as we note from the coat of lime and other morphological elements.

The western limit of the roofed passage D3, is formed by the stonework of buildings and preserves the traces of openings (klapes) of doors and windows, the holes for the reception of the supports of hanging up the frames of windows and doors, the threshold and their lintel.

In the first department of the roofed passage, in the east stonework, the beamholes of the bearing construction of the first floor are preserved.

The vegetation and the landfills in the properties eastward and westward of roofed passage, prevent the sight of ruins that are found in the inside space of them. Taking into consideration the evidences that are saved in situ and also equivalent constructions in Hydra, it is believed that the space in the eastern department included the staircase to the first (a') floor which corresponds to the floor of the arcade and led to the western property and to the building in the eastern part that preserves today roof in the ground floor which forms groined-vaults. The western limit probably included two separate properties. One of them, the space 1, might be connected functionally with a steep wooden staircase with the first (a') floor of the roofed passage.

The first department of the roofed passage preserves the evidences, which can be easily used for the restoration of the original form.

The constructive problems of the roofed passage constitute the basic reasons of weakening of its bearing construction and are

owed in physical causes of decay (earthquake and moisture) as well as human ones, which produce the greatest damage. The detachment of small stones, the damage of joint fillings and mortar coats of lime, the washing of conjunctive mortar, the damages in the upper parts of arcs and stoneworks and vegetation are noted.

The consolidation of all constructive parts of the roofed passage and the partial restoration of its first department must be given in priority, for the prolongation of the life and for its utilization now and in the future.

Simultaneously with the reconstruction of the roof is strengthened their historical and didactic qualities.

More specifically are proposed consolidation works such as deep joint filling and small additions of stones in the stoneworks of arcs and buildings, application of injections, of waterproof coat in the upper parts of stonework, reconstruction of roof, lintel and comforting arcs in the two openings of 1st department, restoration of stonework of bench and finally restoration of paved flooring.

In order to form approximately the initial construction of space 1 and first department of the covered passage, is proposed a graphical restoration.

For this reason, traditional local skills and materials that are preserved in old buildings of the city, were applied for this proposal. The proposal does not include rehabilitation of the surrounding buildings, it is believed that the original use is generally the best for conservation of the fabric, as it means fewer changes, and that use is the habitation.

I would like to thank all the professors of the Postgraduate Studies Program for their help and support during the program and specially: professors Mr. M. Biris and Mr. M. Korres for the encouragement to attend the Program, professors Mrs. E. Maistrou and Mr. G. Prokopiou for their continuous support, interest and for all the information I was given in local architecture matters and for their continuous support and proof reading during the program, professor Mr. K. Milonas for the precious information I was given and for his proof-reading and last professors Mr. G. Makris and Mr. F. Goulielmos for their precious hints and corrections in constructional matters.

ΑΝΑΛΗΜΜΑ ΤΗΣ ΣΤΟΑΣ ΤΟΥ ΕΥΜΕΝΟΥΣ

Δομοστατικά προβλήματα

Κοϊνίας Χρήστος, πολιτικός μηχανικός

Η Στοά του Ευμένους (εικ. 1) κατασκευάστηκε περίπου το 180 π.Χ. στη νότια κλιτύ της ακροπόλεως (εικ. 2, 4). Δωρητής ήταν ο Ευμένης ο Β' από την Πέργαμο. Ήταν διώροφη (εικ. 3) και στην πρόσοψη της υπήρχαν, ίσως, 64 δωρικοί κίονες. Εσωτερικά υπήρχε ιωνική κιονοστοιχία, ίσως, 32 κίωνων. Κτίστηκε πιθανόν για την προστασία των θεατών του Διονυσιακού θεάτρου από νεροποντή κατά τη διάρκεια της παράστασης. Με τις ανασκαφές αποκαλύφθηκε, ο εσωτερικός τοίχος της Στοάς σαν επικάλυψη της αναλημματικής τοιχοποιίας, δομημένος από Υμήττιο μάρμαρο και δόμους πώρινους, κατά τόπους επισκευασμένους με αμμοκονία και κεράμους. Διαπιστώθηκε ότι ο αναλημματικός, δομημένος από κροκαλοπαγείς λίθους, τοίχος και ο πίσω τοίχος της Στοάς ήταν θεμελιωμένοι στην ίδια στάθμη. Πρώτα χτίστηκε ο αναλημματικός, δομημένος από τοξοστοιχία και μετά, κατά μήκος του αναλημματός, η Στοά. Κατά τις ανασκαφές βρέθηκε σκάχη σε αρκετά σημεία, γεγονός που υποδηλώνει ότι η Στοά μάλλον καταστράφηκε από πυρκαγιά.

Στα σωζόμενα υπολείμμάτα του βόρειου τοίχου της διατηρούνται τρεις διαφορετικοί τύποι τοιχοποιίας. Πάνω στον τοίχο αυτό ήταν χτισμένοι, μέχρι την κατεδάφιση του κατά τις ανασκαφές του 1877, ο Πρόμαχος του Σερπετζέ (εικ. 5) που αποτελούσε τμήμα του Ριζόκαστρου.

Περιγραφή του μνημείου

Ο βόρειος τοίχος της Στοάς, (εικ. 6,8) όπως και όλο το μνημείο, είναι θεμελιωμένος στον Αθηναϊκό σχιστόλιθο πάνω στον οποίο εδράζονται παραλληλεπίπεδοι λίθοι. Πάνω στους δόμους εδράζονται ορθοστάτες από υμήττιο μάρμαρο. Τους ορθοστάτες κοσμεί μια σειρά λίθων και πάνω από αυτή είναι τοποθετημένοι μεταγενέστεροι δόμοι από πειραϊκό ακτίτη (πρωόλιθο). Σε λίγα μόνο σημεία πάνω από τους ορθοστάτες βρίσκονται τοποθετημένοι λίθοι από Αιγινήτη πώρο, που ήταν και το αρχικό υλικό του βόρειου τοίχου της Στοάς (εικ. 11). Μπροστά από το τόξο 31¹ βρίσκεται σε μικρή εσοχή το σημείο υδροδότησης της Στοάς (εικ. 12).

Η τοξοστοιχία είναι κατασκευασμένη από πειραϊκό ακτίτη (εικ. 8). Εμπλέκεται με τον πίσω αναλημματικό τοίχο μόνο καθ' ύψος των πεσσών (εικ. 7). Σε πολλά σημεία της τοξοστοιχίας διατηρούνται οπές από όπου μάλλον διέρχονταν πηλيني αγωγοί για παραγωγή ή αποχέτευση των υδάτων, που προέρχονταν από τη στέγη της Στοάς και πιθανόν από τον περίπατο (εικ. 10,13). Τα υδάτα αποχετεύονταν τελικά σε έναν υπόγειο αγωγό που τα οδηγούσε έξω από την Στοά (εικ. 14).

Το ανάλημμα είναι κτισμένο από λατυποκροκαλοπαγή λίθο. Στο σχιστολιθικό υπόβαθρο της θεμελίωσης εδράζονται δομικά σε δύο οριζόντιες σειρές, λίθοι από πειραϊκό ακτίτη και πάνω από αυτούς δόμοι με λίθους διάτυνα τοποθετημένους κατά το ψευδοδόμο σύστημα, με τέτοιο τρόπο ώστε να αποφεύγεται η συνέχεια κάθετων

Επιβλέποντες: Ε. Κορρές, αρχιτέκτων μηχανικός – Ε. Βιντζηλαίου, πολιτικός μηχανικός

αριμών μεταξύ των δύο δόμων. Το ίδιο σύστημα συνεχίζεται από εκεί και πάνω με τη διαδοχική τοποθέτηση δομικών και διάτυνα λατυποκροκαλοπαγών λίθων (εικ. 9,10).

Δομοστατικά προβλήματα

Η θεμελίωση του βόρειου τοίχου της στοάς είναι σε καλή κατάσταση εκτός από δύο σημεία στα ανατολικά μεταξύ των τόξων 1 και 3 και 5 και 7, όπου παρουσιάζεται ανύψωση της, πιθανόν από ύπαρξη δέντρων παλαιότερα (εικ. 15). Σε όλα τα τμήματα του βόρειου τοίχου παρατηρούνται μικρές ρωγμές σε λίθους, οι οποίες σφηνούνται περισσότερο σε κατακόρυφες υπερφορτίσεις, αλλά και στην αποσάθρωση και εξασθένηση του ίδιου του υλικού (εικ. 16). Απολείψεις παρουσιάζονται κυρίως στις ακμές των μαρμάρινων ορθοστατών και φελλονται σε υπερφόρτιση από σεισμική καταπόνηση (εικ. 11).

Οι λίθοι της τοξοστοιχίας παρουσιάζουν ρηγματώσεις (εικ. 17,18,39-41), πολλές από τις οποίες έχουν προκληθεί από υπερφόρτιση των λίθων λόγω διαφορικής παραμόρφωσης. Σημαντικές είναι οι ρωγμές που έχουν δημιουργηθεί στους θολίτες κατά μήκος του τοίχου. Οι ρωγμές αυτές έχουν δημιουργηθεί μάλλον εξ αιτίας υπερφόρτισης από το υπερκείμενο τείχος του Σερπετζέ, το οποίο εδραζόταν πάνω σε αυτούς. Επίσης πολλές από τις μικρορρηγματώσεις πιθανόν να προκλήθηκαν από την πυρκαγιά που κατέστρεψε το μνημείο. Εκτός από τις ρωγμές, σημαντικές είναι και οι μετακινήσεις των θολιτών. Τέλος πολλές φθορές έχουν προκληθεί από την παγοποίηση, την κρυστάλλωση αλάτων και την όξινη βροχή (εικ. 19).

Το ανάλημμα δεν παρουσιάζει κύρτωση. Οι φθορές που εμφανίζονται

οφείλονται στη διάβρωση (εικ. 18,19,29). Οι λίθοι είναι περισσότερο διαβρωμένοι στο ύψος των τόξων και πίσω από αυτά. Η διαφορά στο βαθμό διάβρωσης οφείλεται στην ύπαρξη, μέχρι τις πρώτες ανασκαφές, της επίχωσης που έφτανε, στο ύψος των γενέσεων των τόξων και στις ευνοϊκές συνθήκες για κατακράτηση υγρασίας κάτω από τα τόξα. Η επίχωση αυτή είναι αίγουρο ότι προστατέψε τον αρουραίο (κροκαλοπαγή) λίθο σε μεγάλο βαθμό από τη διάβρωση από τη στιγμή που ο τοίχος βρισκόταν κάτω από τη γη ώστε ούτε διαβρεχόταν άμεσα ούτε καταπονούνταν σε μεγάλο βαθμό από θερμοκρασιακές μεταβολές.

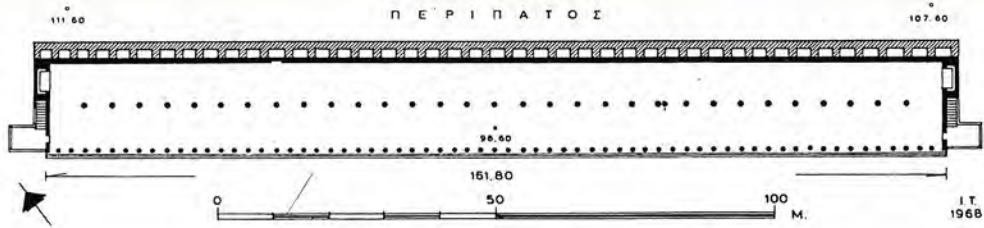
Λίγο πριν το 1964 έγιναν εργασίες από τον Αναστάσιο Ορλάνδο για την αποκατάσταση μέρους της τυφλής τοξοστοιχίας της στοάς. Οι επεμβάσεις που έγιναν τότε αφορούσαν, συμπληρώσεις με τεχνητό λίθο στα τόξα και το ανάλημμα (εικ. 20), συμπληρώσεις μεγαλύτερων οπών και ρωγμών με μικρούς λίθους, συμπληρώσεις κενών κροκαλοπαγών δόμων με τοιμεντοκονία, κάλυψη με ισχυρό τοιμεντοκονίαμα όλης της άνω απόληξης των δυτικών τόξων από το Ηρώδειο και μέχρι το πρώτο κατεστραμμένο τμήμα, κάλυψη με τοιμεντό του περιπάτου στο τμήμα πίσω από το ανάλημμα (εικ. 21), τοποθέτηση συλλεκτώρα και αγωγού ομβρίων και αρμολόγημα στη ράχη των πώρινων πλακών κάλυψης των τόξων στο ανατολικό τμήμα του μνημείου.

Φυσικά, χημικά και μηχανικά χαρακτηριστικά υλικών -Αίτια φθοράς

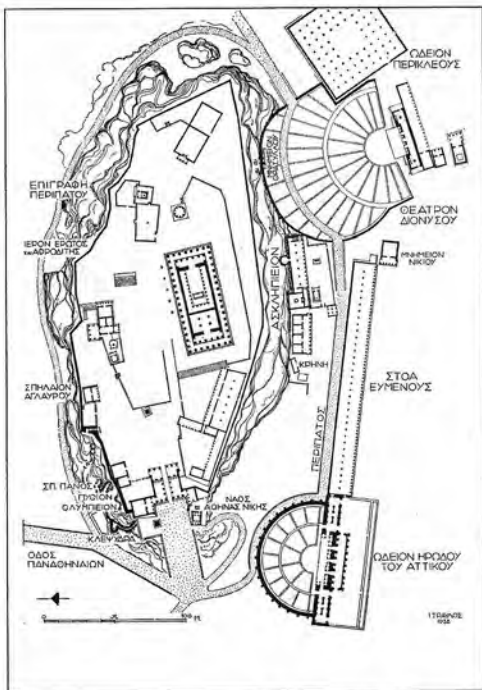
Για τη διερεύνηση των ιδιοτήτων των υλικών έγιναν στα πλαίσια της παρούσης μελέτης ορυκτολογικές έρευνες για την σύσταση του λατυποκροκαλοπαγούς πετρώματος (εικ. 22-25). Επίσης έγιναν εργαστηριακές έρευνες για τον προσδιορισμό των φυσικών και μηχανικών χαρακτηριστικών του λατυποκροκαλοπαγούς πετρώματος και των μηχανικών χαρακτηριστικών του ακτίτη (εικ. 26-29).

Οι ορυκτολογικές αναλύσεις έγιναν στο Ι.Γ.Μ.Ε από τον Δρ. Γ. Οικονόμου. Κατά την ανάλυση χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της περιθλασιμετρίας ακτινών-Χ. Ο προσδιορισμός του ποσοστού των ανθρακικών, που στα συγκεκριμένα δείγματα είναι ασβεστίτης, έγινε με τη μέθοδο απομάκρυνσής τους με χρήση CH_3COOH όπου και βρέθηκε ποσότητα ίση με 10%. Η μικροσκοπική παρατήρηση έγινε με πολιτικό μικροσκόπιο ενώ η ορυκτολογική σύσταση ορυκτών και

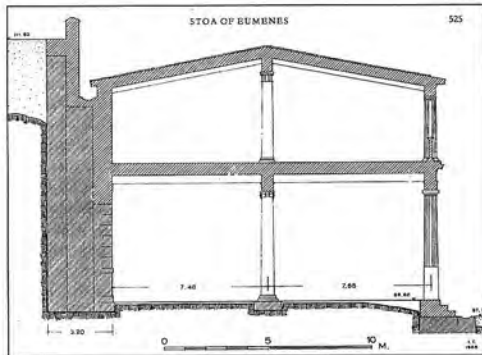
1. Η αριθμηση πεσσών και τόξων ξεκινάει από τα ανατολικά.

Εικ. 1: Ανωάρκτεον της κρύπτρας της ερεχθίδος. (Πηγή: John Travlos, *Bildlexikon Zur Topographie Des Antiken Athen.*)

Εικ. 2: Τοπογραφικό σχέδιο της Ακρόπολης και των κτισμάτων γύρω από αυτή από το 86 π.Χ. έως το 207 μ.Χ. (Πηγή: I. Travlos, *Πολεοδομική Εξέλιξη των Αθηνών Β' Έκδοση Αθήνα 1993.*)

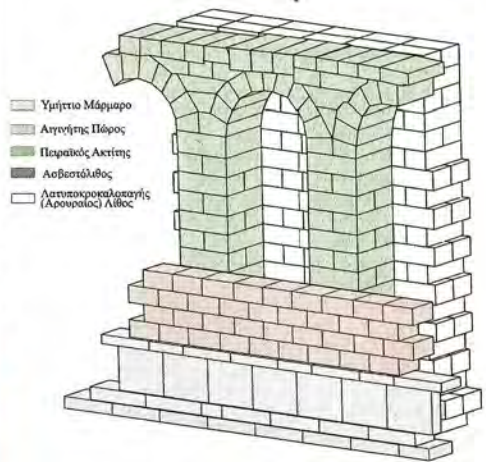
Εικ. 3: Ανωάρκτεον της Στόας σε τομή. (Πηγή: John Travlos *Bildlexikon Zur Topographie Des Antiken Athen.*)

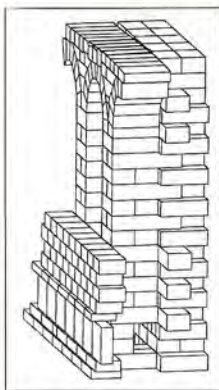
Εικ. 4: Η Ακρόπολη έως και τον 2ο αιώνα μ.Χ., Άποψη από νότια. Πρότυπο σε κλίμακα 1:500. (Μάρτυρ Επιβίτη Μ. Κορρέ, Έκδοση Π. Δημηριάδη.)

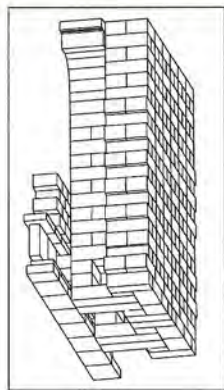
Εικ. 5: Άποψη της Ακρόπολης. Chacaton (1839). Αρχείο Μουσείου Μπενάκη, 23067

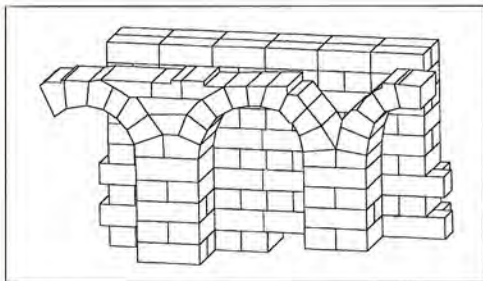
Εικ. 6: Διακρίνονται τα υλικά που αποτελούσαν το ημίγειο.

Εικ. 7: Διακρίνεται ο τρόπος εμφάνισης της τοξοστοικίας και του ανατήγματος.

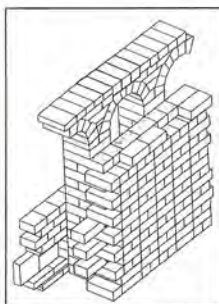
Εικ. 10: Ο πίσω τοίχος της σταδής δεν εμφάνιζαν με την τοξοστοικία. Διακρίνεται ο τρόπος εμφάνισης των πλάτων της τοξοστοικίας και του ανατήγματος τοίχου για την απορροή του νερού.

Εικ. 8: Διακρίνεται ο τρόπος κατασκευής των τοξών.

Εικ. 11: Διακρίνεται τμήμα του αρχικού βόρειου τοίχου της σταδής από πίσω. Το τμήμα αυτό είναι από τα λίγα που έχουν διασωθεί. Επίσης διακρίνονται σημάδια από ρίζωση στην επιφάνεια των ορθοστάτων.

Εικ. 9: Διακρίνεται ο τρόπος δομής του ανατήγματος τοίχου.

Εικ. 12: Το σημείο υδροδότησης της σταδής. Διακρίνονται οι δύο παραστάδες και οι αυλές που εξέρχονταν το νερό.

Εικ. 13: Καταστραμμένο τμήμα της τοξοστοικίας. Διακρίνονται οι τετραγώνες απός.

Εικ. 14: Ο αγωγός αποχέτευσης των υδάτων έξω από την σταδή.

Εικ. 15: Διακρίνεται η ανέγερση της διαμερίσις του βορείου τοίχου της Στάδης μεταξύ των τοξών 1 και 3.

Εικ. 16: Διακρίνεται η αναστροφή του αχνιότη πάρος καθώς και ηχηματισμοί στο ίδιο το υλικό.

Εικ. 17: Διακρίνονται οι ηχηματισμοί στο τόξο. Τμήμα από το εναπομεινών υλικό είναι ετοιμασμένα.

Εικ. 18: Κατεστραμμένο τμήμα της τοξοστασίας. Διακρίνεται η έντονη διάβρωση του ηλατινοκροκατοληγού πεπρήματος.

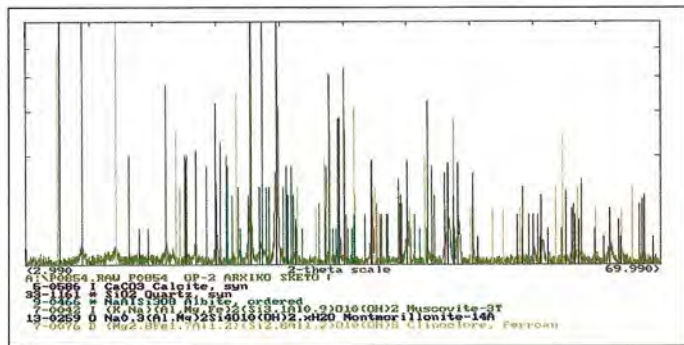
Εικ. 19: Διακρίνεται η διάβρωση του ηλατινοκροκατοληγού υλικού του αναθηματικού τοξού και η επικάλυψη της μαύρης κρούστας κάτω από την τοξοστασία.

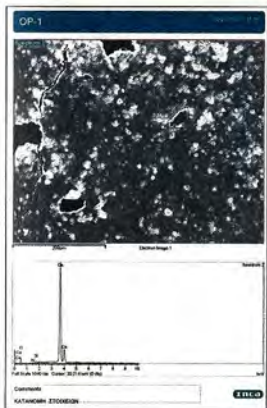
Εικ. 20: Διακρίνονται οι επηκεκαυμένες από τον Οριάνδο αβίδες.

Εικ. 21: Η σημερινή διαμόρφωση του πεπρήτου νίτου από την Σ.ε.α. Η διάβρωση με τοξάντο έγινε κατά τις αρχαίες της δοκιμασίες του 60 για την προστασία του αναθηματος από τα τρεχομένα νερά της βροχής.

Εικ. 22 Χημική ανάλυση

Εικ. 23 Χημική ανάλυση

Εικ. 24 Άσπρη τομή δειγματος 1.

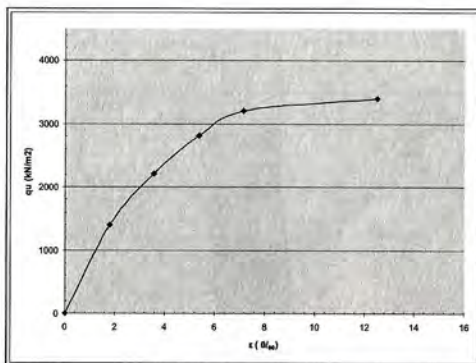
Εικ. 25 Άσπρη τομή δειγματος 2.

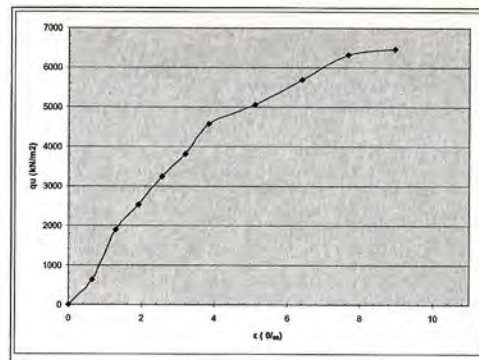
Εικ. 26: Λατινοαμερικανοπαγές υλικό κατά τη διαμόρφωσή του σε δοκίμια στο εργαστήριο.

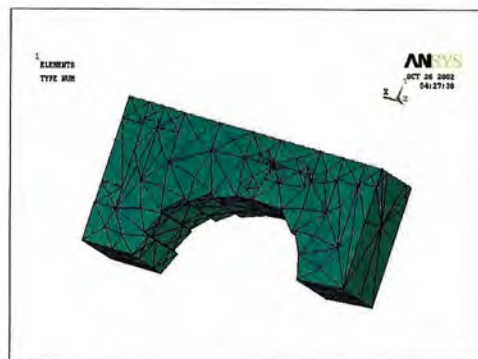
Εικ. 27: Λατινοαμερικανοπαγές υλικό κατά τη διάρκεια της δοκιμής μονοαξονικής θλίψης.

Εικ. 28: Διάγραμμα τάσεων παραμορφώσεων υψρού λατινοαμερικανοπαγούς δοκίμιου κατά την δοκιμή σε μονοαξονική θλίψη.

Εικ. 29: Διάγραμμα τάσεων παραμορφώσεων ξηρού λατινοαμερικανοπαγούς δοκίμιου κατά την δοκιμή σε μονοαξονική θλίψη.

Εικ. 30: Μονοαξονική τάση. Η επαφή των δοκτιών έχει προσομοιωθεί με ημιπροσώμα στοιχεία επαφής (contact elements).

συνδεδετικού υλικού έγινε με ηλεκτρονική μικροσκοπία σάρωσης SEM. Για τη διερεύνηση χρησιμοποιήθηκαν δύο δοκίμια το OP-1 με μικρή συγκέντρωση και μέγεθος αδρανών και το OP-2 με μεγάλη συγκέντρωση και μέγεθος αδρανών.

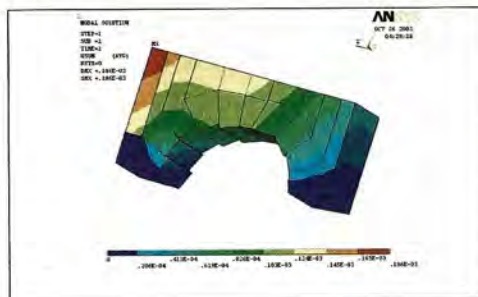
Το OP-1 χαρακτηρίζεται από σχετικά μονόμορφο ασβεστολιθικό υλικό, που αποτελείται κυρίως από ασβεστιτική σύσταση ορυκτά (σε ποσοστό περίπου 85 %). Το ασβεστολιθικό υλικό του πετρώματος μπορεί να δημιουργήσει γύψο με το SO₂ της ατμόσφαιρας και άλατα CaCl₂ με χλωριούχα ιόντα, οπότε είναι δυνατόν να προκληθεί αλλοίωση του υλικού. Το OP-2 χαρακτηρίζεται ως ασβεστολιθικό κροκαλολατυποπαγές. Τα ανθρακικά με σχεδόν αποκλειστικά ασβεστιτική σύσταση αποτελούν το 50 % του υλικού. Το πορώδες του πετρώματος είναι σε ποσοστό περίπου 10-12 %. Η σχετικά σημαντική παρουσία υδροθερμικών ορυκτών (εξαλλοιωμένοι μαρμαρυγίες), σε ποσοστό περίπου 10-12 % του δείγματος, καθώς και η παρουσία σε μικρό βέβαια ποσοστό (<5%) διογκούμενου αργιλικού είναι δυνατόν να δημιουργήσει συνθήκες αποσταθεροποίησης του υλικού από ατμοσφαιρικούς παράγοντες (μετεωρική και αιολική διάβρωση). Η αυξημένη παρουσία SO₂ στην ατμόσφαιρα δημιουργεί φαινόμενα γυψοποίησης του υλικού.

Για τη διερεύνηση των φυσικών χαρακτηριστικών του συνδεδετικού υλικού το λατυποκροκαλοπαγούς πετρώματος έγινε κοκκομετρική ανάλυση με κόκκινα, υδραυλική κοκκομετρική ανάλυση και εύρεση της μέσης τιμής πυκνότητας κόκκου (γ_s (g/cm³)-2.70) και εύρεση του ορίου υδαρότητας LL:17 (το υλικό χαρακτηρίζεται NO PLASTIC). Από τις δοκιμές A,B και Δ το υλικό χαρακτηρίζεται «κακώς διαβαθμισμένοι χάλικες». Επίσης προσδιορίστηκε η βέλπστη υγρασία στα 8.4% (δοκιμή Proctor), η αντοχή σε ανεμπόδιση θλίψη (q_u -52kN/m²) και με τη δοκιμή της άμεσης διάτμησης προσδιορίστηκε η γωνία τριβής ϕ -26.41ο και η συνοχή c -0.10kN/m², του συνδεδετικού υλικού.

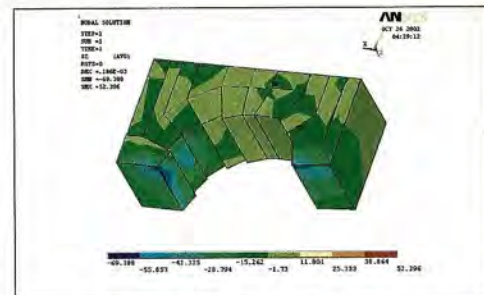
Στο συμπηγές λατυποκροκαλοπαγές πέτρωμα² προσδιορίστηκε η φυσική υγρασία (περιεκτικότητα σε νερό 0.5%), το πορώδες (ΒΛ Ορυκτολογική ανάλυση) και η φαινόμενη πυκνότητα (μέση τιμή φαινόμενης πυκνότητας υγρού δείγματος 2.19 g/cm³, Ξηρού δείγματος 2.17g/cm³). Επίσης προσδιορίστηκε η αντοχή σε μονοαξονική θλίψη υγρών πρισματικών δοκιμών. Οι αντοχές που προέκυψαν για 3 ξηρά πρισματικά δοκίμια ήταν 3.4MPa, 2.8MPa και 5.2MPa. Οι αντίστοιχες τιμές στο μέτρο ελαστικότητας των δοκιμών ήταν 187, 112 και 114MPa και η αντοχή σε μονοαξονική θλίψη ξηρού πρισματικού δοκιμίου. Η αντοχή που προέκυψε ήταν 6.5 MPa και το μέτρο ελαστικότητας 968 MPa. Ακόμα προσδιορίστηκε η ανερχόμενη υγρασία, το ποσοστό προσρόφησης υγρασίας και η αντοχή σε εφελκυσμό (διαμορφώθηκαν δοκίμια σχήματος 8 και η αντοχή που προσδιορίστηκε ήταν 0.32, 0.39 και 0,34 MPa).

Στον ακτίτη λιθο³ προσδιορίστηκε η μέση φαινόμενη πυκνότητα

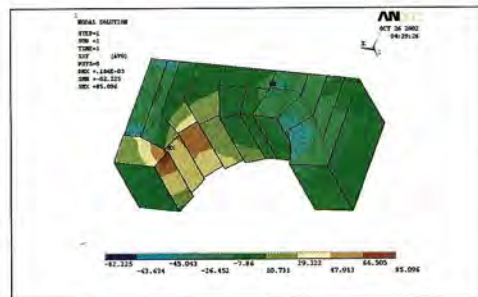
- Χρησιμοποιήθηκε αρχαίο υλικό ύστερα από άδεια των αρμοδίων υπηρεσιών του Υ.Π.Π.Ο
- Χρησιμοποιήθηκε νέο υλικό που συλλέχθηκε δίπλα από το αρχαίο λατομείο που βρίσκεται στο χώρο του Χατζηκριάκειου ιδρύματος στον Πειραιά.

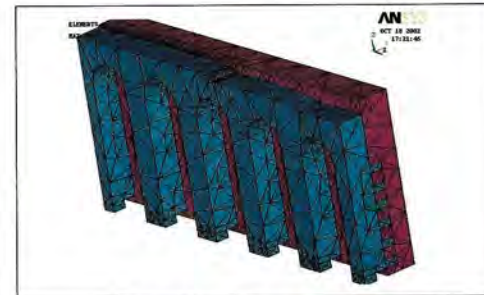
Εικ. 31: Συνιστικές μετακινήσεις.

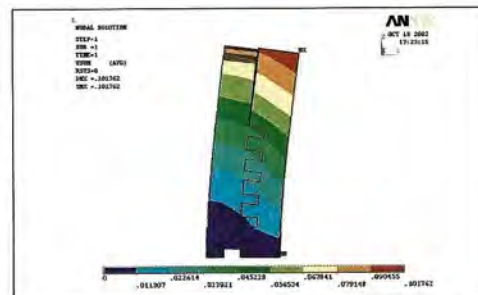
Εικ. 32: Οριζές τάσεις κατά Z (καθοδικό σύστημα συντεταγμένων).

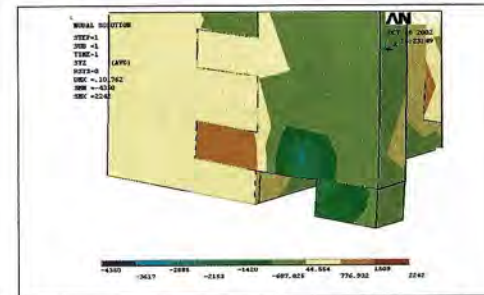
Εικ. 33: Διατμητικές τάσεις κατά XY (καθοδικό σύστημα συντεταγμένων).

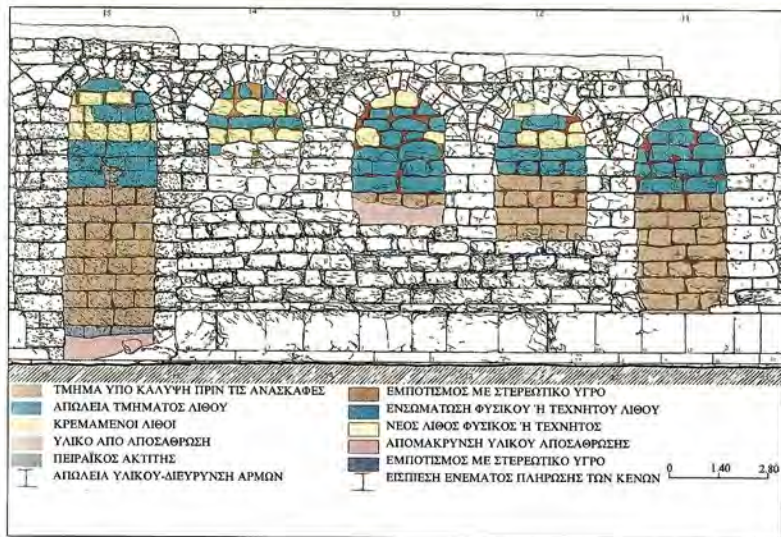
Εικ. 34: Μοντελοποίηση αναθηματικού τοίχου και τζοστακίσιων. Η εμφάνιση των δύο τοίχων έπει προσαρμόσιμει με πεπερασμένα στοιχεία επαφής.

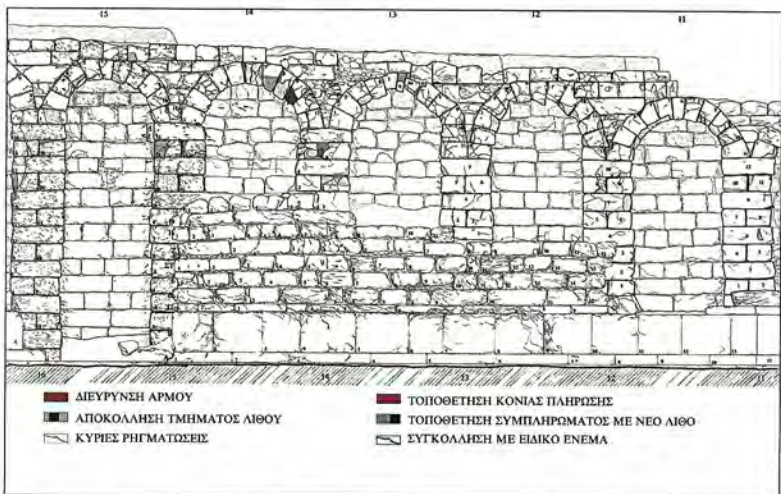
Εικ. 35: Εγκλίνα παραμορφώσεων από την επίδραση του ίδιου βάρους.

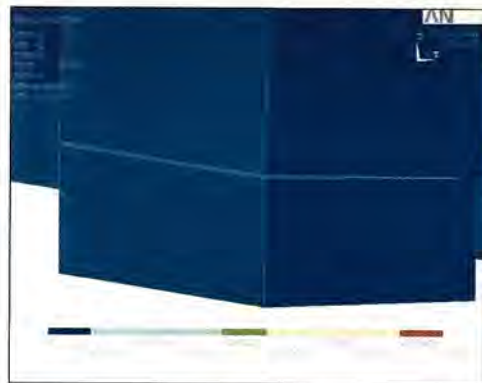
Εικ. 36: Διατμητικές τάσεις κατά YX από την επίδραση του ίδιου βάρους.

Εικ. 36: Παράσταση και πρόταση αποκατάστασης αναθηματικού τοίχου. (Βάση σχεδίου Γιώργος Π. Αντωνίου).

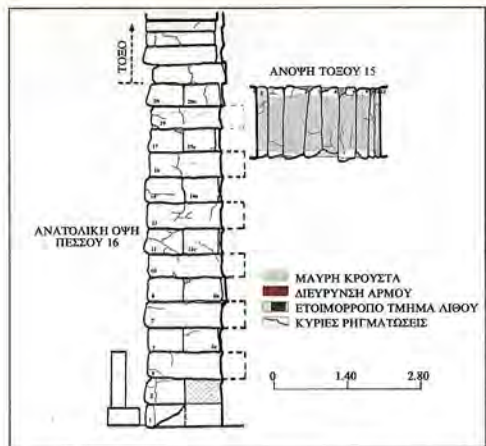
Εικ. 39: Παράσταση και πρόταση αποκατάστασης τοξοστοιχίας. (Βάση σχεδίου Γιώργος Π. Αντωνίου).

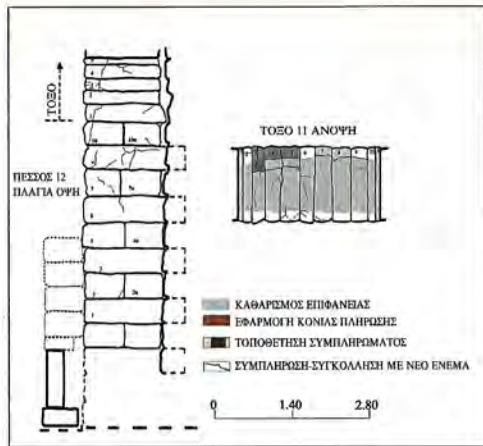
Εικ. 37: Μεγέθυνση της εικόνας παραμορφώσεων. Διακρίνεται ο αόριστος που έχει δημιουργηθεί από την επίδραση του ίδιου βάρους και συμπιέσει με τον αόρισ που υπάρχει μεταξύ των λίθων στην σταθμή αυτή σε πολλά σημεία του μνημείου.

2.20 g/cm³, η αντοχή σε θλίψη πρισματικού δοκιμίου (για τις δοκιμές σε θλίψη διαμορφώθηκαν 4 πρισματικά δοκίμια και οι αντοχές που υπολογίστηκαν ήταν 103,1, 47,1, 34,2 και 23,8 MPa και το μέτρο ελαστικότητας 5407, 2591, 4273 και 2877 MPa αντίστοιχα) και η αντοχή σε εφελκυσμό (διαμορφώθηκαν δοκίμια σχήματος B και η αντοχή που προσδιορίστηκε ήταν 3,7, 3,5 και 4,1 MPa).

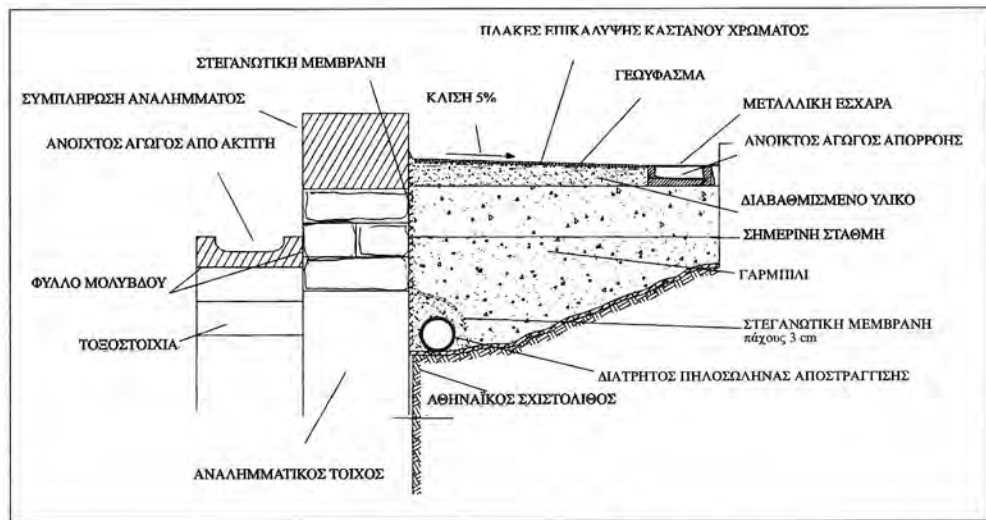
Τα αίτια φθοράς του συνδετικού υλικού του λατιποκροκαλοπαγούς πετρώματος και του ακτίτη είναι χημικά, μηχανικά και ίσως βιολογικά. Είναι γνωστές οι αντιδράσεις που μας δείχνουν την προσβολή πετρωμάτων που περιέχουν ασβεστίτη και μάρμαρο. Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι πετρώματα όπως τα ιζηματογενή (ανθρακικά) ασβεστόλιθοι, ψαμίτιτες με ασβεστίτικο συνδετικό υλικό και τα μάρμαρα παρουσιάζουν πολύ μεγαλύτερη ταχύτητα φθοράς σε σχέση με πυριτικά πετρώματα. Στις παραπάνω κατηγορίες ανήκουν ο ακτίτης και το λατιποκροκαλοπαγές πέτρωμα. Σημαντική είναι η περιεκτικότητα στην ατμόσφαιρα της Αττικής σε NO_x, SO_x και CO_x στα πρώτα λεπτά της βροχοπτώσης αφού η συνεχιζόμενη βροχοπτώση καθαρίζει την ατμόσφαιρα και δεν έχει πλέον όξινες επιδράσεις. Δυστυχώς η περιοχή όπου βρίσκεται το μνημείο είναι αρκετά επιβαρημένη από ατμοσφαιρικούς ρύπους. Επίσης ο ακτίτης έχει αρκετά μεγάλο πορώδες γεγονός που ευνοεί την εσωτερική γυψοποίηση. Το μνημείο απέχει λίγα χιλιόμετρα από τη θάλασσα και κυκλοφορούν στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα σταγονίδια χλωριούχου νατρίου και σκόνη χλωριούχου νατρίου που ασκούν διαλυτική δράση διαλυμένα στο νερό της βροχής. Η φθορά του λατιποκροκαλοπαγούς πετρώματος, εκτός από τους

Εικ. 40: Παθολογία και πρόταση αποκατάστασης τόξου 15 και πεσσού 16.

Εικ. 41: Παθολογία και πρόταση αποκατάστασης τόξου 11 και πεσσού 12.

Εικ. 42: Πρόταση αποκατάστασης άνω απόψης αναλήμματος.

παράπλην παράγοντες, οφείλεται κυρίως στην μηχανική διάβρωση από τρεχούμενα ύδατα στη διεπιφάνεια δόμων - εδαφικού υλικού καθώς και στο νερό της βροχής που προσκρούει απευθείας πάνω στον κροκαλοπαγή λίθο. Πολύ σημαντική είναι και η παρατήρηση ότι το υλικό περιέχει κατακερματισμένο χαλαζία (βλ. ορυκτολογικές διερευνήσεις λατιποκροκαλοπαγούς). Έτσι το υλικό είναι εξαιρετικά ευαίσθητο σε συστολές και διαστολές. Υπεύθυνα για την φθορά, μπορούν να θεωρηθούν και αιωρούμενα σωματίδια που με τους ανέμους προσκρούουν στο υλικό και μπορεί να προκαλέσουν τοπικές αποκολλησεις σε τμήματα που έχουν ειδή διαβρωθεί από τα αίτια που προαναφέρθηκαν.

Στατικές Διερευνήσεις

Οι στατικές διερευνήσεις έγιναν με την παραδοχή ότι πίσω από τον αναλημματικό τοίχο υπάρχει βραχώδης σχηματισμός από αθηναϊκό σχιστόλιθο ο οποίος δεν δημιουργεί ωθήσεις στον τοίχο. Έγινε έλεγχος σε ανατροπή, ολίσθηση και στατική θραύση του πεσσού 16 με σεισμικό φορτίο κάθετο στο επίπεδό του. Ο έλεγχος έγινε με την παραδοχή ότι ο πεσσός δεν εμπλέκεται με την τοξοστοιχία. Τα αποτελέσματα δεν έδειξαν κίνδυνο αστοχίας σε κανένα από τους παραπάνω ελέγχους.

Επίσης έγινε έλεγχος για ανατροπή, ολίσθηση και στατική θραύση στον πεσσό 11 με σεισμό παράλληλο στην διεύθυνση της τοξοστοιχίας και με φορά από τη δύση στην ανατολή. Η επιλογή για τον πεσσό και την φόρτιση έγινε επειδή η τοξοστοιχία παρουσιάζει ασυνέχεια σε εκείνο το σημείο αφού το τόξο 10 έχει καταρρεύσει. Για να γίνουν οι έλεγχοι υπολογίστηκαν αρχικά οι δυνάμεις που ασκούν τα τόξα πάνω στον πρώτο δόμο με το πρόγραμμα STATIC. Τα αποτελέσματα δεν έδειξαν κίνδυνο αστοχίας σε κανένα από τους παραπάνω ελέγχους. Παρατηρούμε ότι μεγάλος αριθμός θολών έχει διαμπερείς ρηγματώσεις κάθετες στην επιφάνεια επαφής θολίτη με θολίτη (εικ. 17). Για το λόγο αυτό έγινε ειδική διερεύνηση των θολών σύμφωνα με τη σημερινή τους γεωμετρία. Η ανάλυση έγινε για το τόξο 13 (εικ. 30-33) με το γενικό πρόγραμμα χωρικών πεπερασμένων στοιχείων ANSYS. Δεν έχουν ληφθεί υπ' όψη οι υπάρχουσες ρηγματώσεις. Με το ίδιο πρόγραμμα έγινε ανάλυση για την διερεύνηση της κατακόρυφης ρωγμής που σχηματίζεται πάνω από τον τετράγωνο αγωγό απορροής (εικ. 34-37). Η ανάλυση έδειξε συγκέντρωση τάσεων στο σημείο όπου σήμα εμφανίζεται η ρωγμή.

Πρόταση Στερέωσης-Προστασίας

Το ανάλημμα της Στοάς του Ευμένους αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα τα οποία χρήζουν άμεσης αντιμετώπισης. Έτσι κατά την επέμβαση σκόπιμη είναι η αντιμετώπιση των δομικών προβλημάτων όχι μόνο για λόγους αποκατάστασης αλλά και για λόγους πρόληψης περαιτέρω βλαβών. Αναγκαία κρίνεται και η ανάδειξη της ιστορικής και αισθητικής αξίας του μνημείου. Οι αρχές της πρότασης που πρέπει να ακολουθηθούν είναι η διατήρηση της

υφεντικότητας των υλικών στο μεγαλύτερο δυνατό ποσοστό, ο πεβρασμός των ιστορικών φάσεων και η αφαίρεση των νέων, όταν αυτές δεν έχουν ιστορική και καλλιτεχνική αξία, η χρήση παραδοσιακών υλικών και τρόπων δόμησης ή νέων που δεν θα δημιουργήσουν προβλήματα στο μέλλον, η αναστρεψιμότητα, εάν είναι εφικτή, και η διακριτική διαφοροποίηση παλαιού και νέου.

Η πρόταση θα γίνει σύμφωνα με τις παραπάνω μεθόδους και αρχές. Για τον πίσω τοίχο της Στοάς θα πρέπει να περιλαμβάνει επισκευή στη θεμελίωση, όπου αυτή έχει προβλήματα, αντιμετώπιση προβλημάτων από προηγούμενες μελετήσεις, επισκευή και ενίσχυση τμημάτων από τον βόρειο τοίχο της Στοάς, που ταυτίζονται με την αρχική φάση, εφαρμογή αρμολογημάτων στους αποσπασθάρμενους αρμούς δόμων και εφαρμογή ενεμάτων ή μεταλλικών συνδεσμών σε ρηγματωμένους λίθους αν κρίνεται απαραίτητο (εικ. 39-41). Για την τοξοστοιχία θα πρέπει να μελετηθεί η επισκευή και ενίσχυση των λίθων από ακτίμη με προβλήματα ρηγματώσεων και η εφαρμογή ενεμάτων ή και μεταλλικών συνδεσμών, όπου χρειάζονται, για την καλύτερη στερέωση και προστασία τους. Για το λατιποκροκαλαπαγές πέτρωμα θα πρέπει να μελετηθεί η στερέωση και ενίσχυση των λίθων και η συμπλήρωση ή αντικατάστασή τους.

Τέλος θα πρέπει να αντιμετωπισθεί το κύριο αίτιο που προκαλεί την καταστροφή του μνημείου, δηλαδή, η διάβρωση από το νερό. Η λύση της προστασίας του μνημείου με κάποιο στέγαστρο είναι μεν από τεχνικής άποψης εφικτή θα προκαλέσει όμως σοβαρή αισθητική επιβάρυνση του χώρου λόγω της θέσης της στοάς στην νότια κλιτύ της Ακροπόλεως. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος του τρεχούμενου νερού προτείνεται η ανασύσταση πεσσών και η αποκατάσταση της συνέχειας των τώξεων, η συμπλήρωση λίθων, όπου απαιτείται, και η ανάταξη θολών, η ανασύσταση μέρους του αρχικού υδραυλικού συστήματος αποχέτευσης των υδάτων και τέλος η στεγνώση της άσπ απόληξης της τοξοστοιχίας και του αναλήμματος σε συνδυασμό με την αποκατάσταση της στάθμης περιπάτου (εικ. 42).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασόπουλος, Α. Γ. *Μαθήματα Θεμελιώσεων*, Εκδόσεις Παν. Πατρών, Γάτρα 1995.
Βαλαδά, Δ. *Εδαφομηχανική*, Εκδ. Οίκος Κυριακίδη Θεσσαλονίκη 1985.
Βιτρούβιου, *Παρά Αρχιτεκτονικής*, Βιβλίο Ι-Ν, Εκδόσεις Πλέθρον 1999.
Βεράκης, Φρ. *Μνημεία των Νοτίων Προπύλων της Ακροπόλεως*, Αρχαιολογική Εφημερίς 1912.
Κατεζιώτης, Ν. Τσιμπιάς, Γ. *Εισαγωγή στη Βραχομηχανική*, Νοέμβριος 1980.
Μακρή, Ε.-Τσάκος, Κ. Βαβυλωνίου-Χαριτινίδου, Ευγ. *Το Ριζόκαστρο Σαζάμνας υπολείμματα: Νέες παρατηρήσεις και επαναπροσέλιψη*, Δελτίο της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας 14, 1987/88.
Μαστρογιάννης, Ν. Ευθύμιος *Μαθήματα Μηχανικής των Υλικών Τόμος II*, Εκδόσεις Παν. Πατρών, Πάτρα 1995.
Μπούρας, Θ. Χ. *Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής*, Πρώτος Τόμος, Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα 1999.
Μπούρας, Θ. Χ. *Σημειώσεις για το μάθημα αποκατάστασης των Μνημείων I*, ΙΙΕ Μ.Γ.Ι. Αθήνα 1982-83.

Ορλάνδος, Α. *Τα Υλικά Δόμησης των Αρχαίων Ελλήνων και οι Τρόποι Εφαρμογής αυτών*, Αθήνα, 1958.

Παπαχατζής, Ν. *Παυσανίου Ελλάδος Περιήγησις*, Αττική, Εκδοτική Αθηνών.

Σκουλικίδης, Θ. Ν. *Διάβρωση και συντήρηση των δομικών υλικών των μνημείων*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2000.

Τραυλός, Ι. *Πολυδομητή Εξέλιξις των Αθηνών*, Β' Έκδοση Αθήνα 1993.

Τρικαλινός, Ι. Κ. *Γεωλογία της Ακροπόλεως*, Μικροτεκτονικές Έρευνες.

Τανούλας, Τ. *Τα προπύλαια της Αθηναϊκής ακρόπολης κατά τον μεσαίωνα*, 1997

Φιλαδιφεύς, Α. *Μνημεία Αθηνών*, 10η Έκδοση, Αθήνα 1994.

Αρχαιολογικό Δελτίο 1962, 1964, 1965, 1982.

Επιτροπή Συντήρησης Διονυσιακού Θεάτρου: *Μελέτη Στερέωσης Αναλημματικών Τοίχων Διονυσιακού Θεάτρου* Επατάπου και Εργαστηριακές Δοκιμές Αύξησης των Μηχανικών Αντοχών του Λατιποκροκαλαπαγούς Πετρώματος με χρήση Ενεμάτων

Εστέρα Πυρπηκού Οξέως και Υδρόφωβων.

Η Διακήρυξη του Αμστερνταμ, περιοδικό *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, τ. 5, 1971.

Ο Χάρτης της Βενετίας, μετάφραση Ε. Φερεντίνου, περιοδικό *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 1, 9, 1975.

Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, από Ιανουαρίου 1876 μέχρι Ιανουαρίου 1879.

Travlos, J. *Bildlexikon Zur Topographie Des Antiken Athen*.

Vittorio Viale: *Il Portico detto di Eumene Annuario*, 1921-22, IV-V.

Heyman, J. *The Stone Skeleton* Department of Engineering, University of Cambridge.

Straub, H. *Die Geschichte der Bauingenieurkunst*, Birkhauser Verlag, Basel, Boston, Berlin 1992.

Galan, EQ. *The Influence of temperature Changes on Stone Decay first Course of Weathering and Air Pollution*, ed. F. Zezza, Venezia-Milano, 2-9 Settembre, 1991.

STRUCTURAL ASPECTS FOR THE REMAIN OF THE EUMENES STOA RETAINING WALL

Christos Kolonas, civil engineer

Supervisors: E. Kompos, architect engineer - E. Vintzileou, civil engineer

The stoa of Eumenes was built in approximately 180 B.C. It was two-storied, similar to the Attalos stoa but it was much longer and didn't have any shops. Its length was about 164m and it consisted of 2 rows of columns, the inner ones with 64 doric columns and the outer ones with 32 doric columns. The inner wall of the portico was made of Aeginian poros and had marble facing. It was built in front of the retaining wall, which was reinforced with buttresses. This wall was constructed to hold the earth embankment of the above area where Asklepieion and Peripatos were located. The buttresses were connected by semicircular arches.

The portico was built in order to protect the theatre audience from the rain and to store supplies in case of a siege. Nowadays, the only remains of the portico are the interior column bases, the exterior podium and parts of the interior wall that reach the level of the stanchions. The retaining wall has been preserved but most of it, is significantly damaged. In the past, many works of preservation were carried out to the monument. The most important were the ones that took place during the period 1963-65 by A.Orlandos, which mostly included repairs of the arcade of the retaining wall and the formation of the surrounding area.

In order to achieve a better study of the monument's decay, a short-range laboratory research was carried out, related to the mineralogical and chemical composition of the conglomerate stone and the exploration of its physical and mechanical qualities, mainly of the conglomerate and secondarily of the limestone.

The main cause of problems with the conglomerate, is erosion. This is mainly generated by atmospheric pollution, mechanical fatigue (running water, variation of temperature, wind) and humidity. The

conglomerate is extremely sensitive because of its porosity and its mineralogical composition.

The arcade is constructed from hard Piraeus limestone and it mostly displays problems of cracking and movement of its dome and stonework. The cracks are probably caused by overloading in the past, mainly because of the presence of the Serpentes fortification wall upon it. Another factor is that the material is getting old and weak due to pollution. The inner wall of the portico displays similar problems. Particularly serious is the decay of the stanchions' Hymettian marble and the Aeginian stonework.

Static analysis was carried out by using the mechanical qualities defined by testing on partial structural zones, not the complete monument. According to this analysis, these parts are not in immediate danger.

The best method for dealing with such problems is to repair the cracks by injecting consolidants into the arcs and the portico wall. It is essential to divert the rainwater that soaks the retaining wall because it is the main cause of erosion. This is why the re-establishment of the original drainage system as well as covering the area behind the retaining wall, is suggested.

In addition, preservation works have to be done in order to brace parts of the portico's back wall. Special care needs to be taken in securing the only original part of the arcade's wall. This remains on a great elevation, due to static, historical and educational reasons. Finally, the restoration of the original level of the 'Peripatos' behind the retaining wall is suggested. The main object of the above restoration must be the preservation and protection of the monument.

ΜΑΡΜΑΡΙΝΑ ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΚΑΔΙΑ

Πρόταση αποκατάστασης και ανάδειξης στο κωδωνοστάσιο Ι. Ν. Αγ. Γεωργίου Ροϊνού

Κούτση Αθηνά, αρχιτέκτων μηχανικός

Επιβλέποντες: Δ. Ζήβας, αρχιτέκτων μηχανικός – Ε. Μαιστρου, αρχιτέκτων μηχανικός
Επιστ. συνεργάτες: Στ. Μαμαλιόκος, αρχιτέκτων μηχανικός

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί ο εντοπισμός, η ιστορική και αρχιτεκτονική τεκμηρίωση των πυργόσχημων, μαρμάρινων κυρίως κωδωνοστασίων της Αρκαδίας τα οποία μπορούν να χαρακτηρισθούν ως «Τηνιακού τύπου» και τα οποία παρουσιάζουν ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό, ιστορικό αλλά και κοινωνικό ενδιαφέρον καθώς και ιδιαίτερα προβλήματα που προκύπτουν απ' το σχήμα, την κατασκευαστική τους ιδιαιτερότητα καθώς και τις αυθαίρετες επεμβάσεις που έχουν δεχθεί ώστε να καταστεί δυνατή α) Η ολοκληρωμένη παρουσίασή τους β) Ο εντοπισμός των προβλημάτων που παρουσιάζουν είτε λόγω φθορών, είτε λόγω ανεξέλεγκτων παρεμβάσεων και γ) Η διαμόρφωση προτάσεων για την προστασία και ανάδειξή τους.

Στην Αρκαδία συναντάμε φαιά ασβεστολιθικά και δολομιτικά πετρώματα που μπορούν να υποστούν λείανση και στίλβωση καθώς και λευκά, ημίλευκα και ερυθρόλευκα ασβεστολιθικά πετρώματα, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν ευρέως από τον 19ο αιώνα, στα κωδωνοστάσια που κατασκευάζονται από Τήνιους μαρμαροτεχνίτες κυρίως για την ανωδομή, ενώ τοπικοί λίθοι χρησιμοποιούνται για την κατασκευή της λιθόδομητης βάσης, ή απολαξίζονται και για την κατασκευή την ανωδομής στις λιγότερο οικονομικά εύρωστες κοινότητες.

Σύντομη ιστορική αναφορά - Σημασία των κωδωνοστασίων

Σε όλη την διάρκεια της τουρκοκρατίας, ενώ ανοικοδομούνται ναοί υπό πρόυποθέσεις, δεν κατασκευάζονται κωδωνοστάσια¹. Κωδωνοστάσια κτίζονται στη Μάνη που αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση και βέβαια κτίζονται ελεύθερα στα Ενετοκρατούμενα Επτάνησα. Σημαντικό έργο-σταθμός Τηνίων καλλιτεχνών που δημιούργησε πρότυπο στον 19ο αιώνα είναι το περίφημο καμπαναριό της Αγίας Φωτεινής στη Σμύρνη (1856)², ενώ στις Κυκλάδες μνημειακό έργο ήταν το καμπαναριό της Ευαγγελίστριας της Τήνου στην πρώτη του μορφή³.

Μετά την απελευθέρωση και την ίδρυση του ελεύθερου Ελληνικού κράτους κατασκευάζονται κωδωνοστάσια και στην Αρκαδία. Τα κωδωνοστάσια αποτελούν σύμβολο πίστης, κύρους και ιδεολογικής έκφρασης. Προορισίζουν και σηματοδοτούν τον οικισμό, το θρησκευτικό και την οικονομική εύρωστί των κατοίκων του. Οριοθετούν την υπόσταση του οικισμού.

Εντοπισμός των μνημείων

Μπορούμε να διακρίνουμε δύο γενικές κατηγορίες κωδωνοστασίων: τα ψηφιδωτά και τα πυργοειδή ή πυργόσχημα Θα ασχοληθούμε με τα πυργόσχημα κωδωνοστάσια «Τηνιακού τύπου», τα οποία παρουσιάζουν ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό, ιστορικό αλλά και κοινωνικό ενδιαφέρον λόγω των χαρακτηριστικών και της σημασίας τους καθώς και ιδιαίτερα προβλήματα που προκύπτουν από το σχήμα, την κατασκευαστική τους ιδιαιτερότητα και από αυθαίρετες επεμβάσεις που έχουν δεχθεί. Η κατασκευή πυργόσχημων κωδωνοστασίων εμφανίζεται σε πόλεις, κωμοπόλεις, ισχυρά κέντρα και κοινότητες με ανθηρή οικονομική κατάσταση, αλλά και στάση υπεροχής και εκσυγχρονισμού. Οι τοπικές κοινωνίες την επιχορηγούν αυτή αναδιοργανώνονται και αναπτύσσονται οικονομικά. Η νεοσύστατη αστική τάξη βρίσκει κυρίαρχη έκφραση και στην κατασκευή των κωδωνοστασίων. Το πρώτο πυργόσχημο κωδωνοστάσιο που εντοπίζουμε στην Αρκαδία είναι αυτό του καθολικού της Μονής Ελώνης. Κατασκευάζεται το 1831, με τη δημιουργία του ελεύθερου ελληνικού κράτους. Κατά το 19ο αιώνα οι τάσεις της Επίσημης Αρχιτεκτονικής εκφράζονται με την εκτεταμένη χρήση του μαρμάρου. Το κτίσιμο των ανακτόρων (1836-1846), όπου Τηνιακοί αναλαμβάνουν εξειδικευμένες εργασίες σηματοδοτεί την εξέλιξη⁴. Οι τοπικές κοινωνίες καλούν συνεργεία Τηνιακών μαρμαροτεχνιτών, οι οποίοι εισάγουν την μορφή του πυργόσχημου κωδωνοστασίου.

νοστάσιο με λαξευτή πολυζωνική ανωδομή και χαρακτηριστική επίστεψη υπό μορφή στέμματος. Η μορφή αυτή καθιερώνεται και εξελίσσεται στην Αρκαδία για τα επόμενα εκατό και πλέον έτη.

Μεθοδολογία

Για τη διερεύνηση του θέματος και την επεξεργασία του αντικείμενου διενεργήθηκε επιτόπια έρευνα για τον εντοπισμό, την μελέτη, την αρχιτεκτονική αποτύπωση και συγκριτική διερεύνηση των παραδειγμάτων, με παράλληλη φωτογραφική τεκμηρίωση. Ακόμα διενεργήθηκαν τοπογραφικές μετρήσεις με θεοδόλιχο, για τον προσδιορισμό μερικών και συνολικών υψών χαρακτηριστικών παραδειγμάτων, καθώς και της επίστεψης του κωδωνοστασίου Αγίου Γεωργίου Ροϊνού που αποτέλεσε αντικείμενο ιδιαίτερης μελέτης και δεν ήταν δυνατόν να αποτυπωθεί αρχιτεκτονικά στα πλαίσια της παρούσας εργασίας. Αξιοποιήθηκαν στοιχεία, τα οποία ευγενώς διατέθηκαν για την παρούσα εργασία από τους Αρκάδες ερευνητές κ.κ. Γιώργο Ζαχαρόπουλο και Βασίλη Σιακωτό, σχετικά με τα έργα Τηνίων μαρμαροτεχνιτών στην Αρκαδία. Κατ' αυτόν τον τρόπο εντοπίστηκαν και καταγράφηκαν στην ευρύτερη περιοχή της Αρκαδίας 54 περιπτώσεις κωδωνοστασίων, με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μορφής που εισήγαγον Τήνιοι μαρμαροτεχνίτες τη δεκαετία του 1830 στην Αρκαδία και τα οποία θα αναλύσουμε στην συνέχεια.

Κωδωνοστάσια Τηνιακών

Σημαντικό ρόλο στην εγκατάσταση και προώθηση Τηνίων μαρμαροτεχνιτών στην Αρκαδία φαίνεται να έχουν κοινωνικοί παράγοντες ή ούλλογοι, που τους αναθέτουν συγκεκριμένα έργα. Ο Μητροπολίτης Γόρτυνος Φιλόθεος Καλουμένης, ο οποίος αρχιηρατεύει την περίοδο 1853-1889 και καταγεται από την Τήνο, ερχόμενος στην Δημητσάνα φέρνει μαζί του Τηνιακούς τεχνίτες. Η εξάπλωση και καθιέρωση των Τηνίων στην Αρκαδία οφείλει επίσης, πολλά στην αξιοσημείωτη συνεισφορά του Τεγατικού Συνδέσμου⁵. Ονόματα Τηνίων μαρμαροτεχνιτών είναι γνωστά από επιγραφές αλλά και από

1. Αργύρης Πετρονάκης, προφορική μαρτυρία.

2. Α. Βουτιρά, Γ. Καραδέδος, Γ. Λάββας, *Η εκκλησιαστική μαρμαρογλυπτική στις Κυκλάδες, από τον 16ο ως τον 20ο αιώνα*, Αθήνα, Εκδόσεις Φιλισότης, 1996, σ. 163, και Φλωράκης, *Λιθογλυπτική*, εκ. 290.

3. Α. Βουτιρά, Γ. Καραδέδος, Γ. Λάββας, *Η εκκλησιαστική μαρμαρογλυπτική στις Κυκλάδες, από τον 16ο ως τον 20ο αιώνα*, Αθήνα, Εκδόσεις Φιλισότης, 1996, σ. 163, και Φλωράκης, *Λιθογλυπτική*, εκ. 290. Ο ίδιος, Φιλισότης, 97-117.

4. Α. Βουτιρά, Γ. Καραδέδος, Γ. Λάββας, *Η εκκλησιαστική μαρμαρογλυπτική στις Κυκλάδες, από τον 16ο ως τον 20ο αιώνα*, Αθήνα, Εκδόσεις Φιλισότης, 1996, σ. 64.

5. Γ. Ζαχαρόπουλος, Β. Σιακωτός, *Έργα Τηνίων μαρμαρογλυπτών στην Αρκαδία, ανέκδοτη μελέτη*, σ. 7.

καταγραφές πληρωμών σε λογαριασμούς οικοδομικών έργων: Ο Ιωάννης Θεοκτίδης, ο οποίος φαίνεται να ειδικεύεται στην κατασκευή κωδωνοστασίων και κατασκευάζει τα τριώροφα κωδωνοστάσια των Παμμεγίστων Ταξιαρχών Λεωνιδίου το 1868, των Παμμεγίστων Ταξιαρχών Τριπόλεως το 1872, του Αγίου Γεωργίου Στεμνίτσας το 1877 καθώς και το κωδωνοστάσιο του Αγίου Γεωργίου στο Ροινό το 1878. Άλλοι Τήνιοι που γνωρίζουμε ότι κατασκεύαζαν πολυώροφα κωδωνοστάσια είναι ο Ιωάννης Κασάρχος (Ευαγγελιστρία-Λεωνίδιο, 1865), ο Πέτρος Κασάρχος (Αγία Κυριακή-Λεωνίδιο, 1867), ο Αντώνης Σπόρης ή Σπόρος (Ευαγγελιστρία-Καρύταινα, 1907).

Κατασκευαστική ή Μορφολογική ανάλυση

Ο τύπος του πυργοειδούς ή πυργόσχημου κωδωνοστασίου (πύργου)⁷ που εισάγεται στην Αρκαδία από Τηνακούς μαρμαροτεχνίτες, αποτελείται από λιθόδομητη βάση και μαρμάρινη λαξευτή ανωδομή, η οποία απαρτίζεται από κορμό και χαρακτηριστική στέψη. Η μαρμάρινη ανωδομή είναι πάντα περιμετρικά ελεύθερη και περιόριστη από μεγάλη απόσταση.

Βάση: Είναι πάντα λιθόδομητη. Κτιζεται με λαξευτούς κυβόσχημους λιθόπλινθους κατά το ατελές ισόδομο σύστημα και την χρήση κοινάματος δόμησης. Συνήθως υπάρχει αναλογική σχέση της βάσης με την ανωδομή. Μπορεί να έχει απλή παραλληλεπίπεδη μορφή ή να παρουσιάζει ελαφρά μείωση προς τα άνω. Σε πολλές περιπτώσεις στηρίζεται πάνω σε πόδιο το οποίο στέφεται με λίθινο ή μαρμάρινο επίσημα απλής ή κυματοειδούς μορφής. Η βάση στέφεται με γέισο κυματοειδούς μορφής. Η βατή, άνω επιφάνεια της βάσης διαστρώνεται με χοντρολαξευμένους λίθινες ή μαρμάρινες πλάκες. Σε ορισμένα κωδωνοστάσια κατασκευάζεται εξώστης στην απόληξη της βάσης, οπότε δημιουργείται μία ζώνη με γειοίποδες (φουρούσια) και ιδιαίτερη επεξεργασία. Στις περιπτώσεις που υπάρχει εξωτερική κλίμακα ανόδου προς τους κωδωνοστάτες δημιουργείται τοξωτή θύρα στη βάση, η οποία φράσσεται συνήθως με σιδερένια μονόφυλλη κυκλιδωτή θύρα. Στην τοχοποιία της βάσης συνιζείται να εντοχίζονται οι επιγραφές, καθώς και ανάγλυφες μαρμάρινες πλάκες όπως π.χ. στον Ι.Ν. Αγ. Γεωργίου, Ροίνου (εικ. 29) και Ι.Ν. Αγ. Γεωργίου Στεμνίτσας.

Ανάλογα με την σχέση του κωδωνοστασίου προς τον ναό, παρατηρούμε ότι υπάρχουν: α) πυργοειδή κωδωνοστάσια που η κάτοψη τους εγγράφεται στην περίμετρο της κάτοψης του ναού. Συνήθως κατασκευάζονται σε γωνία του ναού, οπότε έχουν υποτιπώδη βάση-απόθεση, ή σε πλευρά οπότε τοποθετούνται πάνω από την είσοδο τονίζοντας τον άξονα εισόδου στο ναό. Στην περίπτωση αυτή η βάση μπορεί να προσέχει δημιουργώντας πεσσούς που φέρουν αψίδα, διαμορφώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, πύλη εισόδου στο ναό. Δεν έχει εξακριβωθεί εάν σε αυτή την περίπτωση η κατασκευή του

κωδωνοστασίου είναι σύγχρονη με το ναό. Στις περισσότερες περιπτώσεις φαίνεται να πρόκειται για μεταγενέστερες προσθήκες β) πυργοειδή κωδωνοστάσια τα οποία προσκίζονται σε προϋπάρχοντα ναό, οπότε η σύνδεση της λιθόδομητης βάσης με το ναό γίνεται με λίθινα κλειδιά ή με σιδερένιους ελκυστρες (άρτες/ες). γ) κωδωνοστάσια-πύργους, ανεξάρτητα από τον ναό. Η βάση κατασκευάζεται σε απόσταση από τον ναό και είναι ιδιαίτερα ισχυρή σε σχέση με την ανωδομή.

Ανάλογα με τη δυνατότητα πρόσβασης στους κωδωνοστάτες, πολλά κωδωνοστάσια, ειδικά τα μικρότερα μεγέθους, δεν διαθέτουν δυνατότητα πρόσβασης στην ανωδομή. Οι καμπάνες κρούονται από το έδαφος συνήθως -δυστυχώς- με αλυσίδα. Σε μεγαλύτερο μεγέθους κωδωνοστάσια, διακρίνουμε τις εξής περιπτώσεις πρόσβασης: α) στο εσωτερικό της βάσης, από διαμέρισμα είσοδο στην τοχοποιία, μέσω κυκλικής, κεντρικής λίθινης κλίμακας μέχρι την άνω επιφάνεια απόληξης της βάσης. Συνήθως συναντάται στα ανεξάρτητα κωδωνοστάσια β) σε προσκείμενα κωδωνοστάσια η ανώστη γίνεται συνήθως μέσα από το ναό, μέσω βοηθητικής θύρας στο γυναικωνίτη, γ) με εξωτερική κλίμακα.

Κορμός-Κωδωνοστάτες: Απαρτίζεται από ένα, δύο ή τρία διαζώματα⁸ ή «φανάρια». Τα δίζωνικά ή τριζωνικά διαζώματα των κωδωνοστασίων κατά κανόνα μικραίνουν βαθμιαία ως προς τις γενικές διαστάσεις των κατόψεων, ως προς τα ύψη τους και ως προς τις διαστάσεις των επιμέρους λαξευτών μελών και αρχιτεκτονικών στοιχείων που διαρθρώνουν το κάθε διαζώμα. Σε αρκετές περιπτώσεις επαναλαμβάνονται όμοια μορφολογικά στοιχεία, προσαρμοσμένα στην κλίμακα των διαζωμάτων. Τα ανοίγματα των όψεων των διαζωμάτων μπορεί να είναι μονόλοβα, δίλοβα ή και συνδυασμός αυτών σε ορισμένες περιπτώσεις όπου ο σχεδιασμός εμφανίζεται συνθετότερος. Κατά κανόνα αποτελούνται από: α) πεσσούς με βάση και επίκορπο, συνήθως απλής τετραγωνικής διατομής ή και σύνθετης (Αγία Κυριακή, Λεωνίδιο). Στα πρώτα διαζώμα, οι πεσοί εδράζονται στην απόληξη της βάσης. Στερεώνονται με τη βοήθεια κυλινδρικών μολυβδοχομημένων συνδέσμων (καβλίτες). Μπορεί να είναι μονόλοβα ή να αποτελούνται από περισσότερα κομμάτια μαρμάρου ανάλογα και με το ύψος τους. Στα δίλοβα διαζώματα, σε πολλές περιπτώσεις ο κεντρικός πεσός διαφοροποιείται από άποψη διαστάσεων και μορφής. Η βάση του πεσσού είναι γενικά απλής κυβικής μορφής. Οι ακμές της άνω επιφανείας αποτέμνονται υπό γωνία 45 μοιρών περίπου. Το επίκορπο αποτελεί το σημαντικότερο διακοσμητικό

στοιχείο του διαζώματος (εικ. 7). Λαξεύεται με ιδιαίτερη επιμέλεια, και παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία μορφών. Το επιστήλιο τμήμα του διαζώματος, μέσω του οποίου συνδέονται οι πεσοί, είναι κατασκευασμένο από κατακόρυφες μαρμάρινες πλάκες πάχους 12εκ. περίπου, στις οποίες ανοίγονται ημικυκλικά τόξα τα οποία έχουν τη γένεσή τους επί των επικράνων και συνδέονται επίσης με καβλίτες. Ο τρόπος που συνδέονται οι πλάκες των τεσσάρων πλευρών μεταξύ τους διαφέρει σημαντικά, ανάλογα με την τεχνολογία του μάρμαρου και τις απαιτήσεις του σχεδιασμού⁹. Στα τόξα εδράζεται τετράγωνη επιστήματη πλάκα, πάχους όχι μικρότερα των 12 εκ. που προσέχει περιμετρικά με τη μορφή κυματοειδούς γέισου, καθορίζοντας τα όρια του διαζώματος. Αποτελείται από περισσότερα του ενός τεμάχια, τα οποία συνδέονται μεταξύ τους με πύοχημοι μολυβδοχομημένοι συνδέσμοι. Στην μέση επιφάνεια της μεγάλη όψη για να επιτυγχάνεται η επικωνυμία των διαζωμάτων. Στην άνω επιφάνεια της στηρίζονται με τη βοήθεια πάντα σιδερένιων συνδέσμων οι πεσοί του άνωθεν διαζώματος, οι οποίοι έχουν λίγα μικρότερα διατομή από τους υποκείμενους. Τέλος η επίστεψη στηρίζεται επί της τελευταίας επιστήματης πλάκας. Σε κωδωνοστάσια στα οποία κατασκευάζεται εξώστης, το πρώτο διαζώμα περιβάλλεται από μαρμαρίνο στήσιο (Ταξιαρχές Τριπόλεως, Άγιος Γεώργιος Στεμνίτσας) ή μεταλλικά κυκλιδώματα (Ευαγγελιστρία Λεωνιδίου).

Η στήριξη των κωδίων γίνεται ως εξής: Οι εντορίες (υποδοχές) που παρατηρούνται στο πάχος των πεσών των διαζωμάτων και κατασκευάζονται στο ύψος της γένεσης των τόξων, ιδιαίτερα στις πρώτες περιβλεπτες όψεις των κωδωνοστασίων, μαρτυρούν ότι η αρχική θέση των μικρού μεγέθους καμπανών ήταν στη γένεση των τόξων των «φαναρίων». Έχουν διασωθεί παραδείγματα πλευρικής στήριξης καμπάνας στην αρχική της θέση (πρώτο ανατολικής πλευράς, τρίτου διαζώματος, κωδωνοστάσιο Αγίου Γεωργίου Στεμνίτσας). Αργότερα και λόγω της ανάγκης που δημιουργήθηκε για στήριξη μεγαλύτερων κωδίων-ειδικά στα πρώιμα κατασκευές, τοποθετήθηκαν σιδερένιες ράβδοι χιαστί ώστε να επιτευχθεί κεντρική στήριξη των μεγαλύτερων και βαρύτερων κωδίων κυρίως στο πρώτο διαζώμα, το οποίο έχει και μεγαλύτερο μέγεθος. Η στήριξη των σιδηρών ράβδων γίνεται επί των επικράνων των πεσών, εσωτερικά, ώστε να παραληφθούν τα φορτία, ισομοιραμένα από τους τέσσερις γωνιαίους πεσσούς.

Η συνδεσμολογία των μελών γίνεται με αφανή, γενικά, τρόπο. Για τη σύνδεση των μαρμάρων μεταξύ τους χρησιμοποιούνται: σιδερένιες καβλίτες για τα κομμάτια που τοποθετούνται το ένα πάνω στο άλλο και πύοχημοι σύνδεσμοι για τα παράπλευρα κομμάτια. Για την τοποθέτηση των συνδέσμων λαξεύουν «καμπανωτές» εγκοπές στα μάρμαρα

6. Α. Βουτρά, Γ. Καραδέδος, Γ. Λάββας, Η εκκλησιαστική μαρμαρογλυπτική στις Κυκλάδες, από τον 16ο ως τον 20ο αιώνα, Αθήνα, Εκδόσεις Φιλισόπτη, 1996, σ. 164.

7. Χρησιμοποιείται ο όρος διαζώμα-ζώνη, διότι κρίνεται επαρκέστερος στο να εκφράσει τα συγκεκριμένα αρχιτεκτονικά στοιχεία, ένα και στην κλασική αρχιτεκτονική ο όρος δίλοβα χρησιμοποιείται για επιφάνειες που βρίσκονται επάνω από το επιστήλιο και κάτω από το γέισο. Ο όρος «φορός» δεν χρησιμοποιείται διότι, συνήθως ο επιμερισμός των κωδωνοστασίων είναι της τάξεως του 1.60ι-1.70ι, και σε ελάχιστες περιπτώσεις της τάξεως των 2.00ι, και πλέον. Άρα ο επιμερισμός των κωδωνοστασίων δεν ανταποκρίνεται στην ανθρώπινη κλίμακα. Ο μαστόρικός όρος «φανάρι» χρησιμοποιείται από τους Βουτρά, Καραδέδο και Λάββα στο βιβλίο τους, αλλά δεν θεωρήθηκε αρκετά σαφής ο όρος «κατόψη» δεν επίσης δεν αποδίδει πλήρως το νόημα.

8. Η λύση που αναφέρεται για την συγκεκριμένη περίπτωση στον αντιπροσωπευτικό τρόπο στήριξης καμπανών στη Τίνο, της κατηγορίας που εξετάζουμε είναι: «Οι πλάκες αυτές συνδέονται μεταξύ τους στις γωνίες με κατάλληλες εγκοπές και με διαγώνια τοποθετημένους πύοχημους συνδέσμους.» Α. Βουτρά, Γ. Καραδέδος, Γ. Λάββας, Η εκκλησιαστική μαρμαρογλυπτική στις Κυκλάδες, από τον 16ο ως τον 20ο αιώνα, Αθήνα, Εκδόσεις Φιλισόπτη, 1996, σ. 167.

Εικ. 1, 2, 3.
I. N. Π. Τζαμαρών, Τρίπολη.

Εικ. 4.
I. N. Αγίου Δημητρίου, Σάδα.

Εικ. 5, 6.
I. N. Καίμωνος τής Θεσσαλονίκης,
Νέα Χώρα.

και απαραίτητα ακολουθεί μολυβδοχόηση, η οποία γίνεται με τρόπο ανάλογο με αυτόν της αρχαιότητας. Για το αλφάδιασμα των μελών κατά την τοποθέτηση χρησιμοποιούν σφήνες από φύλλο μολυβίου σε διαφορετικά πάχη, τις οποίες διακρίνουμε και σήμερα ανάμεσα στα κομμάτια του μαρμάρου (περσοί του πρώτου διαώματος στο ναό του Αγ. Γεωργίου Ροίνου)⁹.

Η συνθετική επιλογή της ελαφράς απομείωσης των επάλληλων διαζωμάτων επιτυγχάνει να δημιουργήσει αίσθημα στατικής επάρκειας και ανάτασης. Αισθητικά διαμορφώνεται εντύπωση κομψότητας και ραδιόντητας. Το γεγονός υποδηλώνει ότι ο μάστορας δεν λειτουργεί απλά σαν κατασκευαστής αλλά προσχεδιάζει και μελετά τη μορφή του, δίνοντας καλλιτεχνική σημασία στο έργο του. Σχέδια θηριακών κωδωνοστασίων στην Αρκαδία δεν έχουν εντοπισθεί. Τα διάφορα κοσμήματα και σχέδια πρέπει να κυκλοφορούσαν από εργαστήριο σε εργαστήριο μαζί με τις μετακινήσεις των μαρμαράδων και των μαστόρων. Η επιλογή όμως, ο συνδυασμός των προφερόμενων στερεοτύπων ή προτύπων και η σύνθεσή τους σε νέο σχέδιο για κάθε νέα παραγγελία, οφειλόταν αποκλειστικά στην ικανότητα και τη δημιουργική φαντασία του σχεδιαστή, και αυτή ήταν η συμβολή του στην πρωτότυπη καλλιτεχνική δημιουργία¹⁰.

Επίστεψη: Αποτελείται από οκταγωνικό τύμπανο που εδράζεται κεντρικά στην άνω επιφάνεια του γειώματος της απόληξης του κορμού και στερεώνεται πάνω σε αυτό με κατακόρυφους μολυβδοχομημένους συνδέσμους. Οι πλευρές του οκταγώνου είναι μαρμαρίνες ορθογώνιες πλάκες (θωράκια), πλήρεις ή με διάτρητο διάκοσμο ύψους μεγαλύτερο από τη βάση τους κατά μίαμιση φορά περίπου και συνδέονται απ' ευθείας με το γείωμα της απόληξης του κορμού, πιθανόν με σιδερένιους συνδέσμους εσωτερικά ή με ιδιαίτερη λεπτομέρεια λάξευσης της άνω πλευράς του γειώματος. Οι κατακόρυφες πλευρές μεταξύ τους συνδέονται κατά τις ακμές τους με φαλτογωνιά. Στην οριζόντια απόληξη του οκταγωνικού τυμπάνου εδράζεται πλάκα μαρμάρου πάχους άνω των 12εκ., η οποία εμφανίζεται στις όψεις υπό μορφή οκταγωνικού κυματιστού επιθήματος και παρουσιάζει στο κέντρο στή. Αποτελείται συνήθως από δύο τεμάχια τα οποία συνδέονται με πίσσχιμους συνδέσμους. Η πλάκα αυτή παραλαμβάνει τις πλάγιες ωθήσεις που στέλνει η υπερκείμενη κατασκευή, ημισφαιρικής μορφής καθώς και ο μαρμαρίνος κορυφαίος σταυρός. Στην άνω επιφάνεια του γειώματος στερεώνονται με κατακόρυφους μολυβδοχομημένους συνδέσμους οκτώ βραχίονες ημικυκλικής ή πολυγωνικής διατομής, σε αντιστοιχία με τις ακμές των πλευρών του τυμπάνου. Η μορφή τους είναι τεταρτοκυκλική, συγκλίνουν προς τα πάνω και συνδέονται (με καβίλια) στην κορυφή με μαρμαρίνη σφαίρα, κομβίο, ή μαρμαρίνη άκανθα, κατά τρόπο ώστε να

βηθεί στη σταθεροποίηση των βραχιόνων στο σημείο σύγκλισης τους¹¹. Τέλος στην απόληξη της στέψης εδράζεται κεντρικός μαρμαρίνος σταυρός, που μπορεί να έχει απλή μορφή ή περισσότερο επεξεργασμένη και να φέρει διαγώνιες κεραίες ή στεφάνη με άνθη. Συχνά τοποθετούνται σταυροί επί μαρμαρίνων βάσεων ή ακρωτήρια στις τέσσερις γωνίες και σε ορισμένες περιπτώσεις μαρμαρίνα ανθεμία κεντρικά των πλευρών του γειώματος. Παρατηρούμε ότι τα μεγαλύτερα και πιο επιμελημένα κωδωνοστάσια έχουν διάτρητο τύμπανο, το οποίο αισθητικά, εννοείται με τους υπερκείμενους βραχίονες και παράλληλα δημιουργεί η εντύπωση ελαφρότερης, δαντελωτής κατασκευής της επίστεψης. Η γενική εντύπωση που δημιουργεί η τυπική στέψη θηριακού κωδωνοστασίου είναι αυτή, βυζαντινού στέμματος.

Το θηριακό πρότυπο

Διαπιστώνεται ότι κατά τον 19ο αιώνα, παράλληλα με εκείνα που οφείλονται στους Τήνιους, κατασκευάζονται πυργώσημα κωδωνοστάσια του τύπου αυτού, από Ηπειρώτες μαστόρους ή από τοπικά συνεργεία (Νέα Χώρα, Άγιος Βασίλειος-Βυτίνα, Σάγκα κ.λπ.) Πολλά από αυτά είναι ανεπίγραφα. Στην περίπτωση αυτή υποθέτουμε τη μορφή του θηριακού προτύπου αλλά: α) η ανωδομή δουλεύεται με την λογική της λιθινής κατασκευής και με χρήση τοπικού λίθου. Οι περσοί κτίζονται από λαξευτούς λίθινους δόμους και τα τόξα συντίθενται με θολίτες, β) οι αναλογίες των μερών που απαρτίζουν το σύνολο είναι δυσανάλογες και σε ορισμένες περιπτώσεις αμηχανες, γ) οι μορφολογικές λεπτομέρειες των λαξευμένων λίθινων μελών και αρχιτεκτονικών στοιχείων είναι απλουστευμένες (εικ. 7) λόγω της φύσεως του υλικού, αλλά πιθανόν και της έλλειψης εμπειρίας των λιθοξόνων κατασκευαστών δ) η ανωδομολογία με σιδερένιους συνδέσμους μεταξύ των δόμων της ανωδομής παραμένει εμφανής (εικ. 5), όπως συνήθιζται στους ενισχυτικούς σιδηρούς ελκυστήρες (άρπεζες) της βάσης.

Το πρώτο μισό του 20ου αιώνα συνεχίζεται η κατασκευή κωδωνοστασίων από Τήνιους μαρμαροτεχνίτες. Ντόπιοι μαστοροί οι οποίοι έχουν μαθητεύσει στην τέχνη του μαρμάρου κτίζουν μαρμαρίνα κωδωνοστάσια¹². Οι συνθήκες διαφοροποιούνται. Εξελίσσεται η επικοινωνία μετά τα πρώτα σημαντικά Τεχνικά Έργα που κατασκευάζονται στην χώρα¹³, γίνεται εισαγωγή προτύπων μορφών από τον Νεοκλασικισμό και την Επίσημη Αρχιτεκτονική του κέντρου κ.α. Παρατηρούμε ότι στις αρχές του αιώνα η μορφή του θηριακού κωδωνοστασίου καθιερώνεται ως πρότυπο, εξελίσσεται και παραλλάσσεται αφομοιώνοντας νεοκλαστικά στοιχεία (φανάς, στήθαι με νεοκλασικά μοτίβα

9. Α. Βουτρά, Γ. Καραβέδης, Γ. Λάββας, *Η εκκλησιαστική μαρμαρογλυπτική στις Κυκλάδες από τον 16ο ως τον 20ο αιώνα*, Αθήνα, Εκδόσεις Φιλιππότη, 1996, σ. 176.
10. Α. Βουτρά, Γ. Καραβέδης, Γ. Λάββας, *Η εκκλησιαστική μαρμαρογλυπτική στις Κυκλάδες από τον 16ο ως τον 20ο αιώνα*, Αθήνα, Εκδόσεις Φιλιππότη, 1996, σ. 171.

11. Στην Τήνη, παρατηρούμε πως η τυπική λεπτομέρεια είναι η εξής: «Στο κέντρο του τυμπάνου τοποθετείται κατακόρυφος πεπτοσάκος» ο.π., σ. 167.
12. Γ. Ζαχαρόπουλος, Β. Σιακωτός, *Έργα Τήνιων μαρμαρογλυπτών στην Αρκαδία, ανέκδοτη μελέτη*.
13. Β. Τσοκόπουλος, «Μεγάλα Τεχνικά Έργα στην Ελλάδα, Τέλη 19ου-Αρχές 20ου αιώνα», Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1999.

κ.λ.π.), ενώ παράλληλα εισάγονται και άλλα στοιχεία από την εμπνευσή των ίδιων των μαστόρων, που επεμβαίνουν δημιουργικά (όπως η μίμηση του συστήματος αργολιθοδομής που εισάγεται από τους Βέλγους τεχνικούς στην κατασκευή των σιδηροδρομικών σταθμών). Χρησιμοποιούνται ακόμα και λαϊκά πρότυπα. Δημιουργείται κατ' αυτόν τον τρόπο ένας τοπικός, «ντόπιος» ρυθμός.

Παρουσίαση των Κωδωνοστασίων (μνημείων)

Η ομαδοποίηση των κωδωνοστασίων έγινε με κριτήριο τη θέση τους και σύμφωνα με τη διοικητική διαίρεση του Νομού Αρκαδίας. Κωδωνοστάσια Τηνιακού τύπου, εκτός των ορίων του Νομού (όπως π.χ. αυτό του Αχλαδόκαμπου), δεν συμπεριλαμβάνονται στην παρούσα μελέτη (εικ. 8).

Α. ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΟΥ ΛΕΩΝΙΔΙΟΥ / (7)

1) Ι. Ναού Κοίμησης της Θεοτόκου-Καθολικό Ι. Μονής Ελώνης, 2) Μητροπολιτικού Ναού Ευαγγελισμού της Θεοτόκου - Δ.Δ. Λεωνιδίου, 3) Ενοριακού Ναού Αγ. Κυριακής - Δ.Δ. Λεωνιδίου, 4) Ενοριακού Ναού Παμμεγίστων Ταξιαρχών - Δ.Δ. Λεωνιδίου, 5) Ενοριακού Ναού Κοίμησης της Θεοτόκου - Δ.Δ. Παλαιχωρίου, 6) Ενοριακού Ναού Ζωοδόχου Πηγής - Δ.Δ. Αγίου Βασιλείου, 7) Ι. Ναού Αγ. Νικολάου - Καθολικό Ι. Μονής Σίντζας.

Β. ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΟΥ ΒΟΡΕΙΑΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ / (3)

8) Ενοριακού Ναού Κοίμησης της Θεοτόκου - Δ.Δ. Νέας Χώρας (Ρουβάλη) - Κοιμητριακός, 9) Ενοριακού Ναού Αγ. Ιωάννη Προδρόμου - Δ.Δ. Κάτω Μελιούρας, 10) Ενοριακού Ναού Αγ. Ιωάννη Προδρόμου - Δ.Δ. Βερβένων.

Γ. ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΟΥ ΤΕΓΓΕΑΣ / (9)

11) Ενοριακού Ναού Αγ. Δημητρίου - Δ.Δ. Σταδίου (Αχούρια), 12) Ενοριακού Ναού Κοίμησης της Θεοτόκου - Δ.Δ. Επισκοπής - Κοιμητριακός, 13) Ενοριακού Ναού Αγ. Γεωργίου - Δ.Δ. Λιθοβουνίων - Κοιμητριακός, 14) Ενοριακού Ναού Αγ. Νικολάου - Δ.Δ. Μαγούλας, 15) Ενοριακού Ναού Κοίμησης της Θεοτόκου - Δ.Δ. Γαρέας (Μεϊμέτ-Αγά) - Κοιμητριακός, 16) Ενοριακού Ναού Αγ. Δημητρίου - Δ.Δ. Στριγκού, 17) Ενοριακού Ναού Αγ. Αθανασίου - Δ.Δ. Σβολέικων - Κοιμητριακός, 18) Ενοριακού Ναού Αγ. Γεωργίου - Δ.Δ. Δεμιρίου - Κοιμητριακός, 19) Ενοριακού Ναού Ζωοδόχου Πηγής - Δ.Δ. Αγ. Σώστη - Κοιμητριακός.

Δ. ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΟΥ ΤΡΙΠΟΛΗΣ / (10)

20) Ενοριακού Ναού Αγ. Δημητρίου (Παλαιάς Μητρόπολης) - Δ.Δ. Τρίπολης, 21) Ενοριακού Ναού Παμμεγίστων Ταξιαρχών - Δ.Δ. Τρίπολης, 22) Κοιμητριακού Ναού Αγ. Αθανασίου - Δ.Δ. Τρίπολης, 23) Εξωκκλήσι Αγ. Νικολάου (των Στρατώνων) - Δ.Δ. Τρίπολης, 24) Ι. Ναού Νεομάρτυρος Δημητρίου (Παρεκκλήσι Αγ. Βασιλείου) - Δ.Δ. Τρίπολης - Κοιμητριακός, 25) Εξωκκλήσι Αγ. Χαλαμπούς - Δ.Δ. Τρίπολης - Κοιμητριακός, 26) Εξωκκλήσι Γεννήσεως της Θεοτόκου - Δ.Δ. Φτέρης - Κοιμητριακός, 27) Ενοριακού Ναού Αγ. Νικολάου - Δ.Δ. Σκοπής (Μπενετίνι), 28) Ενοριακού Ναού Αγ. Μάρκου - Δ.Δ. Πελάγους (Μπόσουνα), 29) Ενοριακού Ναού Κοίμησης της Θεοτόκου - Δ.Δ. Περισταταρίου (Μουζάκι) - Κοιμητριακός.

Ε. ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΟΥ ΚΟΡΥΘΙΟΥ / (3)

30) Ενοριακού Ναού Κοίμησης της Θεοτόκου - Δ.Δ. Στενού - Κοιμητριακός, 31) Ενοριακού Ναού Αγ. Γεωργίου - Δ.Δ. Αγιωργήτικων, 32) Νότιο Κωδωνοστάσιο Ι. Ναού Κοίμησης της Θεοτόκου - Δ.Δ. Νεοχωρίου - Κοιμητριακός.

ΣΤ. ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΟΥ ΜΑΝΤΙΝΕΙΑΣ / (2)

33) Ενοριακού Ναού Αγ. Θεοδώρων - Δ.Δ. Σάγκα Κοιμητριακός, 34) Ενοριακού Ναού Αγ. Ιωάννου Χρυσοστόμου - Δ.Δ. Λουκά Κοιμητριακός.

Ζ. ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΟΥ ΦΑΛΑΝΘΟΥ / (3)

35) Ενοριακού Ναού Αγ. Γεωργίου - Δ.Δ. Ροϊνού, 36) Ενοριακού Ναού Κοίμησης της Θεοτόκου - Δ.Δ. Χρυσοβιτίου, 37) Ενοριακού Ναού Ευαγγελισμού της Θεοτόκου - Δ.Δ. Σιλίνας.

Η. ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΟΥ ΒΥΤΙΝΑΣ / (3)

38) Βόρειο Κωδωνοστάσιο Ενοριακού Ναού Αγ. Τρύφωνος - Δ.Δ. Βυτινάς, 39) Κωδωνοστάσιο Ι. Ναού Κοίμησης της Θεοτόκου - Δ.Δ. Μαγυλιάνων, 40) Κωδωνοστάσιο Ι. Ναού Αγ. Δημητρίου - Δ.Δ. Μαγυλιάνων.

Θ. ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΟΥ ΤΡΙΚΟΛΟΝΩΝ / (2)

41) Ενοριακού Ναού Αγ. Γεωργίου - Δ.Δ. Στεμνίτσας, 42) Ενοριακού Ναού Αγ. Κων/νου και Ελένης - Δ.Δ. Παύλας.

Ι. ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΟΥ ΓΟΡΤΥΝΟΣ / (1)

43) Ενοριακού Ναού Ευαγγελισμού της Θεοτόκου - Δ.Δ. Καρύταινας.

ΙΑ. ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΗΣ / (1)

44) Ενοριακού Ναού Αγ. Γεωργίου - Δ.Δ. Σούλου.

ΙΒ. ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΟΥ ΦΑΛΑΙΣΙΑΣ / (4)

45) Ενοριακού Ναού Αγ. - Δ.Δ. Βελιγοστής, 46) Ενοριακού Ναού Αγ. Τριάδος - Δ.Δ. Βουτασρά, 47) Ενοριακού Ναού Παμμεγίστων Ταξιαρχών - Δ.Δ. Σκορταίνου, 48) Ενοριακού Ναού Αγ. Νικολάου - Δ.Δ. Ακόβου.

ΙΓ. ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΟΥ ΒΑΛΤΕΤΣΙΟΥ / (1)

49) Ενοριακού Ναού Αναλήψεως - Δ.Δ. Παλαιόχουνης.

ΙΔ. ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ ΔΗΜΟΥ ΣΚΥΡΙΤΙΔΑΣ / (2)

50) Εξωκκλήσι Αγ. Αποστόλου - Δ.Δ. Βλαχοκρειασίδας, 51) Ενοριακού Ναού Κοίμησης της Θεοτόκου - Δ.Δ. Πηγαδακίων.

ΙΕ ΜΗ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΑ ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΑ: Εκτός από τα προαναφερθέντα, υπάρχουν και περιπτώσεις κωδωνοστασίων της μορφής που εξετάζουμε, τα οποία δεν υφίστανται σήμερα. Είναι γνωστά κυρίως από ιστορικές φωτογραφίες. Καταγράφονται τρεις ανάλογες περιπτώσεις και δεν αποκλείεται στο μέλλον να εντοπιστούν και άλλες. ΔΗΜΟΥ ΒΟΡΕΙΑΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ / (2)

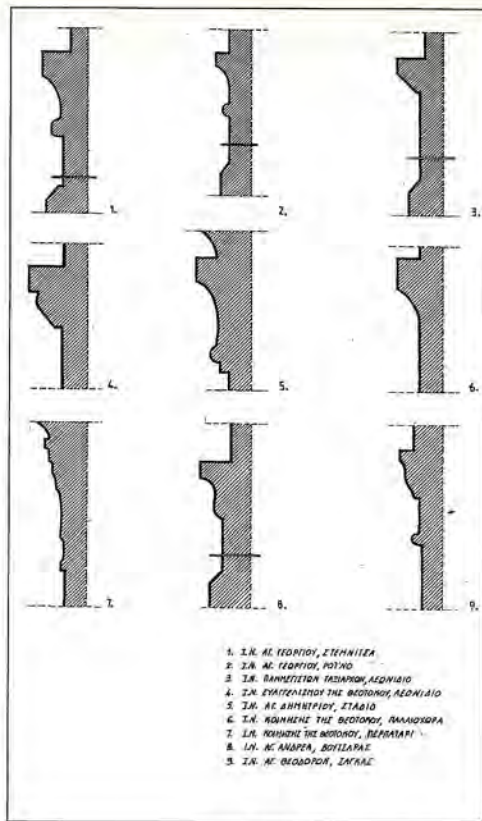
52) Ενοριακού Ναού Αγ. Κωνσταντίνου - Δ.Δ. Αγ. Ανδρέα, 53) Ενοριακού Ναού Αγ. Νικολάου - Δ.Δ. Καστρίου.

ΔΗΜΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΗΣ / (1)

54) Ενοριακού Ναού Αγ. Δημητρίου - Δ.Δ. Τριποτάμου (Δεδέρμπεη).

Η Σημασία και οι Αξίες των μνημείων

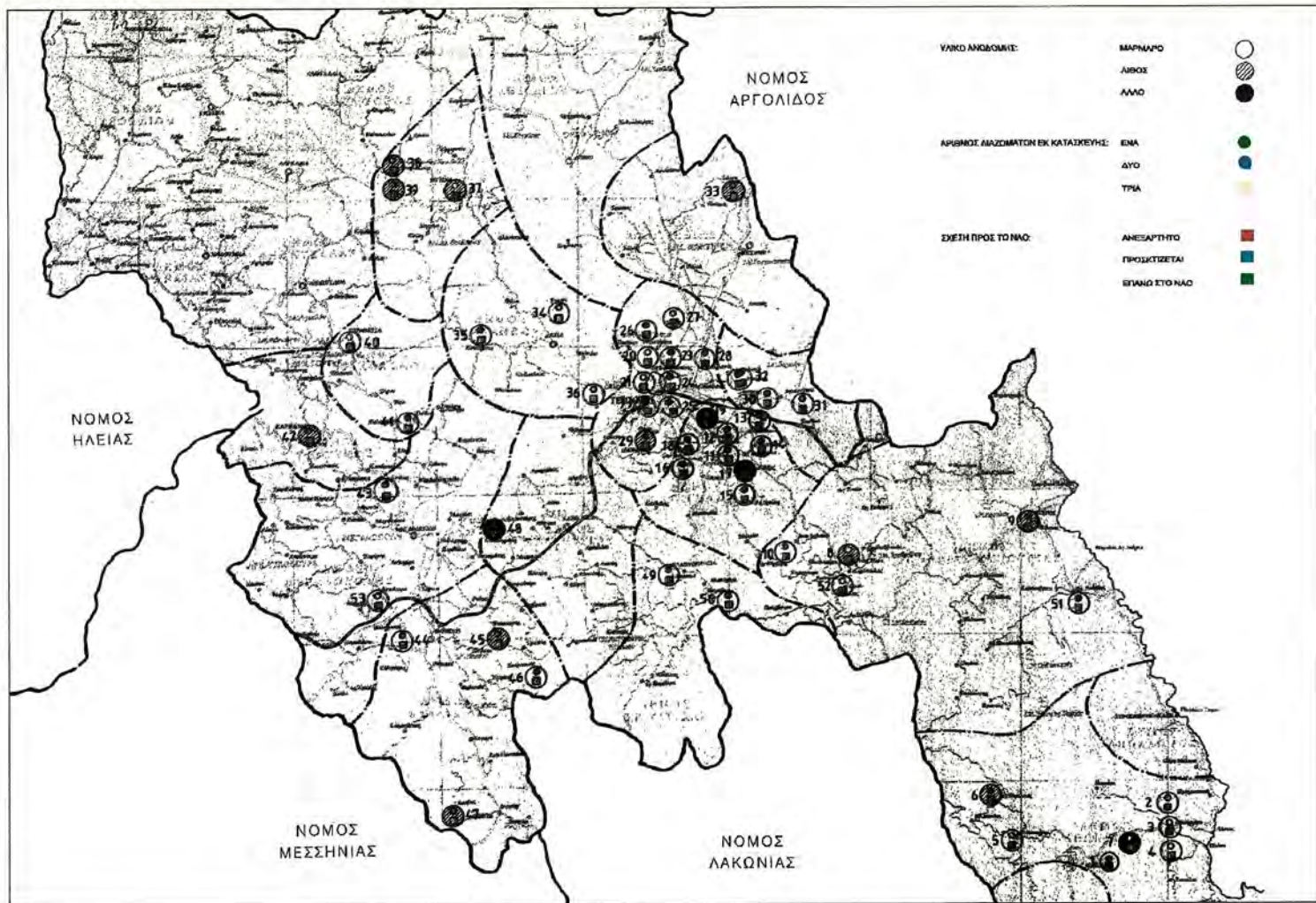
Τα κωδωνοστάσια που κατασκευάσαν οι Τήνιοι μαρμαροτεχνίτες στην Αρκαδία καθώς και όλα όσα κατασκευάσθηκαν σύμφωνα

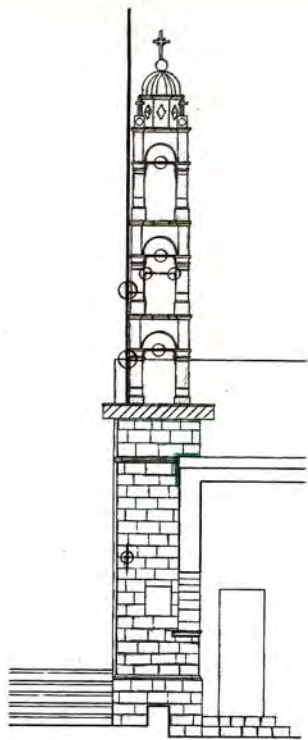

Εικ. 7. Τέσσερις χαρακτηριστικές σιμωμένες κωδωνοστασίες στην Αρκαδία

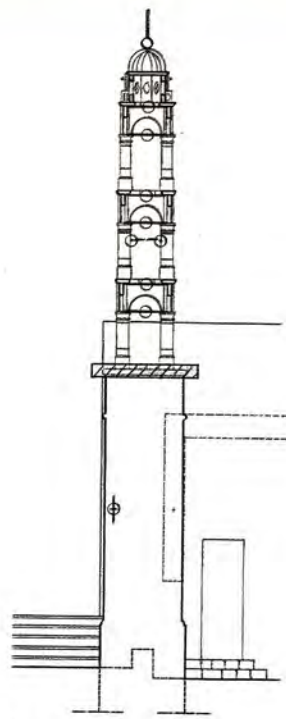
με το τηνιακό πρότυπο δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο συνολικής μελέτης και ανάδειξης έως σήμερα¹⁴. Τα συγκεκριμένα κωδωνοστάσια λόγω της ιστορικής, αρχιτεκτονικής, συναισθηματικής και φυσικά συμβολικής αξίας τους, προσδιορίζουν τη φυσιογνωμία του χώρου στον οποίο εντάσσονται.

14. Ιστορική τεκμηρίωση επεξεργάζονται οι ερευνητές Γ. Ζαχαράπουλος και Β. Σιακωτός. Έργο Τήνιων μαρμαροτεχνιτών στην Αρκαδία, ανέκδοτη μελέτη.

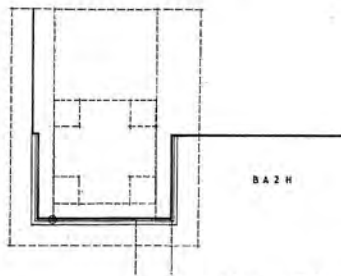
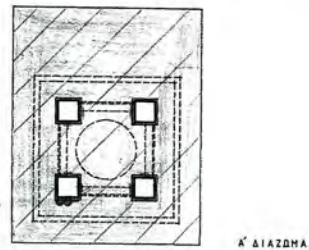
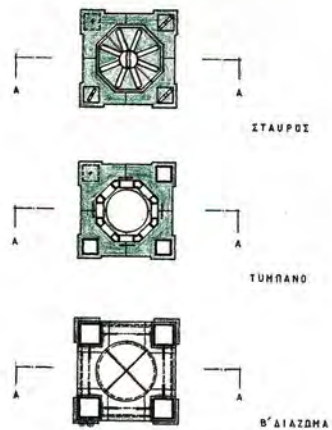

Εικ. 9. Νότια όψη - Παδοβογία

Εικ. 10. Τόση - Παδοβογία

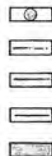

Εικ. 11. Κατώτερη - Παδοβογία

1. ΑΥΘΑΙΡΕΤΗ ΑΠΟΛΑΣΕΥΣΗ ΔΟΜΩΝ
2. ΣΙΜΕΝΤΟΡΟΛΙΑΝΑΤΑ
3. ΟΠΛΙΣΜΕΝΟ ΣΤΥΡΩΣΜΑ
4. ΣΥΛΙΘΩΣΗ
5. ΟΞΕΙΔΩΜΕΝΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ
6. ΣΤΟΡΟΙΣ ΑΠΟ ΟΞΕΙΔΩΜΕΝΑ ΣΙΔΕΡΑ

7. ΑΠΟΛΑΣΕΥΣΕΙΣ (ΑΥΘΑΙΡΕΤΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ)
8. ΑΥΘΑΙΡΕΤΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΜΠΑΝΑ
9. ΜΕΣΙΜΕΡΑΥΝΟ
10. ΘΡΥΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΡΑΙΣΕΙΣ ΚΑΡΝΑΦΟΥ
11. ΒΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΜΑΡΤΥΣΕΙΣ

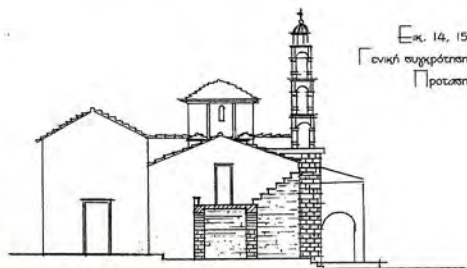
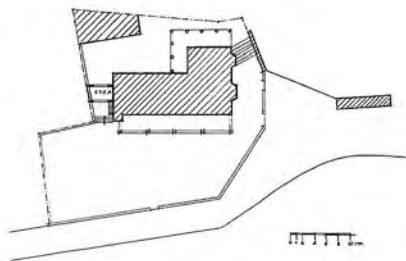
10
00 20 40 60 80 100cm

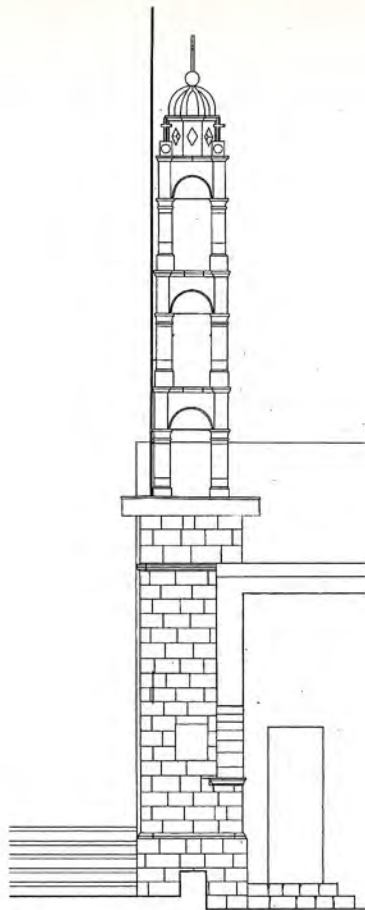
Εικ. 12. Κιβινωστόσιο
Ιερού Ναού
Αγίου Γεωργίου Παφού.

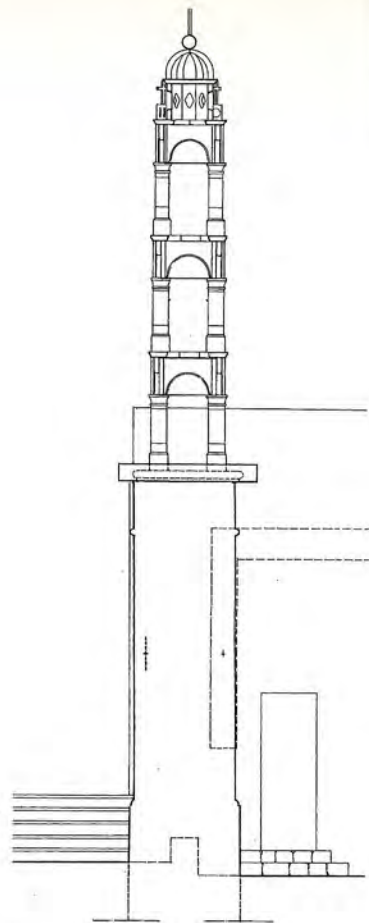
Εικ. 13. Αμείβετες σφαιρίτσες
στη Βόρεια και Δυτική όψη.
Στήριξη αψιδωφράνου.
Στήριξη ειδικών κτισμάτων
στους Βορειοδυτικούς πεσσούς
στο α' και β' διάγραμμα.

Εικ. 14, 15.
Γωνική συγχρότηση.
Προσάν.

Εικ. 16. Νότια όψη. - Αποσύνθεση

Εικ. 17. Τμήτ Α'Α'. - Αποσύνθεση

Για τα Έργα της παραδοσιακής Μας Τέχνης η Αγγελική Χατζημυχάλη αναφέρει ότι εκφράζουν «την ιδιορρυθμία, την ιδιουσγκρασία, το φιλικό χαρακτήρα, την αισθητική παράδοση, συνείδηση και κλιματεχνική ανάπτυξη της συλλογικής ψυχής του Ελληνικού λαού».

Σύνοψη προβλημάτων - Ανάδειξη

Τα προβλήματα που εντοπίστηκαν στα κωδωνοστάσια που μελετώνται στην παρούσα εργασία είναι κυρίως προβλήματα συντήρησης καθώς και αισθητικής αποκατάστασης. Τα μάρμαρα και η άλλα τοπικά υλικά που έχουν χρησιμοποιηθεί δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν σαν μία ενιαία περίπτωση, έτσι ώστε να προτείνονται γενικές αρχές αποκατάστασής τους. Γενικό πρόβλημα σε όλα τα κωδωνοστάσια είναι η καταστρεπτική δράση των σιδηρένιων συνδέσμων που έχουν χρησιμοποιηθεί στην κατασκευή τους. Οι κλιματολογικές συνθήκες διαφοροποιούνται πάρα πολύ από τόπο σε τόπο καθώς και η αντοχή των υλικών σε αυτές. Ένα ακόμα βασικό πρόβλημα που παρατηρείται στις περισσότερες περιπτώσεις είναι η υποβάθμιση της αισθητικής αξίας του μνημείου από αυθαίρετες επεμβάσεις και προσθήκες.

Το κάθε ένα από τα κωδωνοστάσια που παρουσιάστηκαν αποτελεί ασφαλώς μία ιδιαίτερη περίπτωση και οι λύσεις που θα πρέπει να δοθούν, αφορούν κάθε περίπτωση ξεχωριστά. Γενικά είναι όμως αναγκαίο να γίνουν προσπάθειες ανάδειξης της ιστορικής και αρχιτεκτονικής αξίας των μνημείων αυτών και κυρίως άμεσες και συντονισμένες ενέργειες για την θέσπιση καθεστώτος προστασίας που να κατοχυρώνει την ακεραιότητά τους.

Το κωδωνοστάσιο του Ι. Ναού Αγίου Γεωργίου στο Ροϊνό

Για την ολοκλήρωση των συμπερασμάτων επελέγη η περίπτωση του κωδωνοστασίου του Αγίου Γεωργίου στο Ροϊνό, το οποίο ως Εφαρμογή της παρούσας Μελέτης, αποτυπώνεται, καταγράφεται η παθολογία του και προτείνεται η αποκατάστασή του.

Θέση - Περιβάλλον χώρος:

Το Ροϊνό ή Ροεινό είναι ορεινός οικισμός, στους πρόποδες του Μαϊναίου (1.250μ.). Βρίσκεται ΒΔ. της Τρίπολης και υπάγεται στη διοικητική περιφέρεια του Δήμου Φαλάνθου. Ο ναός του Αγ. Γεωργίου παλαιότερα ήταν και κομητηριακός. Ταυτίζεται με το καθολικό της Μονής της Υπεραγίας Θεοτόκου της Πηγαίνουσας της Ορεινής¹⁵. Η κατασκευή του ναού κατατάσσεται χρονικά προς τα τέλη του 12ου αιώνα. Είναι εγγεγραμμένος σταυροειδής ναός και ανήκει στον τύπο των ελλαδικών δικίωνων. Σήμερα εμφανίζεται με αρκετά αλλοιωμένη τη μορφή του. Η δυτική πλευρά τουλάχιστον έχει καταστραφεί, για να επιμηκυνθεί ο εσωτερικός χώρος κατά 9,40 μ. Αργότερα προστέθηκε και το κωδωνοστάσιο (οι προσθήκες έγιναν

κατά τις κτητορικές επιγραφές που υπάρχουν εντοιχισμένες το 1856 και το 1878).

Περιγραφή:

Η θέση του μνημειακού συνόλου είναι αμφιθεατρική. Ιδιαίτερα το πυργοειδές κωδωνοστάσιο είναι ορατό σε μεγάλη απόσταση περιμετρικά. Προσκίτζεται στη νοτιοδυτική γωνία του ναού. Έχει ύψος στην κορυφή της στέψης 12,26μ. και τελικό ύψος στον σταυρό 12,78μ. Ακολουθεί την τυπική οργάνωση και τα βασικά χαρακτηριστικά των πτηνιακών κωδωνοστασίων (εικ. 12, 13, 16, 17). Αποτελείται από λιθόδομητη βάση και μαρμαρίνη ανωδομή που απαρτίζεται από κορμό με τρία μονόλοβα διαζώματα και την χαρακτηριστική επίστεψη.

Βάση: Αν και δεν είναι γνωστός ο τρόπος ή το βάθος της θεμελίωσης, φαίνεται ότι εδράζεται πάνω σε βράχο. Έχει ύψος 6.00μ. μετρούμενο στη μεταγενέστερη απόληξη πλάκας από οπλισμένο σκυρόδεμα, πάχους 0.18μ. Κτίζεται με λαξευτούς κυβόσχημους λιθόπλινθους από τοπικό γκρι ασβεστόλιθο, ύψους περίπου 0.22εκ., κατά το ατελές ισόδομο σύστημα και τη χρήση κονιάματος σε παραλληλεπίπεδη μορφή. Στη νότια πλευρά έχει πλάτος 1.62μ. Η ανατολική πλευρά εμφανίζει ελεύθερο πλάτος 0.98μ., ενώ η δυτική πλευρά 1.01μ. Σχηματίζει πόδιο ύψους 1,03μ. το οποίο στέφεται με μαρμαρίνη επίσημα απλής μορφής. Σε απόσταση 87εκ., λίγο χαμηλότερα από την απόληξη της βάσης υπάρχει δεύτερο μαρμαρίνο επίσημα που διαμορφώνει άνω διάζωμα. Στην ανατολική πλευρά, φέρει εντοιχισμένη επιγραφή («ΕΞΣΧΔΙΑΣΘΗΚΑΙ/ ΕΙΡΓΑΣΘΗ ΥΠΟ/ΤΟΥΥΛΙΘΘΕΟ-ΟΥ//ΘΕΟΤΟΚΗ 1878») και στη νότια πλευρά, εντοιχισμένη ανάγλυφη μαρμαρίνη πλάκα με απεικόνιση του Αγίου Γεωργίου. Η σύνδεση της λιθόδομητης βάσης με το ναό γίνεται με σιδηρένιους ελκυστήρες (άρπετσες) με διεύθυνση βορρά-νότου σε ύψος 2.12μ. (εικ. 28, 29).

Στη δυτική πλευρά της βάσης, μετά από πρόσφατη αυθαίρετη διαρρύθμιση στον περιβάλλοντα χώρο, εφάπτονται τσιμεντένιοι αναβαθμοί, οι οποίοι οδηγούν σε διαμορφωμένο επίπεδο +1.20μ. υψηλότερα. Στο επίπεδο αυτό, πλάι στη δυτική όψη του ναού, εδράζεται ελικοειδής κλίμακα από οπλισμένο σκυρόδεμα που καταλήγει σε πλάκα με μαρμαρεπένδυση, η οποία καλύπτει την αρχική διαμόρφωση της κορυφής της βάσης του κωδωνοστασίου.

Κορμός: Για την κατασκευή της ανωδομής πρέπει να έχει χρησιμοποιηθεί μάρμαρο Δολιανών. Ο κορμός απαρτίζεται από τρία μειοζώματα προς τα άνω μονόλοβα διαζώματα. Το πρώτο διάζωμα έχει διαστάσεις κάτοψης 1.12μx1.12μ. και ελεύθερο ύψος 1.64μ., το δεύτερο διάζωμα έχει διαστάσεις κάτοψης 1.08μx1.08μ. και ύψος 1.69μ., το δε τρίτο διάζωμα, διαστάσεις κάτοψης 1.03μx1.03μ. και ύψος 1.65μ. Σήμερα μόνο το τελευταίο διάζωμα φέρει μία καμπάνα. Στη νότια όψη, στο 3^ο διάζωμα διακρίνονται σιδηρένιες υποδοχές, «κρεμάστρες» για καμπάνα. Κάθε διάζωμα αποτελείται από τέσσερις μαρμαρίνους πεσσούς στις γωνίες. Οι πεσσοί αποτελούνται από τρία τεμάχια μαρμαρίου. Στο άνω τεμάχιο διαμορφώνεται το ανώτερο τμήμα του κορμού και το επίκρανο και στο κάτω τεμάχιο, το κατώτερο τμήμα του κορμού και η βάση του πεσσού. Η βάση είναι απλής κυβικής μορφής και παρουσιάζει απότμηση στις ακμές της πάνω πλευράς της, (φαλτσωνιές) υπό γωνία 45 μοιρών. Το επίκρανο αποτελείται από

Εικ. 18, 19.

- Σημειές στην επιφάνεια του μαρμαρίου από σιδηρένια στοιχεία της κατασκευής.
- Σιδηρένιος επίστευτρος.
 - «Κρεμάστρα».
 - Πεδινή στήριξη ιστού σημάτων.
 - Απομόρφωση με τσιμπίδες.
 - Βιοτολογικές επικαθίσσεις.

Εικ. 20.

Μαρμαρίνη πλάκα που διαμορφώνει την έδραση των πεσσών του 3^{ου} διαζώματος. Στήριξη των τμημάτων της με πείλας και σιδηρένιους. Στήριξη βάσης ιστού σημάτων.

Εικ. 21.

Θραύση της γωνίας του επικράνου. Διακρίνεται οξείδωμένη σφήνα για το κατηφόρισμα του τόξου.

Εικ. 22.

Λοπετέρια στήριξης του επιστήμιου τμήματος. Οξείδωμένα στοιχεία και σιμπίδες.

¹⁵ Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Ο Άγιος Γεώργιος στο Ροϊνό της Μαντινείας*, Θεσ/νίκη, 1985.

Εικ. 23, 24. α) Αγκυρώσεις απορροφάσεις στη δυτική όψη πεσσών α' και β' διαζώματος στη βορειοδυτική γωνία για τη στήριξη του επεξεκρέταυου. β) Βιοαζόντιες επικαθίσσεις.

Εικ. 25, 26. Μαρμαρίνες πλάκες στήριξης πεσσών διαζώματος. Πόκατοι εύκαμπτοι-μολυβδοκολλημένοι στη σύνδεση πηλιδιών τεμαχίων μαρμάρου.

Εικ. 27. Έδραση πεσσών β' διαζώματος.

δύο οριζόντιες ζώνες, στη βάση και την κορυφή του και καίλο άβακα. Η κάτω ζώνη είναι ημικυκλικής διατομής, η δε άνω ορθογωνικής. Το επιστήλιο τμήμα των διαζωμάτων αποτελείται σε κάθε πλευρά από κατακόρυφη μαρμαρίνη πλάκα πάχους 9εκ. στην οποία διαμορφώνεται άβακα ημικυκλικού τόξου, που κατά την εξωτερική ακμή του εσωραχίου φέρει διακοσμητική, κοίλη γλυφή. Οι πλάκες αυτές, εδράζονται στα άκρα τους επί των επικράνων των πεσσών. Ενσφηνώνονται εκατέρωθεν σε λαξευμένες και κατάλληλα διαμορφωμένες εγκοπές γωνιακών μαρμαρίνων πεσοσίων, καθ' όλο το ύψος, με την υποβοήθηση σφηνοειδών τεμαχίων μαρμάρου εσωτερικά. Οι γωνιακοί πεσοσίοι του επιστήλιου στερεώνονται επί των επικράνων των πεσσών, κατακόρυφα με μολυβδοχορημένους σιδηρούς συνδέσμους. Επί του επιστήλιου τμήματος κάθε διαζώματος εδράζεται οριζόντια μαρμαρίνη πλάκα, που αποτελείται στα μεν δύο πρώτα διαζώματα από οκτώ τεμάχια, στο τρίτο δε από τέσσερα. Τα οριζόντια αυτά τμήματα συνδέονται μεταξύ τους στην άνω πλευρά με εμφανείς πίσωχρημους μολυβδοχορημένους συνδέσμους. Οι μαρμαρίνες αυτές οριζόντιες πλάκες προεξέχουν περιμετρικά υπό μορφή κυματοειδούς γείσου και κεντρικά φέρουν σπή επισκέψεως, διαμέτρου περίπου 65εκ.

Η συνδεσμολογία των μαρμαρίνων μελών γίνεται με αφανή τρόπο. Οι κατακόρυφες συνδέσεις γίνονται με κατακόρυφους μολυβδοχορημένους συνδέσμους. Στη βάση των πεσσών ορισιακά διακρίνεται το σημείο απ' όπου έγινε η μολυβδοχορήση, καθώς και το μολύβι. Εμφανείς είναι μόνον οι μολυβδοχορημένοι πίσωχρημοί σύνδεσμοι που ενώνουν τα οριζόντια τμήματα των πλακών των διαζωμάτων. Κάθε διάζωμα φέρει διπλή σειρά από σύστημα με σιδηρούς ελκυστήρες και διαγωνίως χασπί σιδηρές ράβδους, οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να φέρουν κεντρικά καμπάνες αλλά κυρίως χρησιμεύουν στην παραλαβή οριζοντίων και κατακόρυφων διατμητικών δυνάμεων, έχουν δηλαδή διαφραγματική λειτουργία. Η πρώτη σειρά εδράζεται επί των επικράνων, ενώ η δεύτερη βρίσκεται κάτω από κάθε πλάκα διαζώματος, στηρίζοντάς την. Η ενσωμάτωσή τους διαπιστώνεται ότι έχει προβλεφθεί από την αρχική κατασκευή διότι α) τα επικράνα στην άνω επιφάνεια φέρουν κατάλληλη απολάξευση, καθώς και οι επιθηματικές πλάκες στην κάτω πλευρά τους, β) οι διαγώνιες σιδηρές ράβδοι συναντούν τους ελκυστήρες αξονικά των πεσσών.

Επιστήμη: Αποτελείται από: α) οκταγωνικό τμήμα που εδράζεται στην άνω επιφάνεια του γειώματος της απόληξης του κορμού. Οι πλευρές του οκταγώνου είναι μαρμαρίνες πλάκες. Κάθε πλάκα κεντρικά φέρει απολαξευμένο ρόμβο. Οι πλάκες του τμήματος ύψους 51εκ., στη βάση τους συνδέονται απ' ευθείας με το γείωμα πιθανόν με σιδερένιους συνδέσμους εσωτερικά ή με ιδιαίτερη λεπτομέρεια λάξευσης της άνω πλευράς του γειώματος. Οι κατακόρυφες πλευρές μεταξύ τους συνδέονται κατά τις ακμές τους με φαρτογωνιά. β) στην οριζόντια απόληξη του οκταγωνικού τμήματος εδράζεται πλάκα μαρμάρου πάχους 13εκ., η οποία εμφανίζεται στις όψεις υπό μορφή οκταγωνικού κυματοειδούς γείσου. Η πλάκα αυτή παραλαμβάνει τις πλάγιες ωθήσεις που στέλνει η υπερκεκλιμένη κατασκευή, ημισφαιρικής μορφής καθώς και

ο μαρμαρίνος κορυφαίος σταυρός, γ) στην άνω επιφάνεια του γειώματος εδράζονται οκτώ κατακόρυφοι βραχίονες ημικυκλικής διατομής, σε αντιστοιχία με τις ακμές των πλευρών του τμήματος. Η μορφή τους είναι τεταροκυκλική, συγκλίνουν προς τα πάνω και συνδέονται στην κορυφή με μαρμαρίνη σφαιρα. Το συνολικό τους ύψος είναι 69 εκ. δ) στην απόληξη της επιστήμης εδράζεται μαρμαρίνος κεντρικός σταυρός ύψους 52εκ. με διαγώνιες κεραίες. ε) το γείωμα της απόληξης του τελευταίου διαζώματος κοσμούν τρεις σταυροί επί μαρμαρίνων βάσεων κυβικής μορφής εν είδη ακρωτηρίων, στις τρεις από τις τέσσερις γωνίες. Λείπει ο σταυρός της βορειοδυτικής γωνίας, ενώ ο σταυρός στη νοτιοδυτική γωνία φαίνεται πως είναι μεταγενέστερος.

Παθολογία:

Τα προβλήματα που εντοπίστηκαν στο κωδωνοστάσιο είναι κυρίως προβλήματα οξειδωμένων σιδηρών στοιχείων, συντήρησης καθώς και αισθητικής αποκατάστασης (εικ. 9, 10, 11, 13).

Βάση: Η θεμελίωση του κωδωνοστασίου, καθώς και η λιθοδομή της βάσης βρίσκονται γενικά σε καλή κατάσταση. Έχουν γίνει αρμολογήματα με τοιμενοκονίαμα σε αρκετά σημεία της λιθοδομής. Στην ανατολική πλευρά της βάσης, έχει απολαξευθεί ο οριζόντιος αρμός ανάμεσα στην 18η και 19η σειρά δόμων για την τοποθέτηση καλωδίου ηλεκτροδότησης, το οποίο καλύπτεται με τοιμενοεπιχρίσμα.

Κορμός: α) Μαρμαρίνα μέλη: η ανωδομή βήσκεται σε αρκετά καλή κατάσταση όσον αφορά την αντοχή του υλικού. Δεν παρατηρούνται ιδιαίτερες ρηγματώσεις. Σημειώνεται μία αρκετά σημαντική ρηγματώση στο τόξο της βόρειας πλευράς στο γ' διαζωμα. Θραύσεις μαρμάρου και αποφλοώσεις παρατηρούνται σε πολύ μικρό βαθμό και μάλιστα στα σημεία που έχουν προσαρτηθεί σιδερένια στοιχεία, όπως η σιδερένια κουπαστή ανόδου. β) Σιδερένιοι σύνδεσμοι και λοιπά σιδηρά στοιχεία της κατασκευής: παρατηρείται οξείδωση των σιδηρών συνδέσμων που συνδέουν τα μαρμαρίνα μέλη μεταξύ τους. Λόγω του ότι οι κατακόρυφες συνδέσεις είναι αφανείς, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε την κατάσταση στην οποία βρίσκονται. Εξωτερικά εμφανίζεται μία μικρή μετατόπιση στην αλληλοχία των μελών. Μόνο μετά από διάλυση της ανωδομής θα διαπιστωθεί η έκταση του προβλήματος. Παρατηρείται προχωρημένη οξείδωση των σιδηρών πίσωχρημων συνδέσμων που συνδέουν οριζοντίως διπλάνα τεμάχια, καθώς και των σιδηρών σφηνών που τοποθετούνται για την προσαρμογή μελών όπως π.χ. στην έδραση πεσσών (σε ορισμένες περιπτώσεις). Όλα τα προσαρτημένα σιδηρά στοιχεία, όπως οι ελκυστήρες και οι «κρεμάστρες» (εικ. 18) παρουσιάζουν οξείδωση με αποτέλεσμα τον χαρακτηριστικό χρωματισμό των μαρμαρίνων επιφανειών. γ) Μολυβδοχορήση: γίνεται στους σιδερένιους συνδέσμους και όπου είναι ορατή παρατηρούμε ότι διατηρείται σε καλή κατάσταση. δ) Κονίαμα πλήρωσης: παρατηρούμε ότι δημιουργούνται κενά στην εφαρμογή των μελών, όπως π.χ. στο επιστήλιο τμήμα. Το κονίαμα που «γέμιζε» τους αρμούς έχει γενικά αποπλυθεί. Γι' αυτό έχει γίνει πρόσφατα αυθαίρετη επέμβαση στους αρμούς με λευκή ολιγκόνη. ε) μεταγενέστερες σιδηρές κατασκευές: η σιδερένια κουπαστή της ελκυστικού κλίμακας ανόδου στερεώνεται

Εικ. 28, 29. Ο εμφανής εκτελεστής στα Νότια όψη του βόρειου. Οξείδωση του αιθέρος και σκιερές. Ανάσπαση φύλλου με σύρμα από τον αεροστάτη.

στην βάση του βορειοδυτικού πεσσού του α' διαζώματος και λόγω της οξειδωσης έχει ρυπανθεί χαρακτηριστικά η περιοχή. στ) Το αλεξέκραιννο στερεώνεται σε δύο σημεία των βορειοδυτικών πεσσών, στη δυτική τους πλευρά. Για τον σκοπό αυτό έχουν κακότεχνα απολαξευθεί σε αρμό, οι πεσσοί του α' και β' διαζώματος (εικ. 23, 24). Πιο ψηλά το αλεξέκραιννο δένεται στον πεσό του τρίτου διαζώματος με ανοξείδωτο σύρμα. Στη βόρεια πλευρά, στην ανωδομή έχει προσαρτηθεί σιδερένια κλίμακα που εδράζεται στην τοιμεντένια πλάκα. Η οξειδωση της σιδερένιας κλίμακας έχει προκαλέσει επίσης ρύπανση των μαρμάρινων επιφανειών.

Επίσημη: Δεδομένου ότι δεν υπήρξε δυνατότητα προσέγγισης της επίστεψης και οι μετρήσεις έγιναν με τοπογραφικό μέθοδο, οι παρατηρήσεις γίνονται στο βαθμό που αυτό είναι δυνατόν. Γενικά φαίνεται να διατηρείται σε καλή κατάσταση. Το κόνιμα πλήρωσης των κατακόρυφων αρμών ανάμεσα στις μαρμάρινες πλάκες του τυμπάνου όπου έχει αποσπλυθεί, έχει αντικατασταθεί από σιλικόνη. Λείπει ακόμα, ο βορειοδυτικός μαρμάρινος γωνιακός σταυρός της επίστεψης με τη βάση του. Ο νοτιοδυτικός γωνιακός σταυρός ο οποίος παρουσιάζει διαφορετική στρέψη καθώς και ραβδώσεις στη βάση αντί των ανάλλυσων διακοσμητικών κύκλων, πρέπει να αποτελεί μεταγενέστερο στοιχείο.

Περιβάλλον χώρος: α) καταδιορίστηκε παλαιός μαντρότοιχος ανατολικά του συμπλέγματος των δύο ναών και μαρμάρινη πύλη. Ίχνη του εντοπίζεται βορειοανατολικά του συνόλου, σε επαφή με το βράχο. Πιθανόν να πρόκειται για την περτείχιση της ιστορικής Μονής, β) καταδιορίστηκε χαμηλό πρόκταμα στη δυτική πλευρά του ναού δια μέσου του οποίου αρχικά διαμορφωνόταν η πρόσβαση προς το πρώτο διάζωμα του κωδωνοστασίου και τη δίχρητη στέγη του ναού μέσω πέτρινης σκάλας, καθώς και η λιθόδομη βάση της σκάλας, γ) κατασκευάστηκε κυκλική υπαίθρια κλίμακα από σπλισμένο σκυρόδε-

μα βορειοδυτικά του κωδωνοστασίου. Η πρόσβαση στην απόληξη της βάσης του κωδωνοστασίου διαρρυθμίστηκε, πιθανόν και για στατικούς λόγους στήριξης της νέας κλίμακας, δ) στον περιβολο του συγκροτήματος προστέθηκε ισόγειο κτήριο βοηθητικών χώρων για την εξυπηρέτηση αναγκών του ναού.

Στόχοι, σκοπιμότητα και αρχές της επέμβασης:

Το εξεταζόμενο κωδωνοστάσιο, είναι ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα στην Αρκαδία. Η αρκετά καλή κατάσταση στην οποία βρίσκεται και το γεγονός ότι διατηρεί στο σύνολο σχεδόν το αυθεντικό υλικό του, δίνει τη δυνατότητα αποκατάστασης, στην αρχική του μορφή. Από τα στοιχεία της τεκμηρίωσης καθώς και ιστορική φωτογραφία¹⁶ είναι δυνατή η πρόταση αποκατάστασης της αρχικής αρχιτεκτονικής σύνθεσης του κωδωνοστασίου, αλλά και η εφαρμογή άλλων προτάσεων, οι οποίες να σεβονται την κλίμακα και τον ιστορικό χαρακτήρα του μνημειακού συνόλου (εικ. 14, 15).

Στόχος της επέμβασης είναι να αντιμετωπισθούν τα δομικά, οικοδομικά και αισθητικά προβλήματα του μνημείου, να αναδειχθούν οι κατασκευαστικές και μορφολογικές του ιδιαιτερότητες, να επισημανθεί η ιστορική του αξία και να διαμορφωθούν προτάσεις μέσω των οποίων θα προβληθούν τα παραπάνω χαρακτηριστικά και αξίες ώστε να καταστεί δυνατή, μέσω του παραδείγματος, η ευαισθητοποίηση των φορέων στην προσπάθεια προστασίας και διάσωσης των συγκεκριμένων μνημείων.

Παράλληλα, στα πλαίσια της συνολικής προσπάθειας ανάδειξης των κωδωνοστασίων ηνιακού τύπου στην Αρκαδία ως σημαντικών τεκμηρίων πολιτιστικής και ιστορικής κληρονομιάς, προτείνεται η κήρυξη τους ως νεωτέρων μνημείων, η χαρτογράφηση και σήμανση των κωδωνοστασίων καθώς και η δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών.

Η επέμβαση στο εξεταζόμενο κωδωνοστάσιο προτείνεται να ακολουθήσει τις παρακάτω αρχές: α) Διατήρηση και συντήρηση του μέγιστου δυνατού από το αυθεντικό υλικό, β) Καθαίρεση των στοιχείων που ανήκουν σε πρόσφατες φάσεις και αφορούν επεμβάσεις λειτουργικού χαρακτήρα (βάση, κλίμακες), γ) Καθαίρεση των στοιχείων που ανήκουν σε πρόσφατες φάσεις, αφορούν επεμβάσεις στερεωτικού χαρακτήρα και επηρεάζουν μορφολογικά το κωδωνοστάσιο (σιλικόνη, τοιμεντεπχιράματα κ.λ.π.), δ) Η κατά το δυνατόν ελάχιστη χρήση νέου υλικού. Τα νέα υλικά, στοιχεία και μέθοδοι που θα χρησιμοποιηθούν στην προτεινόμενη αποκατάσταση, θα είναι συμβατά με τα παραδοσιακά όσον αφορά στις φυσικές τους ιδιότητες αλλά και στην τεχνική τους εικόνα, ε) Η κατά το δυνατόν αναστρεψιμότητα των επεμβάσεων.

Προτεινόμενες επεμβάσεις δομικής, οικοδομικής και μορφολογικής αποκατάστασης:

Προτείνεται η αποκατάσταση του κωδωνοστασίου στην αρχική του μορφή. Για τον σκοπό αυτό θα πρέπει να γίνει: Αρχικά, απομάκρυνση όλων των αυθαίρετων κατασκευών και καλωδιώσεων και διερεύνηση

των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του μαρμάρινου δομής. Κατόπιν διάλυση της μαρμάρινης ανωδομής και τεκμηρίωση της συνδεσμολογίας των μελών της κατασκευής, καθαρισμός και συντήρηση των μαρμάρινων μελών, χρήση ενεμάτων, αντικατάσταση των σιδερένιων συνδέσμων, εξωραϊσμός του υπαίθριου χώρου.

Για τις εργασίες αποκατάστασης θα πρέπει να εξασφαλισθούν: Η απομόνωση του χώρου εργασιών, η κατασκευή ικρωμάτων καθώς και η εγκατάσταση γερανού ή γερανογεφυρας. Η προμήθεια, μεταφορά και αποθήκευση υλικών καθώς και των μαρμάρινων μελών. Η εύρεση εξειδικευμένων τεχνιτών και τέλος η λήψη των αναγκαίων μέτρων ασφαλείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γουλάκη-Βουτυρά, Α. - Καραδέδος, Γ. - Λάβρας, Γ. Η εκκλησιαστική μαρμαροσυλλεκτή στις Κυκλάδες από τον 16ο ως τον 20ο αιώνα. Αθήνα, Εκδόσεις Φιλισότη, 1996.
 Γριτσόπουλος, Τ. *Ιστορία της Τριπολιτσάς*. Αθήνα, Εκδοσή Ενώσεως Τριπολιτών Αττικής, 1972, τ. 1.
 Διοικητοπούλου, Α. *Το μπάριμο στην Αρχιτεκτονική*, Αθήνα, Εκδόσεις Μέλισσα, 1992.
 Ζαρθάνος, Μ. *Ιστοριογεωγραφική περιγραφή της Επαρχίας Κυνουρίας και διάφορα ιστορικά*, Αθήνα, Χρονικά των Τσακωνίων, τ. 1.
 Ζαχαρόπουλος, Γ. - Σιακωτός, Β. *Εργα Τηλών μαρμαροτεχνιτών στην Αρκαδία*, Άνεκδοτη εργασία.
 Κωδωνιάτης, Σ. *Η ελληνική αρχιτεκτονική αναγέννησης και η κακοποίηση της (συμβολή στην ιστορία του νεοκλασικισμού)*, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, 1981.
 Κωνσταντινοπούλου, Χ. *Τηνιακό μαρμαράδες στην Αρκαδία, στο Κυκλαδικό Ημερησίον*, Αθήνα, Εκδόσεις Εριών, 1998.
 Λοιτροπούλου, Α. *Αρχαιολογικές μαρτυρίες από τα Βερένια Κυνουρίας. Πρακτικά Β' Τοπικού Συνεδρίου Αρκαδικών Σπουδών (11-14/11/1988)*, Αθήνα, 1990, σ. 481-496.
 Μερτύρη, Α. *Η καλλιτεχνική εκπαίδευση των νέων στην Ελλάδα (1826-1945)*. Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολογίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, Αθήνα, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., 2000.
 Μουτσόπουλος, Ν. *Η αρχιτεκτονική των εκκλησιών και των μοναστηριών της Γορτυνίας*, Αθήνα, 1966.
 Μουτσόπουλος, Ν. *Ο Άγιος Γεώργιος στο Ραϊνό της Μαντινείας - Καθολικό της Μονής της Υπεράγιας Θεοτόκου της Πηγαϊονίσσης της Ορεινής*. Επιστημονική Επιτηρηθεί Θεολογικής Σχολής, Θεο/νίκη, Α.Π.Ε., 1985.
 Μπίρης, Κ. *Αι Αθήνα από τον 19ο εις τον 20ο αιώνα*, Αθήνα, Εκδόσεις του Καθιδρύματος Πολιεδωδίου και Ιστορίας των Αθηνών, 1966.
 Πεπαδόπουλος, Κ. *Απαγόρευση της κωδωνοκρουσίας και προνομική κατά τέλους χρήσης εκκλησιαστικών κωδωνών και σμάντρων επί τουρκοκρατίας*, Θεο/νίκη, Γρηγόριος ο Παλαμάς, τ. ΜΒ'.
 Πετρονάκης, Α. *Οικισμιά και Αρχιτεκτονικά μνημεία στην Ορεινή Γορτυνία (Αρκαδία)*, Αθήνα, Εκδοσή Τ.Ε.Ε., 1975.
 Σκεκταρίου, Μ. *Η Πελοπόννησος κατά την Δεύτεραν Τουρκοκρατίαν (1715-1821)*, Αθήνα, Εκδόσεις Εορής, 1978.
 Σαραντολάκος, Χ. *Σομκτές Πρώτες Υλεις της Αρκαδίας χρήσιμες επί βιομηχανία και την τεχνική*, Πρακτικά του Β' τοπικού Συνεδρίου Αρκαδικών Σπουδών (Τριετή-Τριπολις 11-14 Νοεμβρίου 1988), Αθήνα, Πελοποννησιακά, 1990, τ. 17.
 Χριστόπουλος, Γ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1975, τ.ΙΑ'.
 Τηνιακό μαρμαράδες στην Αθήνα του Οθωνα, Τηνιακό, τ. 1, Αθήνα, 1996, σ. 261-281.
 Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας: Τεύχος 163/Α, 28-06-2002.

¹⁶ Φωτογραφικό Αρχείο Γ. Ζαχαρόπουλου.

MARBLE TOWER-SHAPED BELFRIES OF ARCADIA

Case study: St. George in the community of Roino

Koutsis A., architect engineer

Supervisors: D. Zivas, architect engineer – E. Maistrou, architect engineer
Scient. collabor: St. Marmaloukas, architect engineer

Subject of the present study is the location and the historical and architectural documentation of the tower-shaped belfries of Arcadia. Constructed in most cases of marble they could be classified as of the «Tinian type». They are of particular architectural, historical but also social interest. They also present special problems, which result from their shape and idiosyncratic construction but also the arbitrary interference.

During the Turkish occupation, even though the construction of churches was permitted under certain conditions, belfries were forbidden. After the Deliverance of the Greek people and the establishment of the Greek State, belfries began to appear in Arcadia. In those built by Tinian artisans mainly local marbles were used for the construction of the body and stone for the base. Stone is also used for the body in less prosperous communities.

Tower-shaped belfries were built in prosperous centers and communities distinguished for their energetic spirit and dynamism. Local communities invited teams of Tinian marble artisans, who introduced the characteristic form of the tower-shaped sculptured belfries, which are topped with a marble crown. The Tinian Shape was to be widely accepted and developed in Arcadia for the following hundred or more years.

For the purpose of the study, in situ research has been carried out, relevation, comparative research of the samples, photographic documentation while topographical methods were used to determine partial and total heights of typical examples which could not be architecturally classified, as well as that of the belfry of St. George in the community of Roino, the full architectural relevation of which, was not within the scope of the present study.

Much benefit was derived from the findings of the arcadian researchers Mr. George Zaharopoulos and Mr. Vassilis Siakotos according to Works of Tinian marble-artisans at Arcadia, which were kindly placed at our disposal.

In this way 54 examples of tower-shaped belfries were located and recorded in the area covered by this study, possessing the specific characteristics of the Shape introduced by Tinian marble-artisans in the 1830s. The installation and promotion of Tinian marble-artisans

in Arcadia was encouraged both by influential individuals such as the Tinian archbishop of Gortynia, Filotheos Kaloumenis, prelate from 1853-1889, and by associations such as the Tegeatic Association.

During the 19th century parallelly to Tinian marble-artisans, tower-shaped belfries of the type were also built by Epirot masons or local artisans, who adopted the shape of the Tinian belfry but constructed the body employing the known techniques of stone structure, using local stone. As an example we could mention that stone sections were made from hewn, the arches were composed by voussiors, the morphological details are simplified due to the nature of the material, but also probably due to unfamiliarity of the stone-artisans with the technique. It is worth noting that the proportions of the parts that compose the whole reveal their weakness at Synthesis.

During the first half of the 20th century the construction of belfries by Tinian marble-artisans continued. Local artisans, who studied the art of marble-sculpture, also constructed marble belfries. In addition, communication developed after the first significant technical works were completed. As a result, we can observe the importation of models from Neoclassicism and the Official Architecture of the Capital, even folk models were used. In this way this led to the creation of a local, «native» style.

The belfries constructed by Tinian marble-artisans, as well as all those constructed according to the tinian prototype, have till today not constituted the subject of any comprehensive study, which would bring them the recognition they merit, through their historical, architectural, sentimental and naturally symbolic value they define the physiognomy of the space in which they are situated.

The problems that have been noted are mainly those of conservation as well as aesthetic restoration. A general problem is the destructive effect of the metallic ties that have been used in their construction, as well as the degradation of the aesthetic value of the monuments, as a result of the arbitrary interference and additions that they have all, without exception, been exposed to. Each one of the belfries constitutes of course an individual case and the solutions to be given, depend on each case and will differ

accordingly. Generally speaking, it is essential that efforts be made to prove the historical and architectural value of these monuments and there is particular need for immediate steps to be taken, pass laws for their protection that will secure their integrity.

To provide comprehensive evidence for the conclusions reached in this study, the case of St. George in the community of Roino has been chosen. Every architectural detail has been noted, its pathology has been recorded and steps for its restoration have been suggested. The tower-shaped belfry is visible at a great distance from all sides. It is attached at the southwest corner of the temple. Its height at the tip of the crown is 12.26m, and its total height with the cross is 12.78m. It follows the typical arrangement and the basic characteristics of the Tinian belfries. It consists of stone base and marble body with three monolobal floors and the characteristic crown.

The belfry in question is one of the most interesting in Arcadia. Been preserved almost completely, permits the possibility of restoration to its initial form. The problems met in the belfry are mainly problems of rusted iron elements, as well as, problems of conservation and aesthetic restoration. The aim of the restoration should be to confront structural, constructional and aesthetic problems, to reveal its constructional and morphological peculiarities, to draw attention to its historical value and to form proposals for projecting these values.

The restoration of the belfry to its original form is proposed. For this purpose, initially, all arbitrary constructions and wiring should be removed. Next, the marble body should be dismantled, the bonding of the sections of the construction documented, the marble sections cleaned and conserved, injections applied, metallic ties replaced and finally the surroundings embellished.

Within the framework of the total effort to win recognition for the tinian type belfries in Arcadia as important of its cultural and historical heritage it is proposed that they be declared later Greek monuments that they be marked on maps and sight posted by local authorities and finally made the destination of cultural trips.

ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΟ ΚΤΗΡΙΟ ΣΤΑ ΕΞΑΡΧΕΙΑ (ΟΙΚΙΑ ΛΑΠΑΘΙΩΤΗ)

Αποτύπωση, πρόταση αποκατάστασης και επανέχρησης

Μποκή Κατερίνα, αρχιτέκτων μηχανικός

Επιβλέποντες: Ε. Μήρης, αρχιτ. μηχαν. – Σ. Ραυτόπουλος, αρχιτ. μηχαν. – Ε. Βιτζηλάου, ποτ. μηχαν.

Το κτήριο, κτισμένο περί τα 1870, βρίσκεται στην Αθήνα στη διασταύρωση των οδών Οικονόμου 30 και Κουντουριώτου 23 (εικ. 1) στην περιοχή των Εξαρχείων και σήμερα παραμένει εγκαταλελειμμένο (εικ. 2). Θεωρείται ένα από τα χαρακτηριστικότερα δείγματα του ακμαίου Αθηναϊκού αστικού νεοκλασικισμού και είναι λιθόκτιστο με ξύλινα πατώματα. Αποτελείται από ημιυπόγειο, ισόγειο και όροφο ενώ η διάταξη που δημιουργεί μία πολύ ενδιαφέρουσα αυλή στην ανατολική του πλευρά.

Στον όροφο οδηγείται κανείς μέσω ενός εντυπωσιακού εξωτερικού κλιμακοστασίου που διαμορφώνεται με μαρμαρίνες βαθιδίες. Χαρακτηριστικό επίσης είναι το χαγιάτι που βλέπει στην αυλή που διαμορφώνεται με ξύλινα ανασυρόμενα υαλοστάσια. Τα δύο μαλκόνια στις άψεις των οδών Οικονόμου και Κουντουριώτου διαμορφώνονται με μαρμαρίνες πλάκες τις οποίες φέρουν χαρακτηριστικά μαρμαρίνα προουράσια. Η άψη επί της οδού Οικονόμου χαρακτηρίζεται από την απόλυτη συμμετρία του νεοκλασικισμού και τονίζεται ακόμα περισσότερο με το κεντρικό αέτωμα. Το σπίτι παρά τις φθορές που έχει υποστεί, διατηρεί ακόμα την αρχοντιά που το χαρακτηρίζει.

Η μελέτη αυτή έχει σαν σκοπό την προσέγγιση και επίλυση των προβλημάτων που εντοπίστηκαν στο κτήριο καθώς και τη δομική και μορφολογική αποκατάσταση του συνόλου του κτηρίου.

Προβλέπεται η διατήρηση της αυθεντικότητας των υλικών και του τρόπου κατασκευής, η επίτευξη κοινής αντοχής των νέων υλικών δομής με τα παλιά καθώς και η συντήρηση των οικοδομικών στοιχείων που σώζονται σε καλή κατάσταση. Η χρήση νέων υλικών και κατασκευών (θα εντάσσονται) χωρίς να προσβάλλουν την μορφολογία και την αισθητική του κτηρίου και συγχρόνως δεν θα επιβαρύνουν την στατική αντοχή του.

Μεγάλη σημασία επίσης έχει να μπορεί αυτό το ιστορικό κτήριο να διασωθεί ή ενταχθεί σε αυτό χρήσεων με ήπιο χαρακτήρα που να βέβαιον είναι η μορφολογία και η δομή του και συγχρόνως να αναδεικνύουν την ιστορικότητα και την ιδιαίτερη αξία του. Στον όροφο του κυρίως κτηρίου και στις στάθμες του βοηθητικού κτίσματος προτείνεται η χρήση της κατοικίας. Στο ισόγειο και το υπόγειο του κυρίως κτηρίου προτείνεται να διαμορφωθούν χώροι που θα λειτουργήσουν ως «κέντροποίησης και λόγου».

Οργάνωση της μελέτης

Η μελέτη διαρθρώνεται σε τρεις βασικές ενότητες. Η πρώτη αφορά τη λεπτομερή αποτύπωση καθώς και την αρχιτεκτονική τεκμηρίωση του κτηρίου. Η δεύτερη την καταγραφή και διάγνωση των ζημιών που έχει υποστεί καθώς και την παθολογία της κατασκευής του. Η τρίτη ενότητα περιλαμβάνει την πρόταση αποκατάστασης και επανέχρησης του κτηρίου.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε στην αποτύπωση ήταν η συμβατική ενώ έγινε και πλήρης φωτογραφική αποτύπωση. Το σύνολο του κτηρίου αποδόθηκε σε κατόψεις άψεις και τομές σε κλίμακα 1/50 ενώ τα κομψώματα και οι κατασκευαστικές λεπτομέρειες σε κλίμακα από 1/10 έως 1/2. Η πρόταση της αποκατάστασης αποδόθηκε επίσης σε κλίμακα 1/50 ενώ οι κατασκευαστικές λεπτομέρειες σε κλίμακα 1/10. Το σύνολο των σχεδίων που πραγματοποιήθηκαν σε αυτή τη μελέτη ήταν 54 ενώ η εικονογράφηση περιλάμβανε 100 φωτογραφίες.

Ιστορικά στοιχεία

Το κτήριο είναι κτισμένο στους πρόποδες του λόφου του Στρέφης προβάσιμο από την οδό Κουντουριώτου και ανήκει στον Λεωνίδα Λαπαθιώτη (1852-1942) ο οποίος υπήρξε στρατηγός και Υπουργός των Στρατιωτικών στην κυβέρνηση Κυριακούλη Μαυρομιχάλη. Σε αυτό έζησε και αυτοκτόνησε ο υιός του, ο γνωστός ποιητής Ναπολέων Λαπαθιώτης (1888-1944), ένας από τους πιο αντιπροσωπευτικούς της νεορομαντικής και νεοσυμβολιστικής σχολής καθώς και πεζογράφος κριτικής και μεταφραστής. Οι παλαιοί γείτονες λένε ότι το σπίτι αυτό γνώρισε μεγάλες δόξες και τιμήθηκε από πολλές επισκέψεις από τον Βασιλιά Γεώργιο Α' και την οικογένειά του. Το κτήριο περιήλθε από τότε σε διάφορους ιδιοκτήτες, άλλαξε χρήσεις και σήμερα παραμένει εγκαταλελειμμένο (εικ.3).

Χαρακτηρίστηκε ως έργο τέχνης και ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο από το Υπουργείο Πολιτισμού ενώ από το ΥΠ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ.

κρηχθηκε ως διατηρητέο κτήριο μαζί με τρία γειτονικά κτήρια επί της οδού Οικονόμου.

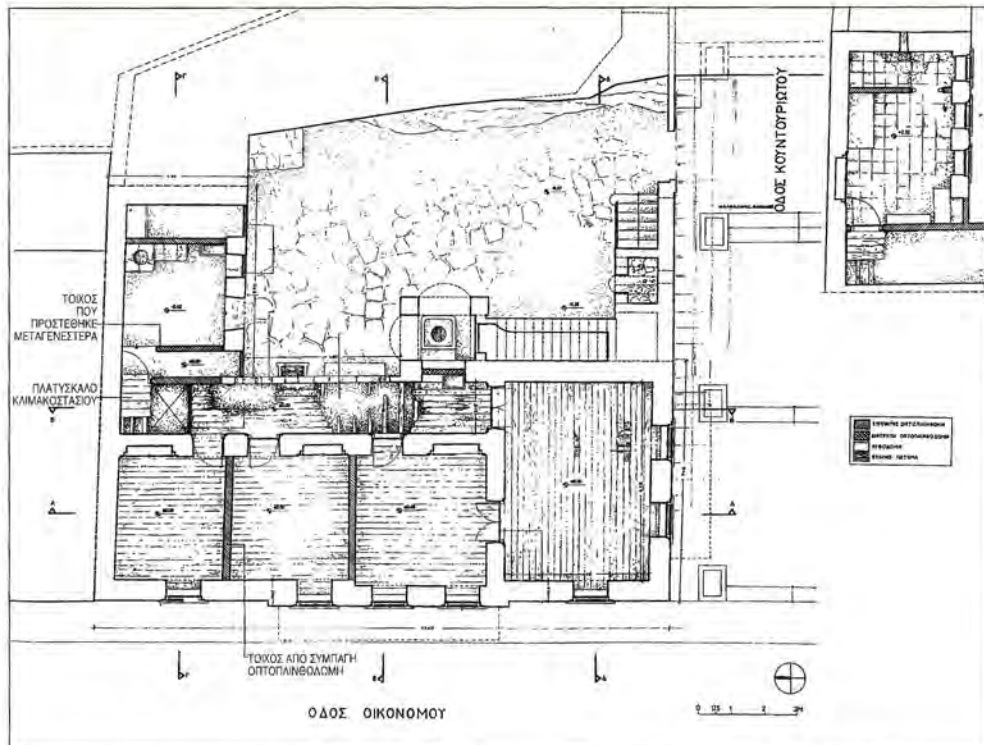
Αρχιτεκτονική Τεκμηρίωση

Λειτουργία-Χρήσεις: Η κάτοψη του διαμορφώνεται σε σχήμα Γ και αποτελείται από ένα κύριο τμήμα κτηρίου με ημιυπόγειο, ισόγειο και όροφο και ένα δεύτερο τμήμα με βοηθητικές χρήσεις που εφάπτεται κάβητα και αναπτύσσεται σε ισόγειο και δύο ορόφους. Η τοποθέτηση του κτηρίου δημιουργεί μια πολύ ενδιαφέρουσα αυλή προς την νοτιανατολική πλευρά του οικοπέδου. Το κλιμακοστάσιο οδηγεί στον όροφο που κυρίως κτηρίου όπου ο προβάλιμος και ο διάδρομος του αποτελούν μαζί ένα ενιαίο χαγιάτι, που επικοινωνεί με τα τέσσερα ευρύχωρα δωμάτια (εικ.4). Στο τέλος του διαδρόμου προς την βόρεια πλευρά υπήρχε το κλιμακοστάσιο που καθιστούσε δυνατή την εσωτερική επικοινωνία ορόφου με το ισόγειο και το υπόγειο αλλά και συγχρόνως με τις τρεις στάθμες του βοηθητικού κτίσματος. Αντίστοιχα, διαρθρώνεται και η κάτοψη του ισόγειου καθώς και του υπογείου. Η πρόσβαση στο ισόγειο γίνεται μέσω της αυλής ενώ στο υπόγειο μόνο από την οδό Οικονόμου (εικ. 6).

Από τις ενδείξεις που έχουμε μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το βοηθητικό κτίσμα κτίστηκε σε διαφορετική οικοδομική φάση από το κυρίως κτήριο. Παρόλ' αυτά το κτήριο αρχικά λειτουργούσε ενιαία. Η πρόσβαση στο υπόγειο σύμφωνα με παλιές αποτυπώσεις γινότανε από εσωτερικό κλιμακοστάσιο. Η επικοινωνία του υπογείου με τις υπόλοιπες στάθμες εσωτερικά διακόπηκε και η έννοια του διαδρόμου που έδινε πρόσβαση στα δωμάτια καταργήθηκε (εικ. 7).

Χρονικά δεν μας είναι γνωστό ακριβώς πότε πραγματοποιήθηκαν οι μετατροπές και οι προσθήκες στο κτήριο αλλά λέγεται ότι κατά την εποχή που ο Ναπολέων Λαπαθιώτης ζούσε σ' αυτό νοίκιαζε το ισόγειο και το υπόγειο καθώς αυτός κατοικούσε στον 1ο όροφο. Το κτήριο από τότε άλλαξε πολλούς ιδιοκτήτες και εγκαταλείφθηκε περίπου τη δεκαετία του 80. Από τότε αποτελεί συνεχώς «στεκί» ναρκομανών μέχρι και σήμερα και σύμφωνα με μαρτυρίες κατοίκων υπήρξαν και περίοδοι που διαμέναν σε αυτό μέχρι και 200 άτομα.

Υπολογία: Η συγκεκριμένη μορφή κάτοψης εδραιώθηκε στα μέσα του 19ου αιώνα και αποτελεί ένα συνδυασμό της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και του κλασικισμού (εικ. 4). Οι κατόψεις σε διάταξη Γ εφαρμόζονταν στα στενομέτωπα οικοπέδα της παλιάς

Εικ. 6. Κάτοψη υπογείου και ενδιάμεσες στάθμες βοθητικού κτίσματος.

διαμόρφωση των όψεων είχαν λευκό χρώμα προς υπόμνηση του υλικού κατασκευής των μελών αυτών που ήταν το μάρμαρο.

Σε αντίθεση με το εσωτερικό των δωματίων που άλλαξε κατά καιρούς χρωματισμούς, ανάλογα με τους χρήστες, το εξωτερικό επίχρυσμα, σύμφωνα με τα λίγα δείγματα που έχουν απομείνει, είχε μια απόχρωση κεραμιδί που αποτελεί διαβάθμιση του θερμού φάσματος. Στο εσωτερικό του κυρίως κτίσματος σε όλα τα δωμάτια υπάρχουν εξαιρετικές οροφιογραφίες με χρώματα σε τόνους παστέλ οι οποίες έχουν καλυφθεί από μεταγενέστερα επίχρυσματα.

Κατασκευή: Η φέρουσα τοιχοποιία αποτελείται από ημίλαξευτά ασβεστολιθικά λιθασώματα και κονιάματα πλούσια σε ασβέστη. Συμπαγή τούβλα παρατηρούνται ανάμεσα στη λιθοδομή, στη διαμόρφωση των λαμπάδων των ανοιγμάτων καθώς και στην κατασκευή

των ανακουφιστικών τζών τους. Φέροντες τοίχους από συμπαγή οπτοπληθδομή συναντάμε στην ανατολική πλευρά στο χαγιάτι και στον προβάλομο στον όροφο. Οι διαχωριστικοί τοίχοι στο ισόγειο και στον όροφο είναι επίσης από συμπαγείς οπτοπληθούς.

Τα πατώματα που φέρονται από τις τοιχοποιίες είναι ξύλινα σε όλες τις στάθμες εκτός από το ενδιάμεσο πάτωμα του βοηθητικού κτίσματος που είναι μεταλλικό. Πάνω στα βασικά φέροντα δοκάρια καρφώνονται απ' ευθείας οι σανίδες του πατώματος που αποτελούν συγχρόνως και το δάπεδο. Στην κάτω πλευρά καρφώνονται οι μπαγδατόπυλκες ενώ στο κενό αυτό συμπίεζεται ένα κονίαμα πλούσιο σε ασβέστη αναμιγμένο με κασιόκτριχα. Η κατασκευή ολοκληρώνεται με την επίτευξη της λείας επιφάνειας που αποτελούσε τη βάση για τους υδροχρωματισμούς της οροφής (εικ. 12).

Εικ. 5. Άνοιξη του κυρίως δωματίου του ορόφου στο κυρίως κτίριο. Διακρίνεται η τετράφυλλη πόρτα μέσω της οποίας γίνεται η επικοινωνία με το επόμενο δωμάτιο καθώς και η πόρτα που οδηγεί στο διάδρομο. Νοέμβριος 2001.

Το κυρίως κτίσμα καλύπτεται από τρίριχτη στέγη μέσα στην οποία ενωμάτωναται μία μικρότερη τρίριχτη για την κάλυψη του προβάλου στην ανατολική πλευρά, ενώ το βοηθητικό κτίσμα από δίριχτη. Ο φέρων οργανισμός της στέγης αποτελείται από ξύλινα ζευκτά και η τελική επικάλυψη γίνεται από κεραμίδια βυζαντινού τύπου.

Το ξύλινο κλιμακοστάσιο που εξασφάλιζε την επικοινωνία μεταξύ των επιπέδων δεν διατηρείται παρά μόνο στο τμήμα που οδηγεί από την στάθμη του ορόφου του κεντρικού κτίσματος προς την τελευταία στάθμη του βοηθητικού. Το κλιμακοστάσιο που οδηγεί από την αυλή στον όροφο του κυρίως κτίσματος είναι κατασκευασμένο από μονολιθικές μαρμαρίνες βαθμίδες, με χαρακτηριστική διατομή, οι οποίες φέρονται από λιθινό τοίχο (εικ. 13).

Οι εσωτερικές πόρτες των δωματίων είναι ξύλινες μονόφυλλες, μονόφυλλες με φεγγίτη και δίφυλλες. Τα φύλλα αποτελούνται από έναν απλό σκελετό στον οποίο είναι περασμένοι οι ταμπλάδες. Σε όλο το μήκος του σκελετού και προς το σημείο της σύνδεσης με τους ταμπλάδες τρέχουν διακοσμητικά κυμάτια (εικ. 14). Τα παράθυρα του ορόφου και του ισόγειου είναι ξύλινα «γερμανικού τύπου» με διπλά τζαμάλικα ανοιγόμενα προς τα μέσα και σκούρα ανοιγόμενα προς τα έξω (εικ. 15). Η πλαισίωση τους γίνεται εξωτερικά στην όψη με σανίδα τα οποία φέρουν επίσης κυμάτια (εικ. 16). Τα παράθυρα του υπογείου είναι διπλά με τζαμάλικα και ταμπλαδωτά σκούρα αλλά χωρίς πλαισίωση καθώς αυτά τοποθετούνται προς το μέσο του πάχους του τοίχου. Χαρακτηριστικά είναι τα ξύλινα ανασυρόμενα παράθυρα που διαμορφώνουν το υαλοστάσιο του χαγιάτιου.

Τα στρώματα του σοβατίσματος της εξωτερικής επιφάνειας της λιθοδομής αποτελούνται από μίγμα ασβέστη με χοντρόκοκκη άμμο ή

χώμα. Πριν εφαρμοστεί το υδρόχρωμα η επιφάνεια έχει περαστεί με μια λεπτή στρώση μαρμαροκονίας που βοηθάει στην επίτευξη της τελείως λείας επιφάνειας του τοίχου (εικ. 17). Όλα τα επίπλαστα στοιχεία των όψεων διαμορφώνονται από τραβηχτά κονιάματα. Μέσα στη λιθοδομή στο ύψος του γείσου της στέγης πακτώνονται σχιστόπλακες πάνω στις οποίες κτίζονται εκφορικά δύο στρώσεις συμπαγών τούβλων. Αντίστοιχα για τις στέψεις των παραθύρων χρησιμοποιούνται συμπαγή τούβλα σε μικρή προεξοχή και συνδυάζονται με καρφιά για την καλύτερη συγκράτηση του κονιάματος.

Διάγνωση-Παθολογία

Τα προβλήματα που καταγράφηκαν στο κτήριο κατατάσσονται σε *δομοστατικά* και *οικοδομικά*. Τα δομικά προβλήματα αφορούν την παθολογία της λιθοδομής και της οπτοπλινθοδομής σε ορισμένα σημεία. Τα οικοδομικά προβλήματα αφορούν τη φθορά και καταστροφή των ξύλινων πατωμάτων, της στέγης, των ξύλινων κλιμακοστασίων, των κουφωμάτων καθώς και των επίπλαστων στοιχείων των όψεων (εικ. 18).

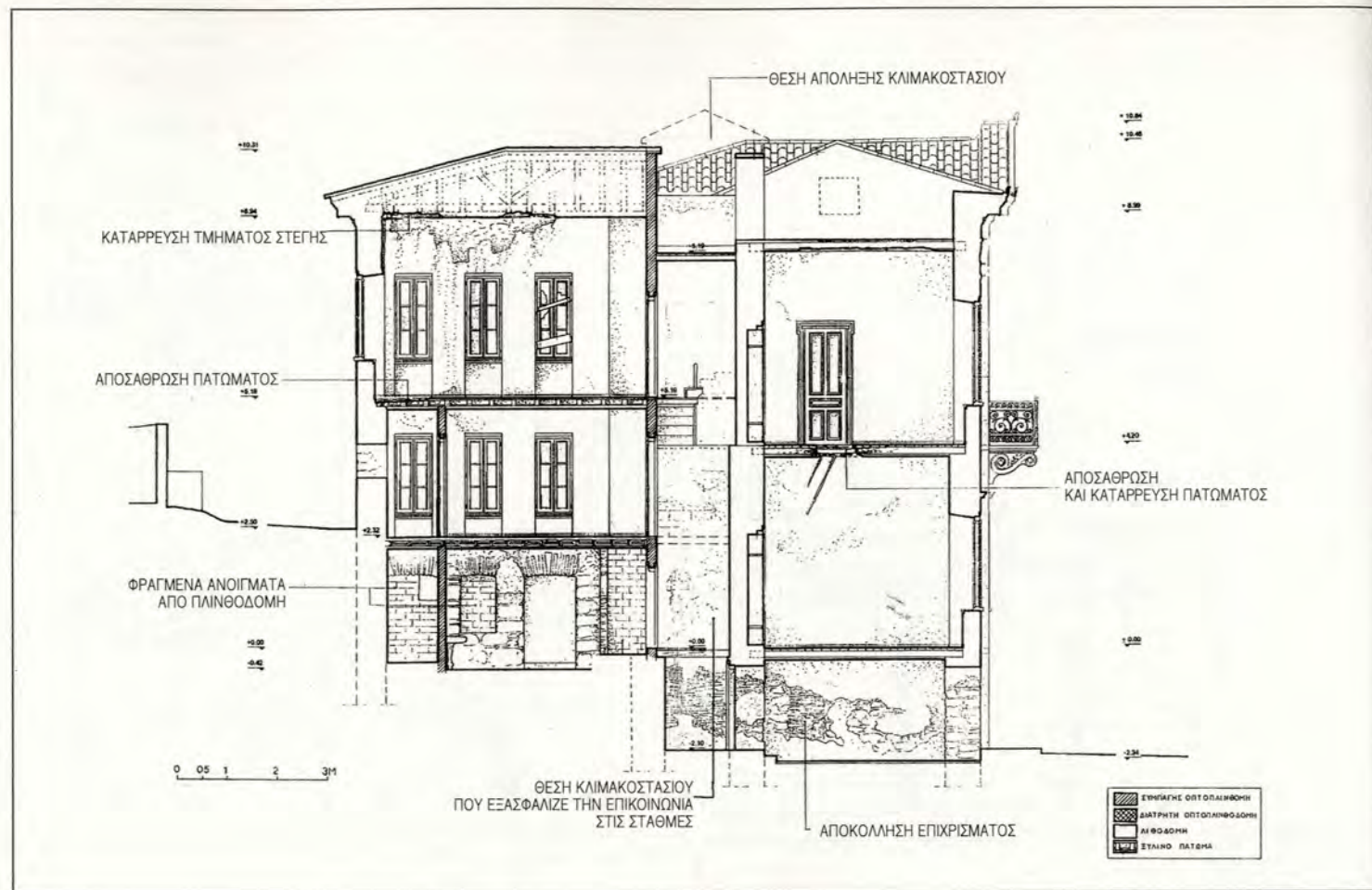
Τα σημαντικότερα προβλήματα της λιθοδομής καταγράφονται στην νότια τοιχοποιία του κύριου κτίσματος καθώς υπάρχει μια σοβαρή κατάρρευση τμήματος της εξωτερικής παρειάς της λιθοδομής προς την περιοχή του γείσου (εικ. 21) και στην ανατολική όπου παρατηρούνται κατακόρυφες διαμπερείς ρωγμές στο μέσο του υπερθύρου. Σε αρκετά σημεία του βοηθητικού κτίσματος παρατηρείται αποκόλληση λιθοσωμάτων και κατάρρευση. Σημαντικό τμήμα της συμπαγούς οπτοπλινθοδομής στην ανατολική πλευρά του κυρίως κτιρίου κάτω από τα χαγιάτι έχει καταρρεύσει πιθανόν λόγω εμπρησμού που προκλήθηκε πρόσφατα στο κτήριο στο συγκεκριμένο σημείο (εικ. 19 και 22).

Τα ξύλινα πατώματα έχουν αλλοιωθεί σε αρκετά σημεία ενώ σε άλλα σημεία έχουν καταρρεύσει τελείως. Διάφοροι είναι οι λόγοι που έχουν συντελέσει σε αυτό όπως η συνεχής αλλοίωση τους από τις καιρικές συνθήκες λόγω της εγκατάλειψης του κτιρίου για μεγάλο χρονικό διάστημα, ο εμπρησμός που έχει υποστεί καθώς και μηχανικοί παράγοντες όπως χρόνιες δυνάμεις τριβής και φόρτισης (εικ. 20).

Στη νότια πλευρά του κυρίως κτίσματος έχει καταρρεύσει τμήμα της στέγης πιθανόν λόγω της κακής σύνδεσης με την τοιχοποιία και λόγω της εισροής υγρασίας από την κατάρρευση του γείσου.

Το μεγαλύτερο μέρος του κλιμακοστασίου έχει καταστραφεί από τον εμπρησμό ενώ παραμένει σε κακή κατάσταση το τμήμα που ενώνει τον όροφο του κυρίως κτίσματος με την τρίτη στάθμη του βοηθητικού κτίσματος (εικ. 23).

Η έλλειψη συντήρησης και οι καιρικές συνθήκες προκαλούν στα ξύλινα κουφώματα αλλοιώσεις που μειώνουν τις διακοσμητικές κυρίως ιδιότητες τους. Ο συγκεκριμένος τύπος των παραθύρων δεν βοηθάει καθόλου στην προστασία τους από το εξωτερικό περιβάλλον με συνέπεια τμήματα των κουφωμάτων να αποκολλούνται και να καταστρέφονται. Οι περισσότερες εσωτερικές πόρτες έχουν καταστραφεί από τον εμπρησμό.

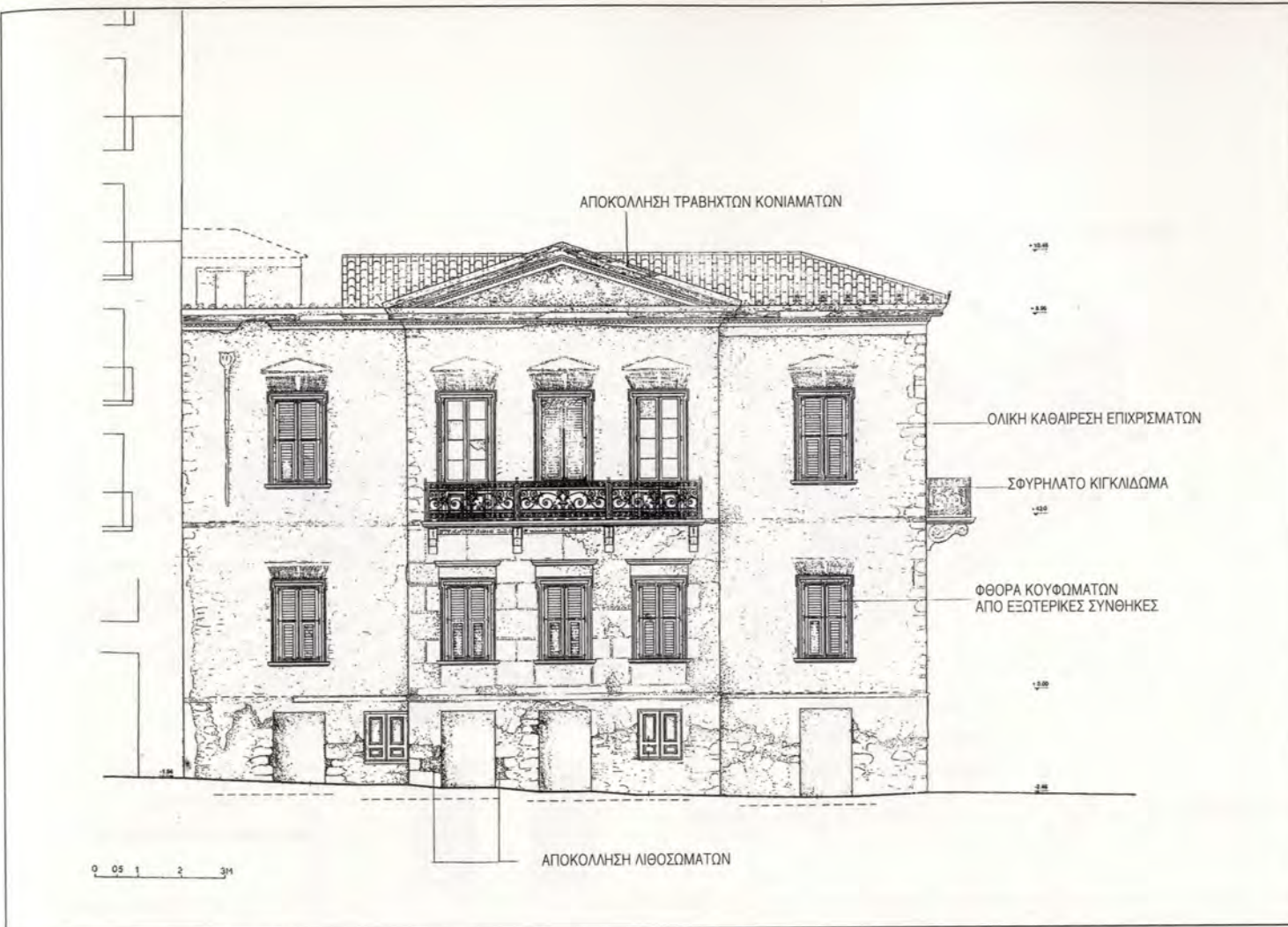

Εικ. 7. Τομή Γ-Γ. Υπάρχουσα κατάσταση.

Εικ. 8. Άποψη από την αυλή στη νοτιοανατολική πλευρά. Νοέμβριος 2001.

Διακρίνεται η διάταξη του κτιρίου σε σχήμα Γ.

Εικ. 9. Δυτική όψη. Υπάρχουσα κατάσταση.

Τα επίπλαστα στοιχεία όλων των όψεων από τραβηχτά κονιάματα όπως και τα επιχρίσματα έχουν στο μεγαλύτερο ποσοστό τους καταρρεύσει ή καθαίρεθεί. Εκτεταμένες αποκολλήσεις επιχρισμάτων παρατηρούνται και εσωτερικά και κυρίως στη στάθμη του υπογείου λόγω της ύπαρξης υγρασίας.

Πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης

Η νέα χρήση: Απαραίτητη προϋπόθεση για να μπορέσει αυτό το ιστορικό κτήριο να συντηρηθεί και να διασωθεί είναι εκτός από τη σωστή στερέωση του να ενταχθούν σε αυτό ήπιες χρήσεις που να μην έχουν την απαίτηση για μεγάλες λειτουργικές επεμβάσεις, να σέβονται τη μορφολογία και τη δομή του και συγχρόνως να αναδεικνύουν την ιστορικότητά του και την ιδιαίτερη αξία του.

Η γειτονιά στην οποία βρίσκεται το κτήριο είναι πολύ ενδιαφέρουσα

και αξιόλογη καθώς αυτή ανήκει στο κέντρο της Αθήνας και συγχρόνως δεν χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερη όχληση. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως το κτήριο εντάσσεται σε ένα δίκτυο πεζοδρόμων που πραγματοποιήθηκε πρόσφατα και μαζί με αρκετά νεοκλασικά και μεταγενέστερα κτήρια αποτελούν ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον σύνολο που χαρακτηρίζει την περιοχή των Εξαρχείων. Η χρήση της κατοικίας καταλαμβάνει το μεγαλύτερο ποσοστό των κτηρίων της περιοχής ενώ σε μικρό ποσοστό υπάρχουν μικρά μαγαζιά και καφετέριες. Στο ισόγειο της πολυκατοικίας προς τη νότια πλευρά του κτιρίου λειτουργεί ένα θεατρικό εργαστήρι που ενισχύει τον πολιτιστικό χαρακτήρα της περιοχής.

Οι νέες χρήσεις του κτιρίου θα πρέπει να εντάσσονται στην ιδιαιτερότητα αυτή της περιοχής και να αναδεικνύουν την ιστορική αξία του κτιρίου. Το γεγονός ότι το κτήριο αυτό υπήρξε κατοικία του γνωστού ποιητή Ναπολέοντα Λαπαθιώτη οδηγεί στην πρόταση μίας

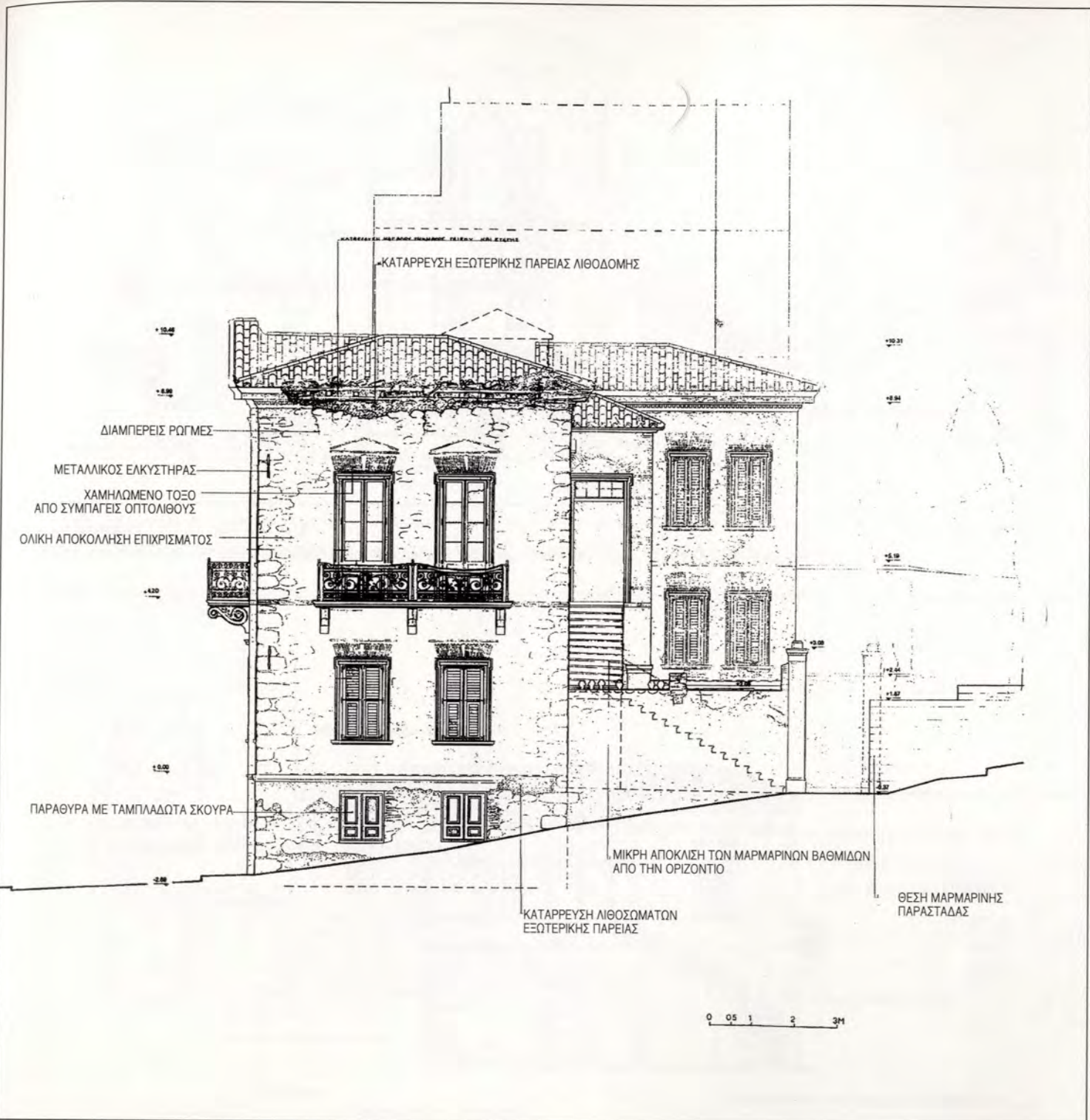
Εικ. 10. Λεπτομέρεια παραδύρου της ανατολικής όψης του κυρίως κτιρίου. Διακρίνεται η αστυματική στέγη από τραβηχτά κονιάματα που είναι και η μοναδική που σώζεται. Νοέμβριος 2001.

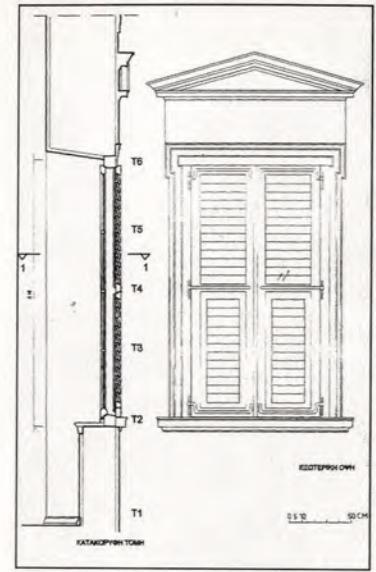
Εικ. 11. Λεπτομέρεια από την οδό Κουντουριώτου. Ένα από τα τρία χαρακτηριστικά μαρμάρια φουρούσια που φέρουν τον εξώστη.

χρήσης που να «αναβιώνει» κατά κάποιο τρόπο την αρχική του υπόσταση. Προτείνεται λοιπόν να λειτουργήσει στη στάθμη του υπογείου και του ισόγειου του κυρίως κτίσματος «κέντρο ποίησης και λόγου» μέσα στο οποίο θα περιλαμβάνεται αρχείο και εκθετήριο Ελλήνων Λογοτεχνών καθώς και χώρος παρουσίασης νέων Ελλήνων Λογοτεχνών. Η πρόσβαση σ' αυτό θα γίνεται από την οδό Οικονόμου (εικ. 24).

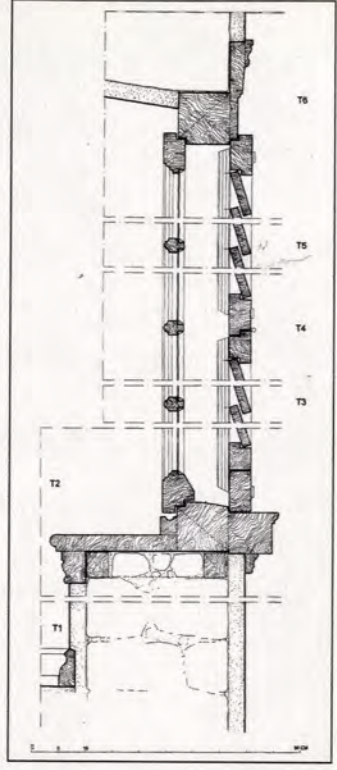
Η στάθμη του ορόφου και του συνόλου του βοηθητικού κτιρίου θα επαναχρησιμοποιηθεί για κατοικία καθώς είναι μία χρήση που διατηρείται σε μεγάλο ποσοστό στην περιοχή και είναι σκόπιμο να παραμείνει. Το σύνολο των χώρων αυτών μαζί με την αυλή θα λειτουργεί ως ενότητα ανεξάρτητη από το υπόλοιπο κτήριο (εικ. 25). Η ένταξη αυτών των χρήσεων πιστεύουμε όχι μόνο πως θα βοηθήσει στη διάσωση του συγκεκριμένου κτιρίου αλλά και πως θα αναβαθμίσει ποιοτικά τη γειτονιά.

Εικ. 18. Νότια όψη κτιρίου. Υπάρχουσα κατάσταση. Διακρίνονται η κατάρρευση της λιθοδομής στην περιοχή του χείσου και των επίπλευστων στοιχείων που διαμορφώνουν την όψη.

Εικ. 15. Εξωτερική όψη παραθύρου ορόφου.

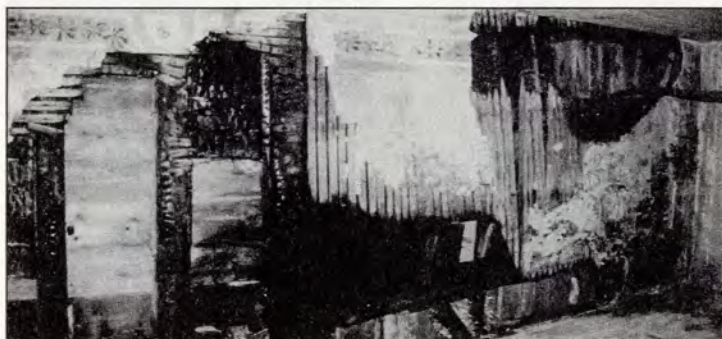
Εικ. 16. Λεπτομέρεια παραθύρου ορόφου. Κατακόρυφη τομή.

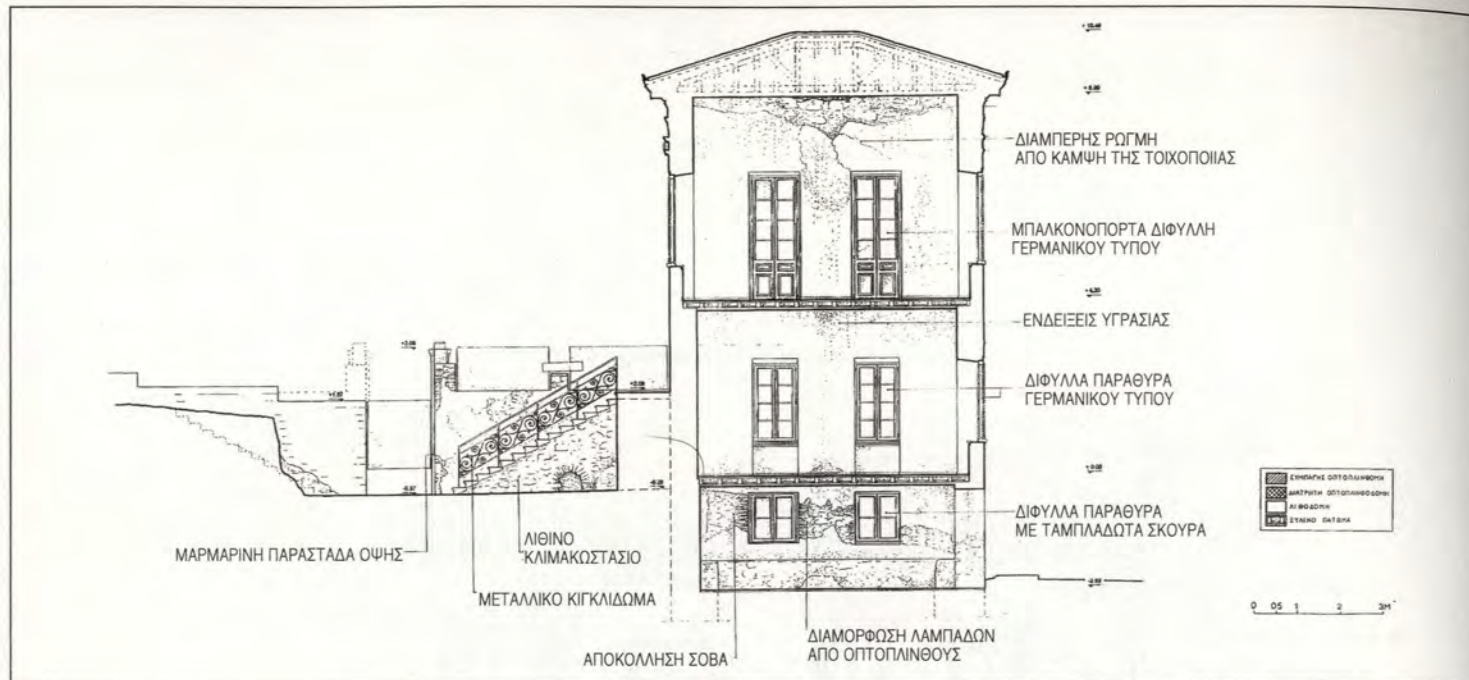
Εικ. 17. Λεπτομέρεια εξωτερικού επιχρίσματος στην ανατολική όψη. Νοέμβριος 2001.

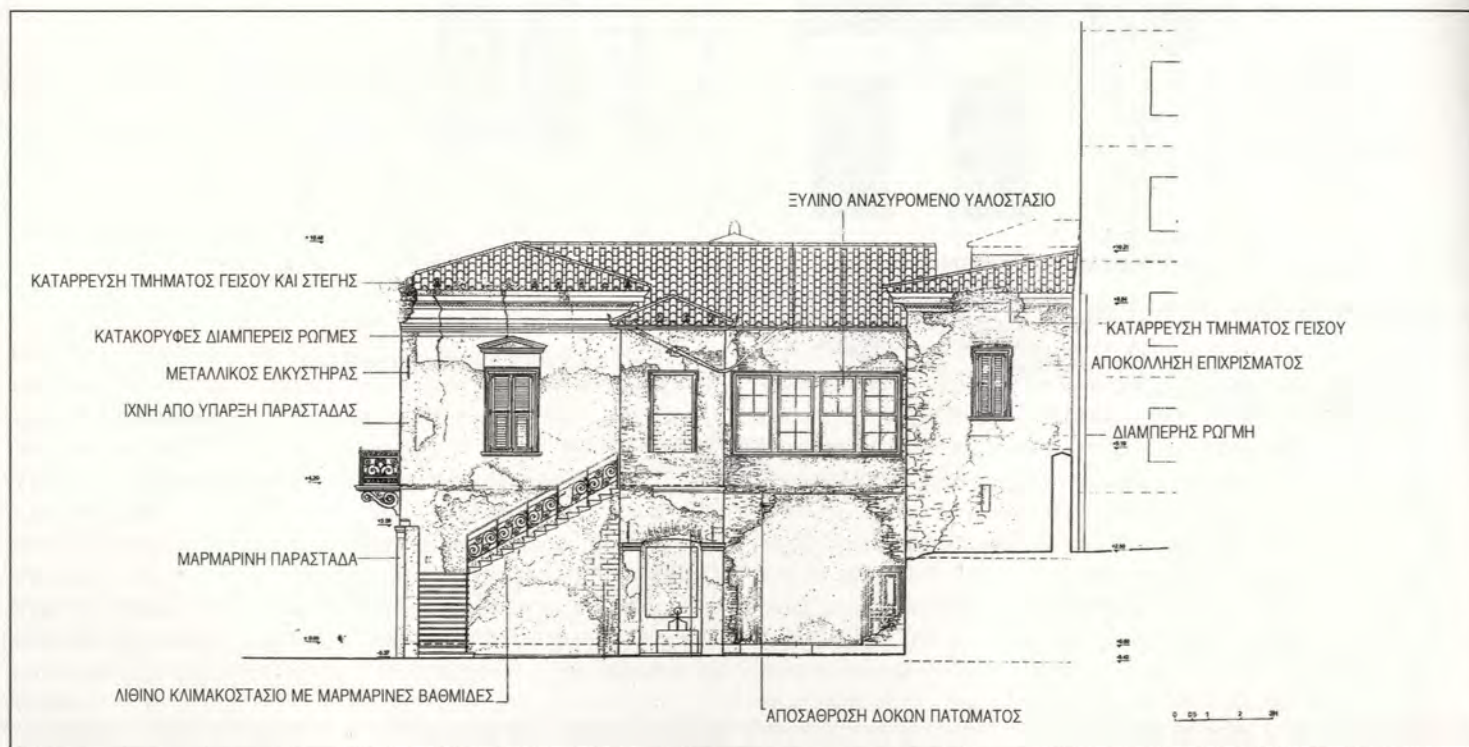
Εικ. 19. Άποψη της ανατολικής όψης. Διακρίνεται η σημαντική κατάρρευση της τοικοποιίας από συμπληγή οπτοπλινθοδομής, κάτω από το χαϊιάτι. Νοέμβριος 2001.

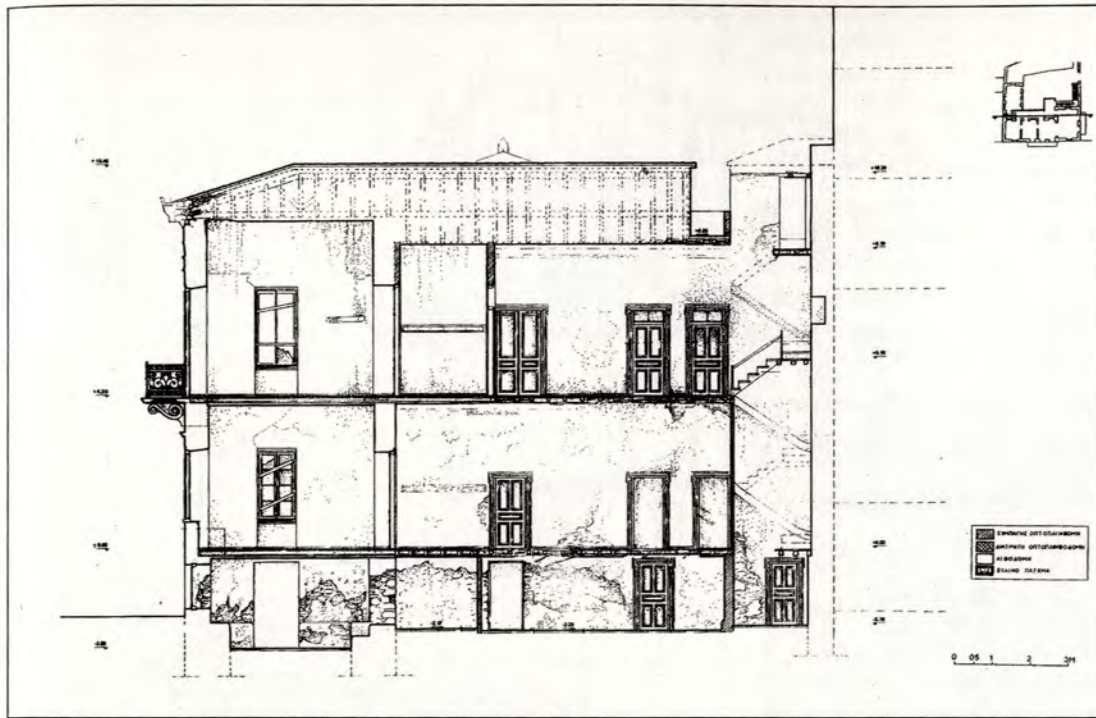
Εικ. 20. Άποψη από το διάδρομο του ισοχείου του κυρίως κτιρίου. Διακρίνεται η σημαντική αποσάθρωση και κατάρρευση των ξύτινων στοιχείων του πατώματος και των οροφωγραφιών. Νοέμβριος 2001.

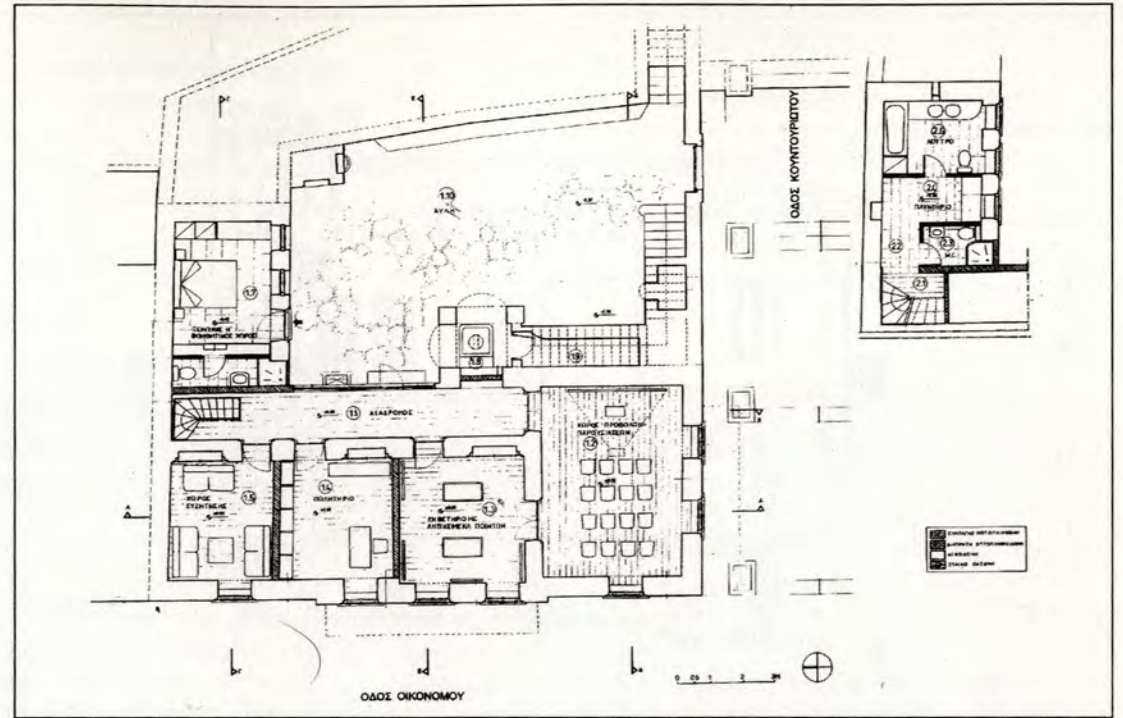
Εικ. 21. Τομή Δ-Δ. Υπάρχουσα κατάσταση. Στον όροφο διακρίνονται οι ρωγμές της νότιας τοικοποιίας στην περιοχή του χείσου και η αποκόλληση των εσωτερικών επιχρισμάτων.

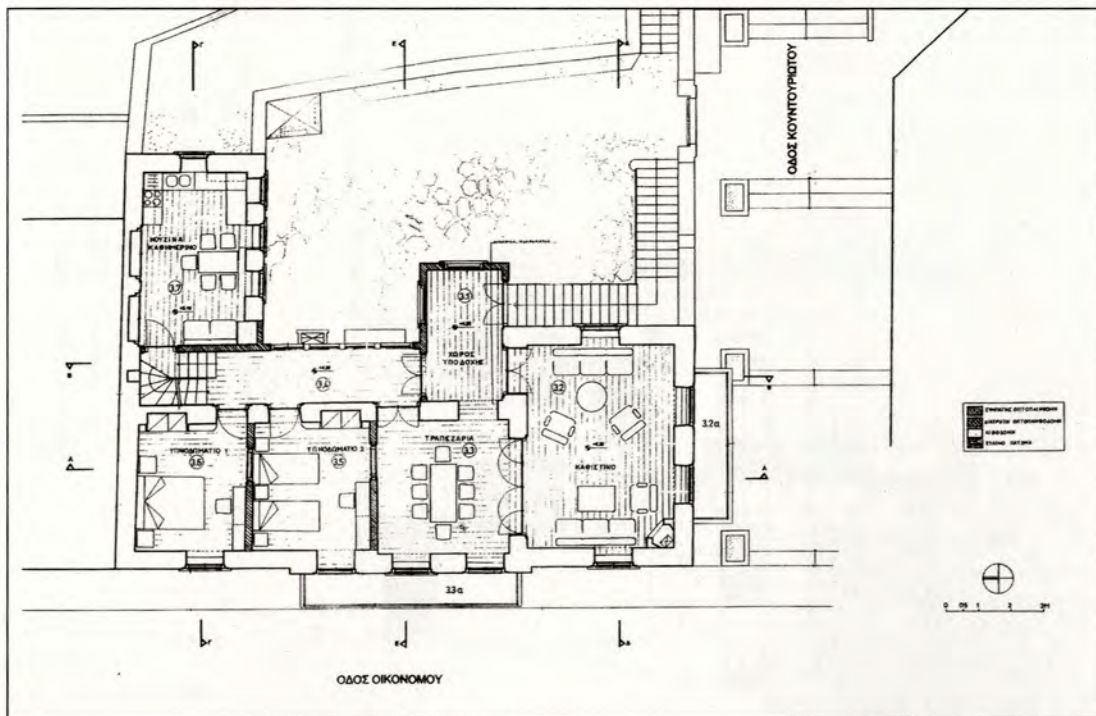
Εικ. 22. Ανατολική όψη. Υπάρχουσα κατάσταση. Διακρίνονται οι ρωγμές της τοικοποιίας στο χωμακό δωμάτιο του κυρίως κτιρίου.

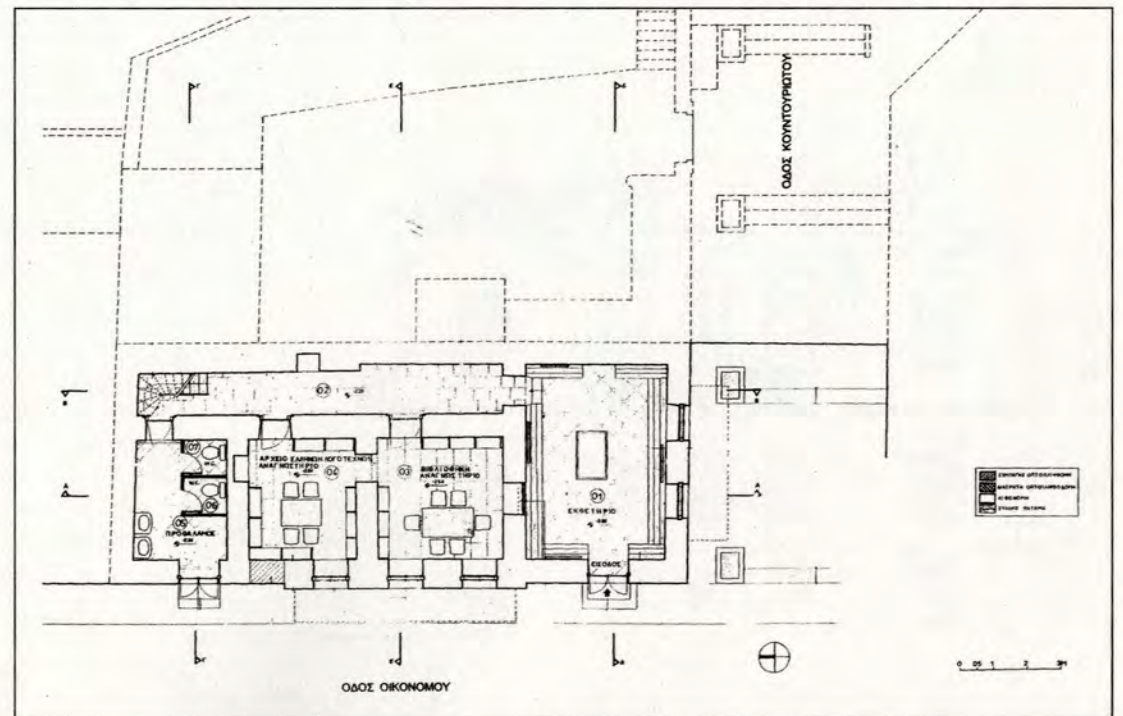
Εικ. 23. Τομή Β-Β. Υπάρχουσα κατάσταση. Διακρίνεται το τμήμα του εσωτερικού κλιμακοστασίου που σώζεται σήμερα.

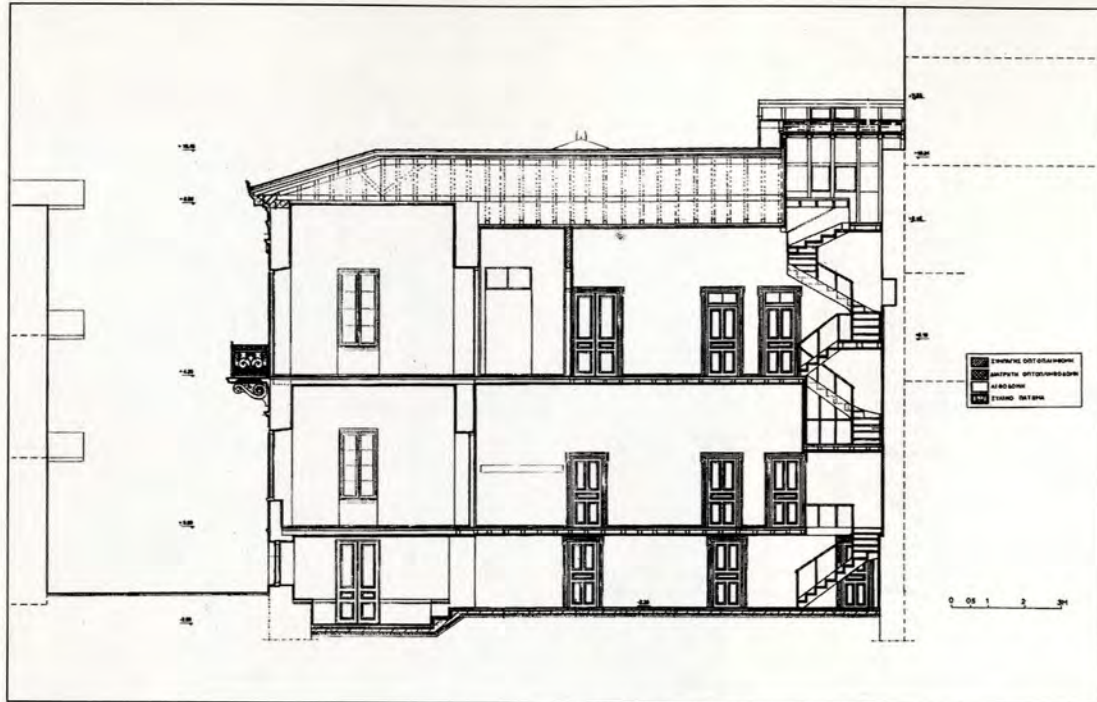
Εικ. 24. Κάτοψη ισοχείου και ενδιάμεσες σταδίες βοηθητικού κτίσματος. Πρόταση.

Εικ. 25. Κάτοψη ορόφου. Πρόταση.

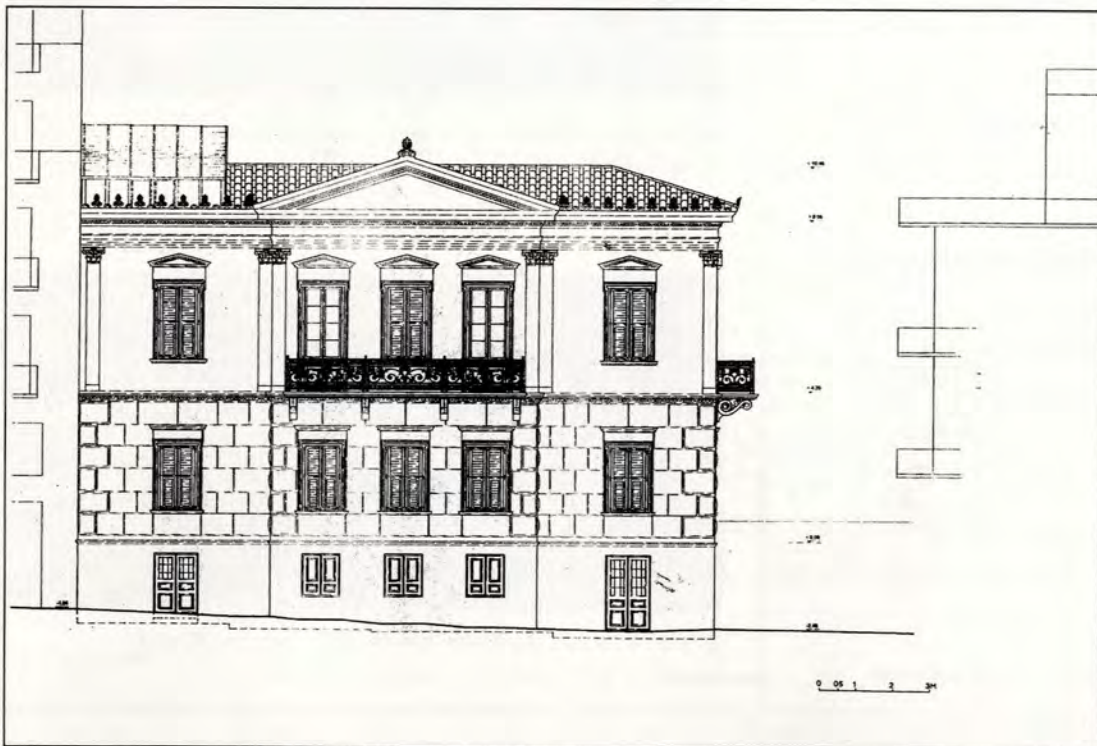
Εικ. 26. Κάτοψη υποχείου. Πρόταση. Η είσοδος γίνεται στο γωνιακό δωμάτιο από την οδό Οικονόμου ενώ αποκαθίσταται η λειτουργική συνέχεια του διαδρόμου που διανέμει τις κινήσεις στους υπόλοιπους χώρους.

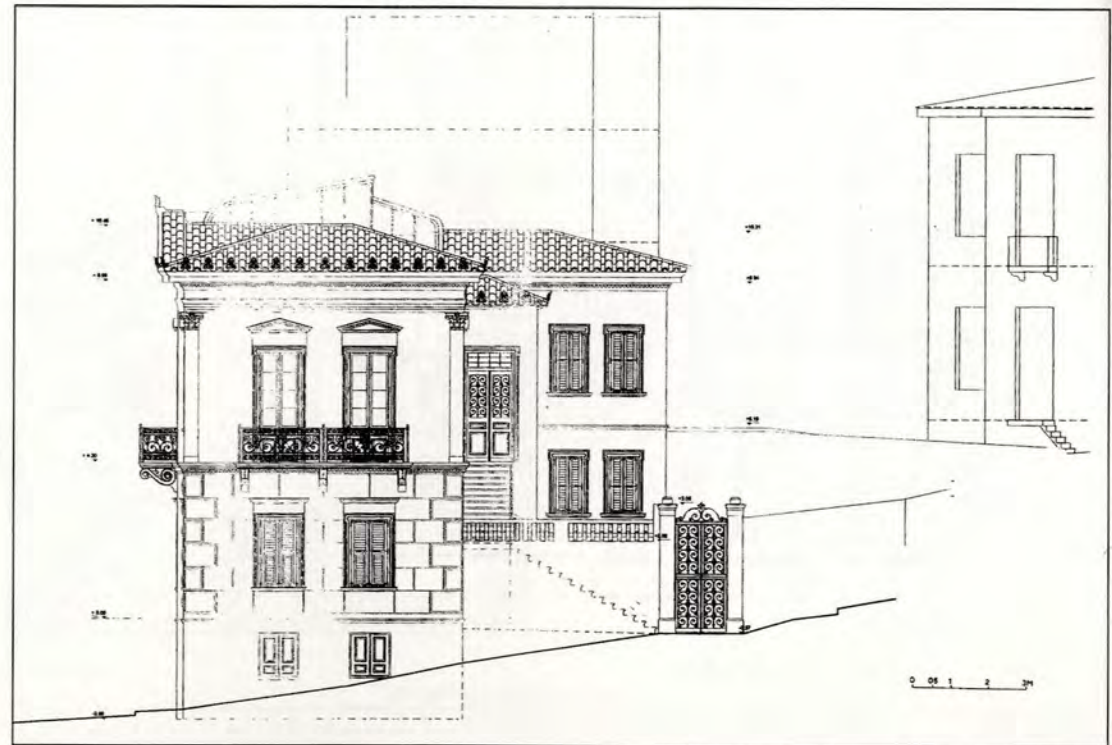
Εικ. 27. Τομή Β-Β. Πρόταση. Διακρίνεται το νέο ξύλινο κλιμακοστάσιο για την εξασφάλιση της επικοινωνίας μεταξύ των επιπέδων του κτιρίου.

Εικ. 28. Τομή Γ-Γ. Πρόταση. Το δάμα διαμορφώνεται ως κλειστός χώρος.

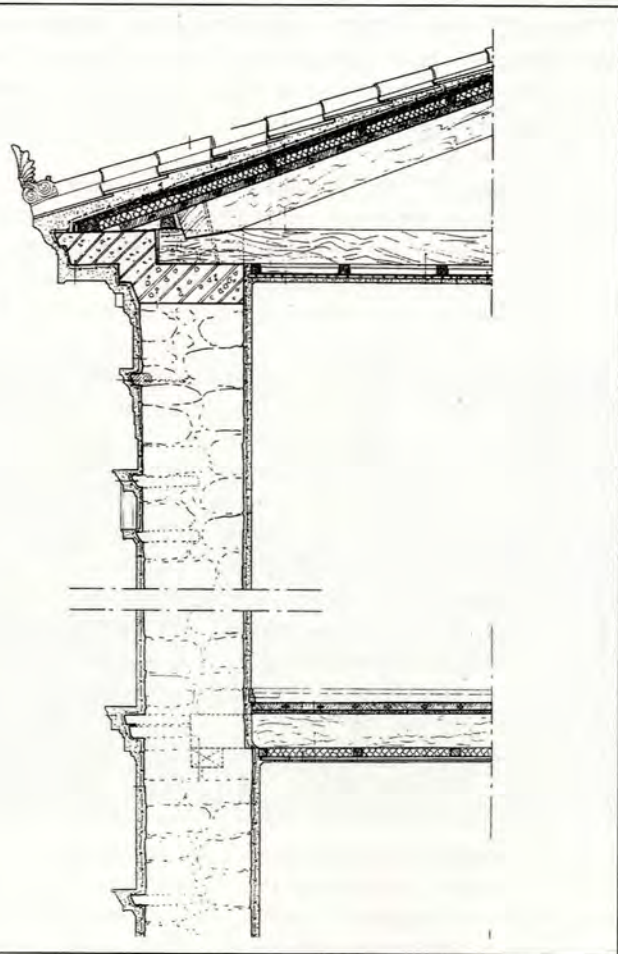
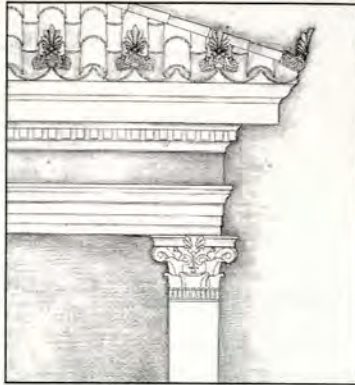

Εικ. 29. Δυτική όψη. Πρόταση. Προτείνεται η αποκατάσταση της μορφολογικής συνέχειας του κτιρίου.

Εικ. 30. Νότια όψη. Πρόταση.

Εικ. 31. Λεπτομέρεια διαμόρφωσης άγης στην περιοχή του χείους. Τα επίπλαστα στοιχεία θα ανακατασκευαστούν από τραπεζικά κονιάματα.

Εικ. 32. Συντεταγμένη κατασκευαστική τομή στο κυρίως κτήριο. Διακρίνεται η ανακατασκευή της στέγης και του ξύλινου πατώματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δημακόπουλος, Ι. *Ανθολογία ελληνικής αρχιτεκτονικής*, Έκδοση ΥΠΠΕ, Αθήνα 1981.
 Μπίρης, Κ. *Αι Αθήναι από τον 19ο εις τον 20ο αιώνα, 1830-1966*, Αθήνα 1966.
 Μπίρης, Κ. *Τα πρώτα σχέδια των Αθηνών*, Αθήνα 1933.
 Μπίρης, Μ. *Μισός αιώνας Αθηναϊκής αρχιτεκτονικής, 1875-1925*, Αθήνα 1987.
 Σκοπελίτης, Σ. *Νεοκλασικά της Αθήνας και του Πειραιά*, Αθήνα 2001.
 Τραυλός, Ι. *Ολεοδομική εξέλιξη Αθηνών*, Αθήνα 1960.
 Φιλιππίδης, Δ. *Νεοελληνική αρχιτεκτονική*, Αθήνα 1960.
 Εγκυκλοπαίδεια *Το Βήμα*, Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα.
 Εισηγητική Έκθεση 1ης Εφορείας Νεωτ. Μνημείων, Αθήνα 28/12/1983.
 Μπίρης, Μ. *Λειτουργικές συνιστώσες και αισθητικές ιδιομορφίες του Αθηναϊκού*

- αστικού κλασικισμού, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου: *Νεοκλασική πόλη και αρχιτεκτονική*, Αθήνα 1983.
 Κτηματική Τράπεζα της Ελλάδας, *Όψεις Αθηναϊκών σπιτιών*, Αθήνα 1992.
 Μιλτιάδου-Fezans, Α. - Δεληνικόλα Ε., *Συνοπτική παρουσίαση των τεχνικών και μεθόδων επέμβασης σε παλαιά κτήρια από τοιχοποιία* (σημειώσεις).
 Μοροπούλου, Α. *Μέθοδοι καθαρισμού* (σημειώσεις).
 Κανάς, Α. *Προστασία και συντήρηση του ξύλου*, 2ο Ενημερωτικό Σεμινάριο για τις ξύλινες κατασκευές, Ε.Μ.Π. Αθήνα 20-21 Μαΐου 1988.
 Βιντζηλαίου, Ε. *Παθολογία κατασκευών από τοιχοποιία* (σημειώσεις).

SURVEY, RESTORATION AND REHABILITATION PROJECT OF A NEO-CLASSICAL BUILDING IN THE EXARCHEIA DISTRICT. (LAPATHIOTIS' RESIDENCE)

Boki K., architect engineer Supervisors: E. Bimis, architect engineer – S. Raftopoulos, architect engineer – E. Vintzilaiou, civil engineer

The building, constructed around 1870, is in Athens, at the junction of 30 Ikonou and 23 Kountouriotou Sts, in the Exarcheia district and is considered one of the most typical examples of flourishing Athenian urban neo-Classicism. It has been classified as a work of art and a preservation order has been issued by the Ministry of the Environment, Planning and Public Works. Today, it is abandoned.

Its ground plan is L-shaped and consists of a main section of the building with semi-basement, ground floor and first floor, and a second section which abuts at right angles and is arranged as a ground floor and two upper floors, while an interior staircase makes communication between the two. The building is located in such a way as to create a courtyard towards the south-eastern side of the site, while a marble staircase leads to the lobby of the first floor of the main building, where together with the corridor it forms a single covered balcony, which gives access to the four rooms. The plan of the ground floor and of the basement is similarly structured.

The exterior facades of the building on the street are totally committed to the geometrical rules of Classicism. They bore all the morphological features which were typical of a neo-Classical building of the period, such as the central pediment, the entablature which extends to the main cornice, pedimental entablatures above the apertures, typical marble corbels on the balconies, etc.

The bearing masonry consists of limestone blocks, while there are also walls of solid brickwork. The floors and the roof are of wood construction at all levels, except for the middle floor of the ancillary building, which is of metal. The internal doors of the rooms are of wooden planking with ornamental cymatia. The windows of the first floor and the ground floor are of the 'German type' with glass panels and blinds.

The problems which have been noted of the building can be divided into those which concern *structure and statics* and those connected with

building construction. The structural and static problems concern the pathology of the stonework and brickwork at certain points, resulting in all probability from fatigue of the masonry from seismic tremors, incorrect bracing of the roof with the masonry, penetration of damp into the stonework, etc. The building construction problems have to do with decay and damage of the wooden floors, the roof and the wooden staircases and door and window frames, and the added decorative features on the facades, resulting from lack of maintenance of the building, weather conditions, and arson.

The interventions proposed have as their purpose to solve the problems identified by the diagnosis, and the structural and morphological restoration of the whole building. Also proposed is the conservation of the authenticity of the material of the stonework and the manner of construction and that efforts should be made to achieve common resistance of the new materials and the old, together with the conservation of those building features which have been preserved in good condition. The use of new materials and constructions will be kept within and will not offend the morphology and aesthetics of the building; at the same time, they will retain its static resistance.

A necessary condition for this historic building to be conserved and salvaged is, apart from its correct reinforcement, that uses of a 'soft' character which respect its morphology and structure and at the same time bring out its historic nature and individual value should be incorporated into it. It is proposed that residential use should be incorporated in the first floor of the main building and the levels of the ancillary building, to function together with the courtyard as a unit independent of the rest of the building. The ground floor and the semi-basement of the main building it is proposed to serve a center for literature and poetry.

ΜΟΝΗ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ

Μελέτη αποκατάστασης πτέρυγας Τράπεζας

Παπαδοπούλου Ιφιγένεια, πολιτικός μηχανικός

Επιβλέποντες: Ε. Βιντζηλάτου, πολιτικός μηχανικός – Ε. Μπίρης, αρχιτέκτων μηχανικός

Αντικείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η μελέτη της πτέρυγας της Τράπεζας του οικοδομικού συγκροτήματος της μονής Καισαριανής. Το κτήριο υπέστη σοβαρές βλάβες καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του και μετά από το σεισμό του 1999 παραμένει κλειστό για τους επισκέπτες της μονής. Η μελέτη έχει ως στόχο, μέσα από την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης του μνημείου, να καταλήξει σε συγκεκριμένες προτάσεις τόσο για τη στερέωση και αποκατάστασή του όσο και για την επαναχρησιμοποίηση του χώρου.

Στο πλαίσιο της εργασίας το μνημείο αποτυπώθηκε με συνδυασμό της τοπογραφικής και αρχιτεκτονικής μεθόδου, ενώ παράλληλα εξετάστηκαν τα κατασκευαστικά χαρακτηριστικά, καταγράφηκε η παθολογία και αναγνωρίστηκαν οι οικοδομικές του φάσεις. Η μελέτη περιλαμβάνει επίσης πλήρη φωτογραφική τεκμηρίωση της υπάρχουσας κατάστασης του κτηρίου καθώς και ιστορική τεκμηρίωση, με εκτενή βιβλιογραφική έρευνα και αναζήτηση παλαιού φωτογραφικού υλικού. Τέλος, έγινε ανάλυση της στατικής συμπεριφοράς του κτηρίου και διατυπώθηκε η πρόταση αποκατάστασής του.

Ιστορική τεκμηρίωση

Η μονή Καισαριανής αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα βυζαντινά μνημεία της Αττικής. Είναι χτισμένη στους δυτικούς πρόποδες του Υμηττού και εντάσσεται αρμονικά στο αισθητικό δάσος της Καισαριανής, η φροντίδα του οποίου έχει ανατεθεί από την πολιτεία στην Φιλοδασική Ένωση Αθηνών (ΦΕΑ).

Τα κύρια μέρη του μοναστηριακού συγκροτήματος που διασώζονται σήμερα είναι το Καθολικό, η πτέρυγα της Τράπεζας (Τράπεζα, Εστία και Οψοφυλάκιο), η πτέρυγα των κελλιών (νότια, δυτική και Πύργος των Μπενιζέλων) και το συγκρότημα του Λουτρών (εικ. 1).

Η ίδρυση της μονής τοποθετείται στον 11ο¹ ή 12ο² αιώνα και η λειτουργία της σταμάτησε το έτος 1836, όταν με διάταγμα του Όθωνα επιβλήθηκε το κλείσιμο όλων των μονών που είχαν λιγότερους από πέντε μοναχούς. Στη συνέχεια, και για μικρό χρονικό διάστημα, αποτέλεσε τη θερινή κατοικία της βασιλικής αυλής και επιφανών οικογενειών της Αθήνας³.

Η μονή Καισαριανής χαρακτηρίστηκε ως αρχαιολογικό μνημείο με βασιλικό διάταγμα που εκδόθηκε στις 19 Απριλίου του 1921 και από τότε λειτουργεί ως αρχαιολογικός χώρος.

Αρχιτεκτονική τεκμηρίωση

Η πτέρυγα της Τράπεζας, με γενικές εξωτερικές διαστάσεις μήκους 22.00 μ. και πλάτους 6.80 μ. περίπου, εφάπτεται στο δυτικό περίβολο του μοναστηριακού συγκροτήματος και αποτελείται από τρεις εν σειρά συνεχόμενους χώρους: την κυρίως Τράπεζα, το Οψοφυλάκιο και την Εστία της μονής (εικ. 2-3).

Η κυρίως Τράπεζα, που καταλαμβάνει το βόρειο τμήμα της πτέρυγας, έχει επίμηκες ορθογωνικό σχήμα και καλύπτεται με ημικυλινδρικό θόλο. Ο χώρος καταλήγει σε ημικυκλική κόγχη ενσωματωμένη στο πάχος του βόρειου τοίχου (εικ. 4). Η είσοδος στην Τράπεζα γίνεται μέσω της θύρας που βρίσκεται στο χώρο του Οψοφυλακίου.

Σε συνέχεια της κυρίως Τράπεζας βρίσκεται η αποθήκη τροφίμων της μονής, το λεγόμενο Οψοφυλάκιο, που διαχωρίζει την κυρίως Τράπεζα από την Εστία. Ο χώρος καλύπτεται με ημικυλινδρικό θόλο ενισχυμένο σήμερα στο μέσον του με πλίνθινο σφενδόνιο (εικ. 5). Η κυρίως Τράπεζα και το Οψοφυλάκιο καλύπτονται με ενιαία δικλινή στέγη με επικάλυψη από βυζαντινού τύπου κεραμίδια.

Στο νότιο μέρος της πτέρυγας βρίσκεται ο χώρος της Εστίας δηλαδή του μαγειρείου της μονής (εικ. 6). Έχει σχήμα σχεδόν τετραγωνικό σε κάτοψη και καλύπτεται με χαμηλωμένο τυφλό σφαιρικό θόλο επί τεσσάρων σφαιρικών τριγώνων (λοφίων). Ο θόλος στην κορυφή του διαθέτει οπή για την έξοδο του καπνού μέσω υψηλής καπνοδόχου (εικ. 7). Η είσοδος στην Εστία γίνεται από μία θύρα που είναι τοποθετημένη στον ανατολικό τοίχο.

Οι τοίχοι του κτηρίου έχουν κατασκευαστεί από τοπικούς πλακοειδείς

λίθους και ασβεστοκονίαμα, ενώ σε κάποια ανοίγματα έχουν χρησιμοποιηθεί λαξευτοί πωρόλιθοι.

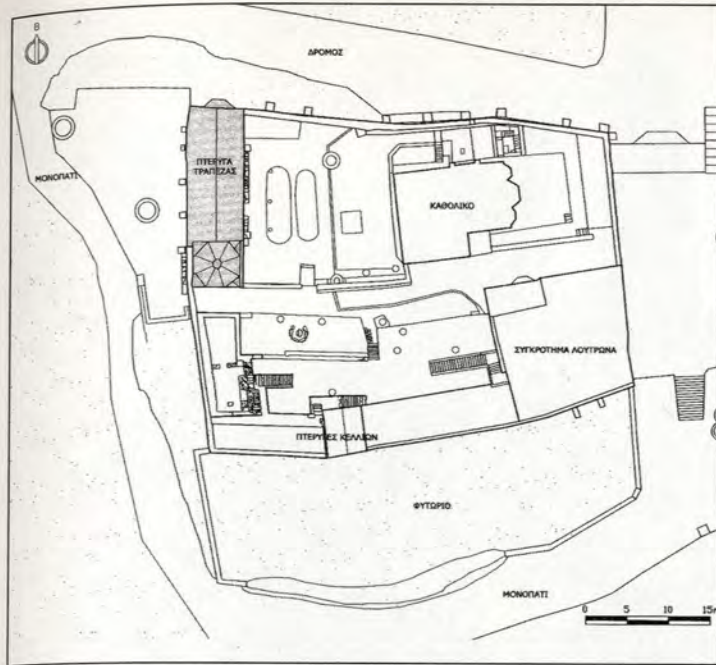
Τα περισσότερα ανοίγματα του κτηρίου φέρουν πλαίσια από μαρμάρινα μέλη, ενώ πολλά από τα μέλη αυτά διαθέτουν ανάγλυφη διακόσμηση, με σημαντικότερο το υπέρθυρο της θύρας εισόδου του Οψοφυλακίου το οποίο θυμίζει έντονα τη διακόσμηση κιονοκράνου του Ερεχθείου (εικ. 8).

Η ακριβής χρονολόγηση της πτέρυγας της Τράπεζας είναι άγνωστη εξαιτίας της απουσίας επιγραφών ή άλλων γραπτών πηγών. Με βάση τα αρχιτεκτονικά του χαρακτηριστικά οι περισσότεροι ερευνητές το τοποθετούν στο 16ο αιώνα μολονότι σε σχέδιο του V. Barskij (εικ. 9), του έτους 1745, το κτήριο απεικονίζεται με την Εστία να είναι κυκλική σε κάτοψη και όχι τετράγωνη.

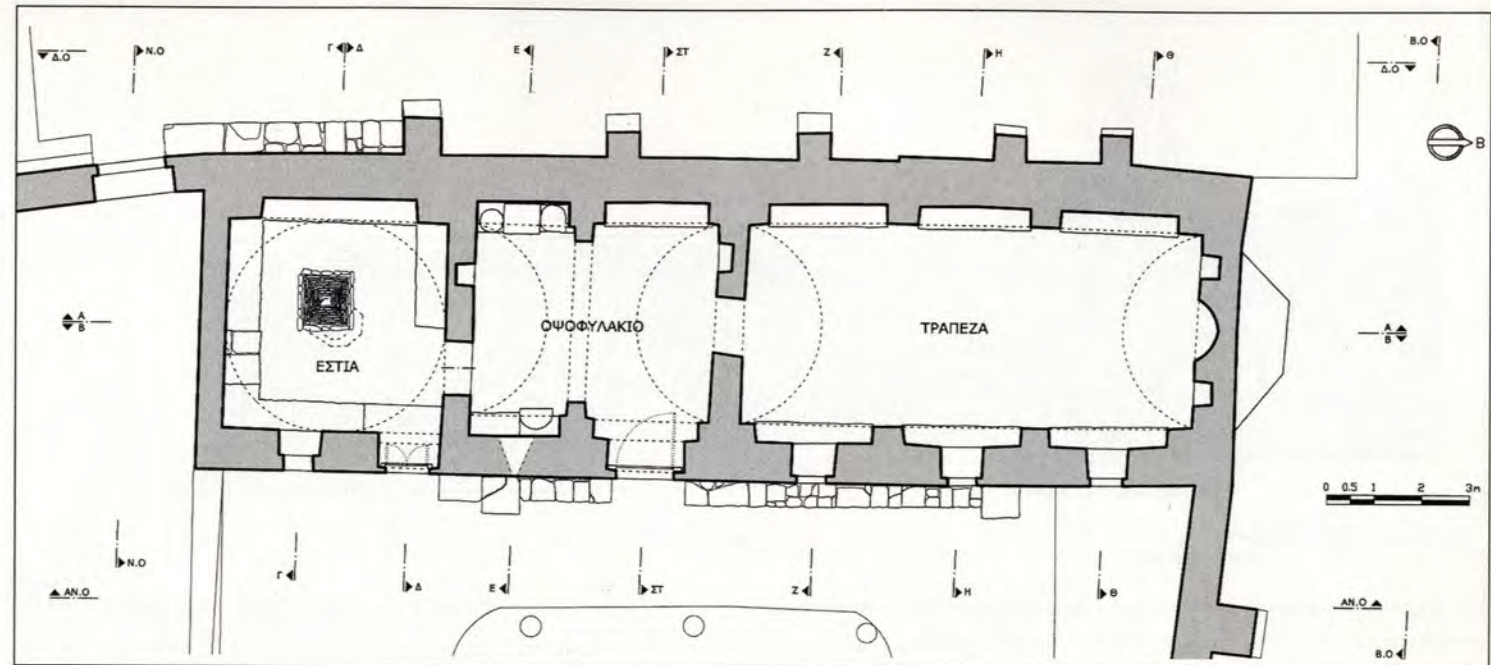
Οι σημαντικότερες εργασίες αποκατάστασης στην πτέρυγα της Τράπεζας ανήκουν στη δεκαετία του 1950, όταν πραγματοποιήθηκε στη μονή μία σειρά αναστηλωτικών επεμβάσεων από την τότε πρόεδρο της Φ.Ε.Α. Κ. Αργυροπούλου. Κατά τη διάρκεια των εργασιών αυτών αρμολογήθηκαν τμήματα των εξωτερικών τοιχοποιιών του κτηρίου, επιχρίστηκαν με μαρμαροκονία οι εσωτερικοί τοίχοι, συντηρήθηκαν τα ανοίγματα και τοποθετήθηκαν νέα κουφώματα στις θύρες, κατασκευάστηκε νέο δάπεδο απότσιμεντένιες πλάκες, έγινε ανακεράμωση της στέγης και χτίστηκαν δύο πρόσθετες αντηρίδες στη δυτική πλευρά του κτηρίου. Στην εικ. 10 διακρίνεται η πτέρυγα της Τράπεζας πριν να πραγματοποιηθούν οι παραπάνω εργασίες αποκατάστασης.

Από πρόσφατες ερευνητικές τομές, προέκυψε ότι ο φέρων οργανισμός του κτηρίου αποτελείται από τοιχοποιίες διαφόρων φάσεων (εικ. 13). Ο ανατολικός και ο δυτικός τοίχος προϋπήρχαν των υπολοίπων τοίχων του σημερινού κτηρίου. Μεταγενέστερα, στο χώρο της κυρίως Τράπεζας και του Οψοφυλακίου και σε επαφή με τους παραπάνω αρχικούς τοίχους κατασκευάστηκε τοξοστοιχία αποτελούμενη από πέντε τόξα (εικ. 17). Παρόμοιο είναι και το σύστημα δόμησης της Εστίας στο οποίο προϋπήρχαν οι δύο τοίχοι προς τα ανατολικά και δυτικά. Αργότερα, σε επαφή με τον δυτικό τοίχο κατασκευάστηκε τόξο καθώς και ο νότιος και βόρειος τοίχος της Εστίας. Μπορούμε να υποθέσουμε, επομένως, ότι η πτέρυγα της Τράπεζας διαμορφώθηκε στη σημερινή της μορφή κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας, ενώ ο ανατολικός και ο δυτικός εξωτερικός τοίχος αποτελούν τμήματα παλαιότερου κτηρίου.

1. Γ. Σωτηρίου, «Χριστιανική και Βυζαντινή Αρχαιολογία», τόμος Α, 1962, σελ. 414.
2. Ο Χ. Μπούρας τοποθετεί την ίδρυση του Καθολικού στην ώριμη φάση της Ελλαδικής σχολής τον 12ο αι. Χ. Μπούρας, «Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα», σελ. 128.
3. Χριστιάνα Λυτ, «Στην Αθήνα του 1847-1848», εκδ. Ερμής, 1991

Εικ. 1: Τοπογραφικό διάγραμμα της μονής Καισαριανής.

Εικ. 2: Κάτοψη της πτέρυγας της Τράπεζας στη στάθμη α (+1.00m) Υπάρχουσα κατάσταση.

Εικ. 3: Η ανατολική όψη της πτέρυγας της Τράπεζας.

Εικ. 4: Η εσωτερική βόρεια όψη της κυρίως Τράπεζας.

Εικ. 5: Τμήμα του ανατολικού τοίχου του Οψοφυλακίου.

Εικ. 6: Η εσωτερική ανατολική όψη της Εστίας.

Η πτέρυγα ενισχύεται στη δυτική εξωτερική της όψη με πέντε ελαφρά κεκλιμένες αντηρίδες οι οποίες κατασκευάστηκαν σε τρεις συνολικά φάσεις⁴ (εικ. 11). Επιπλέον, ενισχύεται με ξυλοδεσιές, ίχνη

των οποίων παρατηρούνται στο δυτικό και το βόρειο τοίχο. Στον ανατολικό και δυτικό τοίχο της κυρίως Τράπεζας και σε ύψος 3.50 μ. από το δάπεδο, υπάρχουν σε πλήρη αντιστοιχία μεταξύ τους,

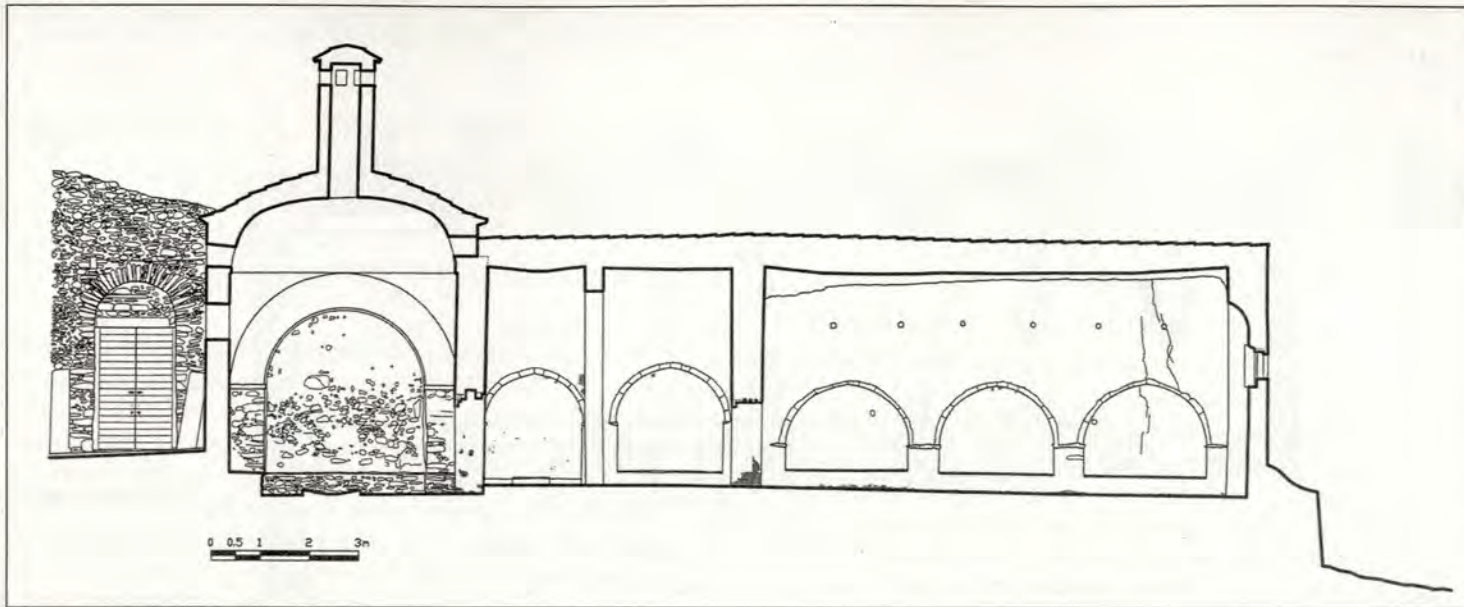
έξι δοκοθήκες κυκλικής διατομής, όπου ήταν πιθανότατα τοποθετημένοι παλαιοί ξύλινοι ελκυστήρες (εικ. 7, 17).

Παθολογία του μνημείου

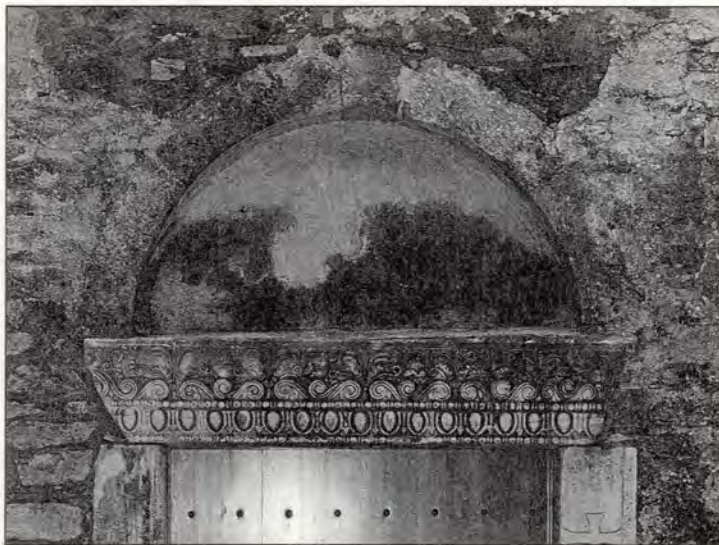
Η πτέρυγα της Τράπεζας διατηρείται γενικά σε μέτρια κατάσταση και φέρει εκτεταμένες φθορές και βλάβες οι

4. Όπως προκύπτει από έγγραφα που βρίσκονται στο αρχείο της Διεύθυνσης Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων δύο αντηρίδες χτίστηκαν το 1928 περίπου από τον Γ. Σωτηρίου και δύο το 1954 από την Κ.

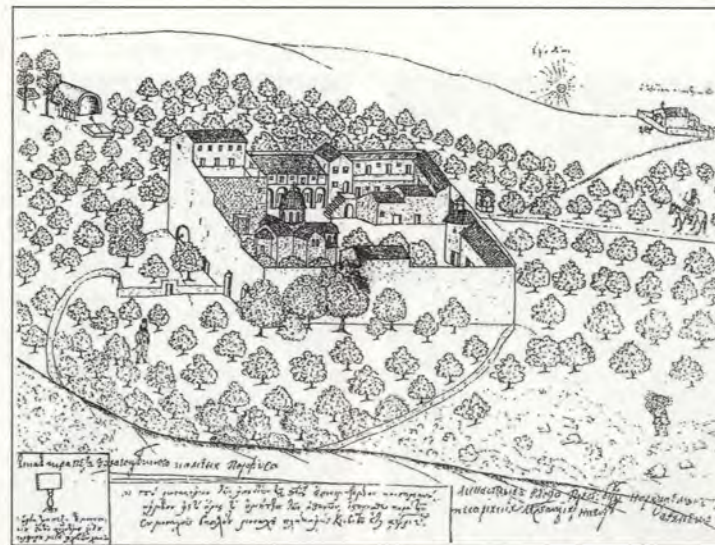
Αργυροπούλου. Επιπλέον μία αντηρίδα χτίστηκε από τον Α. Ορλάνδο: Α. Ορλάνδος, «Εργασία αναστήλωσης βυζαντινών μνημείων», Αρχείον των Βυζαντινών Μνημείων της Ελλάδος, τόμ. ΓΕ, 1937, σελ. 194.

Εικ. 7: Κατά μήκος τομή (Τομή Α-Α) Υπάρκουσα κατάσταση.

Εικ. 8: Το υπέρθυρο της θύρας εισόδου του Ομοφύλακιου.

Εικ. 9: Σχέδιο της μονής Καισαριανής από το Ρώσο μοναχό V. Barskij, 1754. (Πηγή: Κ. Χρυσοκόπου, Τόπος και Εικόνα)

Εικ. 10: Άποψη της πέτρας της Τράπεζας πριν τις εργασίες αποκατάστασης της δεκαετίας του 1950. (Πηγή: Μουσείο Μπενάκη)

οποιές οφείλονται κυρίως στην αφαίρεση βασικών δομικών της στοιχείων (ελκυστήρες), στη φθορά που επέφερε ο χρόνος στα υλικά δόμησης και στην έλλειψη επαρκούς συντήρησης του κτηρίου. Κατά τα τελευταία χρόνια έχουν πραγματοποιηθεί μικρής κλίμακας εργασίες στερέωσης, που είχαν ως σκοπό να αποτρέψουν την επέκταση των βλαβών, καθώς και μέτρα για την άρση της ετοιμορροπίας του μνημείου (αντιστηρίξεις).

Όπως προέκυψε από διερευνητικές τομές που πραγματοποιήθηκαν σε δύο επιλεγμένα σημεία της περιμέτρου του κτηρίου καθώς και από την παρατήρηση των ρηγματώσεων της ανωδομής, δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι το μνημείο αντιμετωπίζει προβλήματα εξαιτίας της θεμελιώσεως του.

Τα κυριότερα προβλήματα που παρουσιάζονται στην τοιχοποιία του μνημείου οφείλονται στα μόνιμα φορτία της κατασκευής και

εμφανίζονται με τη μορφή εκτεταμένων ρηγματώσεων. Στην εσωτερική και εξωτερική παρειά του βόρειου και του δυτικού τοίχου της Τράπεζας εμφανίζονται έντονες κατακόρυφες ρηγματώσεις οι οποίες οφείλονται στις πλάγιες ωθήσεις που ασκεί ο θόλος στο δυτικό τοίχο σε συνδυασμό με την καταστροφή των παλαιών ελκυστήρων από το χώρο της κυρίως Τράπεζας. Οι ρηγματώσεις εκδηλώθηκαν επίσης και λόγω των διαφόρων σεισμικών δράσεων. Το εύρος των ρωγμών κυμαίνεται από 1-3 χιλ. (εικ. 7, 15).

Κατακόρυφες ρωγμές εμφανίζονται και στους δύο εσωτερικούς εγκάρσιους τοίχους του κτηρίου οι οποίες ξεκινάνε από το υπέρθυρο των ανοιγμάτων και καταλήγουν στη στέψη του τοίχου.

Ο δυτικός τοίχος του κτηρίου παρουσιάζει σε όλο το μήκος του μεγάλη απόκλιση από την κατακόρυφο η οποία φτάνει τα 32 εκ. και οφείλεται στις ωθήσεις που ασκεί ο θόλος ή πιθανώς στις ωθήσεις που ασκούσε μια παλαιότερη ξύλινη στέγη (εικ. 15).

Το μεγαλύτερο δομικό πρόβλημα του μνημείου εντοπίζεται στη θολοδομία της κυρίως Τράπεζας. Ο ημικυλινδρικός θόλος εμφανίζει ρωγή εύρους 3 χιλ. περίπου δυτικά της κλειδας σε όλο το μήκος του, ενώ παρουσιάζει «βύθιση» με μέγιστη τιμή 14 εκ. περίπου (εικ. 15-16). Τέλος, τα οικοδομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει το μνημείο οφείλονται στη γήρανση των υλικών και στην έκθεσή τους στις έντονες καιρικές συνθήκες. Οι μεγαλύτερες φθορές σχετίζονται με την παρουσία ανερχόμενης υγρασίας και κατείδυσης υδάτων στο

κτήριο μέσω των κατεστραμμένων τμημάτων της επικάλυψης της στέγης και των ρηγματωμένων τοίχων του.

Στατική ανάλυση

Στην παρούσα μελέτη λόγω της σοβαρότητας των βλαβών της πτέρυγας της Τράπεζας κρίθηκε σκόπιμη η προσομοίωσή της με χρήση πεπερασμένων στοιχείων, προκειμένου να εξακριβωθεί ο τρόπος συμπεριφοράς της κατασκευής έναντι των διαφόρων δράσεων καθώς και ο μηχανισμός πρόκλησης των βλαβών.

Η προσομοίωση του φέροντος οργανισμού του μνημείου έγινε με τη βοήθεια του προγράμματος ACORD CP.

Για τον καθορισμό της γεωμετρικής μορφής του φορέα χρησιμοποιήθηκε τρισδιάστατο προσομοίωμα, αποτελούμενο από επιφανειακά και γραμμικά πεπερασμένα στοιχεία (εικ. 14).

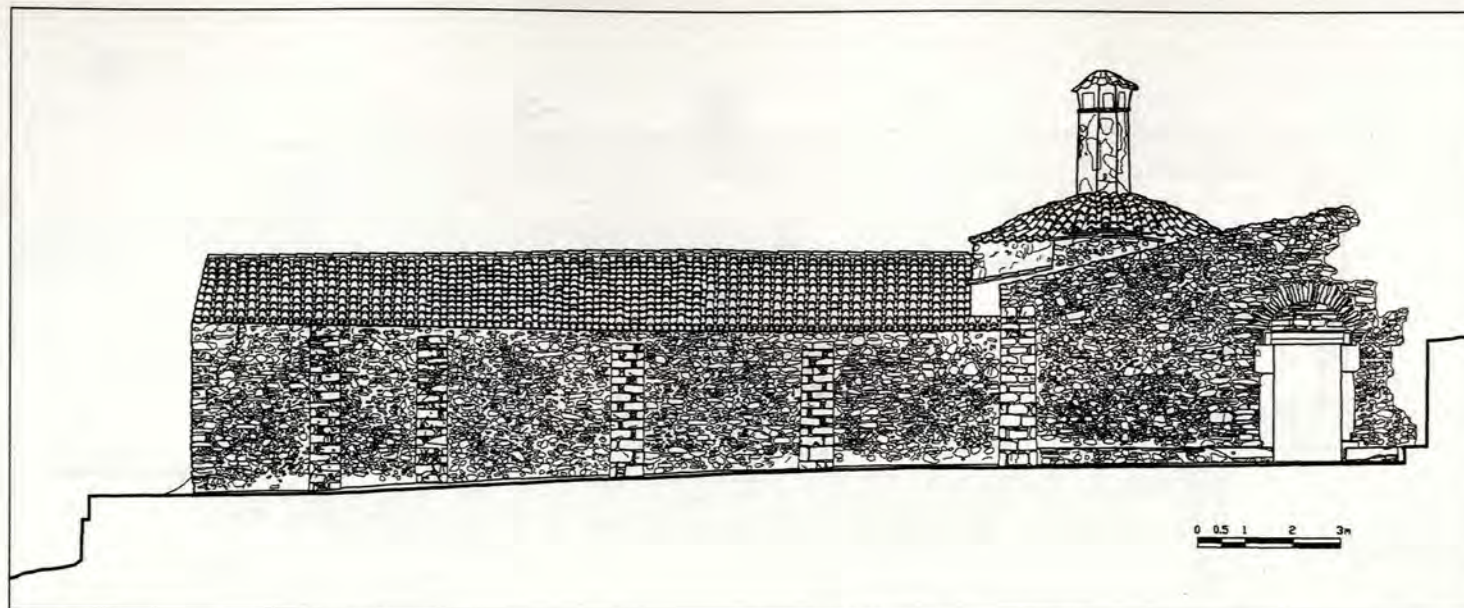
Με δεδομένο ότι δεν πραγματοποιήθηκαν εργαστηριακές μετρήσεις, με δειγματοληψίες υλικών από το μνημείο, οι τιμές των μηχανικών χαρακτηριστικών των υλικών δόμησης εκτιμήθηκαν με βάση παλαιότερες μελέτες σε παρόμοια κτήρια.

Το υπολογιστικό ομοίωμα υποβλήθηκε συνολικά σε οκτώ συνδυασμούς φόρτισης. Ένα μνημείο δεν μπορεί να ενταχθεί σε κάποιον κανονισμό που διέπει καινούριες κατασκευές. Προκειμένου όμως να εξαχθούν ορισμένα ποιοτικά συμπεράσματα για τη συμπεριφορά του κτηρίου, το μοντέλο υποβλήθηκε σε συμβατικές σεισμικές δράσεις όπως αυτές προκύπτουν από τον Ελληνικό Αντισεισμικό Κανονισμό για κτήρια από άοπλη τοιχοποιία, μεγάλης σπουδαιότητας. Η σεισμική φόρτιση εξιδανικεύτηκε, σύμφωνα με την ισοδύναμη στατική μέθοδο, με φορτία που δρουν στο φορέα με στατικό τρόπο και επομένως η σεισμική δράση αναλύθηκε σε δύο οριζόντιες συνιστώσες.

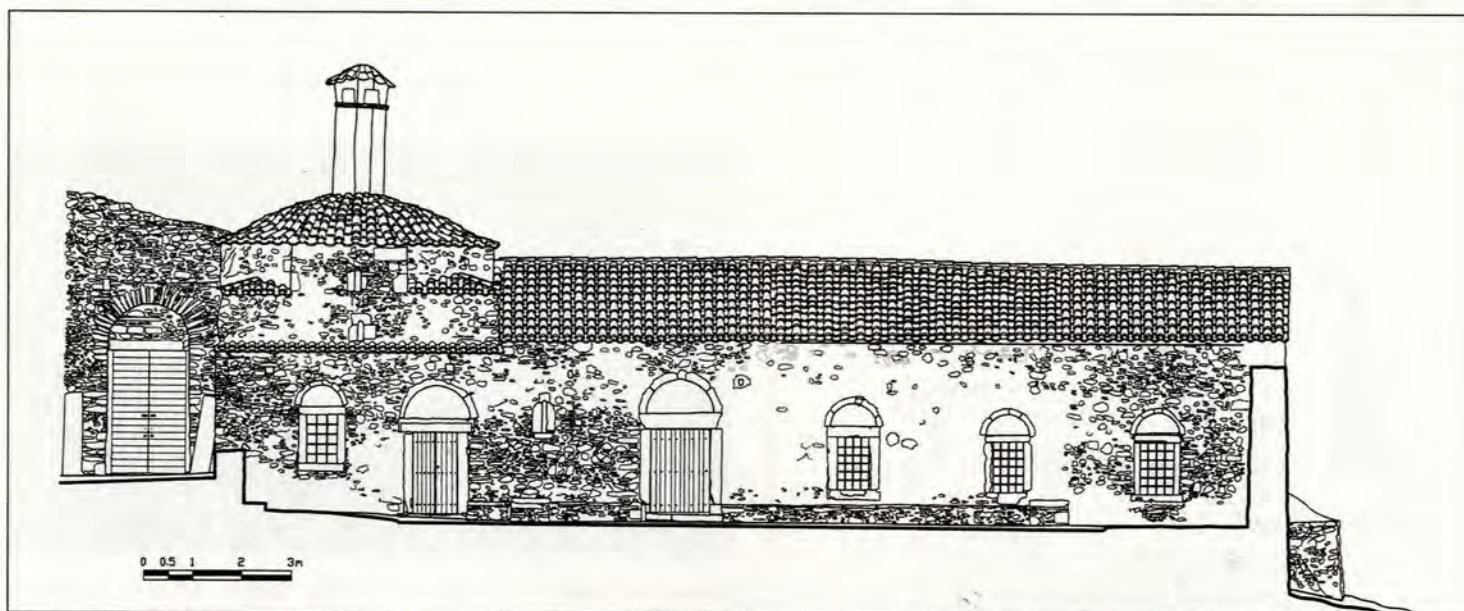
Η ανάλυση που πραγματοποιήθηκε είχε ως βασικό στόχο την υπολογιστική αναπαραγωγή των βασικών βλαβών που παρουσιάζει σήμερα το μνημείο. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης έχουν μόνο ποιοτική αξία καθώς η ποσοτική αξία τους εξαρτάται κυρίως από τις παραδοχές των μηχανικών χαρακτηριστικών των υλικών δόμησης. Παρ' όλα αυτά, τα αποτελέσματα αυτά προσδιόρισαν τις ευπαθείς περιοχές του μνημείου και αιτιολόγησαν το μεγαλύτερο μέρος των βλαβών που έχουν καταγραφεί. Από την ανάλυση προκύπτει ότι τη βασική αιτία πρόκλησης των βλαβών αποτελούν τα μόνιμα φορτία της κατασκευής και δευτερευόντως οι σεισμικές δράσεις. (εικ. 18-19). Δυσμενής επίσης ρόλο έπαιξε η καταστροφή των παλαιών ξύλινων ελκυστήρων του χώρου της κυρίως Τράπεζας.

Πρόταση αποκατάστασης και επαναχρησιμοποίησης

Η πρόταση στερέωσης και αποκατάστασης σκοπεύει στην αντιμετώπιση των δομικών και οικοδομικών προβλημάτων του μνημείου, στην ανάδειξη των αξιών του καθώς και στην επαναχρησιμοποίησή του κτηρίου. Οι προτεινόμενες επεμβάσεις ακολουθούν τις βασικές αρχές που διέπουν τις αναστηλώσεις των μνημείων και περιλαμβάνουν τις παρακάτω εργασίες:

Εικ. 11: Η δυτική όψη της πτέρυγας της Τράπεζας Υπάρκουσα κατάσταση.

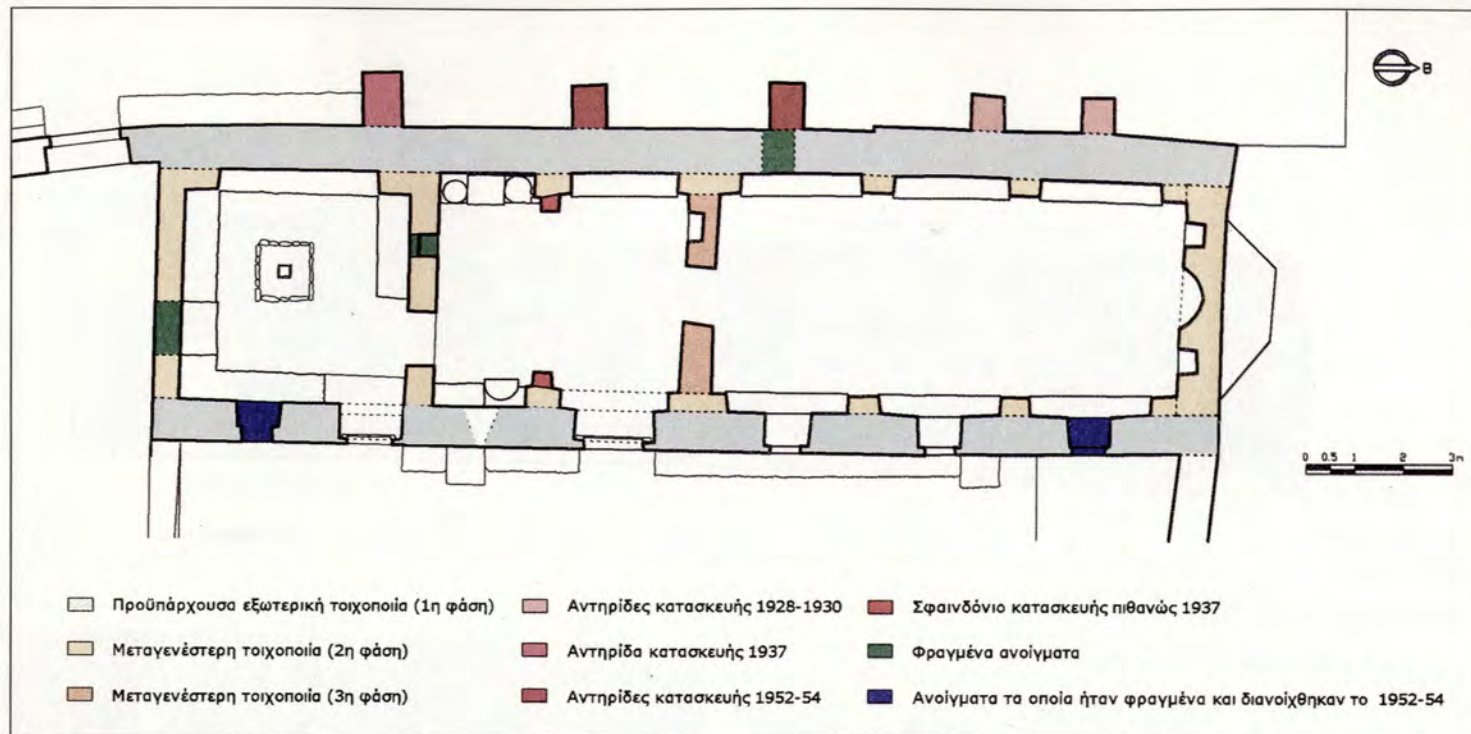
Εικ. 12: Η ανατολική όψη της πτέρυγας της Τράπεζας Πρότασης.

Θα πρέπει να πραγματοποιηθεί εξυγίανση της θεμελίωσης της πτέρυγας της Τράπεζας καθώς, όπως προέκυψε από τις διερευνητικές τομές, η τοιχοποιία που τη διαμορφώνει παρουσιάζει αρκετές φθορές. Η ενίσχυση των θεμελίων δεν κρίνεται απαραίτητη.

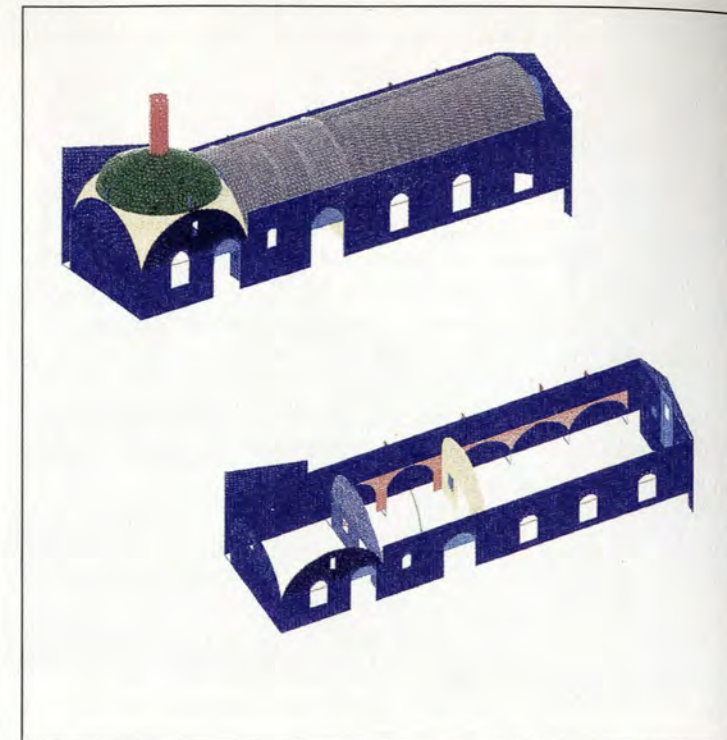
Η αποκατάσταση των λιθοδομών του κτηρίου οι οποίες παρουσιάζουν τα ποικίλα προβλήματα που έχουν περιγραφεί θα πραγματοποιη-

ηθεί με μία σειρά εργασιών οι οποίες θα εξασφαλίσουν εκ νέου την συνοχή και την αντοχή τους. Οι εργασίες αυτές περιλαμβάνουν:

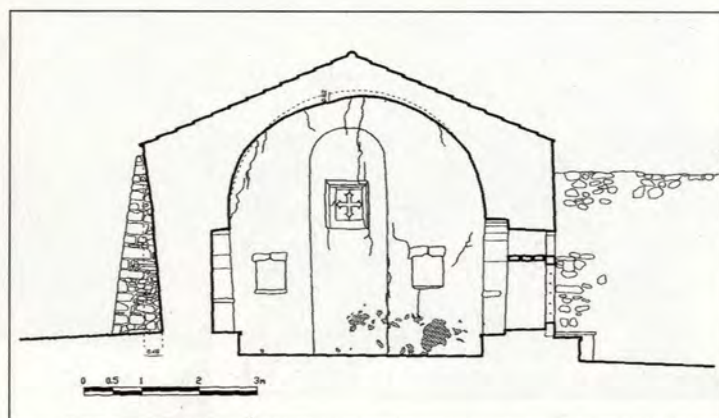
1. Βαθύ αρμολόγημα: Θα πραγματοποιηθεί στην εσωτερική παρειά των τοιχοποιιών της Τράπεζας και του Οψοφυλακίου αλλά και σε όσες εξωτερικές επιφάνειες κριθεί απαραίτητο. Η σύσταση του κονιάματος θα πρέπει να καθοριστεί μετά από εργαστηριακή έρευνα ώστε να είναι συμβατό με τα υπάρχοντα υλικά τόσο ως

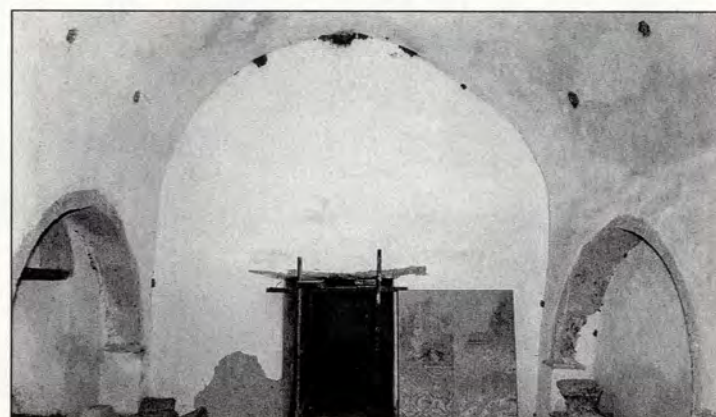
Εικ. 13: Διάγραμμα οικοδομικών φάσεων του κτηρίου.

Εικ. 14: Μοντέλο προσομοίωσης του κτηρίου.

Εικ. 15: Εγκάρσια τομή στην κυρίως Τράπεζα (Τομή Θ-Θ) Υπάρχουσα κατάσταση.

Εικ. 16: Ο εσωτερικός τοίχος μεταξύ της κυρίως Τράπεζας και του Ομοφυλακίου. Διακρίνεται η έντονη παραμόρφωση του θόλου της κυρίως Τράπεζας.

Εικ. 17: Η εσωτερική ανατολική όψη της κυρίως Τράπεζας.

προς την τελική απόχρωση (κυρίως για την περίπτωση που η τελική επιφάνεια θα μείνει ανεπίχριστη) όσο και ως προς τα φυσικοχημικά και μηχανικά χαρακτηριστικά του.

- Υδραυλικά ενέματα: Προκειμένου να αποκατασταθεί η αντοχή της τοιχοποιίας στο σύνολό της και να επιτευχθεί πλήρωση των εσωτερικών κενών της λιθοδομής, απαιτείται η εφαρμογή υδραυλικών ενεμάτων στο σύνολο των τοιχοποιιών. Τα ενέ-

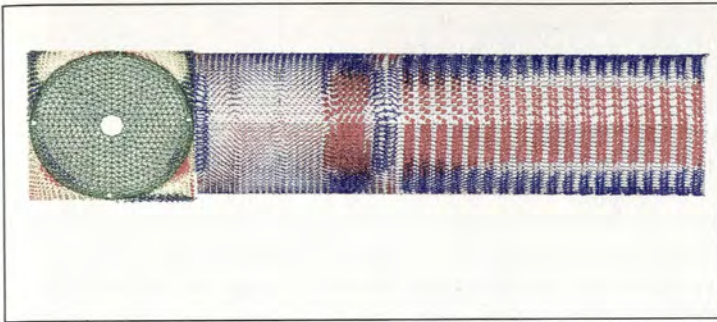
ματα που θα χρησιμοποιηθούν πρέπει να ικανοποιούν συγκεκριμένες προϋποθέσεις και προδιαγραφές⁵, ενώ η ακριβής

5. A. Miltiadou - Fezans, «*Etude des coulis hydrauliques pour la réparation et le renforcement des structures et des monuments historiques en maçonnerie*», Collection «*Etudes et recherches des Laboratoires des Ponts et Chaussées*», série Ouvrages d'art OAB, ISSN 1161-028X, Paris, 1991.

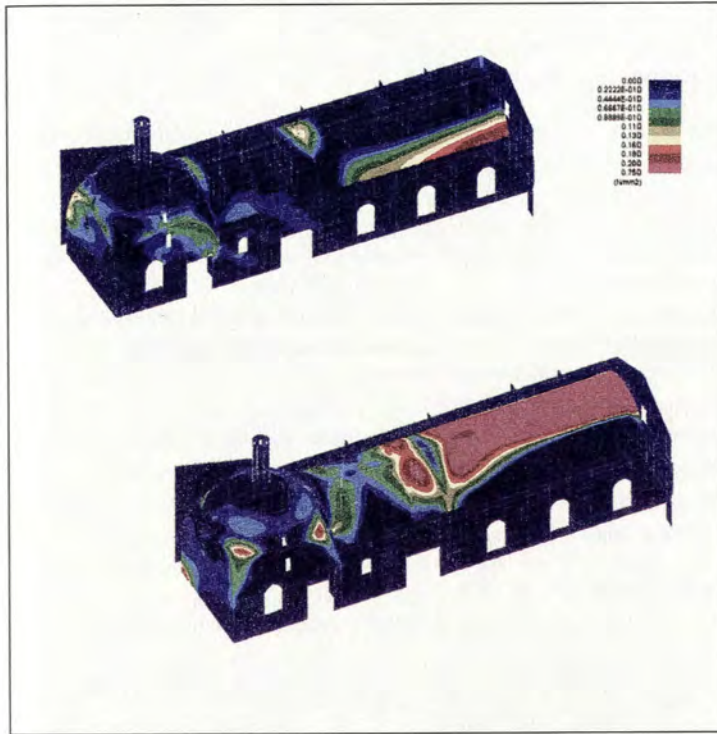
τους σύνθεση θα προκύψει από εργαστηριακή έρευνα.

- Λιθοσυρραφές: Η συρραφή των μεγαλύτερων ρωγμών προτείνε-

A. Miltiadou - Fezans, «*Criteria for the design of hydraulic grouts injectable into fine cracks and evaluation of their efficiency*», European Conference, «*Compatible restoration materials for the protection of European cultural heritage*», National Technical University of Athens, Athens, 1998.

Εικ. 18: Τάσεις στην εσωτερική παρειά των δόλων για κατακόρυφα φορτία. Παρατηρείται συγκέντρωση εφεδκυστικών τάσεων στο σημείο όπου υπάρχει η ρηξμάτωση του δόλου.

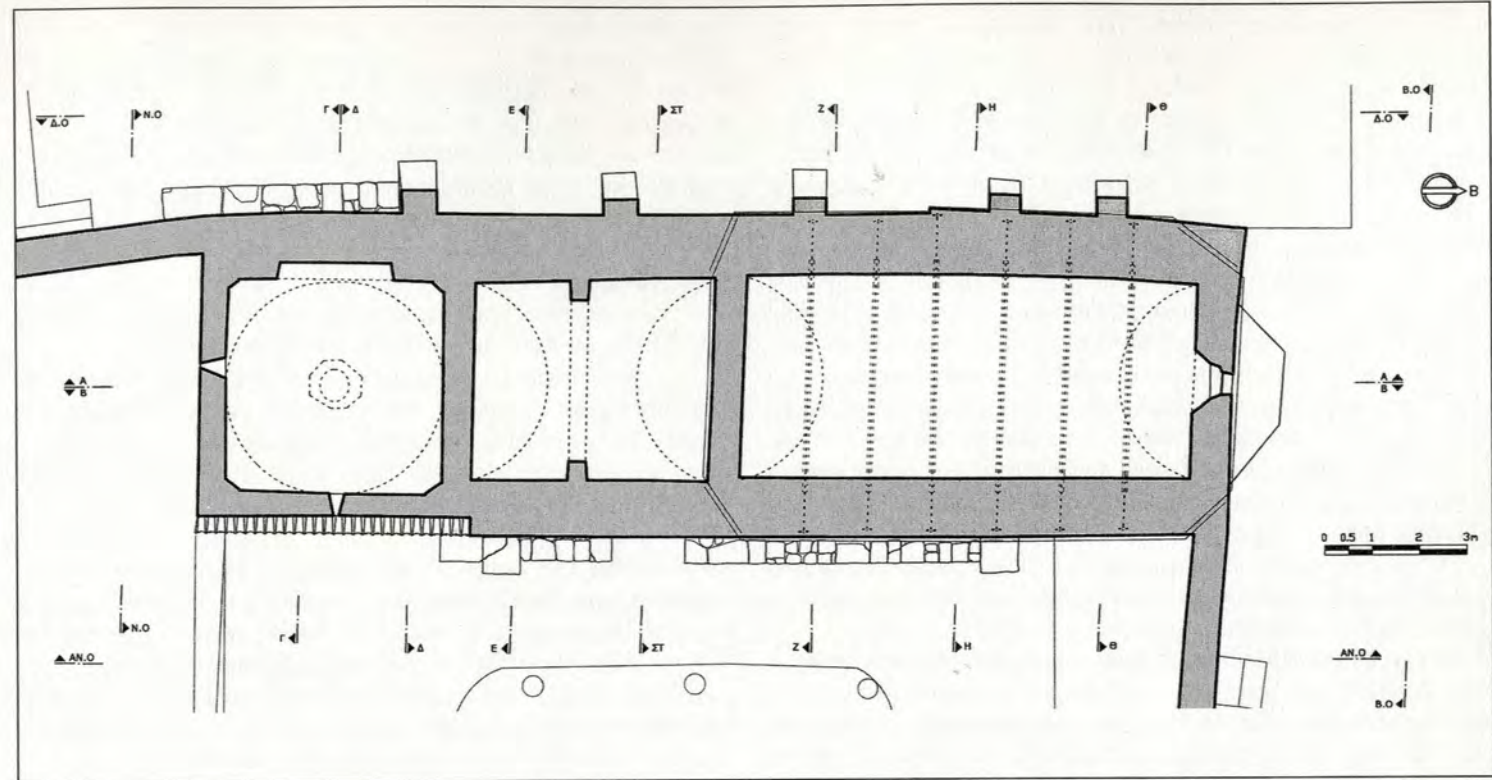

Εικ. 19: Ισοστατικές εφεδκυσμού για φόρτιση με κύριο σεισμό κατά τον άξονα x στην εξωτερική και εσωτερική παρειά, όπου διακρίνονται οι ευαθείς περιοχές του κτηρίου.

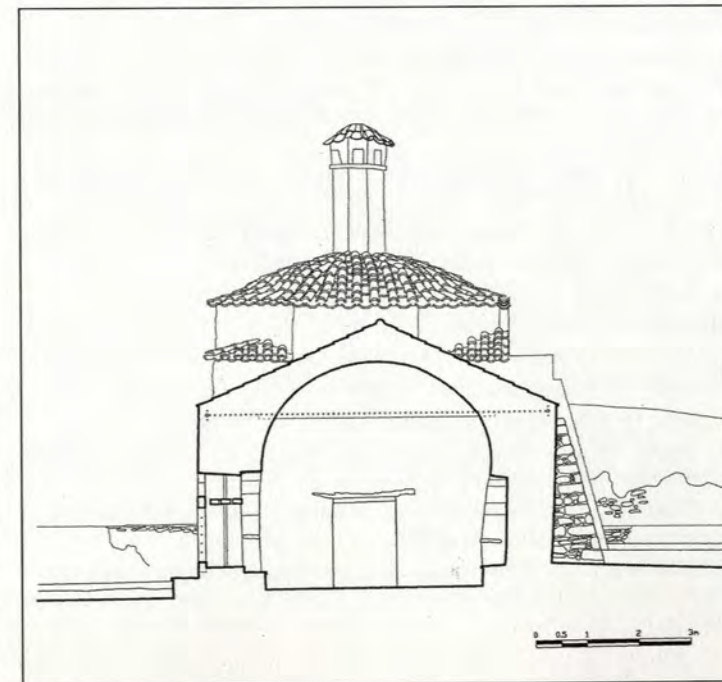
ται να γίνει με λίθινα κλειδιά.

Για την αντιμετώπιση των δομικών προβλημάτων που παρουσιάζει το μνημείο και τη βελτίωση της συμπεριφοράς της κατασκευής κυρίως σε μία ενδεχόμενη δυναμική καταπόνηση είναι απαραίτητο αφενός να αποκατασταθούν οι βλάβες των υπαρχόντων συστημάτων ενίσχυσης και αφετέρου να εφαρμοστούν νέα ενισχυτικά συστήματα:

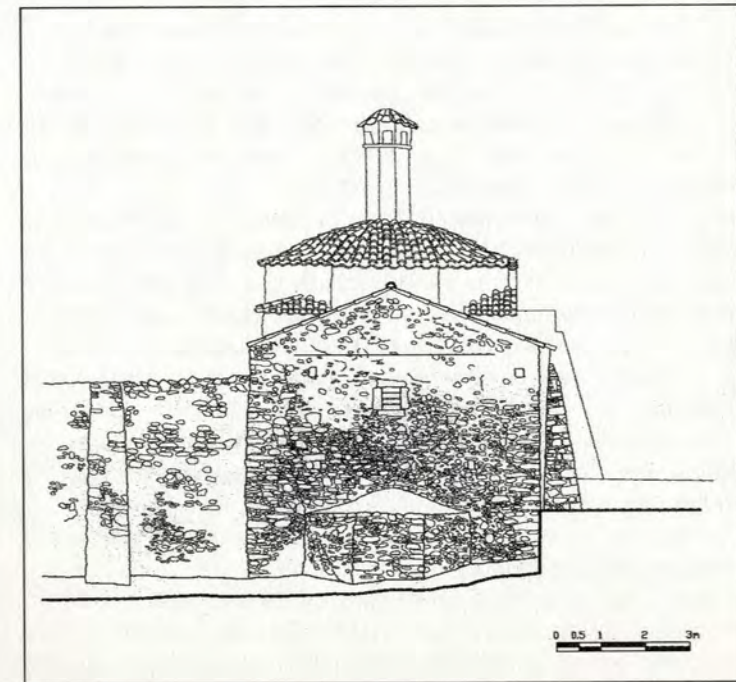
1. Ελκυστήρες: Στον χώρο της κυρίως Τράπεζας θα τοποθετηθούν

Εικ. 20: Κάτοψη στη στάση γ (+ 2.70m) Πρόταση.

Εικ. 21: Εγκάρσια τομή στην κυρίως Τράπεζα (Τομή Ζ-Ζ) Πρόταση.

Εικ. 22: Η βόρεια όψη της πτέρυγας της Τράπεζας Πρόταση.

έξι ελκυστήρες στις θέσεις των σωζόμενων δοκοθηκών. Η κατασκευή τους προτείνεται να είναι μικτή, από ξύλο και ανοξείδωτο χάλυβα. Οι ξύλινοι ελκυστήρες, κυκλικής διατομής, θα πακτωθούν στην τοιχοποιία, ενώ στο άνω πέλαμα τους θα διανοιχτεί εγκοπή για να τοποθετηθούν οι μεταλλικοί ελκυστήρες οι οποίοι δεν θα διακρίνονται από χαμηλά. Τα άκρα των μεταλλικών ελκυστήρων θα αγκυρωθούν σε ανοξείδωτες πλάκες οι οποίες, για να μην είναι ορατές, θα τοποθετηθούν μέσα στον τοίχο και σε βάθος περίπου 15 εκ. από την εξωτερική παρειά του. (εικ. 20-21)

2. Εξωτερική περίδεση: Προτείνεται να γίνει εξωτερική περίδεση της Τράπεζας στη στάθμη που αντιστοιχεί στη στέψη του ανατολικού και του δυτικού τοίχου ώστε να αποτραπεί η περαιτέρω απόκλιση του δυτικού τοίχου από την κατακόρυφο. Η περίδεση θα γίνει με καλώδιο προέντασης unbonded (καλώδιο με γράσο και περιβλήμα από καουτσούκ) το οποίο θα αγκυρώνεται στις γωνίες μέσα στο πάχος του τοίχου με σφήνες αγκύρωσης σε χαλύβδινη πλάκα. (εικ. 12-22) Επιπλέον, θα κατασκευαστεί περίδεση στη βάση του θόλου της Εστίας με δακτύλιο από ανοξείδωτο χάλυβα, εφόσον κάτι τέτοιο κριθεί απαραίτητο μετά τον συστηματικό έλεγχο της κατάστασης του θόλου.

Σε ότι αφορά τους θόλους του κτηρίου, θα πρέπει να αφαιρεθούν οι επικαλύψεις μέχρι τους λίθινους θολίτες για να διαπιστωθεί η ακριβής κατάσταση διατήρησής τους. Θα ακολουθήσει εξυγίανση τόσο των εξωραχίων όσο των εσωραχίων, εφόσον κριθεί απαραίτητο μετά την απομάκρυνση των επιχρισμάτων. Μετά από το συστηματικό έλεγχο της κατάστασης των θόλων θα ακολουθήσει βαθύ αρμολόγημα του εξωραχίου.

Αν διαπιστωθεί ότι ο θόλος της κυρίως Τράπεζας, με τη δεδομένη παραμόρφωση που έχει υποστεί, δεν μπορεί να παραλάβει με ασφάλεια τα φορτία της κατασκευής, θα πρέπει να γίνει τοπική αναδόμησή του κοντά στη ρωγμή. Επίσης σε κάθε περίπτωση ο θόλος θα πρέπει να ενισχυθεί με ενέματα όμοια με αυτά που θα εφαρμοστούν στις τοιχοποιίες του κτηρίου.

Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών ενίσχυσης της θολοδομίας, θα γίνει αποκατάσταση της στέγης στην αρχική της μορφή. Θα διαμορφωθούν εκ νέου οι ρύσεις με διαβαθμισμένα αδρανή μικρού πορώδους και θα τοποθετηθεί, μετά από μία στρώση ασβεστοκονιάματος, υγρομονωτική μεμβράνη. Η τελική επιφάνεια θα διαμορφωθεί με κόνιαμα το οποίο θα είναι οπλισμένο με ίνες πολυπροπυλενίου. Η επικάλυψη των στεγών θα γίνει με χρήση των παλαιών κεραμιδιών που βρίσκονται σε καλή κατάσταση και με νέα χειροποίητα κεραμίδια βυζαντινού τύπου ίδιων διαστάσεων με τα παλαιά, τα οποία θα τοποθετηθούν «κολυμβητά».

Προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα που προκύπτουν από την απουσία εξωτερικών κουφωμάτων στα ανοίγματα του κτηρίου, προτείνεται να τοποθετηθούν ξύλινα κουφώματα στα παράθυρα της ανατολικής όψης του κτηρίου και να τοποθετηθούν σίτες στις φωτιστικές σχισμές της Εστίας. Τα λείψανα από τα πρέκια των παλαιών κουφωμάτων στις δύο εσωτερικές θύρες του κτηρίου θα πρέπει να διατηρηθούν και να συντηρηθούν.

Επιπλέον, απαιτείται να γίνει συντήρηση των πώρινων τόξων, των μαρμάρινων μελών του κτηρίου καθώς και των πλακών του δαπέδου που έχουν φθαρεί. Όπου χρειαστεί θα γίνει αντικατάσταση των φθαρμένων πλακών με νέες, όμοιες χειροποίητες πλάκες.

Με βάση τις αρχές της επέμβασης οι χρήσεις που προτείνονται είναι συμβατές και ήπιες και δεν επιφέρουν αλλοίωση στο μορφολογικό και δομοστατικό χαρακτήρα του μνημείου.

Η πτέρυγα της Τράπεζας από το Μάιο του 1992 έως το σεισμό του Σεπτεμβρίου του 1999 φιλοξένησε με μεγάλη επιτυχία ένα μεγάλο μέρος εκπαιδευτικού προγράμματος του Υπουργείου Πολιτισμού που σχεδιάστηκε και πραγματοποιήθηκε από τη Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων και την 1η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Το πρόγραμμα είχε ως στόχο να φέρει τους νέους ηλικίας 10-17 ετών σε επαφή με την καθημερινή ζωή των μοναχών και να τους μεταδώσει βασικές γνώσεις για το Βυζάντιο και την αρχιτεκτονική των μοναστηριών⁶.

Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών αποκατάστασης θα συνεχίσει να λειτουργεί στην πτέρυγα της Τράπεζας το παραπάνω εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Οι ανάγκες λειτουργίας του προγράμματος απαιτούν να εξοπλιστεί ο χώρος της κυρίως Τράπεζας με ξύλινο τραπέζι και πάγκους ώστε να αποδοθεί η εσωτερική διαμόρφωση στις εποχές λειτουργίας της μονής. Στην Εστία και το Οψοφυλάκιο θα τοποθετηθούν παλαιά σκεύη, ενδεικτικά της χρήσης που είχε ο κάθε χώρος, ενώ θα τοποθετηθούν και ειδικές ενημερωτικές πινακίδες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αργυροπούλου, Κ. *Το χρονικό της Καισαριανής*, Αθήνα, 1974.
- Αργυροπούλου, Κ. *Καισαριανή*, Πρακτικά Τριήμερης Συνάντησης (5, 6, 7 Φεβρουαρίου 1975) Προστασία Μνημείων και Παραδοσιακών Οικισμών, έκδοση Ελληνικής Εταιρίας, Αθήνα, 1975.
- Γεννάδιος, Ι. *Η Καισαριανή*, Απόσπασμα ανέκδοτου συγγραφέως, Ανατύπωση εκ του «Ελληνισμού», Αθήνα, 1929.
- Δεληνικόλας, Ν. *Νομός Αττικής-Ανασθηλωτικές Εργασίες*, ΑΔ 36Β1, 1981, Χρονικά.
- Δεληνικόλας, Ν. *Μονή Καισαριανής*, ΑΔ 37Β1, 1982, Χρονικά.
- Καμπούρογλου, Δ. *Ιστορία των Αθηναίων*, Αθήνα, 1890, τόμος Β'.
- Καμπούρογλου, Δ. *Αναδρομάρης της Αττικής*.
- Καμπούρογλου, Δ. *Μνημεία της Ιστορίας των Αθηναίων*, Αθήνα, 1889-92, τόμος 3.
- Λαζαρίδης, Π. *Καισαριανή*, ΑΔ, τευχ. 16, 1960, Χρονικά.
- Λαζαρίδης, Π. *Βυζαντινά Αττικής Χρονικά*, ΑΔ, τευχ. 20Β1, 1965.
- Λαμπάκης, Γ. *Η μονή Καισαριανής υπό αρχαιολογικήν και χριστιανικήν έποψιν*, Παρνασσός, τόμος Ε', 1881.
- Λυτ Χ. *Στην Αθήνα του 1847-1848*, Μτφρ. από το γερμανικό της Α. Παπανικολάου-Κρίστενσεν, έκδοση Ερμής, Αθήνα, 1991.
- Μιλτιάδου, Α. - Fezans, C. *for the design of hydraulic grouts injectable into fine cracks and evaluation of their efficiency*, European Conference, «Compatible restoration materials for the protection of European cultural heritage», National Technical

University of Athens, Athens, 1998.

Μιλτιάδου, Α. - Fezans, C. *Etude des coulis hydrauliques pour la reparation et le renforcement des structures et des monuments historiques en maconnerie*, Collection Etudes et recherches des Laboratoires des Ponts et Chaussées», série Ouvrages d'art OAB, ISSN 1161-028X, Paris, 1991.

Μπούρας, Χ. *Βυζαντινές Αναγεννήσεις και Αρχιτεκτονική 11ου-12ου αι.*, ΔΧΑΕ περ. Δ' τόμος Ε', 1969.

Ορλάνδος, Αν. *Ευρετήριο Μεσαιωνικών Μνημείων Ελλάδος*, τόμος Γ', Αθήνα, 1927.

Ορλάνδος, Αν. *Μοναστηριακή Αρχιτεκτονική*, Αθήνα, 1958 (Β' έκδοση).

Ορλάνδος, Αν. *Αρχαίον των Βυζαντινών Μνημείων της Ελλάδος*, Εργασια ανασηλώσεως βυζαντινών μνημείων, τόμος Γ', 1937.

Παπαγιαννόπουλος-Παλαίος, Α. *Καισαριανή*, Πολέμων (Αρχαιολογικό περιοδικό), Αθήνα, 1956.

Παπαϊωάννου, Κ. *Τα ελληνικά μοναστήρια σαν αρχιτεκτονικές συνθέσεις*, Αθήνα, 1977.

Στρυγγόφκης, Ι. *Καισαριανή. Συμβολαί εις την ιστορίαν της αρχαιοτέρας χριστιανικής τέχνης εν Ελλάδι*, κατά μετάφρασιν Σ. Π. Λάμπρου, Αρχαιολ. Εφημερίδα, 1902.

Σωτηρίου, Γ. *Χριστιανική και Βυζαντινή Αρχαιολογία*, 1962, τόμος Α'.

Σωτηρίου, Γ. *ΔΧΑΕ* τόμος Β' 1960-61.

Χαρκιολάκης, Ν. *Τα μοναστήρια του Υμηττού*, εφημερίδα «Η Καθημερινή», 28 Σεπτεμβρίου 1997.

Χατζηδάκη, Θ. *Το μοναστήρι της Καισαριανής*, εκδόσεις «Απόλλων», Αθήνα, 1977.

Χατζηδάκης, Εμμ. *Βυζαντινή Αθήνα*, 1956.

Χατζηδάκης Εμμ. *Σκαφικά έρευναι εν τη μονή Καισαριανής*, ΠΑΕ 1949 1950.

Χρυσοχοϊδης, Κ. *Σχέδια από το χειρόγραφο έργο του Βασίλειου Barskij κ.λπ., στο Τόπος και Εικόνα*, Χαρακτικά Ξένων περιηγητών για την Ελλάδα, 18ος αιώνας, Α', Αθήνα, 1979.

Αργυροπούλου, Κ. *Mount Hymettus and the Kaisariani monastery*, Αθήνα, 1962.

Hamilton Arnott J. *The Church of Kaisariani in Attika; its history, architecture and mural paintings. A study of Byzantine art*, Aberdeen, 1916.

Αρχείο ΔΑΒΜΜ/ΥΠΠΟ 1950-2001.

Αρχιτεκτονική *Η αναστήλωση της μονής Καισαριανής*, Αρχιτεκτονική Ι, αρ. 5.

Εφημερίδα Καθημερινή *Επτά Ημέρες*, 24 Δεκεμβρίου 1995.

Εφημερίδα Καθημερινή *Επτά Ημέρες*, 28 Σεπτεμβρίου 1997.

ΥΠΠΟ *Η μονή Καισαριανής*, εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

ΥΠΠΟ *Αθήνα, από το τέλος του αρχαίου κόσμου ως την ίδρυση του ελληνικού κράτους*, Αθήνα, 1985 και 1990.

ΦΕΑ *Το Χρονικό της Καισαριανής*, Έκδοση Φιλοδασικής Ένωσης Αθηνών, Αθήνα, 1974.

ΦΕΑ *Το χρονικό της Καισαριανής-Η αποκατάσταση και αναστήλωση της μονής*, Φύσις και ζωή, τόμος Β', τεύχος 7, Αθήνα, Άνοιξη 1972.

6. Δ. Ευγενίδου, «Τα εκπαιδευτικά προγράμματα στην Καισαριανή», εφημερίδα «Η Καθημερινή», Επτά ημέρες, 28 Σεπτεμβρίου 1997, σελ. 31.

THE KAISARIANI MONASTERY A STUDY ON THE RESTORATION OF THE REFECTORY WING

Papadopoulou Ifigenia, civil engineer

Supervisors: E.Vintzilaou, civil engineer – E.Biris, architect engineer

The objective of this diploma thesis is to study the Refectory wing of the Kaisariani monastery complex. The building has suffered serious damage during its lifetime and, since the earthquake of 1999, it is closed to visitors of the Monastery. This study, through the analysis of the monument's present state, aims to conclude to concrete proposals both for its consolidation and restoration, as well as for the reuse of the building.

In the context of this thesis, the monument was surveyed by combining topographical and architectural methods, while its constructional characteristics were examined, and its pathology along with the different constructional phases were identified. The study also includes complete photographic documentation of the present state of the building, as well as historical documentation constituting of research on bibliographic references and old photographic material. Finally, the structural competence of the building was analysed and the proposal for its restoration was formulated.

The Kaisariani monastery is one of the most important Byzantine monuments in Attica. It is located on the western foothill of Hemitus and is harmoniously placed in the aesthetic forest of Kaisariani. The Church (Katholikon), the Refectory wing, the Cells wing and the Baths complex form the main parts of the monastery, which are nowadays preserved.

The Kaisariani monastery was founded in the 11th or 12th century AD and ceased operation in 1836, when by king Othon's decree all monasteries of five or less monks were shut down. The Kaisariani monastery was designated an archaeological monument by royal decree issued on the 19th of April 1921 and is established as an archaeological site since then.

The Refectory wing is roughly 22.00m long and 6.80m wide and is adjacent to the western side of the monastery complex's precinct. It consists of three successive, continuous areas: the main Refectory, the Store room (Hopsophylakion) and the Kitchen (Hestia).

The main Refectory, which takes up the northern part of the wing, has rectangular shape and is covered by a semi-cylindrical vault. In

succession to the main Refectory is situated the food store of the monastery which is covered by a semi-cylindrical vault as well. The kitchen is located in the southern part of the wing. Its ground plan is almost square and has a spherical vault, built on four spherical triangles. On its crest, the vault has a vent for the smoke, through a high chimney.

The exact period during which the Refectory wing was built is unknown, due to the lack of inscriptions or other historical resources. Based on its architectural characteristics, it is considered that it was established during the 16th century.

The Refectory wing has extensive decay and damage which is mainly due to the removal of basic structural elements (tendons), the deterioration of structural material during the course of time and the lack of adequate conservation of the building.

The monument's main structural problems are extensive cracks on the walls (especially on the northern, western and internal walls), the deviation of the western wall from the upright position and the heavy distortion of the main Refectory's vault which has a crack across its length to the west of the key.

Due to the severity of the damage in the Refectory wing, simulation of the monument using a finite elements model was necessary in order to establish the building's attitude against various actions and explain the causes of existing damage.

A 3D simulation model, comprising of planar and linear finite elements, was used for the definition of the geometric form of the carrier. Given that no laboratory tests were performed on samples of the monument's materials, values for the mechanical characteristics of the structural materials were based on previous research on similar buildings.

The basic aim of the analysis was the computational reproduction of the main damage which was inflicted to the building. The results of the analysis are of qualitative, not quantitative value, as the latter depends on the estimation of the mechanical characteristics of the structural materials. However, these results define the sensitive regions of the monument and provide rationale for most part of the damage.

The consolidation and restoration proposal aims at solving the structural and constructional problems of the monument, accentuating its values and, finally, reusing the building.

The suggested restoration was formulated according to the rehabilitation purposes and the main principles of the intervention. The proposal includes improvements on the foundations, repointing, reinforcement of stonework with hydraulic grouts, stitching cracks using stones, placement of wood and metal tie-rods in the Refectory, external tightening of the main Refectory, local reconstruction of part of the Refectory's vault, waterproofing and covering the vaults, reconstruction of the building's roof employing the original material, installation of frames in windows and conservation of arches, marble elements and the floor.

Following the termination of restoration work, the Refectory wing will host an educational program of the Ministry of Culture for young people aged 10 to 17 years old, which was interrupted after the latest damages to the building. A wooden table and benches will be installed in the main Refectory to fulfill the operational needs of the monument. Vessels indicative of the original use of each area will be placed in the Kitchen and the Store room, along with special informative tables.

ΠΤΕΡΥΓΕΣ ΚΕΛΛΙΩΝ Ι. Μ. ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ

Συντήρηση, αποκατάσταση και διερεύνηση ένταξης νέων χρήσεων

Σαπηνή Νίκη, αρχιτέκτων μηχανικός

Αντικείμενο της διπλωματικής εργασίας αποτελεί η ιστορική και βιβλιογραφική έρευνα της ιστορίας της μονής και η αποτύπωση, η μελέτη παθολογίας, συντήρησης και αποκατάστασης καθώς και η διερεύνηση ένταξης νέων χρήσεων στο συγκρότημα των πτερύγων της Ι. Μ. Καισαριανής.

Αρχικά η προσέγγιση του θέματος έγινε με την μελέτη της υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Για τη Μονή Καισαριανής υπάρχει πλήθος αναφορών στην βιβλιογραφία. Παράλληλα οργανώθηκε η λεπτομερής αποτύπωση, η οποία πραγματοποιήθηκε με τη χρήση τοπογραφικού οργάνου (total station) καθώς και με τη χρήση μετροταινίας ώστε να καταστεί δυνατός ο έλεγχος του αποτελέσματος. Προηγήθηκε η σχεδίαση λεπτομερών σκαριφημάτων σε κλίμακα 1:50 από την μελετήτρια. Από τη σύνθετη αυτή εργασία προέκυψαν τα σχέδια κατόψεων σε πέντε στάθμες, όψεων και τομών του συνόλου των πτερύγων Κελλιών του μοναστηριακού συγκροτήματος.

Ιστορική τεκμηρίωση

Η μονή Καισαριανής, είναι χτισμένη στους δυτικούς πρόποδες του ιερού βουνού των αρχαίων Ελλήνων, του Υμηττού σε υψόμετρο 450μ από την επιφάνεια της θάλασσας. Περιβάλλεται από μία περιοχή ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, η οποία έχει καθοριστεί με προεδρικό διάταγμα αισθητικό δάσος. (εικ. 1)

Η μονή Καισαριανής ακολουθεί τη γενική τυπολογική διάταξη των μοναστηριακών συγκροτημάτων της βυζαντινής περιόδου. Τα διάφορα κτήρια της μονής, δηλαδή η Τράπεζα και η Εστία, η δυτική και νότια πτέρυγα Κελλιών, ο Πύργος των Μπενιζέλων και το συγκρότημα του Λουτρώνα, διαμορφώνουν έναν περιμετρικό οχυρό περίβολο, στον ελεύθερο εσωτερικό χώρο της αυλής του οποίου είναι κτισμένο το Καθολικό. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της διάταξης του μοναστηριακού συγκροτήματος είναι η δημιουργία ενός άξονα κατά τη διεύθυνση Α-Δ, στα άκρα του οποίου διαμορφώνονται αντίστοιχες είσοδοι στο συγκρότημα και εκατέρωθεν χωροθετούνται οι διάφορες λειτουργίες, στα βόρεια οι κοινοβιακές (Καθολικό, Τράπεζα) και στα νότια οι ατομικές (κελλιά, Λουτρώνας κλπ). (εικ. 2)

Η ίδρυση της μονής Καισαριανής τοποθετείται από τους περισσότερους ερευνητές στον 11ο¹ ή 12ο αιώνα², σύμφωνα με τα αρχιτεκτονικά και μορφολογικά στοιχεία του Καθολικού και του Λουτρώνα, των μοναδικών κτηρίων της μονής που σώζονται από την περίοδο εκείνη. Ωστόσο παραμένουν άγνωστες τόσο οι συνθήκες ίδρυσής της όσο και η αρχική ιστορία της.

Η παλαιότερη ιστορική μαρτυρία για τη μονή ανάγεται στις αρχές του 13ου αιώνα (1208) και αφορά σε επιστολή που απέστειλε ο Πάπας Ιννοκέντιος Γ' στον Μητροπολίτη Αθηνών, στην οποία αναφέρεται ότι του παραχωρείται η «ηγουμενική μονή Sancta Siriani»³.

Στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, η μονή γνώρισε μεγάλη ακμή και αποτέλεσε σημαντικό πνευματικό κέντρο της Αθήνας. Επίσης, την ίδια περίοδο παρουσιάζεται έντονη οικοδομική δραστηριότητα στη μονή, καθώς χτίστηκε ο νάρθηκας του Καθολικού και το παρεκκλήσι του Αγ. Αντωνίου, συμπληρώθηκε το κτηριακό συγκρότημα του αρχικού βυζαντινού Λουτρώνα και κατασκευάστηκαν οι σημερινές πτέρυγες της Τράπεζας και των Κελλιών της μονής.

Η μονή λειτούργησε μέχρι το έτος 1836 οπότε και έκλεισε οριστικά με βάση το γνωστό διάταγμα του Όθωνα, το οποίο επέβαλλε το κλείσιμο όλων των μονών που είχαν λιγότερους από πέντε μοναχούς. Για τα επόμενα χρόνια, η μονή λειτούργησε ως θερινή κατοικία επιφανών οικογενειών της Αθήνας και της ακολουθίας του Όθωνα⁴. Στις 19 Απριλίου του 1921 (ΦΕΚ 68/Α/26-4-1921) η μονή χαρακτηρίστηκε ως αρχαιολογικό μνημείο και ως αρχαιολογικός χώρος και έτσι λειτουργεί μέχρι σήμερα.

Παλαιότερες Επεμβάσεις

Η μονή Καισαριανής κατά τη διάρκεια της μακράς ιστορίας της έχει υποστεί έναν σημαντικό αριθμό επεμβάσεων. Ωστόσο, σήμερα υπάρχουν στοιχεία μόνο για ορισμένες από αυτές οι οποίες πραγματοποιήθηκαν μετά τις αρχές του προηγούμενου αιώνα. Τα

Επιβλέπων: Ε. Μπίρης, αρχιτέκτων μηχανικός
Επιστ. συνεργάτης: Στ. Μαμαλούκος, αρχιτέκτων μηχανικός

στοιχεία αυτά αντλούνται από τις σποραδικές δημοσιεύσεις και το αρχείο της Διεύθυνσης Αναστήλωσης.

Το 1952 ο αρχιτέκτονας Π. Μυλωνάς ως εκπρόσωπος της Φιλοδοσικής Ένωσης Αθηνών ζητά με αίτησή του προς την Εφορεία να εγκριθεί δαπάνη για να εκτελεστούν μικρές στερεωτικές εργασίες στα κελιά. Ο Ε. Χατζηδάκης προτείνει να εγκριθεί η αίτηση του Π. Μυλωνά και να εκτελεστούν οι εργασίες με την επίβλεψη της Υπηρεσίας Αναστήλωσης.

Τότε ξεκινά και η ανάμιξη της Φ.Ε.Α στην αναστήλωση της Μονής Καισαριανής. Η Φ.Ε.Α (Φιλοδοσική Ένωση Αθηνών) ιδρύθηκε το 1904 με τον χαρακτήρα ενός μη κερδοσκοπικού σωματείου που ασχολήθηκε με την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος της χώρας.

Το 1952 η Κ. Αργυροπούλου διπλωματούχος του Instituto Di Restaura της Ρώμης, και πρόεδρος της Φ.Ε.Α. ξεκίνησε μια σειρά αναστηλωτικών εργασιών αφού εξασφάλισε την άδεια από τις αρμόδιες υπηρεσίες.

Τότε έγιναν εκτεταμένες εργασίες στη νότια Πτέρυγα των Κελλιών. Στο ανατολικό τμήμα της νότιας Πτέρυγας απομακρύνθηκαν οι πεσσοί από την στοά του πρώτου ορόφου και τοποθετήθηκαν μαρμάρيني κίονες, έγιναν τοπικές συμπληρώσεις σε τμήματα που είχαν καταπέσει και αποκαταστάθηκαν οι θόλοι των Κελλιών (εικ. 3). Επίσης κατασκευάστηκε η ξύλινη στέγη της στοάς του ορόφου. Στο δυτικό τμήμα της νότιας Πτέρυγας καθώς και στη δυτική δεν έγιναν μεγάλες επεμβάσεις παρά μόνο συμπληρώσεις και στερεώσεις των υφιστάμενων τμημάτων.

Αρχιτεκτονική τεκμηρίωση

Τα Κελιά αναπτύσσονται σε μία διώροφη πτέρυγα η οποία εφάπτεται στη νότια πλευρά του περιβόλου της μονής. Η πτέρυγα χωρίζεται σε δύο τμήματα το ανατολικό και το δυτικό, με την παρεμβολή ενός τριώροφου ορθογωνικού κτίσματος που ονομάζεται «Πύργος των Μπενιζέλων». Στην μπροστινή πλευρά του δυτικού τμήματος της πτέρυγας των Κελλιών, εγκαρσίως, αναπτύσσεται η δυτική πτέρυγα, ένα μεταγενέστερο διώροφο κτήριο, ο όροφος του οποίου σώζεται σε ερειπίωδη μορφή (εικ. 4)

Νότια Πτέρυγα: Το ανατολικό τμήμα έχει γενικές διαστάσεις 18,75μ μήκος και 5,00μ πλάτος. (εικ. 5) Διαχωρίζεται, με εγκάρσιους τοίχους

1. Γ. Σωτηρίου, «Χριστιανική και Βυζαντινή Αρχαιολογία», τόμος Α', 1962, σελ. 414.
2. Ο Χ. Μπούρας τοποθετεί την ίδρυση του Καθολικού στην ώριμη φάση της Ελλαδικής σχολής τον 12ο αι. Χ. Μπούρας, «Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα», σελ. 128.

3. Τ. Νερούτσος, «Σύντομοι ειδήσεις εν Χριστιανικαίς Αθήναις», Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας, τομ. Γ', σελ. 103-105.
4. Χριστιάνα Λυτ, «Στην Αθήνα του 1847-1848», εκδ. Ερμής, 1991

προς τον εξωτερικό περίβολο της μονής, σε έξι επιμέρους χώρους στο ισόγειο και στον όροφο αντίστοιχα που στεγάζονται με εγκάρσια διατεταγμένους θόλους (εικ. 6, 7). Προς την πλευρά του περιβόλου στο ισόγειο μπροστά από τα κελλιά, αναπτύσσεται ένα ενιαίο τοξωτό προστώο που καταλαμβάνει όλο το μήκος της πτέρυγας. Στον όροφο η στοά στεγάζεται με ξύλινη μονόριχτη στέγη η οποία στηρίζεται σε μαρμάρινους κίονες (εικ. 23).

Το δυτικό τμήμα έχει γενικές διαστάσεις 13,70μ μήκος και 5,00μ πλάτος. Αποτελείται από τέσσερα Κελλιά στον όροφο. Στο ισόγειο υπάρχουν τρία κελλιά. Στο δυτικότερο κελλί του ισόγειου δεν υπάρχει σήμερα πρόσβαση, αφού ο χώρος έχει επιχωθεί με μπάζα από τον υπερκείμενο όροφο που υπήρχε παλαιότερα (εικ. 9).

Πύργος των Μπενιζέλων: Ο Πύργος των Μπενιζέλων είναι τριώροφο κτίσμα ορθογωνικής κάτοψης με διαστάσεις 4,90μ x 5,50μ το οποίο παρεμβάλλεται ανάμεσα στα δύο τμήματα της νότιας πτέρυγας των Κελλιών. Σύμφωνα με βιβλιογραφικές αναφορές ονομάστηκε έτσι από τη γνωστή Αθηναϊκή οικογένεια των Μπενιζέλων. Το 1682 όταν είχε ξεσπάσει επιδημία λοιμού στην Αθήνα ο Μπενιζέλος υιός του Ιωάννη, αναζήτησε καταφύγιο στη μονή μαζί με την μητέρα του και τις αδερφές του⁵. Ο Μπενιζέλος έδωσε χρήματα τότε για την αγιογράφηση του Νάρθηκα από τον Ι. Υπάτο⁶.

Σε παλαιότερη αχρονολόγητη φωτογραφία διακρίνεται και τέταρτος όροφος στον Πύργο, σε ερειπιώδη μορφή. Δεν υπάρχουν στοιχεία για το πότε κατεδαφίστηκε (εικ. 10).

Το 1754 ο Ρώσος μοναχός Barskij αποτύπωσε σε σκίτσο τη μονή. Στο σχέδιο του (εικ.11) ο Πύργος απεικονίζεται με τη μορφή που έχει σήμερα.

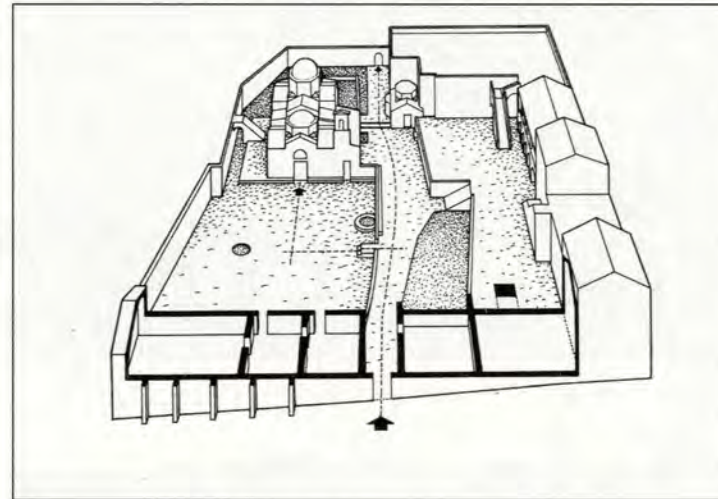
Δυτική Πτέρυγα: Πρόκειται για διώροφο κτήριο διαστάσεων 5,00μ x 12,00μ περίπου, το οποίο εφάπτεται στη νότια πτέρυγα. Ο όροφος σώζεται σε ερειπιώδη μορφή (εικ. 12). Στο ισόγειο βρίσκεται ο χώρος των αρχαιοφυλάκων της μονής με το εκδοτήριο των εισιτηρίων.

Σε παλαιότερη φωτογραφία (εικ. 10), διασώζεται η μορφή που είχε η πτέρυγα αρκετά πριν από την επέμβαση αποκατάστασης που πραγματοποιήθηκε τη δεκαετία του 50. Διακρίνεται καθαρά η μορφή του δεύτερου και του τρίτου ορόφου. Η πρόσβαση στον τρίτο όροφο αποτελούνταν από δύο ξεχωριστά δωμάτια με ανεξάρτητες εισόδους. Η πρόσβαση στο δεύτερο όροφο γινόταν από τη θύρα παραπλευρώς της κλίμακας του τρίτου ορόφου, ίχνος της οποίας διασώζεται και σήμερα.

Στο σχέδιο του Barskij (εικ. 11), απεικονίζεται η δυτική πτέρυγα με δύο ορόφους και διαφορετική μορφή από αυτήν που έχει σήμερα,

Εικ. 1 Η μονή Καισαριανής από Βορειοανατολικά. (Πηγή: Χριστιανικό και Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών, Αρχείο Γ. Σωτηρίου.)

Εικ. 2 Σχηματική παράσταση του χώρου της μονής Καισαριανής. (Πηγή Κ. Παπαϊωάννου, Τα Ελληνικά μοναστήρια σαν αρχιτεκτονικές συνδέσεις, Διδ. Διατριβή στο ΕΜΠ.)

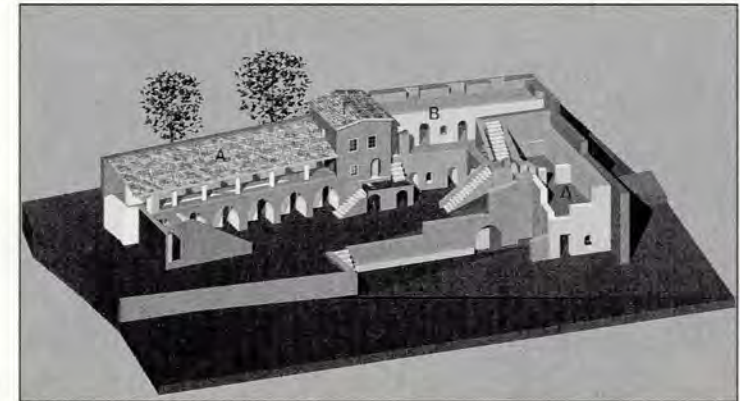
αφού στη βορειοανατολική γωνία της προσκολλώνται δύο ακόμη χώροι παράλληλα διατεταγμένοι με τη νότια πτέρυγα.

Κατασκευαστική Ανάλυση

Οι φέρουσες τοιχοποιίες της πτέρυγας των Κελλιών και του Πύργου είναι τριστρωτες χτισμένες με τοπικούς πλακοειδείς λίθους και συνδετικό κονίαμα από χωματόλασπη. Το πάχος τους είναι της τάξεως των 55-60 εκ. για τους εσωτερικούς εγκάρσιους τοίχους και τον εσωτερικό παράλληλο με τον περίβολο. Στο εξωτερικό τείχος όπου προσκολλάται η πτέρυγα των Κελλιών το πάχος είναι 80 εκ.

Εικ. 3 Το ανατολικό τμήμα της νότιας πτέρυγας πριν από την αποκατάσταση του 50. (Πηγή: ΦΕΑ)

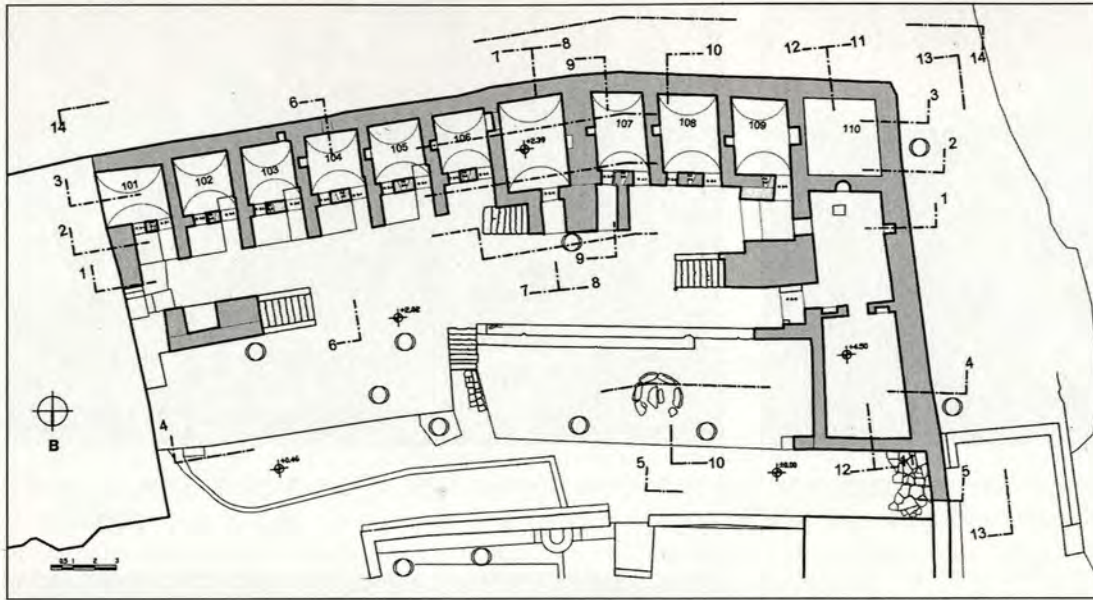
Εικ. 4 Αξονομετρική απεικόνιση της υπάρχουσας κατάστασης. α-β) Ανατολικό και Δυτικό τμήμα της νότιας πτέρυγας. γ) Πύργος των Μπενιζέλων. δ) Δυτική πτέρυγα

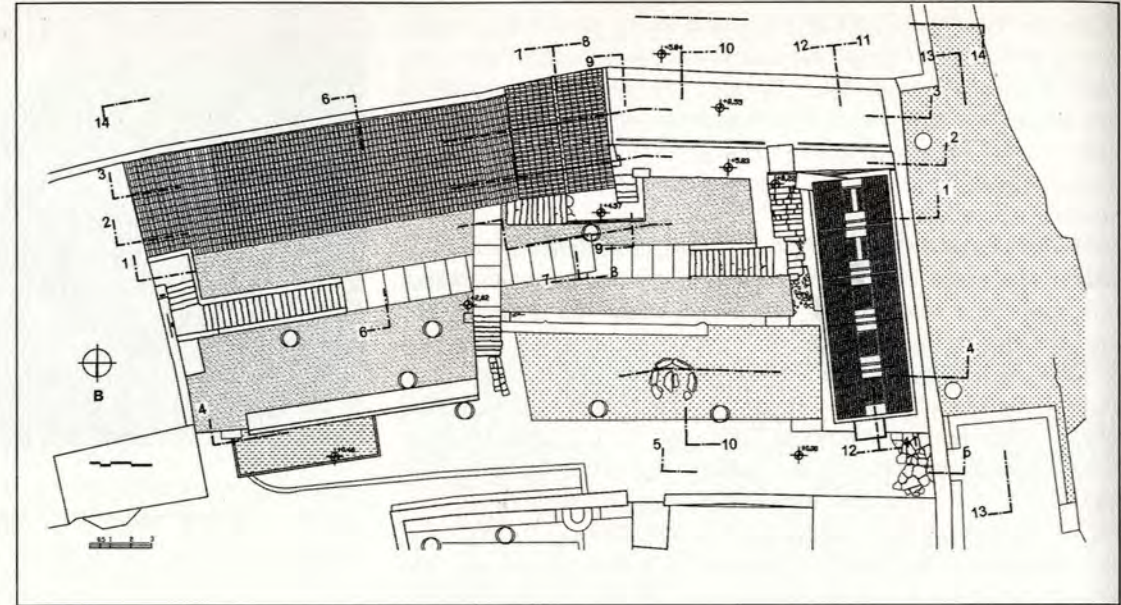
Εικ. 5 Άποψη του ανατολικού τμήματος της νότιας πτέρυγας και του Πύργου των Μπενιζέλων.

5. Μ. Χατζηδάκης, *Το μοναστήρι της Καισαριανής*, Αθήνα 1980, σελ. 8

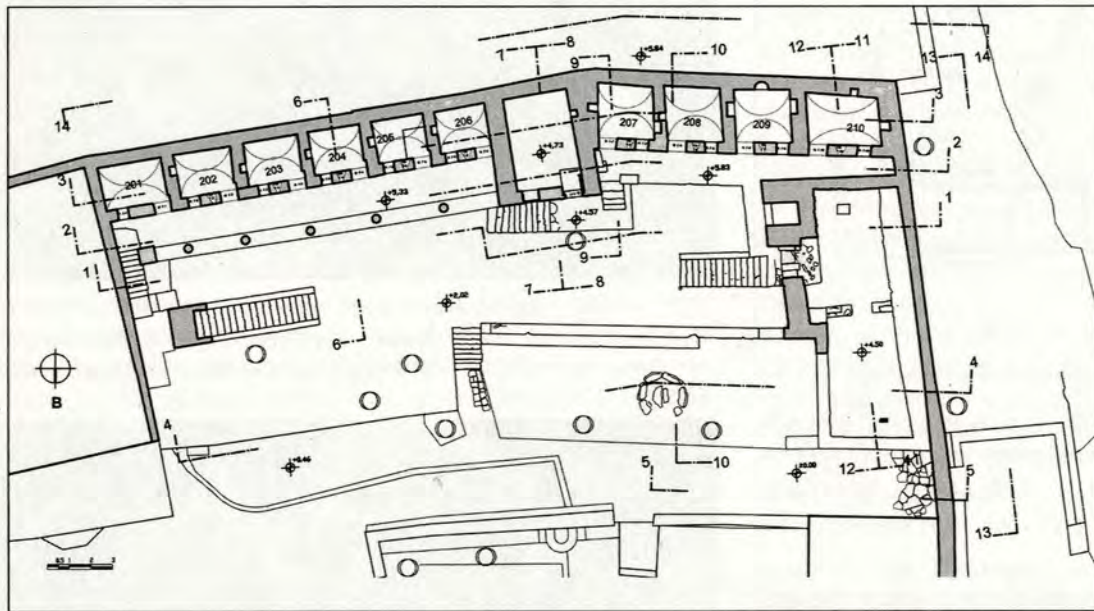
6. Πάνω από την είσοδο του Νάρθηκα σώζεται επιγραφή «ιστορήται ο πρόναος ούτος ήτοι νάρθηξ δια δαπάνης των προσδραμόντων τη Μονή φόβω λοιμού τη κραταιά χειρί της πανμνήτου τριάδος και σκέπη της Μακαρίας Παρθένου οίνινες εἰσιν ο ευγενής και λογιώτατος Μπενιζέλος υιός Ιωάννου ἄμα ταις ευγενέσιν ἀδελφαῖς και τη τεκούση και τη λοιπή αυτού συνοδεία επί ηγουμένου Ιεροθέου του σοφωτάτου ιερομονάχου δια χειρὸς δε Ιωάννου Υπάτου του εκ Πελοποννήσου ἐτει ΑΧΠΒ (1682) μηνί Αυγούστω Κ».

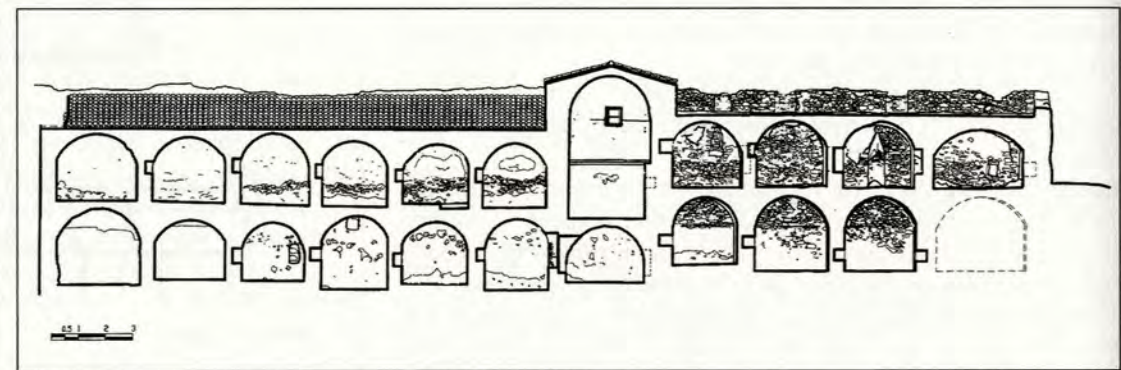
Εικ. 6 Κάτοψη ισογείου.

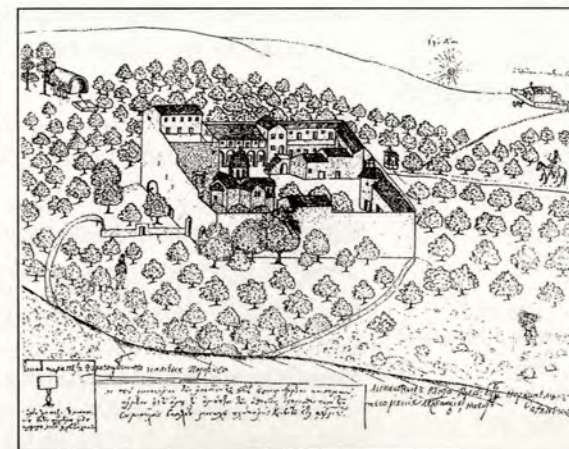
Εικ. 8 Κάτοψη στεγών. Πρόταση.

Εικ. 7 Κάτοψη ορόφου

Εικ. 9 Τομή 3-3. Νότια πτέρυγα και Πύργος των Μπενιζέτων.

Εικ. 11 Απόσπασμα σχεδίου του Ρώσου μοναχού Βαρσκιј (1754). (Πηγή: Κ. Χρυσοχοϊδης, Σχέδια από το χειρόγραφο έργο του Βασίλειου Βαρσκιј κ.λη., στο Τόπος και Εικόνα, Χαρακτικά ξένων περιηγητών για την Ελλάδα, 18ος αιώνας, 1979.)

Εικ. 10 Οι πτέρυγες των κελιών. Διακρίνονται τα ίχνη του δεύτερου ορόφου στο ανατολικό τμήμα της νότιας πτέρυγας, και οι όροφοι στο δυτικό τμήμα και στην δυτική πτέρυγα που σήμερα είναι κατεδαφισμένοι.
Αχρονολόγητη φωτογραφία.
(Πηγή: Φωτ. Αρχείο Μ. Μπενάκη.)

Εικ. 12 Ο κατεστραμμένος όροφος της δυτικής πτέρυγας από ψηλά.

Εικ. 13 Το εσωτερικό του ισόγειου του Πύργου.

Εικ. 15 Η ξύλινη στέγη στον όροφο του Ανατολικού τμήματος.

Εικ. 14 Η τοξοστοιχία στο ισόγειο του Ανατολικού τμήματος.

Εικ. 16 Λαϊκότερη τοιχογραφία στο κελί 207.

Εικ. 17 Διάβρωση αρμοτοχημάτων και επιχρισμάτων στο εσωτερικό των κελιών.

Εικ. 18 Κατασκευαστική λεπτομέρεια δαπέδου κελιών.

Οι τοίχοι της δυτικής πτέρυγας είναι κατασκευασμένοι με πλακοειδείς τοπικούς λίθους μεγαλύτερων διαστάσεων από αυτούς που συναντώνται στα υπόλοιπα κτίσματα, και συνδετικό κονίαμα από χωματόλασπη. Το πάχος των τοίχων ποικίλλει σε διαστάσεις. Στο ισόγειο ο τοίχος προς βορρά έχει πάχος 0,65μ, ο ανατολικός 0,90μ και ο δυτικός 1,30μ.

Το μεγάλο πάχος του δυτικού τοίχου της πτέρυγας υποδηλώνει ότι πρόκειται για διπλή τοιχοποιία.

Η στέγαση των Κελλιών και στους δύο ορόφους γίνεται με εγκάρσια διατεταγμένους ημικυλινδρικούς θόλους από πλακοειδείς τοπικούς λίθους και συνδετικό κονίαμα. Το μέσο ύψος των θόλων είναι 2,40μ και το πάχος τους είναι 30εκ. (εικ. 9). Οι θόλοι έχουν κατασκευαστεί με ξυλότυπο. Σε ορισμένα από τα Κελλιά σώζονται αποτυπώματα του ξυλότυπου των θόλων στο κονίαμα.

Το ισόγειο και ο δεύτερος όροφος του Πύργου στεγάζονται με ημικυλινδρικούς θόλους. Για την κατασκευή τους έχουν χρησιμοποιηθεί τοπικοί πλακοειδείς λίθοι. Το πάχος των θόλων είναι 30 εκ. περίπου (εικ. 13).

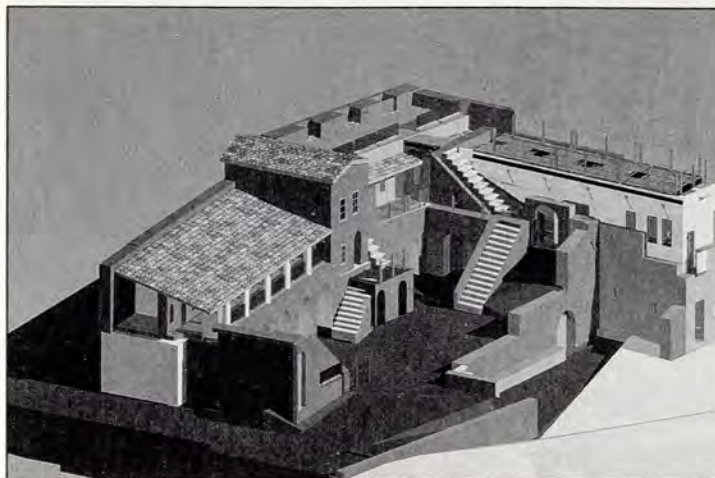
Η τοξοστοιχία του ανατολικού τμήματος στο ισόγειο, αποτελείται από έξι τόξα τα οποία έχουν οξυκόρυφη απόληξη και είναι διαμορφωμένα από λαξευμένους πωρόλιθους. Πάνω από την σειρά των πωρόλιθων διαμορφώνεται ένα δεύτερο διακοσμητικό τόξο από πλακοειδείς λίθους διατεταγμένους ακτινωτά κατά τη στενή τους πλευρά. Όλα τα τόξα στηρίζονται σε πεσσούς από τοπικούς πλακοειδείς λίθους. Στην κατάληξη όλων των τόξων πάνω στους πεσσούς παρεμβάλλονται μαρμαρίνες επιστέψεις μερικές από τις οποίες φέρουν γλυπτό διάκοσμο (εικ. 14).

Το ανατολικό τμήμα της πτέρυγας στον όροφο, στεγάζεται με ξύλινη μονόριχτη στέγη η οποία είναι διαμορφωμένη απ' ευθείας στη θολοδομία του ορόφου. Αποτελεί κατασκευή της δεκαετίας του '50 όταν έγινε η εκτεταμένη επέμβαση στα κελιά. Η επικάλυψη της στέγης γίνεται με κεραμίδια βυζαντινού τύπου. Η στήριξη της ξύλινης κατασκευής στην εσωτερική πλευρά προς τον περίβολο, όπου διαμορφώνεται και η στοά, γίνεται με μαρμαρίνους κίονες από τοπικό γκρι μάρμαρο (εικ. 15).

Το δυτικό τμήμα της πτέρυγας στεγάζεται με δώμα, το οποίο έχει διαμορφωθεί επί της υφιστάμενης θολοδομίας και αποτελεί επέμβαση της δεκαετίας του '50.

Ο Πύργος στεγάζεται με δίριχτη στέγη, η οποία είναι διαμορφωμένη απ' ευθείας στη θολοδομία του δεύτερου ορόφου. Η επικάλυψη της στέγης με κεραμίδια βυζαντινού τύπου ανακατασκευάστηκε το 50. Η είσοδος σε κάθε κελλί γίνεται από μία τοξωτή θύρα πλάτους κατά μέσο όρο 80 εκ. Σε κάθε κελλί υπάρχει και ένα τοξωτό άνοιγμα παραθύρου πλάτους κατά μέσο όρο 60 εκ. και ύψους 70 εκ. Σε κάθε κελλί επίσης διαμορφώνεται και μία θυρίδα φωτισμού - αερισμού σφηνοειδούς σχήματος σε ύψος από 1,70μ-2,00μ από το έδαφος.

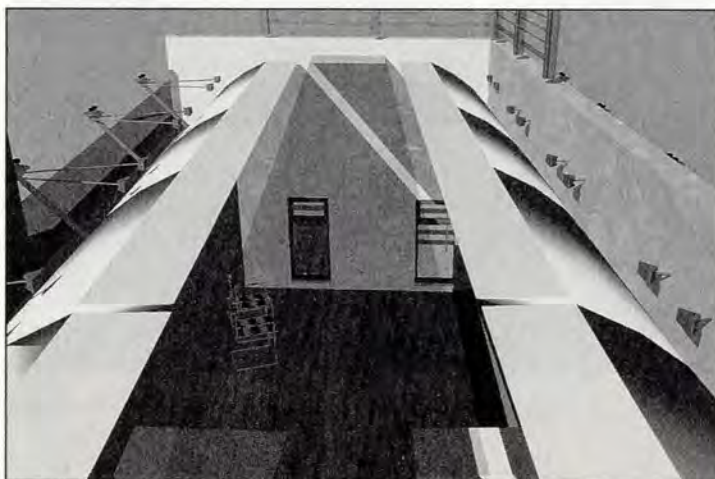
Στον Πύργο διασώζονται τα εξής ανοίγματα. Στο ισόγειο σώζεται ορθογωνική θύρα διαστάσεων 0,70μ x 1,40μ με παλιό ξύλινο υπέρθυρο διαστάσεων 1,00μ x 0,1μ. Ένα αποφραγμένο άνοιγμα με

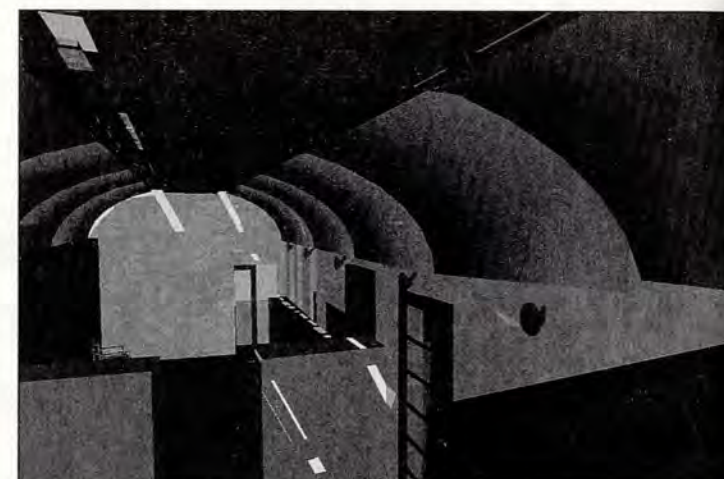
Εικ. 19 Άνοιξη σε αναπαράσταση της πρότασης. Άνοιξη από ανατολικά.

Εικ. 21 Το ξύλινο δάπεδο του δώματος της δυτικής πτέρυγας.

Εικ. 20 Η μεταλλική κατασκευή όπου αναρτάται ο νέος θόλος.

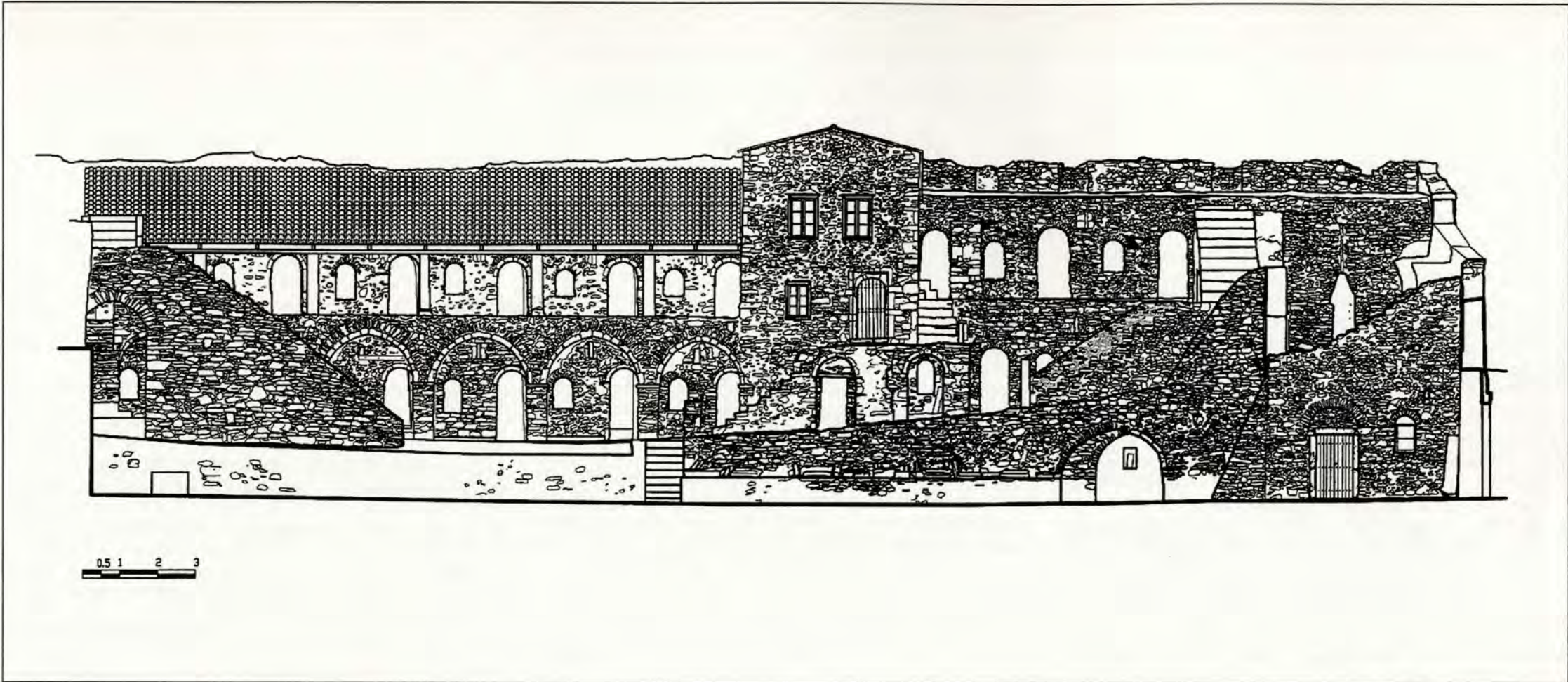
Εικ. 22 Το εσωτερικό της δυτικής πτέρυγας. Άνοιξη από νότια.

ξύλινο πρέκι διακρίνεται στον ανατολικό τοίχο του ισόγειου. Στον πρώτο όροφο διασώζεται στη βόρεια όψη, τοξωτή θύρα από λαξευτούς πωρόλιθους διαστάσεων 0,75μ x 1,65μ. και άνοιγμα παραθύρου διαστάσεων 0,70μ x 1,05μ. Στο δεύτερο όροφο η είσοδος γίνεται από τη δυτική πλευρά με νεότερη ορθογωνική θύρα, διαστάσεων 0,80μ x 1,90μ, με ξύλινο υπέρθυρο.

Στο δυτικό τμήμα της νότιας πτέρυγας, στα Κελλιά του ισόγειου σώζονται ξυλοδεσιές σε ύψος 1,50μ από την στάση του δαπέδου. Πρόκειται για επιμήκη ξύλινα στοιχεία πλάτους 6-7 εκ. που είναι τοποθετημένα σε βάθος 3 εκ. περίπου από την εσωτερική παρειά της τοιχοποιίας. Επιχρίσματα συναντώνται μόνο στους εσωτερικούς τοίχους των Κελλιών. Στο ανατολικό τμήμα το επιχρίσμα είναι νεώτερο και αποτελείται από απλό ασβεστοκονίαμα. Στον χώρο 207 σώζεται τμήμα τοιχογραφημένου επιχρίσματος (εικ. 16).

Παθολογία του μνημείου

Το μνημείο αντιμετωπίζει ποικίλα προβλήματα, όπως δομικά, οικοδομικά, και αισθητικά. Ως δομικά αναφέρονται τα προβλήματα των φερόντων στοιχείων της κατασκευής που έχουν προκληθεί από στατικές ή δυναμικές φορτίσεις με αποτέλεσμα το κτήριο να παρουσιάζει αδυναμία στην παραλαβή των φορτίων αυτών. Οι δυναμικές καταπονήσεις που δημιούργησαν σημαντικά προβλήματα και στα υπόλοιπα κτίσματα της μονής, σε συνδυασμό με κάποια αστοχία της θεμελίωσης εστιάζονται κατά κύριο λόγο στην ρηγμάτωση των τοιχοποιιών, στην αποκόλληση της νοτιοδυτικής γωνίας του εξωτερικού περιβόλου και στην παραμόρφωση και αποκόλληση του νότιου τοίχου από τους εγκάρσιους στον όροφο της νότιας πτέρυγας. Ακόμη παρουσιάζ-

Εικ. 23 Βόρεια όψη των περύχων.

ζεται ρωγή εύρους 3 εκ στη νοτιοδυτική γωνία του περιβόλου.

Τα οικοδομικά προβλήματα τα οποία είναι περισσότερα και εκτεταμένα οφείλονται κυρίως στην ερείπωση και στην εγκατάλειψη αλλά και στη γήρανση των υλικών και στην φυσική φθορά που υφίσταται από την έκθεση στα στοιχεία της φύσης. Η παρουσία της υγρασίας, ανερχόμενης από το έδαφος ή κατερχόμενης από την στέγη, έχει προκαλέσει εκτεταμένες φθορές στα κονιάματα δομής και στα επιχρίσματα των τοιχοποιιών και των θόλων (εικ. 17).

Τα αισθητικά προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα το μνημείο οφείλονται στην διαφορετική εικόνα που παρουσιάζουν τα τμήματα του συγκροτήματος λόγω της διαφορετικής αντιμετώπισής τους κατά την επέμβαση που πραγματοποιήθηκε στη δεκαετία του '50, οπότε αναστηλώθηκε το ανατολικό τμήμα της νότιας πτέρυγας και ο Πύργος, ενώ τα υπόλοιπα κτήρια συντηρήθηκαν αποσπασματικά.

Αξιολόγηση - Προτάσεις

Είναι γενικά αποδεκτό ότι οποιαδήποτε μορφή επέμβασης συνεπάγεται απώλεια κάποιων από τις αξίες που φέρει το μνημείο. Από την άλλη πλευρά, έχοντας ως δεδομένη την νομοτελειακή δύναμη της φθοράς του χρόνου, η απόφαση της μη επέμβασης επιφέρει και αυτή σταδιακά την απώλεια μέρους των αξιών του ή ακόμη και την απώλεια του ίδιου του μνημείου.

Το οικοδομικό συγκρότημα των περύχων της μονής Καισαριανής αποτελείται από ένα σύνολο κτηρίων τα οποία αν και ταπεινά, διαρθρώνουν με το καθολικό, τον λουτρώνα και την τράπεζα, ένα πολύ αξιόλογο και σημαντικό μοναστηριακό συγκρότημα.

Για πολλούς αιώνες αποτελεί αυτό ένα σημείο αναφοράς - τοπόσημο για την περιοχή τόσο του Υμηττού όσο και της ευρύτερης Αττικής. Η μοναδικότητά του και η σπουδαιότητά του από την εποχή της ίδρυσής του παραμένει ως τις μέρες μας σημαντικό στοιχείο για την διατήρηση και ανάδειξη του.

Αν και όπως είναι φυσικό το συγκρότημα έχει υποστεί πολλές αλλαγές έχοντας διανύσει διάρκεια ζωής τουλάχιστον εννέα αιώνων, κατά γενική ομολογία διασώζει ως τις μέρες μας, την γενική διάταξη των κτηρίων και την οργάνωση ενός τυπικού βυζαντινού μοναστηριακού συγκροτήματος. Όπως κάθε μνημείο έχει μια ιστορική και επιστημονική αξία που αυξάνεται δυναμικά με το πέρασμα του χρόνου. Έτσι, ως αντικείμενο είναι επιστημονικό τεκμήριο και πηγή πληροφοριών. Η παλαιότητά του δεν μπορεί να ξανακερδηθεί με κανένα τρόπο και κατά συνέπεια είναι αναντικατάστατο.

Η καλλιτεχνική αξία του συγκροτήματος έγκειται στην γραφικότητα, στην σταδιακή κλιμάκωση και διάρθρωση των όγκων και στην αρμονική σύνθεση του πλήρους και του κενού που το ανάγουν σε ένα σύνολο μεγάλης αισθητικής αξίας.

Η απόδοση κοινωνικής διάστασης και χρηστικής λειτουργίας στα μνημεία αποτελεί μια σύγχρονη θεώρηση και αντίληψη επέμβασης. Συνήθως οι χρήσεις συνεπάγονται και τη συνεχή φροντίδα, που είναι

απαραίτητη για τη συντήρηση και τη διατήρηση ενός παλαιού κτίσματος. Άλλωστε όπως έχει αναφερθεί ο κύριος λόγος για τον οποίο το μνημείο έχει περιέλθει σε τόσο κακή κατάσταση, είναι η έλλειψη συντήρησης.

Οι προτεινόμενες επεμβάσεις θα ακολουθήσουν τις αρχές που απορρέουν από τον Χάρτη της Βενετίας και τις διεθνείς συμβάσεις που διέπουν τις αναστηλώσεις των μνημείων (Σύμβαση της Γρανάδας, Διακήρυξη του Άμστερνταμ, κτλ), όπως αυτές προσαρμόζονται στο συγκεκριμένο μνημείο. Οι βασικότερες αρχές της επεμβάσεως είναι:

- Ο σεβασμός των ιστορικών φάσεων του μνημείου.
- Η εξασφάλιση της αυθεντικότητας του μνημείου μέσω της διατήρησης των υφιστάμενων ιστορικών στοιχείων.
- Η διακριτή διαφοροποίηση των νέων επεμβάσεων από τα αυθεντικά τμήματα του μνημείου.
- Η αναστρεψιμότητα των προτεινόμενων επεμβάσεων.
- Η χρήση παραδοσιακών υλικών και τρόπων δόμησης, ενώ στις περιπτώσεις που αυτά θα κριθούν ανεπαρκή θα γίνει χρήση σύγχρονων μεθόδων και υλικών τα οποία έχουν δοκιμαστεί σε παρόμοιες επεμβάσεις.
- Η ένταξη συμβατών και ήπιων χρήσεων οι οποίες δεν επιφέρουν αλλοίωση στο μορφολογικό και δομοστατικό χαρακτήρα του κτιρίου.

Με βάση τους παραπάνω στόχους και τις αρχές προτείνεται:

Η αντιμετώπιση των δομικών και οικοδομικών προβλημάτων του μνημείου, παράλληλα με την επανάχρηση και την απόδοση του στο κοινό και η διατήρηση των επεμβάσεων της δεκαετίας του 50, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους.

Ειδικότερα:

Θα προηγηθεί έρευνα θεμελίωσης. Θα καθαρισθούν οι τοιχοποιίες προσεκτικά από την τοπική βλάστηση και θα εφαρμοστεί τοπικά βαθύ αρμολόγημα, παρόμοιας σύνθεσης με το αρχικό, στις θέσεις όπου αυτό έχει καταστραφεί λόγω της υγρασίας. Κατόπιν για την ενίσχυση των τοιχοποιιών και την αντιμετώπιση της παραμόρφωσης και αποκόλλησης του νότιου τοίχου από τους εγκάρσιους στον όροφο της νότιας πτέρυγας θα εφαρμοστούν τοπικά υδραυλικά ενέματα κατάλληλης σύνθεσης. Θα τοποθετηθούν επίσης λίθινα κλειδιά συρραφής στην ρωγμή εύρους 3εκ στην νοτιοδυτική γωνία του περιβόλου.

Για την αντιμετώπιση της ανερχόμενης υγρασίας από το έδαφος στην νότια πλευρά του εξωτερικού περιβόλου θα κατασκευαστεί αποστραγγιστική τάφρος. Κρίνεται απαραίτητη η απομάκρυνση του φυτωρίου της Φ.Ε.Α. από τον εξωτερικό περίβολο όχι μόνο για την κατασκευή της τάφρου αλλά και επειδή συμβάλλει στην μεγαλύτερη συγκέντρωση υγρασίας σε αυτή την περιοχή.

Στον Πύργο των Μπενιζέλων προτείνεται η δημιουργία μικρής έκθεσης που θα παρουσιάζεται η ιστορία της μονής και των επεμβάσεων. Θα εκτεθούν αντίγραφα παλαιού αρχαιολογικού φωτογραφικού υλικού από την εικόνα που παρουσιάζει η μονή στις αρχές του 20ου αι. και αργότερα, πριν από τις επεμβάσεις της δεκαετίας του 50.

Επίσης σχεδιαστικό υλικό από παλαιότερες απεικονίσεις και αποτυπώσεις της μονής και σύγχρονο σχεδιαστικό υλικό του συνόλου της μονής. Οι οικοδομικές εργασίες που θα γίνουν στον πύργο αφορούν στην ανακατασκευή της στέγης, στην ενίσχυση των πατωμάτων και στην κατασκευή νέων δαπέδων, καθώς και νέων κουφωμάτων.

Για την ενίσχυση του διδακτικού χαρακτήρα του μνημείου προτείνεται η ανακατασκευή και η απόδοση της εικόνας που είχε ένα κελλί όταν λειτουργούσε η μονή. Τα υπόλοιπα κελλιά θα στερεωθούν και θα παραμείνουν στην σημερινή κατάσταση, χωρίς την κατασκευή νέων κουφωμάτων, αφού η προτεινόμενη χρήση δεν το επιβάλλει. Θα κατασκευαστεί νέο δάπεδο στο εσωτερικό όλων των κελλιών (εικ. 18) και επιπλέον προτείνεται η οργάνωση έκθεσης μερικών γλυπτών μικρού μεγέθους, που βρίσκονται στον περίβολο της μονής στο ισόγειο και στον όροφο του ανατολικού τμήματος της νότιας πτέρυγας.

Η μεγαλύτερη επέμβαση γίνεται στη δυτική πτέρυγα όπου προτείνεται η ανακατασκευή του ορόφου και η μετατροπή του σε εκθετήριο πωλητήριο και χώρο προβολών (εικ. 19). Η «ανακατασκευή» του θόλου του ορόφου, θα διατηρήσει την παλαιά του γεωμετρία η οποία υποδηλώνεται από τη γένεση του θόλου που διασώζεται. Κτίζονται δύο τοίχοι από λαξευμένους πωρόλιθους που θα συμπληρώσουν τον βόρειο και ανατολικό τοίχο. Κατόπιν κατασκευάζεται σιδηροκατασκευή (εικ. 20), που θα αποτελεί την υποδομή του βατού δώματος που θα διαμορφωθεί (εικ. 21). Από αυτήν θα αναρτηθεί ο νέος θόλος. Η νέα κατασκευή αποσκοπεί στη βελτίωση της λειτουργικότητας και στον εκσυγχρονισμό του κτιρίου (εικ. 22). Πρόθεση είναι να διαφοροποιείται, να εκφράζει την εποχή στην οποία κατασκευάστηκε και να είναι αναστρέψιμη. Οι αναστρέψιμες λύσεις δείχνουν το σεβασμό της κοινωνίας μας προς τις επόμενες γενιές οι οποίες έχουν το δικαίωμα να επανερμηνεύσουν και να αξιολογήσουν την πολιτιστική κληρονομιά με άλλα κριτήρια και μεθόδους.

Αυτό που πρυτανεύει στον επανασχεδιασμό για την επανάχρηση του ορόφου της δυτικής πτέρυγας είναι η σκέψη ότι ο κύριος στόχος των επεμβάσεων είναι η διατήρησή τους μέσω της χρήσης και ότι οι χρήσεις μπορούν κατά εποχές να εναλλάσσονται. Την αρχιτεκτονική κληρονομιά θα πρέπει να την παραδώσουμε έτσι ώστε να μπορεί να επαναχρησιμοποιηθεί ίσως διαφορετικά από τις επιλογές της σύγχρονης εποχής.

Τέλος, για τη συνολική ανάδειξη του μοναστηριού θα διαμορφωθεί ο αύλειος χώρος και θα οργανωθούν διαδρομές επισκεπτών (εικ. 8).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αργυροπούλου, Κ. *Καισαριανή*, Πρακτικά Τριήμερης Συνάντησης (5, 6, 7 Φεβρουαρίου 1975) Προστασία Μνημείων και Παραδοσιακών Οικισμών, έκδοση Ελληνικής Εταιρίας, Αθήνα, 1975, σ. 137-141.

Γεννάδιος, Ι. *Η Καισαριανή*, Απόσπασμα ανέκδοτου συγγραφέως, Ανατύπωση εκ του «Ελληνισμού», Αθήνα, 1929.

Δεληνικόλας, Ν. Νομός Αττικής-Αναστηλωτικές *Εργασίες*, ΑΔ 36Β1, 1981, Χρονικά, σ. 77.

Δεληνικόλας, Ν. *Μονή Καισαριανής*, ΑΔ 37Β1, 1982, Χρονικά, σ. 69.

Εφημερίδα Καθημερινή *Βυζαντινή Αθήνα*, 7 ημέρες, 24 Δεκεμβρίου 1995.

Καμπούρογλου, Δ. *Ιστορία των Αθηναίων*, Αθήνα, 1890, τ. Β', σ. 191-202.

Καμπούρογλου, Δ. *Αθηναϊκόν Αρχοντολόγιον*, Αθήνα, 1921, 8ον.

Καμπούρογλου, Δ. *Μνημεία της Ιστορίας των Αθηναίων*, Αθήνα, 1889-92, τομ. 3 εις 8ον, τ. Ι, σ. 310, ΙΙ σ. 41, ΙΙΙ σ. 119.

Καμπούρογλου, Δ. *Αναδρομάρης της Αττικής*, σ. 33-39.

Λαζαρίδης, Π. *Χρονικά Καισαριανή*, ΑΔ, τευχ. 16, 1960, σελ. 66.

Λαζαρίδης, Π. *Βυζαντινά Αττικής Χρονικά*, ΑΔ, τευχ. 20Β1, 1965 σελ. 133, πιν. 116-118

Λαμπάκης, Γ. *Η μονή Καισαριανής υπό αρχαιολογικήν και χριστιανικήν Έποψιν*, Παρνασσός, τομ. Ε', 1881, σ. 645-658.

Λυτ Χ. *Στην Αθήνα του 1847-1848*, Μτφρ. από το γερμανικό της Α. Παπανικολάου-Κρίστενσεν, έκδοση Ερμής, Αθήνα, 1991, σποράδην και ιδίως εικ. σ. 31.

Μπούρας, Χ. *Βυζ. Αναγεννήσεις και Αρχιτεκτονική 11ου-12ου*, ΔΧΑ' περ. Δ' τομ. Ε' (1969), σ. 263.

Μπούρας, Χ. *Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Μέλισσα, Αθήνα 2002.

Ορλάνδος, Α. *Ευρετήριο Μεσαιωνικών Μνημείων Ελλάδος*, τ. Γ', Αθήνα, 1927, σ. 158-163.

Ορλάνδος, Α. *Μοναστηριακή Αρχιτεκτονική*, Αθήνα, 1958 (Β' έκδοση).

Παπαγιαννόπουλος-Παλαίος, Α. *Καισαριανή*, Πολέμων (Αρχαιολογικό περιοδικό), Αθήνα, 1956, σ. 5-43.

Παπαϊωάννου, Κ. *Τα ελληνικά μοναστήρια σαν αρχιτεκτονικές συνθέσεις*, σ. 82, 120, εικ. 20γ, 189, 190, 191.

Στρυγόφοκας, Ι. *Καισαριανή. Συμβολαί εις την ιστορίαν της αρχαιοτέρας χριστιανικής τέχνης εν Ελλάδι*, κατά μετάφρασιν Σ. Π. Λάμπρου, *Αρχαιολ. Εφημερίδα*, 1902, σ. 25-26 εις 4ον με εικ., σ. 51, 53-95.

Χαρκιολάκης Ν. *Τα μοναστήρια του Υμηττού*, εφημερίδα «Η Καθημερινή», 28 Σεπτεμβρίου 1997.

Χατζηδάκη, Θ. *Το μοναστήρι της Καισαριανής*, εκδόσεις «Απόλλων», Αθήνα 1977.

Χατζηδάκης, Εμμ. *Σκαφικά έρευνα εν τη μονή Καισαριανής*, ΠΑΕ 1949, σ. 44-50 και 1950, σ. 138-144.

Χατζηδάκης, Μ. *Βυζαντινή Αθήνα*, 1956, σ. 99-120.

Χρυσοχοϊδης Κ. *Σχέδια από το χειρόγραφο έργο του Βασίλειου Barskij κ.λπ., στο Τόπος και Εικόνα, Χαρακτηριστικά ξένων περιηγητών για την Ελλάδα, 18ος αιώνας, Α', Αθήνα, 1979, εικ. 42.*

Argyropoulou, K. *Mount Hymettus and the Kaisariani monastery*, Αθήνα, 1962.

Lampakis, *Memoire sur les antiquites chretiennes de la Grece*, εικ. 151.

Αρχείο ΔΑΒΜΜ/ΥΓΠΟ 1950-2001.

Αρχιτεκτονική Η αναστήλωση της μονής Καισαριανής, περιοδικό *Αρχιτεκτονική Ι*, αρ. 5, σελ. 22-23.

Το Χρονικό της Καισαριανής, Έκδοση Φιλοδασικής Ένωσης Αθηνών, Αθήνα, 1974, σ. 29-111.

ΦΕΑ *Το χρονικό της Καισαριανής-Η αποκατάσταση και αναστήλωση της μονής*, Φύσις και ζωή, Τόμ. Β', τεύχος 7, Αθήνα, Άνοιξη 1972, σελ. 6-10, 13-19.

PRESERVATION AND RESTORATION OF THE RESIDENTIAL QUARTERS OF THE KAISARIANI MONASTERY

Salemi Niki, architect engineer

Supervisor: E. Biris, architect engineer
Scient. collabor: St. Mameloukos, architect engineer

The focus of the present dissertation is the historical and bibliographical research of the history of the monastery as well as the imprinting, the study of its pathology, maintenance and restoration and the exploration of integrating new uses for the cluster of buildings at the wings of the Holy Monastery of Kaisariani. The holy monastery of Kaisariani is built in the western foothill of Hymettus, 450 metres above sea level. Hymettus was considered the holy mountain of Ancient Greeks and a large number of sanctuaries has been built there since prehistoric ages.

During the Byzantine period, the first centre of Christianity built in the region is an early-Christian basilica of the 5th - 6th century. Later on, during the 10th century, at the same point, a temple of transient hellenic type is built. During the period of the Frankish rule, the church of Saint Mark was built adjacent to the existing temple, while during the 17th century, the temple of Taksiarhon was built in the western part. Under the Turkish domination the monastery enjoyed great prosperity constituting an important intellectual centre for the city. It functioned as a monastery up to 1836, when by king Otto's decree, that imposed the closure of all the monasteries that had less than five monks, was permanently shut down. Then, it functioned as the summer residence for families escorting king Otto.

On 19 April 1921 the monastery was designated an archaeological monument by royal decree (OFFICIAL JOURNAL OF THE HELLENIC REPUBLIC 68/A/26-4-1921) and is established as an archaeological site until now.

During its long history the monastery of Kaisariani has suffered a significant number of interventions. However, today only few features of the interventions that took place after the beginning of the previous century exist. These features are drawn from scattered publications and the archive of the Directorate for the Restoration of Byzantine and Post-Byzantine monuments (Ministry of Culture).

The enclosure of Kaisariani's Monastery has a defensive character and a quadrilateral shape as is common in Byzantine monasteries.

Nowadays the entry to the cluster is through the gate that lies approximately at the centre of the western part of the enclosure. The Katholicon of the monastery, built in the 11th or 12th century, is dedicated to the presentation of Virgin Mary. The Byzantine bath, 'lutronas', was initially an autonomous building while today, after repeated constructional phases (13th - 18th century), is incorporated in the cluster of buildings of the south-eastern corner of the monastery. The refectory is an elongated building, which is adjacent to the western enclosure of the monastery.

The cells constitute a two-storeyed wing, which is adjacent to the southern side of the monastery. The wing is separated in two parts, the east and the west part, with the interjection of a three-storeyed rectangular building named as the "Tower of Benizelon". In the front of the western part of the cells' wing, unfolds a subsequent two-storeyed building, from which only remnants of its floor are now saved.

The monument faces various problems that require direct confrontation. Due to the serious and extensive damage to the monastery as a result of its long-lasting insufficient maintenance, the monastery is now found in a poor state of preservation.

The cluster of buildings of the wings consists of humble buildings, which with the Katholicon, the bath and the refectory, constitute a considerable and important monasterial cluster of buildings. The regard of a monument with respect to its system of values is an essential tool for the formulation of proposals for intervention. Nowadays it is generally acceptable that any form of intervention entails the loss of some of the values that the monument carries with it. On the other hand, given the deterministic force of the deterioration due to time, the decision for not intervening progressively involves the loss of part of its values or even the loss of the monument itself.

The objectives of the intervention are: The confrontation of its structural and building problems in order to remove the dangers due

to their presence and to prevent further deterioration. The elevation of the historical, aesthetic and archaeological value of the monument as well as its functional exploitation as a space of public visit.

The principles that will be followed for the achievement of the above objectives are those that are generally acceptable arising from the Charter of Venice and the other internationally recognised principles for the restoration of monuments adapted to the characteristics and the specific data of the particular monument.

The most basic of these are: Preservation of the authenticity of the monument; respect of the historical phases of the monument. The use of traditional materials and building methods wherever is appropriate. The reversibility of interventions. The discrete differentiation of the new constructions by the authentic parts of the monument, which are considered essential for functional or other reasons.

The proposal, based on the above objectives and principles is as follows:

The confrontation of the structural and building problems of the monument, with its reuse and rendering to the public. The preservation most of the interventions made during the 1950s. The restoration of the Tower and its transformation to a museum. The reconstruction of the western wing and its transformation to a showroom shop and presentation room. The reconstruction and restoration of the condition of a cell during the active times of the monastery. The organisation of a display of certain of the sculptures found in the grounds of the monastery in the ground floor and in the Eastern part of the southern wing. The construction of new floorings for the cells. The reconstruction of the terrace of the western part of the southern wing. The total enhancement and configuration of the courtyard of the monastery.

Διπλωματικές Εργασίες 1998-2002

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 1998-1999

ΑΓΟΡΟΠΟΥΛΟΥ Δήμητρα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Μνημείο Λυσικράτους
Επιβλέπων: Ε. Κορρές

ΑΝΑΣΤΑΣΑΚΟΥ Αικατερίνη, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Πρόταση αποκατάστασης εργοστασίου αδελφών Ρετσίνα, περιοχή Γκάζι-Παπαστράτου, Δήμου Πειραιά
Επιβλέπουσα: Ε. Μαϊστρου

ΓΕΡΟΝΤΑΚΗΣ Φίλιππος, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αποκατάσταση Αρχοντικού Γεροντάκη στα Τζουμέρκα
Επιβλέπων: Ε. Κορρές
Επιστημονικός συνεργάτης: Π. Κουφόπουλος

ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ Αναστασία, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αποκατάσταση και Ανάδειξη μοναστηριακών συνόλων στη νότια Πάρο. Εφαρμογή στη Μονή Παντοκράτωρος στην περιοχή Αρχίλοχος Πάρου
Επιβλέποντες: Κ. Μυλωνάς - Μ. Αποστόλου

ΓΙΑΝΝΙΚΑΠΑΝΗ Ευτυχία, Αρχαιολόγος
Μετα-ανασκαφική προστασία και συντήρηση λίθινων μνημείων της Ελληνικής αρχαιότητας. Το ιερό του Διονύσου στη Ν.Κλιτύ της Ακρόπολης
Επιβλέποντες: Χ. Μπούρας - Ε. Κορρές

ΔΑΝΙΗΛ Μαρία, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αναβάθμιση εμπορικού κέντρου Αθήνας. Παρέμβαση στα οικοδομικά τετράγωνα περί της Δημοτικής Αγοράς
Επιβλέπουσες: Ε. Μαϊστρου - Μ. Αδάμη

ΔΕΣΥΛΛΑ Ευαγγελία, Πολιτικός Μηχανικός
Αποκατάσταση Αρχοντικού Γκορογιάννη στην Ύδρα.
Επιβλέποντες: Ε. Βιντζηλαίου - Κ. Μυλωνάς

ΚΑΒΑΛΛΙΝΗΣ Ιάσονας, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αποκατάσταση παλαιού οινοποιείου Βασιλικού κτήματος Τατοΐου
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης
Επιστημονικός συνεργάτης: Σ. Μαμαλούκος

ΚΑΚΑ Ευαγγελία, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Οι Ιταλικοί αγροτικοί οικισμοί στη Ρόδο
Επιβλέποντες: Ε. Μαϊστρου - Ε. Μπίρης

ΛΕΚΟΥ Όλγα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Οι νερόμυλοι της ποταμιάς Διποταμάτων Άνδρου
Επιβλέπων: Ι. Κίζης

ΜΑΜΑΛΟΥΓΚΑΣ Κωνσταντίνος, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Ταφικό μνημείο στη θέση Κολώνες Σαλαμίνας
Επιβλέπων: Χ. Μπούρας

ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Χριστίνα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Η περιοχή της Παλαιάς Πόλεως των Αθηνών στα Β-Α της Αρχαίας Αγοράς. Πολεοδομική ανάλυση και προτάσεις αναβάθμισης.
Επιβλέποντες: Δ. Ζήβας - Ε. Μαϊστρου

ΠΑΠΑΜΑΝΤΕΛΛΟΥ Ισαβέλλα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αποκατάσταση του Ι.Ν.Αγ.Γεωργίου στο Λογκανίκο Λακωνίας
Επιβλέπων: Ι. Κίζης

ΠΡΟΚΑΚΗΣ Δημήτριος, Αγρονόμος Τοπογράφος Μηχανικός
Αποτύπωση-τεκμηρίωση δύο φράγκικων δίδυμων πύργων στο Ληλάντιο Πεδίο και παρουσίασή τους μέσω ιστοσελίδας διαδικτύου
Επιβλέπων: Κ. Μυλωνάς

ΡΟΥΜΠΙΕΝ Διονύσιος, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Πρόταση αποκατάστασης του θησαυρού των Σιφνίων στους Δελφούς
Επιβλέπων: Χ. Μπούρας

ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ Ευγενία, Αρχαιολόγος
Η ένταξη και ο σχεδιασμός τεχνητού φωτισμού στην ανάδειξη ιστορικού κτιρίου
Επιβλέποντες: Γ. Κοντορούπης - Κ. Μυλωνάς

ΤΙΓΓΙΝΑΓΚΑ Ιωάννα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Πρόταση συντήρησης και αποκατάστασης Βιβλιοστασίου Βιβλιοθήκης Αδριανού
Επιβλέποντες: Χ. Μπούρας - Ε. Κορρές

ΤΣΙΡΩΝΗΣ Γεώργιος, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Ο Ναός της κοιμήσεως της Θεοτόκου στην Βαρετάδα Ακαρνανίας
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης
Επιστημονικός συνεργάτης: Σ. Μαμαλούκος

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 1999-2000

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Αναστασία, Αγρονόμος Τοπογράφος Μηχανικός
Φωτογραμμετρία και Μνημεία
Επιβλέποντες: Α. Γεωργόπουλος - Ε. Κορρές

ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Νικόλαος, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Το κωδωνοστάσιο του Ναού Αγ. Ανδρέα στο Σεράι του Αγ. Όρους
Επιβλέπων: Ε. Κορρές

ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ Χρυσάνθη, Πολιτικός Μηχανικός
Μελέτη και αποκατάσταση «οικίας Τσίλλερ» Μαυρομιχάλη 8 και Ακαδημίας 58. (Αποτύπωση, παθολογία, επισκευή)
Επιβλέπων: Κ. Μυλωνάς
Επιστημονικός συνεργάτης: Κ. Ζάμπας

ΒΛΑΧΑΚΗ Φωτεινή, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Μελέτη προστασίας και ανάδειξης του παραθαλάσσιου Αρχαιολογικού χώρου Πλύτρας Λακωνίας
Επιβλέπων: Ε. Κορρές

ΓΕΡΟΝΤΑΚΟΥ Ελένη, Αρχαιολόγος
Το παλαιοανακτορικό κτίριο στον μινωικό οικισμό της κάτω Ζάκρου
Επιβλέπων: Ε. Κορρές

ΓΕΩΡΓΑΚΗ Χριστίνα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αγ. Λουκάς - Νεκροταφείο Θήβας (Καθολικό και Κωδωνοστάσιο)
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης
Επιστημονικός συνεργάτης: Σ. Μαμαλούκος

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ Βασιλική, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Ναός Λίνδιας Αθηνάς, Λίνδος, Ρόδος
Επιβλέπων: Ε. Κορρές

ΚΕΛΕΚΗΣ Ευστάθιος, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Προστασία-Ανάδειξη κτιρίων και εσωτερικών ακάλυπτων χώρων σε κεντρικό Ο.Τ. της Παλιάς Πόλης Ρεθύμνου
Επιβλέπουσα: Ε. Μαϊστρου

ΚΟΛΛΙΑΚΟΥ Χριστίνα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
ΒΑ Πύργος στο αρχαίο φρούριο Αιγιοσθενών
Επιβλέπων: Ε. Κορρές

ΚΟΛΩΝΙΑ Ευαγγελία, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αποκατάσταση εδάφους και προστασία αρχαίων θεμελίων
Επιβλέποντες: Ε. Κορρές - Β. Γκανιάτσας

ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΑ Δέσποινα, Αρχαιολόγος
Ο ναός της Αρτέμιδος στην Επίδαυρο
Επιβλέπων: Ε. Κορρές

ΜΑΝΟΥΔΗ Μαρία, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αποτύπωση, τεκμηρίωση και αποκατάσταση κτιρίου Ρωσικού Ναυστάθμου στο Πόρο Τροιζηνίας
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης

ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ Δήμητρα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αρχαίος Πύργος στη Κέα
Επιβλέπων: Ε. Κορρές

ΜΗΛΙΩΤΗ Αλίκη, Αρχιτέκτων Μηχανικός
ΝΑ Πύργος στο αρχαίο φρούριο των Αιγιοσθενών
Επιβλέπων: Ε. Κορρές

ΜΟΜΤΣΙΟΥ Κατερίνα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Οδός Μητροπόλεως .Επαναπροσδιορισμός, ανάδειξη και αναμόρφωση της αστικής φυσιογνωμίας
Επιβλέπουσα: Ε. Μαϊστρου

ΜΠΟΥΣΙΟΣ Ιωάννης, Πολιτικός Μηχανικός
Ι.Μ. Αγίας Τριάδος, Σάικα(Πετράλωνα), Αγράφων: Αποτύπωση, διερεύνηση συμπεριφοράς, προτάσεις επεμβάσεων
Επιβλέπουσα: Ε. Βιντζηλαίου

ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ Λεωνίδα, Πολιτικός Μηχανικός
Μονή Αγίου Αθανασίου στην περιοχή Φίλια Αχαΐας
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης

ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Στυλιανή, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αναφιώτικα. Ενοποίηση Αρχαιολογικών χώρων-Ιστορική συνέχεια
Επιβλέποντες: Ε. ΜπίρηςΣ - Ε. Μαϊστρου

ΠΑΥΛΙΔΗΣ Παύλος, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αποκατάσταση Ιερού Ναού Αγ.Ιωάννου Θεολόγου στο Γέρακα Αττικής και διαμόρφωση περιβάλλοντος χώρου
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης

ΣΑΝΝΙΟΥ ΠΑΤΤΑΚΟΥ Βηθλεέμ, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αποκατάσταση κτιρίου Κακουργιοδικείου, Αθήνα
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης

ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ Άλκηστις, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αποκατάσταση-χρωματική μελέτη ιστορικού κτιρίου Δημοτικού Μεγάρου Πατρών επί της οδού Μαιζώνος αρ.108 (οτ 511)
Επιβλέπων: Κ. Μυλωνάς

ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ευαγγελία, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αποκατάσταση - Επανάχρηση κτιρίου επί της οδού Κλάδου 9 Πλάκα, ιδιοκτησίας Μουσείου Λαϊκής Τέχνης
Επιβλέποντες: Ν. Χολέβας - Φ. Γουλιέλμος

ΣΤΡΑΤΗΣ Κωνσταντίνος, Αρχαιολόγος
Θησαυρός των Αθηναίων στους Δελφούς. Πρόταση αποκατάστασης και προστασίας
Επιβλέπων: Ε. Κορρές

ΣΤΡΑΤΙΚΟΠΟΥΛΟΥ Αγγελική, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Τούρκικο χαμάμ στη Κω
Επιβλέπων: Κ. Μυλωνάς

ΤΣΕΚΟΥΡΑ Κατερίνα, Αρχαιολόγος
Μελέτη ανάδειξης αρχαιολογικών λειψάνων περιοχής Ζέας - Πειραιά
Επιβλέπων: Ε. Κορρές

ΤΣΙΡΩΝΗ Άννα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αποκατάσταση και ένταξη νέας χρήσης στο κτίριο «ΠΕΤΑΛΑ» στην Αμφιλοχία
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2000-2001

ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ Γεωργία, Αρχαιολόγος
Αθηναϊκή υπαίθρια γλυπτική: τεκμηρίωση, παθολογία, προστασία και ανάδειξη
Επιβλέποντες: Δ. Ζήβας - Ε. Μαϊστρου

ΒΛΑΧΑΚΗ Άννα, Αρχαιολόγος
Αρχαία Αγορά: Μέση στοά, Ωδείο Αγρίππα, Γυμνάσιο. Πρόταση αποκατάστασης
Επιβλέπων: Ε. Κορρές

ΓΛΥΝΟΥ Ιφιγένεια, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αποκατάσταση και επανάχρηση διατηρητέου Κτηρίου στην οδό Μπαμπανιώτη 1- Ερμούπολη-Σύρος
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης

ΔΑΝΑ Αριάδνη, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αποκατάσταση και ένταξη νέας χρήσης στο κτίριο εκλεκτικιστικής μορφής της οδού Κότσικα 4- Πεδίο Άρεως
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης

ΔΡΑΓΩΝΑ Βασιλική, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Πολεοδομική αναβάθμιση τμήματος γειτονιάς Γκαζοχωρίου
Επιβλέπουσα: Ε. Μαϊστρου

ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ Μιχαήλ, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αποκατάσταση Ιπποτικού κτιρίου (XV αι.) στην οδό Ειρήννας 10 στη μεσαιωνική πόλη της Ρόδου.
Επιβλέπων: Ι. Κίζης

ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ Χριστίνα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αποκατάσταση και νέα χρήση νεοκλασικού κτιρίου στη Νίσυρο
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης

ΘΕΟΧΑΡΗ Αικατερίνη, Αγρονόμος Τοπογράφος Μηχανικός
Πρόταση αποκατάστασης Άσπρου Πύργου Σίφνου
Επιβλέπων: Ε. Κορρές

ΘΩΜΑΣ Γεράσιμος, Πολιτικός Μηχανικός
Ρωμαϊκή Πύλη Ακροπόλεως Προτάσεις Στερέωσης και Ανάδειξης
Επιβλέποντες: Ε. Κορρές - Ε. Βιντζηλαίου

ΚΑΙΡΟΥ Άννα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Ι.Ν. Ταξιαρχών στα Καλύβια Αττικής
Επιβλέποντες: Ν. Καλογεράς - Γ. Προκοπίου

ΚΑΛΛΙΤΣΑ Τίνα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Τα διαβατικά στον οικισμό της Ύδρας.
Η περίπτωση ενός διαβατικού στην Κιάφα
Επιβλέποντες: Ε. Μαΐστρου - Ε. Μπίρης

ΚΟΛΩΝΑΣ Χρήστος, Πολιτικός Μηχανικός
Δομοστατικά προβλήματα του αναλήμματος της στοάς του Ευμένους
Επιβλέπων: Ε. Κορρές

ΚΟΥΤΣΗ Αθηνά, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Μαρμάρινα κωδωνοστάσια στην Αρκαδία
Επιβλέποντες: Δ. Ζήβας - Ε. Μαΐστρου

ΚΩΣΤΟΥΛΑ Δήμητρα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Ο Αγ. Αντώνιος στα Μέγαρα Αττικής
Επιβλέποντες: Ν. Καλογεράς - Γ. Προκοπίου

ΜΑΚΡΥΠΟΔΗ Σταματούλα, Αρχαιολόγος
Λουτρά και κρήνες στο ιερό του Ασκληπιού στην Επίδαυρο Ζητήματα συντήρησης και ανάδειξης
Επιβλέπων: Ε. Κορρές

ΜΙΧΑΗΛ Γεώργιος, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Μονή Σινά Μετόχι Ζακύνθου. Ι.Ν. Αγ. Αικατερίνης των κήπων
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης
Επιστημονικός συνεργάτης: Π. Κουφόπουλος

ΜΠΟΚΗ Αικατερίνη, Αρχιτέκτων Μηχανικός
**Αποτύπωση και πρόταση αποκατάστασης και επανάχρησης νεοκλα-
σικού στα Εξάρχεια (οικία Λαπαθιώτη)**
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης - Σ. Ραυτόπουλος

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Ιφιγένεια, Πολιτικός Μηχανικός
Μοναστηριακό συγκρότημα Ι.Μ. Καισαριανής. Εστία και Τράπεζα.
Αποτύπωση, στατική επίλυση, πρόταση αποκατάστασης
Επιβλέπουσα: Ε. Βιντζηλαίου

ΣΑΛΕΜΗ Νίκη, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Μοναστηριακό Συγκρότημα Ι.Μ. Καισαριανής. Πτέρυγες κελιών.
**Αποτύπωση, πρόταση αποκατάστασης και Διερεύνηση ένταξης νέων
συμβατών χρήσεων**
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης
Επιστημονικός συνεργάτης: Σ. Μαμαλούκος

ΣΙΑΤΡΑ Σπυριδούλα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Μελέτη στον παραδοσιακό οικισμό Αμφίκλειας Φθιώτιδας
Επιβλέπουσα: Ε. Μαΐστρου

ΤΖΑΒΙΝΤ Μασρούρ, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Νέος σταθμός υπογείου σιδηροδρόμου στο Μοναστηράκι
Επιβλέποντες: Ε. Κορρές - Α. Μονεμβασίτου

ΤΣΑΦΟΥ Μαρία, Αρχαιολόγος
Προβιομηχανικό ελαιοτριβείο στο χωριό Φιλώτι της Νάξου
Επιβλέπων: Φ. Γουλιέλμος

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΑΤΟΣ Κωνσταντίνος, Αρχιτέκτων Μηχανικός
**Στερέωση, ανάδειξη και επανάχρηση του συμπλέγματος των
«Ταξιαρχών» στον Υμηττό**
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης

ΧΡΥΣΟΠΟΥΛΟΥ Χριστίνα, Αρχιτέκτων Μηχανικός
**Αποκατάσταση και επανάχρηση διώροφου διατηρητέου κτιρίου στις
οδούς Υψηλάντου και Δημητρίου στον Πειραιά**
Επιβλέπων: Ε. Μπίρης

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ «ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ 2000-2001» ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΑΝ Η ΕΛΕΝΗ ΜΑΪΣΤΡΟΥ ΚΑΙ Ο ΜΑΝΟΣ ΜΠΙΡΗΣ. ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΤΟ ΔΕΚΑΛΟΓΟ ΣΕ ΧΑΡΤΙ VELVET 135 ΓΡΑΜΜΑΡΙΩΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ Γ. ΜΠΟΥΝΤΑ ΤΟ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2003 ΣΕ 500 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΣΜΟ ΤΟΥ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ «ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ» ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΜΕΤΣΟΒΙΟΥ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ. ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΝΤΟΝΙΣΕ Η ΕΥΓΕΝΙΑ ΜΠΟΖΟΥ

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ
ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ